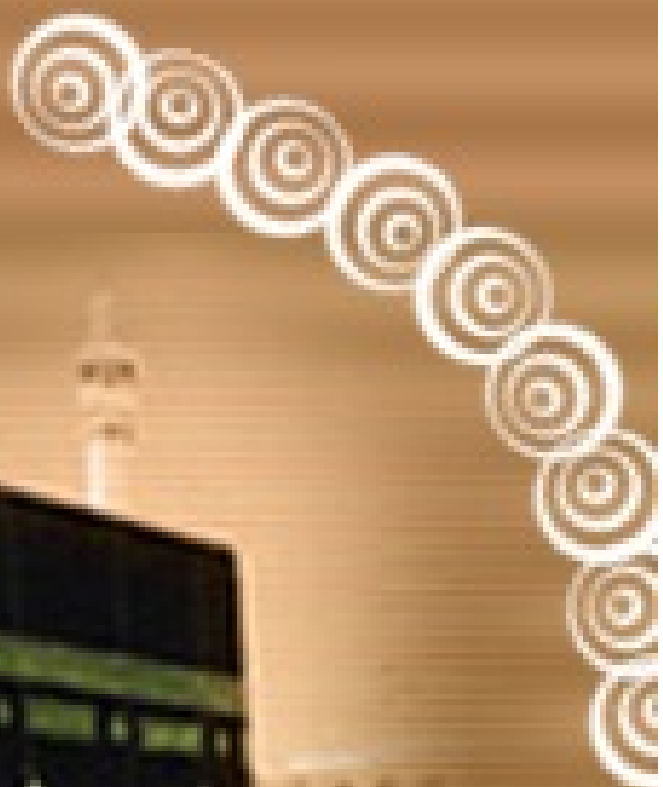

مناسک

حج

آیت الله سید علی خامنه ای

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مناسک حج آیت الله سید علی خامنه ای

نویسنده:

سید علی خامنه ای

ناشر چاپی:

مشعر

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۱۰	مناسک حج مطابق با فتوای حضرت آیة‌الله العظمی خامنه‌ای (دام‌ظله)
۱۰	مشخصات کتاب
۱۰	پیشگفتار
۱۱	مقدمه
۱۲	شرایط وجوب حَجَّة‌الاسلام
۱۲	اشاره
۱۶	مسائل متفرقه استطاعت
۱۷	استفتائات استطاعت
۱۹	نیابت در حج
۱۹	اشاره
۲۱	استفتائات نیابت
۲۶	حج استحبابی
۲۷	اقسام عمره
۲۷	اقسام حج
۲۷	اشاره
۲۷	صورت حج افراد و عمره مفرده
۲۹	صورت حج تمتع اجمالاً
۳۰	استفتائات اقسام عمره و حج
۳۱	در بیان اعمال عمره تمتع و حج تمتع تفصیلاً و در آن دو باب است:
۳۱	باب اول: اعمال عمره تمتع
۳۱	اشاره
۳۲	فصل اول: محل احرام عمره تمتع

۳۲	.....	اشاره
۳۴	.....	مسائل متفرقه میقات
۳۵	.....	استفتائات میقات
۳۸	.....	فصل دوم: واجبات احرام
۳۸	.....	اشاره
۴۳	.....	استفتائات احرام
۴۴	.....	مستحبات احرام
۴۵	.....	مکروهات احرام
۴۶	.....	فصل سوم: مُحَرَّمات احرام (۱۴۵)
۴۶	.....	اشاره
۵۹	.....	مسائل متفرقه مُحَرَّمات احرام
۵۹	.....	استفتائات مُحَرَّمات احرام
۶۳	.....	مستحبات دخول مکه معظمه
۶۳	.....	آداب دخول مسجدالحرام
۶۴	.....	فصل چهارم: طواف واجب و بعضی از احکام آن
۶۴	.....	اشاره
۶۵	.....	واجبات طواف
۷۴	.....	مسائل متفرقه طواف
۷۵	.....	استفتائات طواف
۸۹	.....	آداب و مستحبات طواف
۹۰	.....	فصل پنجم: نماز طواف
۹۰	.....	اشاره
۹۲	.....	استفتائات نماز طواف
۹۴	.....	مستحبات نماز طواف

۹۵	فصل ششم: سعی و بعض احکام آن
۹۵	اشاره
۹۷	مسائل متفرقه سعی
۹۷	استفتائات سعی
۱۰۰	مستحبات سعی
۱۰۲	فصل هفتم: تقصیر و بعض احکام آن
۱۰۲	اشاره
۱۰۲	مسائل و استفتائات متفرقه تقصیر و احکام بین عمره و حج تمتع
۱۰۵	تبدل حج تمتع به افراد
۱۰۶	استفتائات تبدل
۱۰۷	باب دوم: اعمال حج تمتع
۱۰۷	اشاره
۱۰۷	فصل اول: احرام حج
۱۰۷	اشاره
۱۰۸	استفتائات احرام حج
۱۰۹	مستحبات احرام حج تا وقوف به عرفات
۱۰۹	فصل دوم: وقوف به عرفات
۱۱۰	اشاره
۱۱۱	استفتائات وقوف به عرفات
۱۱۲	مستحبات وقوف به عرفات
۱۱۳	فصل سوم: وقوف به مشعرالحرام
۱۱۴	اشاره
۱۱۵	استفتائات وقوف به مشعرالحرام
۱۱۶	مستحبات وقوف به مشعرالحرام

- ۱۱۶ ..... فصل چهارم: واجبات منی
- ۱۱۷ ..... اول - زَمی جمره عقبه
- ۱۱۷ ..... اشاره
- ۱۱۸ ..... مستحبات زَمی جمرات
- ۱۱۹ ..... دوم - ذبح (قربانی)
- ۱۱۹ ..... اشاره
- ۱۲۲ ..... چند مسأله راجع به بدل ذبیحه
- ۱۲۳ ..... مسائل متفرقه هَدی
- ۱۲۴ ..... استفتائات قربانی
- ۱۲۷ ..... مستحبات هَدی
- ۱۲۸ ..... سوم - تقصیر یا حلق
- ۱۲۸ ..... اشاره
- ۱۳۰ ..... مسائل متفرقه حلق یا تقصیر در حج
- ۱۳۰ ..... فصل پنجم: واجبات بعد از اعمال منی
- ۱۳۰ ..... اشاره
- ۱۳۲ ..... استفتائات اعمال بعد از منی و طواف نساء
- ۱۳۵ ..... مستحبات طواف حج و نماز آن و سعی
- ۱۳۵ ..... فصل ششم: بیتوته به منی
- ۱۳۵ ..... اشاره
- ۱۳۶ ..... مسائل متفرقه بیتوته به منی
- ۱۳۷ ..... استفتائات بیتوته در منی
- ۱۳۸ ..... فصل هفتم: رمی جمرات سه‌گانه
- ۱۳۸ ..... اشاره
- ۱۴۱ ..... مسائل متفرقه رمی

- ۱۴۱ ..... استفتانات رُمی جمرات ثلاث
- ۱۴۳ ..... مستحبات منی
- ۱۴۴ ..... مستحبات دیگر مکه معظمه
- ۱۴۴ ..... استحباب عمره مفرده
- ۱۴۵ ..... طواف وداع
- ۱۴۵ ..... مسائل متفرقه
- ۱۴۷ ..... استفتانات مسائل متفرقه
- ۱۵۱ ..... محصور و مصدود (۴۹۶)
- ۱۵۳ ..... استفتانات محصور و مصدود
- ۱۵۳ ..... درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

مناسک حج مطابق با فتوای حضرت آیه الله العظمی خامنه ای (دام ظلّه)

مشخصات کتاب

سرشناسه: خامنه ای، علی، رهبر جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۱۸-

عنوان و نام پدید آور: مناسک حج مطابق با فتوای حضرت آیه الله العظمی خامنه ای (دام ظلّه) / گردآوری توسط دفتر مقام معظم رهبری.

مشخصات نشر: تهران: مشعر، ۱۳۸۵.

مشخصات ظاهری: ۱۳۶ص.

شابک: : ۶۰۰۰ ریال ۹۶۴-۵۴۰-۰۲۶-۰

یادداشت: فیپا

یادداشت: کتابنامه به صورت زیرنویس.

موضوع: حج.

موضوع: حج -- فتواها.

موضوع: فتوهای شیعه -- قرن ۱۴.

شناسه افزوده: دفتر مقام معظم رهبری.

رده بندی کنگره: BP۱۸۸/۸/خ ۲۵م ۸ ۱۳۸۵

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۳۵۷

شماره کتابشناسی ملی: م ۸۵-۳۴۴۶۴

برگرفته از:

<http://www.leader.ir/langs/fa>

پیشگفتار

«وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ» (۱) حَجِّ لَبِيكُ به دعوت و ندای ابراهیم (ع) است که پس از بناء بیت الله الحرام، به فرمان پروردگار سبحان، هر سوار و پیاده ای را از هر گوشه ای عالم به ادای مناسک حج و زیارت کعبه فرا خواند.

طبق روایات، حج فریضه ای الهی و رکنی از ارکان دینی است، تا کعبه پابرجاست، دین هم استمرار دارد: «لا يزال الدين قائماً ما قامت الكعبة» (۲) و آن هنگام که مردم به حج بی اعتنایی کنند، عذاب الهی بر آنان فرود می آید؛ «لو ترك الناس الحج، لنزل عليهم العذاب» (۳).

«حج» فریضه ای ویژه و منحصر به فرد و جامع معارف الهی و دربرگیرنده تمامی عبادات است. حج همچون زکات و خمس، عبادتی مالی، همچون نماز عبادتی بدنی و قولی، همچون جهاد عبادتی عملی و وجودی و همچون روزه عبادتی عدمی و امساکی است. از جنبه ای فردی، حج نشانه ای عبودیت محض و خضوع و خشوع خالص در پیشگاه حضرت حق است و از این رو برآورنده ای مهمترین آرزوی بشر، یعنی فلاح و رستگاری اوست، (۴) با ادای حج، گناهان بخشیده می شود و پاداشی جز بهشت برای آن نیست، زائران بیت الله الحرام، ضیوف خدای رحمان و دعایشان مستجاب است.

از جنبه اجتماعی حجّ در میان همه‌ی فرائض اسلامی بی‌همتاست، مظهری از قدرت و عزّت و اتّحاد امّت اسلامی است. هیچ فریضه‌ای بدین سان به آحاد مسلمین درباره‌ی مسائل امت اسلامی و جهان درس و عبرت نمی‌آموزد. حجّ و زیارت کعبه‌ی مکّرمه، عبادت است و تحقق اهداف و آثار مورد انتظار از آن، در گرو آن است که این مناسک روحانی دقیقاً بر طبق دستور شرع انجام شود. گستردگی و پیچیدگی احکام فقهی حجّ با هیچ عبادت دیگری قابل مقایسه نیست. هنگامی که زراره به امام صادق (علیه السلام)، عرض کرد: چهل سال است، درباره‌ی حجّ می‌پرسم و شما پاسخ می‌دهید، حضرت فرمود: «یا زراره، بیت حجّ الیه قبل آدم بألفی عام ترید أن تفتنی مسائله فی أربعین عاماً؛ بیتی که دو هزار سال پیش از آدم محلّ ادای مناسک حجّ بوده است، انتظار داری مسائل آن در مدت چهل سال به انجام رسد.» (۵)

اهمیت و حساسیت فوق، وظیفه‌ی شرعی زائران خانه‌ی خدا را نشان می‌دهد که به‌طور دقیق مناسک را فرا گرفته و با آگاهی، به تکلیف خود، بر طبق فتاویٰ مرجع تقلیدشان عمل کنند.

* * *

برای این منظور، مناسک حجّ آیه‌الله العظمیٰ حضرت امام خمینی (رضوان‌الله تعالی علیه) که مشتمل بر حدود یک هزار و چهارصد سؤال و استفتا است، یکی از کاملترین و مناسبترین مناسکی است که مراجع عظام تقلید، از جمله مقام معظم رهبری (دامت برکاته الوافرة) فتاویٰ خود را در حاشیه‌ی آن درج کرده و در اختیار عموم قرار داده‌اند.

از این رو با توجه به نیاز شرعی بسیاری از زائران بیت الله الحرام که با اذن حضرت آیه‌الله خامنه‌ای (أعلى الله كلمته)، بر تقلید حضرت امام (قدس سرّه) باقی مانده‌اند و یا اکنون از معظم‌له تقلید می‌کنند و درخواست آنان، تصمیم گرفته شد به این درخواست و نیاز پاسخ داده شده و مناسک حجّ امام خمینی (ره) به ضمیمه‌ی حواشی مقام معظم رهبری (دام ظلّه) با آخرین اصلاحات و تغییرات (که با نظارت بخش استفتائات دفتر انجام شده)، در اختیار مقلدان معظم‌له قرار گیرد. ومن الله التوفيق

بهار ۱۳۸۷

۱. سوره حج، آیه ۲۷

۲ و ۳. وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۲۱

۴. عن الباقر علیه السلام قال: «حجّ فلان ای افلح فلان» (معانی الأخبار/ ۱۷۰).

۵. وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۱۲

مقدمه

بدان که بر هر مکلف که جامع شرایط باشد، وجوب حجّ به دلیل قرآن و احادیث وارده از نبی اکرم (صلی الله علیه وآله وسلّم) و ائمه معصومین (علیهم السلام) ثابت است. حجّ یکی از ارکان دین است و از ضروریات آن به‌شمار می‌رود. ترک حجّ، با اقرار به وجوب، یکی از گناهان کبیره و با انکار، موجب کفر است. (۱) خداوند متعال در قرآن مجید فرمود: ﴿وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتِطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِيْنَ﴾.

شیخ کلینی؛ به طریق معتبر از حضرت صادق (علیه السلام) روایت نموده که: هر کس از دنیا برود و حجّه الاسلام به‌جا نیاورد، بدون اینکه او را حاجتی ضروری باشد یا آن که به جهت بیمار شدن از آن باز ماند یا آن که پادشاهی از رفتن آن جلوگیری نماید، چنین کسی در حال مردن، به یهودیت یا نصرانیت از دنیا خواهد رفت.

این آیه و این روایت، در اهمیت حجّ و وجوب آن کافی است و روایات بسیاری در این دو قسمت وارد شده که این مختصر، گنجایش ذکر آنها را ندارد و چون که مستحبات حجّ بیش از آن است که در این رساله بیان شود، لذا به بیان مقداری از آنها اکتفا

کرده و بقیه را به کتب مفصله و می‌گذاریم که به‌جا آوردن آنها به امید ثواب اشکالی ندارد.

و نظر به این که این مناسک برای فارسی‌زبانان می‌باشد و تکلیف آنها عمره و حج تمتع است، اکتفا به بیان احکام آنها شد و قبل از شروع در مناسک، که مشتمل است بر دو باب و چند فصل و مسائلی چند، بعضی مسائل و شرایط و وجوب حَجَّة الاسلام و بعضی مسائل نیابت و وصیت به حج و چند مسأله دیگر بیان می‌شود:

[۱] م - حَجَّة الاسلام که حج واجب بر شخص مستطیع است، بیش از یک مرتبه در تمام عمر واجب نیست.

[۲] م - وجوب حج، بر شخص مستطیع فوری است؛ یعنی واجب است در سال اول استطاعت به‌جا آورد و تأخیر آن جایز نیست (۲) و در صورت تأخیر، واجب است در سال بعد انجام دهد و همچنین....

[۳] م - اگر درک حج، بعد از حصول استطاعت، متوقف بر مقدماتی مثل سفر و تهیه اسباب آن باشد، تحصیل آن واجب است؛ به طوری که در همان سال به حج برسد و در صورتی که شخص کوتاهی کند و به حج در آن سال نرسد، حج بر او مستقر می‌شود که باید در هر صورت بعداً به حج برود، هر چند استطاعت از بین برود.

۱. اگر انکار هر یک از ضروریات دین به انکار رسالت یا تکذیب پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) یا وارد کردن نقصی به شریعت منجر شود، باعث کفر و ارتداد است (اجوبه الاستفتاءات، س ۳۳۶)

۲. و به تأخیر انداختن آن بدون عذر جایز نیست و اگر به تأخیر اندازد معصیت کرده است و حج بر ذمه او باقی است. (مناسک حج، م ۲)

شرایط وجوب حَجَّة الاسلام

اشاره

با چند شرط، حج واجب می‌شود و بدون وجود تمامی آنها حج واجب نیست:

اول و دوم - بلوغ و عقل. پس بر کودک و دیوانه، حج واجب نیست.

[۴] م - اگر غیر بالغ حج به‌جا آورد صحیح است، هر چند از حَجَّة الاسلام کفایت نمی‌کند.

[۵] م - اگر کودک ممیز برای حج مُحرم شود و در وقت درک مشعر الحرام بالغ باشد کفایت از حَجَّة الاسلام می‌کند، و همچنین اگر مجنون قبل از درک مشعر عاقل شود.

[۶] م - کسی که گمان می‌کرد بالغ نشده و قصد حج استجابی کرد و بعد معلوم شد بالغ بوده، حج او کفایت از حَجَّة الاسلام نمی‌کند مگر در صورتی که قصد وظیفه فعلیه را نموده و آن را بر حج ندبی اشتهاً تطبیق کرده باشد.

[۷] م - از برای بچه ممیز، مستحب است حج رفتن و صحیح است حج او اگر چه ولی او اذن ندهد، لکن بعد از بالغ شدن، اگر استطاعت داشت باید حج برود و حج زمان کودکی کافی نیست.

[۸] م - مستحب است ولی طفل غیر ممیز مُحرم کند او را و لباس احرام به او بپوشاند، و نیت کند که این طفل را مُحرم می‌کنم برای حج، یا این طفل را مُعْتَمِر می‌کنم به عمره تمتع، و اگر می‌شود تلئیه را تلقین کند به او، و الا خودش به عوض او بگوید.

[۹] م - بعید نیست که ولی در این امر کسی باشد که کفیل بچه و نگهدار او است، اگر چه ولی شرعی نباشد.

[۱۰] م - بعد از آن که طفل مُحرم شد یا او را مُحرم کردند باید ولی او را از محرمات احرام باز دارد، و اگر ممیز نیست خود ولی حفظ کند او را از محرمات.

[۱۱] م - بعد از اینکه طفل مُحرم شد، اگر محرمات احرام را به‌جا آورد، یا ولی او را از آنها باز نداشت کفاره بر ولی طفل است نه

بر مال طفل بنا بر اقوی در صید و بنا بر احتیاط واجب در غیر آن نیز. (۳)

[۱۲] م - گوسفند قربانی برای حج، بر عهده ولی طفل است.

[۱۳] م - تمام اعمال حج و عمره را باید ولی، طفل را وادار کند که به‌جا آورد و اگر نمی‌تواند، ولی او به نیابت طفل به‌جا آورد.

[۱۴] م - اگر طفل نابالغ قبل از این که در میقات محرم شود بالغ شد، حج او حَجَّةُ الاسلام است، اگر از همان‌جا که مُحرم می‌شود مستطیع باشد.

سوم: حریت.

چهارم: استطاعت از جهت مال و صحت بدن و توانایی و باز بودن راه و آزادی آن و وسعت وقت و کفایت آن. (۴)

[۱۵] م - استطاعت از جهت مال؛ یعنی داشتن زاد و راحله که توشه راه و مرکب سواری است، و چنانچه عین آنها را ندارد کافی است چیزی مثل پول یا متاع دیگر داشته باشد که ممکن است آن را صرف در تهیه آنها نماید، و شرط است که مخارج برگشتن را نیز داشته باشد. (۵) و امور دیگری در استطاعت معتبر است که در مسائل آینده بیان می‌شود.

[۱۶] م - شرط است در وجوب حج، علاوه بر مصارف رفتن و برگشتن، این که ضروریات زندگی و آنچه را در معیشت به آن نیاز دارد داشته باشد، مثل خانه مسکونی و اثاث خانه و وسیله سواری و غیر آن، در حدی که مناسب با شأن او باشد، (۶) و چنانچه عین آنها را ندارد، پول یا چیزی که بتواند آنها را تهیه کند، داشته باشد.

[۱۷] م - اگر ضروریات زندگی یا پول آنها را در حج صرف کند از حَجَّةُ الاسلام کفایت نمی‌کند.

[۱۸] م - کسی که نیاز به ازدواج دارد (۷) و برای آن پول لازم دارد، در صورتی مستطیع می‌شود که علاوه بر مخارج حج، مصارف ازدواج را هم داشته باشد.

[۱۹] م - کسی که از دیگری طلب دارد و بقیه شرایط استطاعت را نیز دارا است، اگر وقت طلب او رسیده یا حال است و می‌تواند بدون واقع شدن در حَرَج و مشقت، آن را بگیرد واجب است مطالبه کند و بگیرد و به حج برود، مگر مدیون نتواند بپردازد که در این صورت مطالبه جایز نیست و استطاعت حاصل نمی‌شود و همچنین اگر وقت طلب او نرسیده و مدیون بخواهد بپردازد لازم است طلبکار آن را بگیرد و مستطیع می‌شود، ولی اگر مدیون نمی‌خواهد بپردازد مطالبه واجب نیست، هر چند با مطالبه حاضر به پرداخت شود.

[۲۰] م - اگر غیر مستطیع، مصارف حج را قرض کند، مستطیع نمی‌شود، هر چند بتواند بعداً به سهولت قرض را ادا کند (۸) و اگر با آن حج به‌جا آورد از حَجَّةُ الاسلام کفایت نمی‌کند.

[۲۱] م - کسی که مخارج حج را دارد و بدهی نیز دارد، چنانچه بدهی او مدت دار باشد و مطمئن است که در وقت ادای بدهی، تمکن از ادای آن را دارد، واجب است به حج برود، و همچنین در صورتی که وقت ادای بدهی رسیده، لکن طلبکار راضی به تأخیر ادا باشد و بدهکار مطمئن است که در وقت مطالبه می‌تواند بدهی را ادا نماید و در غیر این دو صورت حج واجب نیست.

[۲۲] م - کسی که خمس یا زکات بدهکار است در صورتی مستطیع می‌شود که علاوه بر آن‌ها مخارج حج را داشته باشد.

[۲۳] م - کسی که از جهت مالی مستطیع است و از جهت صحت بدن یا باز بودن راه مستطیع نیست می‌تواند در مال تصرف کند و خود را از استطاعت مالی هم خارج کند (۹) ولی اگر از آن جهات هم استطاعت دارد و فقط وسایل رفتن را تهیه نکرده یا وقت حج نرسیده، نمی‌تواند خود را از استطاعت خارج کند و اگر کرد، حج بر او مستقر می‌شود و باید به هر نحو است به حج برود.

[۲۴] م - اگر در سالی که استطاعت مالی دارد از جهت صحت بدن یا باز بودن راه استطاعت ندارد و در سال‌های دیگر از آن جهات استطاعت پیدا می‌کند، می‌تواند در مال تصرف کند و خود را از استطاعت خارج نماید. (۱۰)

[۲۵] م - کسی که استطاعت حج دارد باید خرج‌های مقدماتی را؛ از قبیل خرج تذکره و ویزا و ودیعه و آنچه مربوط به حج است

بدهد، و این خرج‌ها موجب سقوط حج نمی‌شود، ولی اگر استطاعت این نحو مخارج را نداشته باشد مستطیع نیست.

[۲۶] م - اگر اجرت ماشین یا هواپیما زیاد باشد یا زیادتر از حد معمولی باشد و همین‌طور قیمت اجناس در سال استطاعت زیاد باشد یا زیادتر از حد متعارف باشد باید حج برود، و جایز نیست تأخیر از سال استطاعت مگر آن‌که به قدری زیاد باشد که موجب حرج و مشقت در زندگانی شود. (۱۱)

[۲۷] م - شخص مستطیع اگر پول ندارد لکن ملک دارد باید بفروشد و به حج برود اگر چه به واسطه مشتری نداشتن، به کمتر از قیمت معمولی بفروشد مگر آن‌که فروش به این نحو موجب حرج و مشقت برای او شود. (۱۲)

[۲۸] م - کسانی که کتب زیاد دارند و محل احتیاج آنها نیست و اگر زاید را بفروشند به قدر مؤونه حج می‌شود و سایر شرایط را نیز دارا باشند واجب است به حج بروند، بلکه اگر از کتب موقوفه رفع احتیاج می‌شود و کتاب ملکی به قدر حج هست واجب است حج بروند به شرط آن‌که کتاب‌های موقوفه در معرض زوال نباشد.

[۲۹] م - اگر شک کند که مالی که دارد به اندازه استطاعت هست یا نه، احتیاط واجب آن است که تحقیق کند، (۱۳) و فرقی نیست در وجوب تحقیق، میان آن‌که مقدار مال خود یا مقدار مخارج حج را نداند.

[۳۰] م - اگر نذر کند که در روز عرفه کربلائی معلی یا یکی از مشاهد دیگر را زیارت کند، نذرش صحیح است، لکن اگر مستطیع بوده یا در این سال مستطیع شد باید حج برود، و نذر مانع از حج نمی‌شود، و اگر نرفت حج بر او مستقر می‌شود، و باید به نذر عمل کند، و اگر حج رفت تخلف نذر موجب کفاره نمی‌شود، ولی اگر حج نرفت و به نذر هم عمل نکرد کفاره نذر را باید بدهد.

[۳۱] م - اگر رفتن حج موجب ترک واجب یا فعل حرامی می‌شود باید ملاحظه اهمیت حج یا حرام و واجب را کرد، اگر حج همیشه بیشتر است باید برود و الا نباید برود لکن اگر رفت و حرامی به‌جا آورد یا واجبی را ترک کرد معصیت کار است ولی حج او صحیح است.

[۳۲] م - اگر با اعتقاد به این‌که مستطیع نیست، قصد حج استحبابی کند و بعد معلوم شود که مستطیع بوده کفایت از حجة الاسلام نمی‌کند مگر در صورتی که قصد وظیفه فعلیه نموده باشد و اشتباهاً آن را بر حج استحبابی تطبیق کرده باشد.

[۳۳] م - اگر شخص زاد و راحله ندارد ولی به او گفته شد که حج به‌جا آور و نفقه تو و عائله‌ات بر عهده من، با اطمینان به وفا و عدم رجوع باذل، حج واجب می‌شود و این حج را بذلی می‌گویند و در آن رجوع به کفایت که از شرایط وجوب است شرط نیست، بلی اگر قبول بذل و رفتن به حج موجب اخلال در امور زندگانی او شود واجب نیست.

[۳۴] م - اگر مالی که برای حج کفایت می‌کند را به او ببخشند برای اینکه حج به‌جا آورد، باید قبول کند و حج به‌جا آورد و همچنین اگر واهب بگوید مخیری بین اینکه حج به‌جا آوری یا نه. ولی اگر اسم حج را نیاورد و فقط مال را به او ببخشد قبول واجب نیست. (۱۴)

[۳۵] م - باذل می‌تواند از بذلش برگردد، ولی اگر در بین راه باشد باید نفقه برگشتن او را بدهد، و اگر بعد از احرام رجوع کند باید نفقه اتمام حج را نیز پردازد.

[۳۶] م - پول قربانی در حج بذلی بر عهده باذل است ولی کفارات بر عهده او نیست و اگر پول قربانی را بذل نکند حج واجب نمی‌شود مگر در صورت وجود شرایط دیگر استطاعت.

[۳۷] م - کسی که در راه حج برای خدمت اجیر شود، به اجرتی که با آن مستطیع می‌شود، حج بر او واجب می‌شود هر چند اجاره بر او واجب نبوده است ولی بعد از آن مستطیع می‌شود و باید حج به‌جا آورد. (۱۵)

[۳۸] م - کسی که برای نیابت از دیگری اجیر شد و با اجرت آن مستطیع گشت در صورتی که استیجار برای سال اول باشد باید حج

نیایی را مقدم بدارد و چنانچه استطاعت او تا سال بعد باقی بماند برای خودش در سال بعد حج به‌جا آورد.

[۳۹] م - شرط است در استطاعت که مخارج عائله‌اش را تا برگشت از حج داشته باشد هرچند عائله واجب‌النفقه او نباشند.

[۴۰] م - شرط است در استطاعت، رجوع به کفایت؛ یعنی بعد از برگشت از حج، تجارت یا زراعت یا صنعت یا منفعت ملک، مثل باغ و دکان داشته باشد به‌طوری که برای زندگانی به شدت و حرج نیفتد و اگر قدرت بر کسب لایق به حالش هم داشته باشد کافی است و اگر بعد از مراجعت، نیاز به مثل زکات و خمس و سایر وجوه شرعیه داشته باشد کفایت نمی‌کند، بنا بر این بر طلاب و اهل علمی که در بازگشت از حج نیاز به شهریه حوزه‌های علمیه دارند، حج واجب نیست. (۱۶)

[۴۱] م - شرط است در وجوب حج، استطاعت بدنی و استطاعت از جهت باز بودن راه و استطاعت زمانی، پس بر مریضی که قدرت رفتن به حج [را] ندارد یا بر او حرج و مشقت زیاد دارد، واجب نیست و بر کسی که راه برای او باز نیست یا وقت تنگ است؛ به‌طوری که نمی‌تواند به حج برسد نیز واجب نیست.

[۴۲] م - اگر با وجود شرایط استطاعت، حج را ترک کرد، حج بر او مستقر می‌شود و باید بعداً به هر نحو که می‌تواند به حج برود.

[۴۳] م - مستطیع باید خودش به حج برود و حج دیگری از طرف او کفایت نمی‌کند، مگر در مورد مریض یا پیر، به شرحی که بعداً بیان می‌شود.

[۴۴] م - کسی که خودش مستطیع است نمی‌تواند از طرف دیگری برای حج نایب شود یا حج استحبابی به‌جا آورد، و اگر حج نیایی (۱۷) یا استحبابی به‌جا آورد باطل است.

[۴۵] م - کسی که حج بر او مستقر شد و به‌جا نیاورد تا فوت شد، باید از ترکه او برایش حج بدهند و حج میقاتی کفایت می‌کند و تا حج او را ندهند، ورثه نمی‌توانند در ترکه تصرف نمایند (۱۸) و لازم است در همان سال فوت، حج را ادا نمایند و تأخیر از آن جایز نیست، و چنانچه در آن سال استیجار ممکن نباشد مگر از بلد، لازم است از بلد اجیر بگیرند و از اصل ترکه خارج می‌شود، (۱۹) و همچنین اگر در آن سال از میقات نتوانند اجیر بگیرند مگر به زیادت از اجرت متعارف، لازم است اجیر بگیرند و تأخیر نیندازند، و اگر وصی یا وارث اهمال کنند و تأخیر بیندازند و ترکه از بین برود ضامنند، بلی اگر میت ترکه نداشته باشد، بر وارث، حج او واجب نمی‌شود.

۳. اگر غیربالغ یکی از مُحَرَّمات احرام را مرتکب شود، چنانچه آن عمل حرام، شکار باشد، کفاره‌ی آن بر عهده‌ی ولی اوست، اما در مورد کفارات دیگر، ظاهر آن است که پرداخت آن واجب نیست نه بر ولی و نه از مال خود غیر بالغ. (مناسک حج، م ۵)

۴. استطاعت؛ که مشتمل بر چند امر است:

الف - استطاعت مالی

ب - استطاعت بدنی و جسمی

ج - استطاعت طریقی (ایمن بودن راه‌ها)

د - استطاعت زمانی (مناسک حج، ص ۱۳، شرط سوم)

۵. (وجوب حج) مشروط بر آن است که هزینه‌ی بازگشت به وطن خود یا محل دیگری که می‌خواهد به آن‌جا برود را در اختیار داشته باشد. (مناسک حج، م ۱۰)

۶. شئون عرفی اشخاص با هم متفاوت است. کسی که داشتن مسکن شخصی از ضروریات زندگی او می‌باشد و یا عرفاً مناسب با شأن او است، و یا سکونت در منزل استیجاری یا عاریه‌ای و یا وقفی برای او حرج و مشقت دارد و یا موجب وهن او می‌شود، برای تحقق استطاعت او، داشتن خانه ملک‌ی شرط است. (مناسک حج، م ۲۱)

۷. و ترک ازدواج موجب مشقت یا حرج او شود و بتواند ازدواج کند. (مناسک حج، م ۱۵)

۸. کسی که هزینه‌ی رفتن به حج را در اختیار ندارد، اما می‌تواند قرض بگیرد و سپس به سادگی قرض خود را ادا کند، واجب نیست که خود را با قرض گرفتن مستطیع کند، اما اگر بگیرد، حج بر او واجب می‌شود. (مناسک حج، م ۱۳)
۹. به حاشیه مسأله بعد مراجعه شود.
۱۰. کسی که مستطیع شده، نمی‌تواند بعد از رسیدن زمانی که باید مال را برای رفتن به حج، صرف کند، خود را از استطاعت خارج نماید. بلکه احتیاط واجب آن است که قبل از آن زمان نیز خود را از استطاعت خارج نکند. (مناسک حج، م ۳۲)
۱۱. ولی اگر توانایی پرداخت مازاد را ندارد یا پرداخت آن اجحاف بر او باشد واجب نیست آن را بپردازد و مستطیع نیست. (مناسک حج، م ۱۶)
۱۲. حکم مسأله قبل را دارد. (مناسک حج م ۱۶)
۱۳. ملاک استطاعت برای حج، توانایی انجام آن به نحو متعارف بین مردم است و اگر کسی اعتقاد دارد که به این نحو استطاعت ندارد لکن احتمال می‌دهد که اگر تحقیق و تلاش کند بتواند راهی بیابد که با وضع مالی فعلی‌اش مستطیع از انجام حج شود، واجب نیست تحقیق نماید. ولی اگر شک در استطاعت داشته باشد و بخواهد بداند که آیا مستطیع شده یا خیر، ظاهراً واجب است وضعیت مالی خود را بررسی کند. (مناسک حج، م ۱۷)
۱۴. لکن اگر قبول کرد، حج بر او واجب می‌شود. (مناسک حج، م ۲۹)
۱۵. به شرط آنکه انجام مناسک حج مزاحم با خدماتی که برای آن اجیر شده نباشد. (مناسک حج، م ۳۵)
۱۶. و طلاب علوم دینی اگر بعد از مراجعت از حج زندگی آنها با شهریه حوزه‌های علوم دینی اداره یا تکمیل می‌شود، کافی است. (مناسک حج، م ۲۷)
۱۷. اما اگر نایب از واجب بودن حج بر خود بی‌خبر باشد، بعید نیست که حج نیایی او صحیح باشد. (مناسک حج، ص ۲۸، شرائط نایب، ۵)
۱۸. در خصوص اختیار ورثه نسبت به تصرف در ترکه و عدم آن، نظر معظّم له یافت نشد.
۱۹. مگر آن که وصیت کرده باشد که مخارج حجّ از ثلث پرداخت شود، و در این صورت عمل به آن، بر وصیای مستحب اولویت دارد و اگر ثلث مالش برای انجام آن کافی نباشد، کمبود آن از اصل مال برداشت می‌شود. (مناسک حج، م ۴۳)

مسائل متفرقه استطاعت

- [۴۶] م - اگر زنی شوهرش از دنیا برود و در حیات شوهرش استطاعت مالی نداشته باشد و بعد از مردن او، از ارث شوهر، استطاعت مالی پیدا کند ولی از جهت مرض نتواند به حج برود، در صورتی که مرض او به نحوی است که قدرت بر رفتن به حج ندارد، مستطیع نشده و حج بر او واجب نیست و همچنین اگر بعد از مردن شوهر، شغل یا زراعت یا صنعتی که بتواند بعد از برگشتن از حج، زندگی خود را اداره کند نداشته باشد، مستطیع نمی‌شود، هر چند ارثی که برده، برای رفتن به حج و برگشتن کافی باشد.
- [۴۷] م - زنی که مهریه‌اش وافی برای مخارج حج هست و آن را از شوهر خود طلبکار است، اگر شوهرش تمکن از ادای آن را ندارد، زن حق مطالبه ندارد و مستطیع نیست و اگر تمکن دارد و مطالبه آن برای زن مفسده‌ای ندارد، با فرض این که شوهر نفقه و مخارج زندگی زن را می‌دهد، لازم است زن مهریه را مطالبه کند و به حج برود و چنانچه برای او مفسده دارد؛ مثل این که ممکن است مطالبه، به نزاع و طلاق منجر شود که برای زن مفسده دارد، مستطیع نشده است.
- [۴۸] م - با وجوه شرعی؛ مثل سهم امام و سهم سادات، شخص مستطیع نمی‌شود (۲۰) و اگر به مکه برود، کفایت از حجّه الاسلام نمی‌کند.

[۴۹] م - اگر کسی منزل گران قیمتی دارد و در صورتی که آن را بفروشد و منزل ارزانتر بخرد و با تفاوت قیمت آن بتواند به حج برود، چنانچه منزلی که دارد زاید بر شئون او نباشد لازم نیست آن را بفروشد و با این فرض مستطیع نیست و اگر زاید بر شئون او باشد، (۲۱) با وجود سایر شرایط، مستطیع است.

[۵۰] م - کسی که از راه کسب یا غیر کسب مخارج رفتن و برگشتن حج را دارد و بعد از برگشتن از حج، مقداری از مؤونه زندگی خود را از درآمد کسب؛ مثل منبر و بقیه را از شهریه‌ای که از وجوه شرعیه است تأمین می‌کند، اگر در راه اداره زندگی بعد از مراجعت از حج، نیاز به شهریه داشته باشد مستطیع نیست. (۲۲)

[۵۱] م - اگر کسی زمین یا چیز دیگری را بفروشد که منزل مسکونی تهیه کند، در صورت نیاز به منزل مسکونی مستطیع نمی‌شود هرچند (۲۳) پولی که به دست آورده، برای مخارج حج کافی باشد.

[۵۲] م - اگر شخصی از سال‌های قبل مستطیع بوده و فعلاً مسافرت با هواپیما، به جهت کسالت، برای او مقدور نباشد و غیر از هواپیما وسیله دیگری برای او فراهم نباشد، نمی‌تواند نایب بگیرد (۲۴) و باید در وقت تمکن به حج برود و اگر متمکن نشد تا فوت شد، باید از ترک‌اش برای او حج بدهند و اگر از سال‌های قبل استطاعت نداشته، در فرض مزبور مستطیع نشده است.

[۵۳] م - هر گاه زنی با کسب می‌تواند مخارج خویش را متکفل شود و مخارج حجش را نیز دارد و در صورت رفتن او به حج، شوهرش برای مخارج به زحمت می‌افتد، اگر به زحمت افتادن شوهر، موجب حرج برای زن نباشد مستطیع است و باید به حج برود و به زحمت افتادن شوهر مانع استطاعت زن نمی‌شود.

[۵۴] م - کسی که در محل خودش مستطیع نیست، واجب نیست به حج برود، هرچند استطاعت حج میقاتی را داشته باشد، ولی اگر رفت و وقتی به میقات رسید استطاعت حج از آنجا را با همه شرایط دیگر داشت مستطیع می‌شود و کفایت از حَجَّه الاسلام می‌کند.

[۵۵] م - کسی که بعد از استطاعت مالی بدون تأخیر، سعی در رفتن به حج داشته و در قرعه کشی شرکت نموده و از جهت اینکه قرعه به نامش اصابت نکرده نتوانسته به حج برود مستطیع نشده و حج بر او واجب نیست ۲۵ ولی اگر مسامحه کرد و تأخیر نمود و در سال‌های بعد در قرعه کشی شرکت کرد، حج بر او مستقر شده است هرچند قرعه به نام او اصابت نکند.

[۵۶] م - کسی که برای حج نیابتی اجیر شده و بعد در همان سال استطاعت مالی پیدا کرده؛ (۲۶) چنانچه برای حج در آن سال اجیر شده باشد، باید حج نیابتی را به جا آورد و اگر استطاعت او باقی ماند، حج خودش را در سال بعد انجام دهد.

[۵۷] م - در حصول استطاعت فرقی نیست بین اینکه در شهر حج یعنی شوال و ذیقعد و ذی حجه مال پیدا کند یا قبل از آن، بنا بر این اگر استطاعت مالی پیدا شود و استطاعت بدنی و سایر شرایط موجود باشد نمی‌تواند خود را از استطاعت خارج کند، حتی در اوائل سال و قبل از ماه‌های حج. (۲۷)

[۵۸] م - خدمه کاروان‌ها که وارد جده می‌شوند، اگر سایر شرایط استطاعت را دارند؛ از قبیل داشتن وسایل زندگی بالفعل یا بالقوه و رجوع به کفایت، مثلاً کار و صنعت و غیر آن، که با آن‌ها می‌توانند پس از مراجعت ادامه زندگی مناسب خود را بدهند، مستطیع هستند و باید حَجَّه الاسلام به جا آورند و کفایت از حج واجب آنان می‌کند و چنانچه سایر شرایط را ندارند به مجرد امکان حج، برای آنان استطاعت حاصل نشده است و حج آنان استجابی است و چنانچه بعداً استطاعت پیدا کردند، باید حج واجب را به جا آورند و حکم روحانی کاروان نیز همین است لیکن اگر بعد از مراجعت از مکه نیاز به شهریه حوزه دارند مستطیع نمی‌شوند. (۲۸)

[۵۹] م - پزشکان یا کسان دیگری که با مأموریت به میقات آمده‌اند و در میقات جامع شرایط استطاعت هستند، واجب است

استفتائات استطاعت

[۶۰] س - کسی در مدینه مریض شده (سکته کرده) و فعلاً در بیمارستان است و دکترها گفته‌اند که باید تا دو هفته استراحت کند،

آیا بعد از مدت استراحت در صورتی که حمل او برای انجام دادن اعمال مشکل باشد، اگر او را به مکه ببرند وظیفه این شخص چیست؟

ج - اگر سال اول استطاعت او است و قدرت اعمال، حتی به نحو اضطراری را ندارد، از استطاعت افتاده و حج بر او واجب نیست ولی برای دخول مکه باید مُحرم شود و با انجام اعمال عمره مفرده ولو اضطراری آن، از احرام خارج می‌شود، و چنانچه سال اول استطاعت او نباشد و حج براو مستقر شده، اگر مأیوس از خوب شدن باید نایب بگیرد که برایش عمره و حج تمتع انجام دهد و خودش برای دخول مکه مُحرم شود و عمره مفرده به طوری که ذکر شد به‌جا آورد، و چنانچه برای این شخص انجام اعمال حج تمتع ممکن باشد، و لو به‌نحو اضطرار و انجام اضطراری اعمال، لازم است مُحرم شود و هر مقدار از اعمال را که می‌تواند ولو با کمک گرفتن از دیگری انجام دهد، و هر مقدار را که نمی‌تواند، نایب بگیرد ولی در وقوفین، گرفتن نایب کافی نیست. [۶۱] س - کسی که احتمال می‌دهد حجی که در سال‌های قبل انجام داده، صحیح نبوده یا مستطیع نبوده است و فعلاً شرایط استطاعت را دارد و بخواهد احتیاط کند، حج را به چه نیتی به‌جا آورد؟

ج - می‌تواند قصد مافی‌الذمه؛ یعنی قصد امتثالِ مطلقِ امرِ متوجه به او را کند و می‌تواند قصد حَجَّة‌الاسلام احتیاطاً نماید. [۶۲] س - شخصی که حج واجب خود را انجام داده است آیا می‌تواند آن را به قصد مافی‌الذمه اعاده کند؟

ج - مانع ندارد ولی اعاده حج کفایت از اجزاء - در صورت صحت حج سابق و بطلان اجزاء - نمی‌کند و باید خود آن جزء تدارک شود [۶۳] س - کسی که با وجود تقلید صحیح، قبلاً به حج مشرف شد و چون رجوع به کفایت را مجتهد او شرط استطاعت نمی‌دانسته حَجَّة‌الاسلام قصد نموده و به‌جا آورده است با این که رجوع به کفایت نداشته است، فعلاً همه شرایط استطاعت برای او موجود است و از حضرت امام تقلید می‌کند آیا باید حج سابق را اعاده کند یا خیر؟

ج - اعاده لازم است. [۶۴] س - شخصی بعد از انجام عمره تمتع مریض شد و از انجام حج منصرف شد و به ایران رفت و در مکه کسی را وکیل کرده که برای فراغ ذمه او اقدام نماید، وظیفه در این مورد چیست و آیا محرمات احرام بر چنین شخصی چه وضعی دارد؟

ج - در فرض مسأله، وکیل گرفتن بی‌فایده است و چنانچه سال اول استطاعت او بوده است و در اثر مرض از قدرت انجام حج افتاده باشد در این صورت وجوب حج بر او موقوف است به بقای استطاعت تا سال‌های بعد، ولی در صورتی که سال اول استطاعت نبوده و حج بر او از قبل واجب بوده است، چنانچه مأیوس از خوب شدن باشد باید در همان سال یا سال بعد برای حج و عمره تمتع نایب بگیرد، و در صورتی که مأیوس از خوب شدن نباشد نمی‌تواند نایب بگیرد و باید خودش حج و عمره تمتع را مجدداً انجام دهد، و در هر صورت فعلاً از احرام خارج و محرمات احرام بر او حلال شده است. [۶۵] س - در حال حاضر، که هر کسی بخواهد حج مشرف شود باید قبلاً برای ثبت نام و مقدمات حج اقدام نماید، اگر کسی ثبت نام کرد ولی نوبت او را برای چند سال دیگر اعلام نمودند، اگر قبل از رسیدن آن نوبت، از راه دیگر وسیله رفتن برای او فراهم شد و پول قرض کرد و به مکه رفت، آیا حج او حَجَّة‌الاسلام است یا خیر؟

ج - اگر قبلاً حج بر او مستقر نشده و فعلاً هم نمی‌تواند به حج برود مگر با قرض، حج بر او واجب نشده است، و حج او حَجَّة‌الاسلام نیست. (۳۰) [۶۶] س - اگر کسی به خیال این که استطاعت دارد، به قصد عمره تمتع مُحرم شد و به ترتیب کلیه اعمال حج تمتع حَجَّة‌الاسلام را انجام داد و بعد از تمام شدن اعمال معلوم شد که مستطیع نبوده است، بفرمایید احرام و اعمال گذشته‌اش چگونه است و نسبت به آینده اگر مستطیع شد، آیا حَجَّة‌الاسلام بر او واجب است یا نه؟

ج - مُحرم نیست، (۳۱) ولی اگر مستطیع شد باید حَجَّة‌الاسلام به‌جا آورد. [۶۷] س - کسی خیال می‌کرد مستطیع نیست، به نیت استحباب مُحرم شد و اعمال عمره تمتع را انجام داد، بعد در مکه پرسید، معلوم شد مستطیع بوده است، آیا مجدداً باید به نیت

و جوب مُحرم شود یا کافی است؟

ج - کفایت نمی‌کند، (۳۲) و در صحت حج ندبی او تأمل است. [۶۸] س - شخصی برای زیارت سوریه ثبت نام کرده و فعلاً سه هزار روپیه به دست آورده است و خرج حج بیت‌الله هم همین مقدار می‌شود، آیا رفتن حج واجب است یا می‌تواند به زیارت سوریه برود؟

ج - اگر سایر شرایط استطاعت را داشته باشد باید به حج برود. [۶۹] س - در قباله‌های کنونی برای ازدواج، مبلغ زیادی نوشته می‌شود، آیا زنی که می‌خواهد ازدواج کند طبق برنامه مذکور واجب الحج می‌شود یا خیر؟ ضمناً مشخص فرماید مبلغ چه قدر باشد بهتر است؟

ج - اگر بدون مفسده بتواند مهر را بگیرد و به حج برود مستطیع است، و مهرالسنه بهتر است و استحباب دارد. [۷۰] س - اگر پدری بعد از ثبت نام برای حج، فوت کرده است و چند پسر دارد و اجازه حج به یکی از پسران داده می‌شود، آیا در چنین موردی استطاعت طریقی برای کدام حاصل می‌شود؟

ج - با فرض وجود سایر شرایط استطاعت، به هر کدام اجازه داده شود مستطیع می‌شود.

نیابت در حج

اشاره

[۱۰۷] م - در نایب اموری شرط است:

۱ - بلوغ، بنا بر احتیاط واجب.

۲ - عقل.

۳ - ایمان. (۴۱)

۴ - وثوق و اطمینان به انجام دادن او، و اما بعد از اجرای عمل نایب، لازم نیست اطمینان به صحت آن، و در صورت شک در صحت، حکم به صحت می‌شود و استتبابه صحیح است هر چند قبل از عمل شک داشته باشد.

۵ - معرفت نایب به افعال و احکام حج ولو با ارشاد کسی در حال عمل.

۶ - ذمه نایب، مشغول به حج واجبی در آن سال نباشد. (۴۲)

۷ - معذور در ترک بعض افعال حج نباشد.

[۱۰۸] م - در منوب‌عنه اموری شرط است:

۱ - اسلام.

۲ - در حج واجب شرط است که منوب‌عنه فوت شده باشد یا اگر زنده است حج بر او مستقر شده و خودش از جهت مرضی که امید خوب شدن آن نیست یا از جهت پیری نتواند به حج برود (۴۳) و در حج استحبابی این شرط نیست و در منوب‌عنه بلوغ و عقل شرط نیست و مماثله بین نایب و منوب‌عنه نیز شرط نیست و جایز است کسی که تا کنون به حج نرفته و مستطیع نیست برای دیگری نایب شود.

[۱۰۹] م - نایب باید در عمل قصد نیابت نماید و منوب‌عنه را در نیت تعیین کند ولو اجمالاً و شرط نیست اسم او را ذکر کند، گرچه مستحب است. (۴۴)

[۱۱۰] م - ذمه منوب‌عنه فارغ نمی‌شود مگر به این که نایب، عمل را صحیحاً انجام دهد. بلی اگر نایب بعد از احرام و دخول حرم

بمیرد از منوب‌عنه مجزی است و در اجرای این حکم در حج تبرّعی اشکال است بلکه در غیر حجّه‌الاسلام خالی از اشکال نیست. (۴۵)

[۱۱۱] م - لباس احرام و پول قربانی در حج نیابی بر اجیر است مگر در صورتی که شرط شده باشد که مستأجر بدهد و همچنین اگر اجیر موجبات کفاره را انجام دهد کفاره بر عهده خود او است نه مستأجر.

[۱۱۲] م - نایب در طواف نساء نیز باید قصد منوب‌عنه نماید و احتیاط استجابی آن است که به قصد مافی‌الذمه به‌جا آورد. (۴۶)

[۱۱۳] م - اگر نایب طواف نساء را صحیحاً انجام ندهد زن بر او حلال نمی‌شود و بر منوب‌عنه چیزی نیست.

[۱۱۴] م - استیجار کسی که وقتش از اتمام حج تمتّع ضیق شده و وظیفه او عدول به افراد است برای کسی که وظیفه او حج تمتّع است صحیح نیست، بلی اگر در سعه وقت او را اجیر کرد و بعد وقت ضیق شد باید عدول کند و بنا بر احتیاط از منوب‌عنه مجزی نیست. (۴۷)

[۱۱۵] م - در حج واجب نیابت یک نفر از چند نفر در یک‌سال جایز نیست و در غیر واجب مانع ندارد.

[۱۱۶] م - کسی که حج بر او مستقر شده، یعنی سال اول استطاعت حج نرفته، اگر به‌واسطه مرض یا پیری، قدرت رفتن ندارد یا رفتن برای او حرج و مشقت دارد واجب است نایب بگیرد، در صورتی که امید خوب شدن و قدرت پیدا کردن نداشته باشد و به احتیاط واجب (۴۸) باید فوراً نایب بگیرد و اگر مستقر نشده باشد بر او، اقوی عدم وجوب است.

[۱۱۷] م - بعد از آن که نایب عمل را به‌جا آورد، حج از معذور ساقط می‌شود و لازم نیست خودش حج کند اگر چه عذرش برطرف شود و اما اگر قبل از اتمام حج عذر برطرف شد، چه قبل از احرام یا بعد، باید خودش حج برود.

[۱۱۸] م - کسی که حج بر او واجب باشد چه سال استطاعتش باشد و چه حج بر او مستقر شده باشد، جایز نیست نیابت کند از غیر و اگر نیابت کند باطل است؛ چه عالم به حکم باشد یا نباشد. (۴۹)

[۱۱۹] م - اگر اجیر برای حجّه‌الاسلام بعد از احرام بستن و داخل شدن در حرم بمیرد کفایت می‌کند از حج کسی که برای او به‌جا آورده است و لازم نیست حج کردن برای او و اگر قبل از احرام یا بعد از آن و قبل از داخل شدن در حرم بمیرد باید دو مرتبه اجیر بگیرند، (۵۰) و همین حکم را دارد کسی که برای خودش به حج برود.

[۱۲۰] م - اگر کسی را برای حج اجیر کردند و قرار نگذاشتند که اجرت برای خصوص عمل باشد یا در مقابل عمل و رفت‌وآمدها باشد، پس اگر قبل از داخل شدن در حرم مرد، ظاهراً مستحق اجرت رفتن تا محل موت می‌باشد و همین‌طور اگر بعد از احرام و دخول حرم بمیرد، بیشتر از آن چه ذکر شد و اجرت احرام مستحق نیست، اگر چه حج از میت ساقط می‌شود، (۵۱) و اگر بعض اعمال را به‌جا آورد و مُرد، مستحق اجرت آن اعمال نیز می‌باشد، و اگر اعمال را به‌نحوی به‌جا آورده است که در عرف گفته شود که عمره و حج را به‌جا آورد، مستحق تمام اجرت است، اگر چه بعض اعمال را که مضر به صحت حج نیست و محتاج به اعاده نیست نسیاناً ترک کرده باشد.

[۱۲۱] م - کسی که به عنوان نیابت رفت به مکه و خودش حج واجب به‌جا نیاورد، احتیاط آن است که بعد از عمل نیابت، برای خودش عمره مفرده به‌جا آورد و این احتیاط واجب نیست لیکن خیلی مطلوب است.

[۱۲۲] م - کسی که اجیر شده برای حج تمتّع، می‌تواند اجیر دیگری شود برای طواف یا ذبح یا سعی یا عمره مفرده بعد از عمل حج، چنانچه می‌تواند برای خودش طواف و عمره مفرده به‌جا آورد.

[۱۲۳] م - کسی که عذر داشته باشد از بعض اعمال حج، نمی‌شود او را اجیر کرد برای حج، و اگر شخص معذور از بعض اعمال، تبرّعاً از غیر، حج بکند اکتفا کردن به آن اشکال دارد. (۵۲)

۴۱. بنا بر احتیاط واجب. (مناسک حج، ص ۲۸، شرائط نایب، ۳)

۴۲. اما اگر نایب از واجب بودن حج بر خود بی‌خبر باشد بعید نیست که حج نیابی او صحیح باشد. (مناسک حج، ص ۲۸، شرایط نایب، ۵)
۴۳. یا برای او حرج و مشقت داشته باشد و امیدی به رفع مشقت حتی در سال‌های بعد نداشته باشد. (مناسک حج، م ۴۰)
۴۴. متعرض استحباب نشده‌اند. (مناسک حج، م ۵۲)
۴۵. و تفاوتی ندارد که نیابت او مجانی بوده یا با اجرت، و برای حجه الاسلام بوده یا حج واجبی دیگر. (مناسک حج، م ۶۲)
۴۶. متعرض این احتیاط نشده‌اند. (مناسک حج، م ۶۶)
۴۷. کفایت از حج تمتع می‌کند و مستحق اجرت هم هست. (مناسک حج، م ۵۳)
۴۸. باید فوراً به انجام آن مبادرت شود. (مناسک حج، م ۴۴)
۴۹. اما اگر نایب از واجب بودن حج بر خود بی‌خبر باشد بعید نیست که حج نیابی او صحیح باشد. (مناسک حج، ص ۲۸، شرایط نایب، ۵)
۵۰. اگر بعد از احرام و قبل از دخول در حرم بمیرد بنا بر احتیاط واجب مجزی نیست. (مناسک حج، م ۶۲)
۵۱. هرگاه نایب پس از احرام و ورود به حرم بمیرد، اگر نایب گرفتن برای بری شدن ذمه‌ی منوب‌عنه باشد، کما اینکه ظاهر حال اطلاق قرارداد اجاره چنین است اجیر مستحق تمام اجرت خواهد بود که باید آنرا به ورثه‌اش پردازند. (مناسک حج، م ۵۴)
۵۲. کسی که از انجام برخی از اعمال حج معذور است، نمی‌تواند برای نیابت حج اجیر شود. معذور کسی است که نتواند اعمال اختیاری حج مانند تلبیه و نماز طواف به نحو صحیح، و راه رفتن با پای خود در طواف و سعی، و رمی جمرات به دست خودش، و وقوف در عرفات و مشعر در وقت مقرر، و رمی جمرات و بیتوته در منی را انجام دهد به طوری که منجر به نقص بعضی از اعمال حج شود. و اگر منجر به نقص بعضی از اعمال حج نشود و فقط در ارتکاب بعضی از محرمات احرام معذور باشد، نیابت او صحیح است.
- در عدم کفایت حج نیابی که معذور است، فرقی نیست بین اینکه نایب اجیر باشد و یا نیابت مجانی و تبرعی انجام شود. و نیز فرقی نیست بین اینکه نایب جاهل به عذر باشد یا نایب گیرنده جاهل به آن باشد، و همچنین فرقی نیست بین اینکه نایب یا نایب گیرنده جاهل باشد به این که آن عذر از عذرهایی است که نیابت با آن صحیح نیست، مانند آن که نایب جاهل باشد که نمی‌تواند به وقوف اضطراری در مشعرالحرام اکتفا کند. (مناسک حج، م ۵۷ و ۶۰)

استفتائات نیابت

- [۱۲۴] س - کسی مستطیع بوده و در میقات به نیابت دیگری مُحرَم شده و به مکه آمده و عمره تمتع را از طرف منوب‌عنه انجام داده است، وظیفه او چیست؟
- ج - با این که خودش مستطیع است نیابت او صحیح نیست و احرام او باطل است و باید برگردد به میقات و از آنجا برای خودش مُحرَم شود. [۱۲۵] س - اگر کسی که نیابت از دیگری گرفته و به حج آمده، از بعضی اعمال معذور است، آیا می‌تواند در این اعمال نایب بگیرد و آیا می‌تواند پول نیابت را به دیگری بدهد که اصل حج را به‌جا آورد؟
- ج - نایب شدن معذور صحیح نیست و باید پول را به صاحبش برگرداند، مگر این که از طرف صاحب پول مجاز در نایب گرفتن باشد که در این صورت می‌تواند دیگری را در اصل عمل حج نایب کند و در صورتی که بدون اجازه، نیابت را به دیگری واگذار کرد و او عمل را انجام داد، حج از طرف منوب‌عنه واقع می‌شود ولی پول را باید به صاحبش برگرداند و صاحب پول ضامن چیزی نیست و اجرت نایب را باید امر کننده پردازد. [۱۲۶] س - از هر کاروان نوعاً چند نفر از خدمه به نیابت آمده‌اند و به‌ناچار باید نیمه

شب از مشعر برای انجام کارهای لازم در منی یا همراه ضعف، به منی بروند، سؤال این است که آیا اجیر شدن و نیابت آنان صحیح است یا خیر؟

ج - با توجه به این که از معذورین هستند و نمی‌توانند وقوف اختیاری در مشعر را درک کنند، نیابت آنان صحیح نیست و اگر قبل از استخدام اجیر شده‌اند باید حج را به‌جا آورند و وقوف اختیاری را درک نمایند. [۱۲۷] س - آیا شخص زنده در موردی که می‌تواند نایب بگیرد، باید از بلد نایب بگیرد یا از میقات، و اگر دیگری برای او نایب بگیرد کفایت می‌کند یا خیر؟

ج - نایب گرفتن از میقات کفایت می‌کند و خودش باید نایب بگیرد و نایب گرفتن دیگری برای او کافی نیست مگر از طرف او و کالت داشته باشد. [۱۲۸] س - آیا عمره مفرده یا طواف استحبایی را می‌توانیم به نیابت چند نفر انجام دهیم و در اعمال آن؛ از جمله طواف نساء، نیت همه باید بشود یا نیت بعضی کافی است؟

ج - می‌توانید به نیابت چند نفر انجام دهید و باید نیت همه بشود. [۱۲۹] س - کسی را روز عید، قبل از حلق دستگیر کرده‌اند و او را به ایران فرستاده‌اند، آیا رفقای او می‌توانند از او نیابت کنند و بقیه اعمال را انجام دهند یا خیر و چگونه از احرام خارج می‌شود؟

ج - بدون این که خودش نایب بگیرد نیابت صحیح نیست، و برای خارج شدن از احرام باید به منی بیاید و حلق یا تقصیر کند و اعمال مترتبه را انجام دهد و اگر نمی‌تواند برود در محل خودش حلق یا تقصیر نماید و بنا بر احتیاط موهای خود را به منی بفرستد (۵۳) و باید برای اعمال مترتبه نایب بگیرد [□]. [۱۳۰] س - افرادی که هر سال به حج می‌روند؛ مانند خدمه کاروان‌ها، در محل خود از کسی نیابت قبول می‌کنند، ولی در میقات بر اثر اشتغال زیاد از نیابت غافل و مُحرم می‌شوند، بعد که متوجه شدند دوباره نیت نیابت می‌کنند، آیا حج نیابتی آنان درست است یا حج برای خودشان حساب می‌شود؟

ج - باید عمره و حج را به همان نیت اول اتمام کنند و احرام دوم صحیح نیست مگر آن که احرام اول باطل باشد؛ مثل این که حج بر او واجب نبوده و نیت حَجَّةِ الاسلام کرده باشد. [۱۳۱] س - شخصی در میقات برای خودش مُحرم می‌شود و تلبیه می‌گوید، بعد به فکر می‌افتد که چون خودش حج واجب را در سال‌های گذشته به‌جا آورده، برای پدر یا مادر یا یکی از خویشاوندان دیگرش حج تبرعی به‌جا آورد، آیا می‌شود با نیت عدول کند و یا دوباره به نیت شخص مورد نظر مُحرم شود یا خیر؟

ج - اگر به احرام صحیحی مُحرم شده، نمی‌تواند نیت را عوض کند و باید عملش را به همان نیتی که در احرام داشته، اتمام کند □. [۱۳۲] س - ناییبی در احرام عمره تمتع، بعد از این که وارد مکه شد شک می‌کند که نیت نیابت کرده یا نه، آیا باید به میقات برگردد و مجدداً به نیابت مُحرم شود، یا اصلاً حج برای خودش حساب می‌شود و دیگر نمی‌تواند نایب باشد؟

ج - در نیت خطور لازم نیست، اگر انگیزه او در حال احرام نیابت بوده، عمل را به نیابت انجام دهد، و اگر در داعی و انگیزه هم شک دارد، باید اعمال را به نیت اجمالی (همان نیت در احرام) اتمام کند، و در نیابت به آن اکتفا نمی‌شود. [۱۳۳] س - زنی در عرفات، در روز نهم دیوانه شد، او را به بیمارستان بردند و تا آخرین وقتی که می‌توانستند همراهان او در مکه بمانند باقی ماندند، خوب نشد، آیا شوهرش که با او است می‌تواند برای او نایب بگیرد و یا خودش باقی اعمال را انجام دهد یا نه؟

ج - مجنون تکلیف ندارد و نمی‌تواند برای او نایب بگیرند، و اگر عاقل شد حکم اشخاص مُحرم دیگر را دارد. [۱۳۴] س - هر گاه کسی مریض شود، به طوری که بعد از احرام عمره قادر به انجام اعمال نباشد، آیا کسی که برای عمره تمتع مستحبی مُحرم شده و عمره را انجام داده است می‌تواند در حج نایب او شود یا خیر؟

ج - کسی که برای عمره تمتع مُحرم شده ولو مستحبی، نمی‌تواند در اصل عمره یا حج برای دیگری نایب شود و باید عملش را اتمام کند، ولی اگر مریض فقط قادر به انجام طواف و سعی نباشد و بتواند و قوفین را درک کند و بقیه اعمال را نایب بگیرد، جایز است دیگران را در طواف و سعی و اعمال دیگر نایب قرار دهد، هر چند خودشان هم حج یا عمره به‌جا می‌آورند. [۱۳۵] س - بنده چون مسؤول گروه حج بودم، به استناد وظیفه‌ام، که مراقبت از بیماران و عاجزهای گروه بود، وقوف اضطراری انجام دادم، لطفاً

وظیفه شرعی این جانب را بیان فرمایید.

ج - اگر همراه عجزه بوده‌اید که لازم بوده با آنان باشید و آنان از وقوف اختیاری معذور بوده‌اند برای شما هم اشکالی نداشته، بلی اگر نایب کسی شده‌اید نیابت شما درست نبوده است. [۱۳۶] س - اگر کسی دفعه اول به صورت خدمه، حج به‌جا آورده و در دفعه دوم دوباره به مأموریت خدمه عازم مکه معظمه است، آیا می‌تواند به عنوان پدر یا مادر که فوت شده‌اند نیابت نماید، و در چنین صورتی آیا حج از عهده پدر و مادرش برداشته می‌شود؟

ج - مانع ندارد و حج از منوب‌عنه کافی است، مگر آن که سال اول، مستطیع نبوده و امسال مستطیع باشد. [۱۳۷] س - این جانب حدود شانزده سال قبل نیابتاً به مکه معظمه مشرف شدم و در منی چون سفر اول بوده است، و می‌دانستم که طبق تقلید حضرت عالی باید در سفر اول حلق کنم، و لیکن نمی‌دانستم که ماشین ته زن با تیغ فرق دارد و به جای تیغ با ماشین ته زن سر خود را تراشیدم و بعد از آن سفر هم دو سفر دیگر مشرف شدم و در سفرهای بعدی سر خود را ماشین نموده و ناخن هم گرفته‌ام، لطفاً بفرمایید در سفر اول که به جای تیغ با ماشین سر را تراشیدم، در مقابل این کار وظیفه‌ام چیست؟ و آیا این عمل سفر اول در سفرهای بعدی خللی وارد می‌آورد یا ذمه‌ام بری شده است؟

ج - شما در صورت امکان باید (۵۴) به مکه بروید و در منی حلق کنید و بعد از آن طواف و نماز و سعی و طواف نساء و نماز آن را به‌جا آورید و در این اعمال نیت اتمام حج سفر اول را بکنید و بعد از آن چیزی بر شما نیست، و اگر خودتان نمی‌توانید بروید یا رفتن برای شما حرجی است در محل خود حلق کنید و بنا بر احتیاط موی آن را به منی بفرستید (۵۵) و در بقیه اعمال فوق نایب بگیرید، و نسبت به دو سفر دیگر که آیا صحیح و کافی بوده یا نه احتیاط را مراعات نمایید. [۱۳۸] س - کسانی که مجاز هستند در شب عید قربان، بعد از درک اضطراری مشعر، به منی بروند، آیا همه آنان از ذوی‌الأعذار می‌باشند که نیابت ولو تبرعاً مورد اشکال است یا نسبت به بعضی استثناء شده است؟

ج - در فرض سؤال، زن‌ها می‌توانند نایب شوند و نیابت در سایر ذوی‌الأعذار صحیح نیست. [۱۳۹] س - شخصی در حج از میتی نیابت کرد و در وقت عقد اجاره برای انجام مناسک، هیچ عذری نداشت، ولی چند سال بعد از انجام حج متوجه شد که در وقوف مشعرالحرام، با زن‌ها و مریض‌ها به عنوان راهنما، وقوف اضطراری کرده و به منی رفته است و غافل بوده که نایب باید وقوف اختیاری بکند، آیا وظیفه‌اش چیست؟

ج - عمل مزبور مجزی از حج نیابتی استیجاری نیست، و از جهت اجرت باید به اجیر کننده مراجعه نماید و یا در صورتی که اجاره، موقت به زمان مخصوصی که منقضی شده نباشد، دوباره حج نیابتی صحیح به‌جا آورد. [۱۴۰] س - آیا می‌توانم برای مادرم و برای خودم فریضه حج را انجام دهم؟

ج - در یکسال بیش از یک حج واقع نمی‌شود. [۱۴۱] س - شخصی به عنوان نیابت در مسجد شجره محرم شد و به مکه آمد، در مکه فهمید که خودش مستطیع بوده است، آیا باید اعمال عمره را به قصد خود به‌جا آورد یا به قصد نیابت، و اگر باید حج را به قصد خود به‌جا آورد، نسبت به حج نیابتی چه وظیفه‌ای دارد و آیا می‌تواند برای آن نایب بگیرد یا نه؟

ج - احرام او صحیح نبوده است و باید برگردد و برای عمره تمتع برای خودش محرم شود و وظیفه خودش را انجام دهد و راجع به حج نیابتی نمی‌تواند نایب بگیرد، مگر اجازه داشته باشد یا استیجار او برای مطلق تحصیل حج باشد. [۱۴۲] س - کسی که نایب بوده و عمره تمتع را انجام داده و بعد ناچار شده است که به ایران بازگردد، آیا می‌تواند بقیه اعمال را به دیگری واگذار نماید که حج تمتع را انجام دهد؟

ج - نمی‌تواند. [۱۴۳] س - آیا شرط ایمان نایب، که در اصل نیابت حج (۵۶) و همچنین در ذبح شرط است، (۵۷) در سایر اعمالی که نیابت در آن جایز است، مثل رمی و طواف هم شرط است یا خیر؟

ج - در سایر اعمال نیز شرط است. [۱۴۴] س - شخصی تمام اختیارات اموال پدرش را دارد و پدر نمی‌تواند بالمباشره حج را به‌جا آورد، پسر بدون تذکر دادن به پدر شخصی را اجیر برای حج پدر نموده و خودش هم برای حج خود مشرف شده، در این فرض آیا حج اجیر برای حج پدر، مجزی است یا خیر؟ و هر گاه در مدینه تصمیم بگیرد که آنچه را از مال پدر به اجیر داده است با پدر حساب نکند و از مال خودش باشد، رفع اشکال می‌شود یا نه؟

ج - در فرض مزبور استنابه در مورد پدر صدق نمی‌کند، و حَجَّه الاسلام از طرف پدر واقع نمی‌شود و فرقی بین دو صورت فوق نیست. [۱۴۵] س - شخصی پس از آن که به مدینه مشرف شد جنون پیدا کرد، با توجه به این که سابقاً حج بر او مستقر شده است، آیا می‌شود برای او نایب گرفت یا خیر، و اگر نشود، تبرع حج از او چه صورت دارد؟

ج - نیابت و تبرع در فرض سؤال صحیح نیست. [۱۴۶] س - فردی پس از استطاعت مالی برای حج اسم‌نویسی کرد و برای دو سال بعد اسمش درآمد، ولی چند ماه قبل از حرکت، فوت کرد در حالی که پسرش را نایب قرار داده بود که برای او حج به‌جا آورد، در حالی که پسر خود استطاعت مالی داشته ولی در اسم‌نویسی مسامحه کرده و ننوشته است، در صورتی که اگر اسم می‌نوشت، شاید در همان سال اول، قرعه به نامش درمی‌آمد و شاید هم سال‌های بعد، اکنون پسر به مدینه آمده به عنوان نیابت حج بلدی از جانب پدر و هنوز محرم نشده، چه وظیفه‌ای دارد؟

ج - در فرض مرقوم نیابت صحیح نیست و باید برای خودش حج نماید. (۵۸) [۱۴۷] س - شخصی اجیر حج بلمدی از قم شده و خودش ساکن اراک است، بعد از اجیر شدن در نظر داشته که به قم برود و از آن‌جا حرکت کند، پس از چند روز در حالی که از موضوع غافل شده، برای انجام کار دیگری به قم و بعد از آن‌جا به تهران رفته است، آیا همان نیت قبلی برای حرکت از قم کافی است یا باید برگردد به قم، و بر فرض خروج از ایران چه حکمی دارد؟

ج - اگر می‌تواند باید برگردد، و چنانچه برنگشت ولو در صورت تمکن و حج را انجام داد، حج صحیح است و بالنسبه استحقاق اجرت دارد. [۱۴۸] س - آیا بر نایب واجب است اعمال حج را طبق فتوای مرجع تقلید منوب‌عنه انجام دهد یا مطابق وظیفه خودش عمل نماید؟

ج - میزان، وظیفه خود اوست ولی اگر اجیر شده به کیفیت خاصی، باید طوری عمل کند که مراعات وظیفه خودش و کیفیت ذکر شده، بشود. [۱۴۹] س - آیا در اجاره برای اعمال حج لازم است اجیر و مستأجر از یکدیگر سؤال کنند که مقلد چه کسی هستند یا نه؟

ج - لازم نیست و اجیر مطابق تقلید خودش عمل می‌کند. [۱۵۰] س - نایب چند ماه قبل از حج به بلد منوب‌عنه می‌رود و به عنوان نیابت حج حرکت می‌کند و به وطن خودش یا محل دیگری می‌رود و در ماه ذی‌حجه، که عازم حج می‌شود، دیگر به بلد منوب‌عنه نمی‌رود، کافی است یا نه؟ و چه وقت باید برود؟

ج - کافی است. [۱۵۱] س - در موردی که مرحوم پدرم فرموده بود پسر بزرگ نیابتاً به مکه برود و من که پسر بزرگ هستم به وسیله ارث مستطیع شده‌ام اما تاکنون نتوانسته‌ام سهم خود را به پول مبدل کنم، آیا می‌توانم با این حال به جای پدر حج به‌جا آورم یا نه؟

ج - با فرض حصول استطاعت مالی برای خودتان ولو از بابت ارثیه، اگر امکان فروش و صرف قیمت در حج را دارید باید اول برای خودتان حج به‌جا آورید و برای پدر بعداً انجام دهید یا دیگری را نایب بگیرید. (۵۹) [۱۵۲] س - آیا جایز است برای نایب در طواف عمره تمتع یا طواف حج که طواف را در غیر موسم حج به‌جا آورد یا نه؟

ج - مانع ندارد. [۱۵۳] س - شخصی قبلاً مستطیع بوده و به حج نرفته و الآن هیچگونه قدرت مالی جهت انجام حج را ندارد، آیا فرزندش می‌تواند تبرعاً از طرف او حج نیابی انجام دهد؟

ج - نیابت در حج از حی صحیح نیست مگر در صورتی که شخص از جهت پیری نتواند به حج برود یا مریض باشد و از جهت مرض نتواند برود و مأیوس از خوب شدن تا آخر عمر باشد. (۶۰) [۱۵۴] س - حج به نیابت حضرت ولی عصر (ارواحنا له الفداء) چون در موسم حج تشریف دارند جایز است یا نه؟

ج - اشکال ندارد. [۱۵۵] س - زنی که واجب الحج است وصیت کرده که از اصل ترکه‌اش برای او حج بلدی توسط وصیش انجام شود، حال استطاعت جانی و مالی و غیره برای وصی او فراهم است، فقط از حیث عدم شرکت در نام‌نویسی برای حج، آن هم با عذری، استطاعت راهی ندارد، آیا می‌تواند حج نیابی را انجام دهد؟

ج - وصی اگر قبلاً استطاعت نداشته و فعلاً هم راه برای او باز نیست الآن هم مستطیع نیست و می‌تواند برای حج نیابی اجیر شود، ولی اگر بدون این که اجیر شود خود را به میقات برساند، نمی‌تواند حج نیابی به‌جا آورد و باید برای خودش حج به‌جا آورد. [۱۵۶] س - کسی که حج نیابی انجام می‌دهد، اگر در قربانی شخص ثالثی را وکیل کرد، ذابح چگونه نیت کند، آیا باید نیت کند که به وکالت از میت قربانی می‌کنم یا باید وکالت از نایب میت کند؟ در هر صورت آیا باید نام میت را هم ببرد؟

ج - نام میت بردن لازم نیست، بلکه چنانچه نیت کند آنچه بر عهده نایب است انجام دهد صحیح است. [۱۵۷] س - کسی که برای حج اجیر می‌شود، اگر شرط کند که مثلاً برای طواف نساء یا یک عمل دیگری که نیابت بردار است نایب می‌گیرم، آیا این شرط نافذ است و می‌تواند عمل نماید یا نه؟

ج - اگر عذر دارد نمی‌تواند قبول کند، بلی در قربانی مانع ندارد و شرط لازم نیست. [۱۵۸] س - کسی احتمال قوی عقلایی می‌دهد که نتواند اعمال را به نحو عادی انجام دهد، و ممکن است حج تمتع را بدل به افراد کند، آیا می‌تواند از حج واجب نیابت کند؟ ج - می‌تواند نیابت کند، ولی اگر وظیفه او عدول به افراد شد، بنا بر احتیاط منوب‌عنه نباید اکتفا به آن کند. (۶۱) [۱۵۹] س - نیابی که در وقت قبول نیابت برای حج معذور نبوده است، و بعد از عقد اجاره در موقع عمل یا قبل از محرم شدن، جزو معذورین شد و در هر عذری که پیش آمده طبق وظیفه معذورین رفتار نمود، آیا حج او از منوب‌عنه کافی است؟ و آیا نسبت به نحوه عذر فرقی هست یا نه؟

ج - محل اشکال است. (۶۲) [۱۶۰] س - کسانی که در حال اجیر شدن، از معذورین نبوده‌اند و بعداً در اثنای عمل عذر عارض شده است، آیا نیابتشان صحیح است و مستحق تمام اجرت می‌باشند یا نه؟

ج - اشکال دارد. (۶۳) [۱۶۱] س - خدمه‌ای که از روی جهل به مسأله اجیر شده‌اند و وقوف اختیاری مشعر را درک نکرده‌اند، فعلاً تکلیفشان چیست و همچنین سایر معذورینی که حج ناقص از این قبیل انجام داده‌اند؛ تبرعاً یا با اجرت؟

ج - نیابت ایشان صحیح نیست و کفایت از منوب‌عنه نمی‌کند و باید پول را برگردانند و خودشان با عدم عذر نسبت به درک اختیاری مشعر، باید با انجام عمره مفرده، از احرام خارج شوند. [۱۶۲] س - در مناسک آمده است که معذور نمی‌تواند نایب شود، معذور به چه کسی گفته می‌شود؟ لطفاً حد آن را معین کنید؛ مثلاً کسی که نمی‌تواند نماز طواف را صحیح بخواند، یا نمی‌تواند خودش رمی جمرات کند و یا نمی‌تواند قربانی نماید و یا نمی‌تواند یکی دیگر از واجبات حج را؛ اعم از ارکان و غیر ارکان، انجام دهد معذور است یا خیر؟

ج - هر کس نتواند اعمال اختیاری حج را انجام دهد معذور است و نمی‌تواند نایب شود، ولی مباشرت در ذبح در حال اختیار هم لزوم ندارد و لذا کسی که نمی‌تواند ذبح کند، می‌تواند برای حج نایب شود و برای ذبح نایب بگیرد. [۱۶۳] س - کسی که نماز او

صحیح نیست و برای حج به نیابت آمده است، آیا نیابت او صحیح است؟ و مفروض این است که به عنوان نیابت مُحرم شده است؟ ج - اگر از قرائت صحیح معذور است، نیابت و احرام او باطل است و اگر معذور نیست صحیح است و باید قرائت خود را درست کند. [۱۶۴] س - اگر مُستتیب یا منوب‌عنه در وقت نیابت بدانند که نایب جزو معذورین است و او را نایب کنند؛ اولاً آیا اجرت

نیابت برای نایب حلال است یا نه؟ و ثانیاً آیا حج نیابتی او صحیح و از حَجَّةُ الاسلام یا غیر حَجَّةُ الاسلام منوب‌عنه کفایت می‌کند یا نه؟

ج - با فرض این که معذور بوده و استیجار شده استحقاق اجرت ندارد و کفایت نمی‌کند.

۵۳. نسبت به لزوم فرستادن موها به منی نظر معظّم له یافت نشد.

۵۴. بنابر احتیاط واجب (مناسک حج، م ۳۵۷)

۵۵. نظر معظّم له نسبت به فرستادن مو به منی به دست نیامد.

۵۶. بنا بر احتیاط واجب. (مناسک حج، ص ۲۸، شرایط نایب، ۳)

۵۷. به حاشیه مسأله ۱۰۴۲ مراجعه شود.

۵۸. اگر راه با فیش مورد وصیت برای پسر باز شده و یا این که باز شدن راه برای پسر بدین گونه بوده که ورثه فیش را به یکی از فرزندان بدهند که به نیابت پدر به حج برود باید حج را به نیابت از پدر به‌جا آورد و چنانچه وصیتی نبوده و از او خواسته نشده که نیابت کند، باید برای خودش حج به‌جا آورد و برای پدر نایب بگیرد.

۵۹. مگر این که استطاعت طریقی (باز بودن راه) برای فرزند جز به لحاظ نیابت از پدر حاصل نشود.

۶۰. که در این صورت اگر به فرزند نیابت دهد مجزی خواهد بود. (مناسک حج، ص ۲۹، شرایط منوب‌عنه، ۲)

۶۱. اجیر کردن کسی که وظیفه او به‌خاطر کمی وقت عدول به حج افراد است، صحیح نیست. اما اگر نایب را در وسعت وقت اجیر کنند و سپس اتفاقاً وقت بر او تنگ شود، واجب است که [به حج افراد] عدول کند و عمل او از حج تمتّع منوب‌عنه کفایت می‌نماید و مستحق دریافت اجرت نیز هست. (مناسک حج، م ۵۳)

۶۲. نایبی که در وقت قبول نیابت برای حج معذور نبوده است، لیکن بعد از عقد اجاره، در موقع عمل یا قبل از محرم شدن، جزو معذورین شده، اگر عذر او منجر به نقص بعضی از اعمال حج نشود نیابت او صحیح است؛ مثل این که در ارتکاب بعضی از تروک معذور شود ولی اگر عذر منجر به نقص در اعمال حج شود در این صورت بطلان اجاره بعید نیست و احوط مصالحه بین نایب و منوب‌عنه در اجرت و اعاده عمره و حج برای منوب‌عنه می‌باشد. (مناسک حج، م ۵۸)

۶۳. از مسأله قبل معلوم شد.

حج استحبابی

[۱۶۵] م - مستحب است کسی که شرایط وجوب حج را ندارد؛ از بلوغ و استطاعت و غیر آنها، در صورت امکان حج به‌جا آورد و همچنین بر کسی که حج واجبش را انجام داده است مستحب است دو مرتبه به حج برود و مستحب است تکرار حج در هر سال. بلکه مکروه است پنج سال متوالی آن را ترک کند و مستحب است در وقت خارج شدن از مکه تبت برگشتن نماید و مکروه است قصد برنگشتن داشته باشد.

[۱۶۶] م - مستحب است از طرف خویشاوندان یا غیر آنها حج به‌جا آورد تبرّعا؛ چه زنده باشند یا مرده و همچنین از طرف معصومین و نیز طواف از طرف آنها و غیر آنها مستحب است به شرط آن که در مکه نباشند یا معذور باشند.

[۱۶۷] م - کسی که زاد و راحله ندارد مستحب است قرض کند و به حج برود، در صورتی که می‌تواند قرض را ادا کند. (۶۴)

[۱۶۸] م - با مال حرام جایز نیست به حج برود و اگر مال او مشتبه است و علم به حرمت آن ندارد، می‌تواند آن را صرف کند.

[۱۶۹] م - بعد از فارغ شدن از حج استحبابی می‌تواند ثواب آن را به دیگری هدیه کند، همچنان که در وقت شروع می‌تواند آن را نیت کند.

[۱۷۰] م - کسی که مال ندارد تا با آن حج به‌جا آورد مستحب است ولو با اجاره دادن خودش و نیابت از دیگری به حج برود.
۶۴. کسی که هزینه‌ی رفتن به حج را در اختیار ندارد، اما می‌تواند قرض بگیرد و سپس به سادگی قرض خود را ادا کند، واجب نیست که خود را با قرض گرفتن مستطیع کند، اما اگر بگیرد، حج بر او واجب می‌شود. (مناسک حج، م ۱۳)

اقسام عمره

[۱۷۱] م - عمره هم مانند حج دو قسم است: «واجب» و «مستحب» و بر کسی که شرایط استطاعت را داشته باشد یک مرتبه در عمر واجب می‌شود و وجوب آن مانند حج فوری است و در وجوب آن استطاعت حج معتبر نیست بلکه اگر برای عمره مستطیع باشد واجب می‌شود، هرچند برای حج مستطیع نباشد همچنانکه عکس این هم همینطور است که اگر شخص برای حج استطاعت داشته باشد و برای عمره مستطیع نباشد باید حج به‌جا آورد لیکن باید معلوم باشد که برای کسانی که از مکه دور هستند؛ مثل ایرانیان که وظیفه آن‌ها حج تمتع است، هیچگاه استطاعت حج از استطاعت عمره و استطاعت حج جدا نیست؛ چون حج تمتع مرکب از هر دو عمل است، به‌خلاف کسانی که در مکه یا قریب به آن هستند که وظیفه آن‌ها حج و عمره مفرده است که نسبت به آن‌ها استطاعت برای یکی از دو عمل تصور می‌شود.

[۱۷۲] م - واجب است بر کسی که می‌خواهد داخل مکه شود با احرام وارد شود و برای احرام باید نیت عمره یا حج داشته باشد و اگر وقت حج نیست و می‌خواهد وارد مکه شود واجب است عمره مفرده انجام دهد و از این حکم کسانی که مقتضای شغلشان این است که زیاد وارد مکه می‌شوند و از آن خارج می‌شوند استثنا شده است. (۶۵)

[۱۷۳] م - تکرار عمره مانند تکرار حج مستحب است و در مقدار فاصله بین دو عمره اختلاف فرموده‌اند و احوط آن است که در کمتر از یک ماه، به قصد رجا به‌جا آورده شود. (۶۶)

۶۵. همچنین کسانی که پس از اعمال حج یا عمره مفرده از مکه خارج شده‌اند و می‌خواهند در همان ماه انجام حج یا عمره، دوباره وارد مکه شوند، احرام و عمره مجدد واجب نیست. (مناسک حج، م ۶۹)

۶۶. تکرار عمره مانند تکرار حج مستحب است، و بین دو عمره وجود فاصله‌ی معین شرط نیست. ولی بنا بر احتیاط در هر ماه فقط یک عمره برای خود می‌تواند به‌جا آورد. و اگر دو عمره برای افراد دیگر انجام دهد یا یک عمره برای خود و یک عمره هم برای دیگری به‌جا آورد، فاصله مذکور شرط نیست. بنابراین اگر عمره دوم را به نیابت از دیگری انجام دهد، جایز است نایب در برابر آن اجرت بگیرد و از عمره‌ی مفرده‌ی منوب‌عنه هر چند واجب باشد، کفایت می‌کند. (مناسک حج، م ۷۰)

اقسام حج

اشاره

حج سه قسم است: «تمتع»، «قران» و «افراد». تمتع، وظیفه کسانی است که چهل و هشت میل - که شانزده فرسخ است - از مکه دور باشند. قران و افراد بر غیر آن‌ها واجب می‌شود و این تفصیل در حجة الاسلام است.

صورت حج افراد و عمره مفرده

[۱۷۴] م - صورت حج افراد، که گاهی مورد ابتلای تمتع می‌شود، از این قرار است که: زن حائض یا کسی که به‌واسطه ضیق وقت

نمی‌تواند عمره تمتع را به‌جا آورد، باید قصد کند حج افراد را، و به همان احرام عمره تمتع، که عدول به افراد کرده، برود به عرفات و مثل سایر حجج و قوف کند، بعد از آن برود به مشعر و قوف کند، بعد برود به منی و اعمال منی را به‌جا آورد مگر هدی را که واجب نیست بر او. بعد برود به مکه و طواف زیارت و نماز و سعی و طواف نساء و نماز آن را به‌جا آورد. پس در این وقت از احرام خارج می‌شود، بعد از آن برگردد به منی برای بیتوته و اعمال ایام تشریق؛ به همان نحو که سایر حجج به‌جا می‌آورند. پس صورت حج افراد عین صورت حج تمتع است با یک فرق که در حج تمتع هدی باید ذبح کند و در حج افراد واجب نیست ولی استحباب دارد.

[۱۷۵] م - صورت عمره مفرده - که باید کسی که حج تمتع او بدل به حج افراد شد، بعد از حج به‌جا آورد - آن است که خارج شود به ادنی الحِلّ و افضل آن است که از «جعرانه» یا «حُدیبیه» یا «تنعیم» که از همه نزدیک‌تر به مکه است، محرم شود و بیاید به مکه و طواف کند و نماز آن را بخواند و سعی بین صفا و مروه بکند و تقصیر کند یا سر بترشد و طواف نساء به‌جا آورد و نماز طواف بخواند.

[۱۷۶] م - «عمره مفرده» با «عمره تمتع» که تفصیلاً خواهد آمد، در صورت فرق ندارد، مگر در سه چیز: (۶۷)

اول - آن که در عمره تمتع باید تقصیر کند؛ یعنی از مو یا ناخن خود باید بگیرد و سر تراشیدن جایز نیست و در عمره مفرده مخیر است بین سر تراشیدن و تقصیر.

دوم - آن که در عمره تمتع طواف نساء ندارد و در عمره مفرده دارد. (۶۸)

سوم - آن که میقات عمره تمتع یکی از مواقیع پنج‌گانه است که ذکر آن می‌آید.

و میقات عمره مفرده ادنی الحِلّ است (۶۹) و جایز است از یکی از مواقیع پنج‌گانه محرم شود.

[۱۷۷] م - کیفیت افعال حج افراد؛ از احرام و وقوفین و اعمال منی و اعمال مکه، عین کیفیت حج تمتع است و در احکام، مشترک هستند و کیفیت افعال عمره تمتع؛ از احرام و طواف و سایر اعمال، عین کیفیت عمره مفرده است.

[۱۷۸] م - عمره تمتع را اگر کسی به‌جا بیاورد، کافی است از عمره مفرده.

[۱۷۹] م - کسی که وظیفه اش حج تمتع است؛ مثل اشخاصی که از مکه شانزده فرسنگ شرعی دور باشند، اگر استطاعت برای عمره داشته باشند و برای حج نداشته باشند، عمره مفرده بر آنها واجب نیست مثل اشخاصی که به نیابت حج می‌کنند، گرچه احتیاط آن است که به‌جا آورد.

[۱۸۰] م - کسی که محرم شد به احرام عمره مفرده، حرام می‌شود بر او جمیع چیزهایی که در احرام تمتع گفته شد و بعد از آن که تقصیر کرد یا سر تراشید، همه چیز بر او حلال می‌شود مگر زنها و بعد از آن که طواف نساء را با نمازش به‌جا آورد، زن هم بر او حلال می‌شود.

[۱۸۱] م - طواف نساء را در عمره مفرده، باید بعد از تقصیر یا سر تراشی به‌جا آورد.

[۱۸۲] م - کسی که به احرام عمره مفرده وارد مکه شد، اگر احرامش در ماه‌های حج بوده، جایز است که آن را عمره تمتع قرار دهد و دنبال آن، حج تمتع به‌جا آورد و در این صورت هدی بر او واجب می‌شود.

۶۷. در مناسک معظم له این مسأله نیز وجود دارد: عمره تمتع باید در یکی از ماه‌های حج یعنی شوال یا ذی قعدة یا ذی حجه به‌جا آورده شود، در حالی که انجام عمره مفرده در همه ایام سال صحیح است. (مناسک حج، م ۷۳)

۶۸. در عمره تمتع طواف نساء و نماز طواف نساء واجب نیست، هر چند احتیاط آن است که آن دو را به قصد رجا به‌جا آورد. ولی در عمره مفرده طواف نساء و نماز آن واجب است. (مناسک حج، م ۷۲)

۶۹. میقات عمره مفرده برای کسی که داخل شهر مکه مکرمه است ادنی الحِلّ (نزدیک‌ترین نقطه‌ی خارج از حرم) است، و افضل

حدیبیه یا جعرانه یا تنعیم می باشد، هر چند احرام بستن از یکی از مواقیت پنج گانه نیز جایز است، و اما کسی که خارج مکه است و می خواهد عمره مفرده به جا آورد باید برای آن از یکی از مواقیت پنج گانه محرم شود. (مناسک حج، م ۷۴ و ص ۵۰، میقات های دیگر، ۳)

صورت حج تمتع اجمالاً

بدان که حج تمتع مرکب است از دو عمل: یکی «عمره تمتع»، و دیگری «حج تمتع» و عمره تمتع مقدم است بر حج.

و عمره تمتع مرکب است از پنج جزء:

اول - احرام.

دوم - طواف کعبه.

سوم - نماز طواف.

چهارم - سعی بین کوه صفا و مروه.

پنجم - تقصیر؛ یعنی گرفتن قدری از مو یا ناخن.

و چون محرم از این اعمال فارغ شد، آنچه بر او به واسطه احرام بستن حرام شده بود حلال می شود.

و حج تمتع مرکب است از سیزده عمل:

اول - احرام بستن در مکه.

دوم - وقوف به عرفات.

سوم - وقوف به مشعرالحرام.

چهارم - انداختن سنگ ریزه به جمره عقبه در منی.

پنجم - قربانی در منی.

ششم - تراشیدن سر یا تقصیر کردن در منی.

هفتم - طواف زیارت در مکه.

هشتم - دو رکعت نماز طواف.

نهم - سعی بین صفا و مروه.

دهم - طواف نساء.

یازدهم - دو رکعت نماز طواف نساء.

دوازدهم - ماندن به منی، شب یازدهم و شب دوازدهم، و شب سیزدهم برای بعضی از اشخاص.

سیزدهم - در روز یازدهم و دوازدهم رمی جمرات، و اشخاصی که شب سیزدهم در منی ماندند، روز سیزدهم باید رمی جمرات کنند.

آنچه ذکر شد صورت اجمالی این دو عمل است و تفصیل آن ها بعد ذکر می شود.

[۱۸۳] م - لازم نیست مکلف این اعمال را قبل از ورود به عمره و حج بدانند ولو اجمالاً، و کافی است که نیت کند عمره تمتع را؛

یعنی عبادتی را که خداوند بر او واجب کرده و همین طور حج تمتع را به نحوی که واجب است بر او و کیفیت و تفصیل هر یک را از رساله در وقت عمل یاد بگیرد و عمل کند، ولی یاد گرفتن اجمالی آن بهتر و موافق احتیاط است.

استفتائات اقسام عمره و حج

۱۸۴] س - شخصی در اثنای عمره مفرده، در شَوط پنجم سعی، مریض شده و نتوانسته است عمره را تمام کند، او را به ایران برده‌اند و بعد از بهبودی هم نتوانسته به مکه بیاید، فعلاً وظیفه او چیست؟ توضیح آن که کسی نایب شده که وظیفه او را انجام دهد و عملی را که وظیفه او است و او را از احرام خارج می‌کند به‌جا آورد.

ج - با فرض این که خود شخص نمی‌تواند مراجعت کند، نایب برای خروج منوب‌عنه از احرام، سعی را تمام کند و آن را اعاده نماید و به منوب‌عنه خبر دهد که تقصیر نماید و بعد از تقصیر برای طواف نساء نایب بگیرد و توضیح آن که مسأله از موارد حصر نیست، چون شخص مریض فعلاً خوب شده و این که نمی‌تواند به مکه بیاید از جهت مرض نیست. [۱۸۵] س - کسی عمره مفرده به‌جا آورده و بدون انجام طواف نساء به مدینه آمده است، فعلاً می‌خواهد برای عمره تمتع مُحرم شود، آیا جایز است بدون انجام طواف نساء مُحرم شود و بعد از انجام عمره تمتع، طواف نساء را به‌جا آورد؟

ج - مانع ندارد. [۱۸۶] س - اگر فاصله بین دو عمره کمتر از یک ماه باشد، فرموده‌اید باید عمره دوم را به قصد رجا به‌جا آورد، آیا فرقی هست بین دو عمره مفرده از خود شخص و بین دو عمره مفرده‌ای که هر دو یا یکی از آن‌ها به نیابت از دیگران باشد یا نه؟
ج - فرق نمی‌کند. (۷۰) [۱۸۷] س - این که حضرت عالی فرموده‌اید: اگر فاصله میان دو عمره کمتر از یک ماه باشد، عمره دوم رجائاً قصد شود، مقصود یک ماه است یا سی روز کامل؟

ج - میزان یک ماه است، (۷۱) و اگر در بین ماه عمره به‌جا آورده، احتیاط مذکور را تا سی روز مراعات کنند. [۱۸۸] س - اگر بین دو عمره کمتر از یک ماه فاصله باشد باید عمره دوم را به قصد رجا انجام دهد، چنانچه عمره دوم نیابت باشد نایب می‌تواند برای آن اجرت بگیرد یا خیر، و چنانچه بر منوب‌عنه انجام عمره مفرده واجب باشد کفایت می‌کند یا خیر؟

ج - لازم است احتیاط مراعات شود (۷۲) و چنانچه با تذکر به اجیر کننده اجرت بگیرد اشکال ندارد. [۱۸۹] س - اگر زنی به نیت عمره مفرده مُحرم و بعد از آن عادت شود و در همه روزهایی که می‌تواند در مکه باشد حیض است، برای عمره مفرده باید چه کند؟ و اگر آن‌جا اعمالی انجام نداده و فعلاً به ایران آمده، چه وظیفه‌ای دارد؟

ج - در فرض سؤال باید برای طواف و نماز نایب بگیرد و بقیه اعمال عمره را خودش به‌جا آورد و چنانچه به ایران آمده، اقدام کند و برگردد و اگر نمی‌تواند، برای اعمال عمره نایب بگیرد ولی باید خودش تقصیر کند و ترتیب بین آن و سایر اعمال مراعات شود و تا اعمال را به‌جا نیاورد، آنچه به وسیله احرام بر او حرام شده، بر او حلال نمی‌شود. [۱۹۰] س - آیا طواف در عمره مفرده استحبابی، حکم طواف واجب را دارد که باید نماز آن خلف مقام باشد یا حکم طواف استحبابی را دارد و در هر جای مسجد الحرام می‌توان نماز آن را خواند؟

ج - حکم طواف واجب را دارد و باید نماز آن، خلف مقام باشد. [۱۹۱] س - انجام عمره مفرده در ماه‌های حج، پیش از عمره تمتع جایز است یا خیر؟ و در این مسأله فرقی بین صَرُور و غیر صَرُور هست یا نه؟

ج - مانع ندارد و فرق نمی‌کند. [۱۹۲] س - تأخیر عمره مفرده در حج افراد، تا چه وقتی بلا عذر جایز است؟

ج - باید مبادرت نماید عرفاً علی‌الأحوط و تأخیر نشود. [۱۹۳] س - زنی که احتمال می‌دهد خون حیض ببیند و نتواند داخل مسجد الحرام شود، آیا می‌تواند برای عمره مفرده مستحبی مُحرم شود و اگر خون دید برای طواف و نماز نایب بگیرد و همچنین مریض اگر احتمال می‌دهد نتواند اعمال عمره مفرده را انجام دهد؟

ج - اشکال ندارد و چنانچه وظیفه او نایب گرفتن شد عمل به وظیفه نماید. [۱۹۴] س - همچنانکه عمره مفرده را قبل از عمره تمتع ولو با کمتر از فاصله شدن یک ماه تجویز فرموده‌اید، آیا بعد از عمره تمتع هم با کمتر از یک ماه فاصله تجویز می‌فرمایید یا باید رجائاً انجام شود؟

ج - به قصد رجا انجام شود. (۷۳ □) [۱۹۵] س - کسی که وظیفه او عمره تمتع است و ندانسته به نیت عمره مفرده مُحرم شده است تکلیف او چیست؟

ج - اگر قصد عمره مفرده کرده، باید عمره مفرده انجام دهد و بعد عمره تمتع را به‌جا آورد و چنانچه اشتباه در تطبیق بوده، تمتع واقع می‌شود و صحیح است [□. ۱۹۶] س - اگر تقصیر را در عمره مفرده جهلاً یا نسیاناً به‌جا نیاورد و طواف نساء را نیز ترک کرده و بعد رفته است به مسجد شجره و برای عمره تمتع مُحرم شده و عمره تمتع را به‌جا آورده و بعد متوجه نقص کار خود شده است، تکلیف این شخص با داشتن فرصت برای اعاده عمره تمتع و نداشتن فرصت چیست؟

ج - در فرض مرقوم چنانچه عمره مفرده را در اَشْهُر حَج به‌جا آورده و می‌خواهد حج مستحبی به‌جا آورد، می‌تواند عدول به عمره تمتع کند؛ چه وقت برای اعاده عمره تمتع داشته باشد یا نه. ولی اگر حج واجب باشد کفایت نمی‌کند علی‌الأحوط و باید پس از تقصیر صحیح به میقات برود و برای عمره تمتع مجدداً مُحرم شود [□. ۱۹۷] س - کسی که حجش بدل به افراد شده و باید بعد از حج، عمره مفرده به‌جا آورد، اگر سال بعد که به حج می‌رود بعد از اعمال حج، عمره مفرده را به‌جا آورد کافی و مُجزی است یا نه؟

ج - احوط آن است که تا عمره مفرده را انجام نداده، برای عمره و حج دیگر مُحرم نشود هرچند اگر خلاف کرد، ضرر به صحت عمره و حج او نمی‌زند. [۱۹۸] س - کسانی که از هند و پاکستان به عربستان می‌آیند و در مکه معظمه مقیم می‌شوند، آیا حجشان تمتع است یا وظیفه دیگری دارند؟

ج - چنانچه به قصد مجاورت در مکه بمانند و بعد از دو سال مستطیع شوند حکم اهل مکه را پیدا می‌کنند، و در غیر این صورت، صور مختلفه‌ای است که در تحریرالوسیله ذکر شده است. [۱۹۹] س - کیفیت حج قران را بیان فرمایید، و آیا این حج بر کدام اشخاص واجب می‌شود؟

ج - حج قران واجب تعیینی نیست و چون مورد ابتلا نیست، می‌توانید به کتب مفصله مراجعه نمایید. (۷۴)
۷۰. به حاشیه مسأله ۱۷۳ مراجعه شود.

۷۱. اولاً میزان، ماه قمری است و ثانیاً به حاشیه مسأله ۱۷۳ مراجعه شود.

۷۲. نظر معظّم له ذیل مسأله ۱۷۳ گذشت.

۷۳. قصد رجا لازم نیست. (مناسک حج، م ۷۰)

۷۴. حج قران مانند حج افراد است با این تفاوت که در حج قران باید در حال احرام قربانی همراه محرم باشد بنا بر این در این صورت قربانی بر او واجب است. همچنین در حج قران احرام هم با لبیک گفتن محقق می‌شود و هم با اِشعار یا تقلید ولی در حج افراد فقط با لبیک گفتن محقق می‌شود. (مناسک حج، ص ۴۰)

در بیان اعمال عمره تمتع و حج تمتع تفصیلاً و در آن دو باب است:

باب اول: اعمال عمره تمتع

اشاره

و در آن هفت فصل است:

فصل اول: محل احرام عمره تمتع

اشاره

[۲۰۰] م - بدان که محل احرام بستن برای عمره تمتع، که آن را میقات می‌نامند، مختلف می‌شود به اختلاف راه‌هایی که حجاج از آن‌ها به طرف مکه می‌روند و آن پنج محل است:

اول - مسجد شجره است که آن را «ذوالحلیفه» می‌نامند (۷۵) و آن میقات کسانی است که از مدینه منوره به مکه می‌روند.

[۲۰۱] م - جایز است در صورت ضرورت، احرام را از مسجد شجره تأخیر بیندازد تا میقات اهل شام. (۷۶)

[۲۰۲] م - احتیاط واجب (۷۷) آن است که در داخل مسجد شجره محرم شود نه خارج آن، هر چند نزدیک به آن باشد.

[۲۰۳] م - شخص جنب و حائض می‌توانند در حال عبور از مسجد محرم شوند و نباید در مسجد توقف کنند.

[۲۰۴] م - اگر جنب به واسطه زیادی جمعیت نتواند در حال عبور از مسجد احرام ببندد و آب برای غسل نباشد و نتواند صبر کند تا آب پیدا شود باید تیمم کند و داخل مسجد شود و احرام ببندد.

[۲۰۵] م - اگر حائض نتواند تا وقت پاک شدن صبر کند احتیاط آن است که نزدیک مسجد محرم شود و در «جحفه» یا محاذی آن احرام را تجدید کند. (۷۸)

دوم - وادی عقیق است، که اوایل آن را «مسلخ» و اواسط آن را «غمره» و اواخر آن را «ذات عرق» می‌گویند که محل احرام عامه است و آن میقات کسانی است که از راه عراق و نجد به مکه می‌روند. (۷۹)

سوم - قَرْنُ الْمَنَازِل است، و آن میقات کسانی است که از راه طائف حج می‌روند. (۸۰)

چهارم - يَلْمَلَم است، که اسم کوهی است و آن میقات کسانی است که از راه یمن می‌روند. (۸۱)

پنجم - جُحْفَه است و آن میقات کسانی است که از راه شام می‌روند. (۸۲)

[۲۰۶] م - اگر بینه شرعیه قائم شد؛ یعنی دو شاهد عادل شهادت دادند (۸۳) که فلان مکان میقات است، تفتیش و تحصیل علم لازم نیست و اگر علم و بینه (۸۴) ممکن نشود می‌تواند اکتفا کند به ظن حاصل از پرسیدن از کسانی که اهل اطلاع به آن مکان‌ها می‌باشند.

[۲۰۷] م - هر گاه از راهی برود که به هیچ‌یک از میقات‌ها عبورش نیفتد، باید از محاذات میقات احرام ببندد.

[۲۰۸] م - اگر عبور او طوری است که محاذات با دو میقات پیدا می‌کند احتیاط واجب آن است که از جایی که اول، محاذات پیدا می‌کند احرام ببندد و در محاذات میقات بعد، تجدید نیت احرام کند.

[۲۰۹] م - کسانی که از محاذات غیر مسجد شجره عبور می‌کنند، احتیاط مستحب آن است که قبل از رسیدن به محاذات، به نذر محرم شوند و بهتر آن است که در محاذات، تجدید احرام کنند.

[۲۱۰] م - شخص مستطیع (۸۵) اگر احرام را از میقات تأخیر بیندازد از روی علم و عمد و ممکن نشود برگردد به میقات، به واسطه عذری، و میقات دیگری در پیش نداشته باشد حج او باطل است، و باید سال دیگر حج به‌جا آورد.

[۲۱۱] م - شخصی که می‌خواهد از محاذی میقات محرم شود، اگر محاذات را نداند باید از اهل اطلاع مورد وثوق بپرسد، و قول

- مجتهد که اهل اطلاع به آن مکان‌ها نیست اعتبار ندارد، و اگر نتواند محاذات را بفهمد قبل از رسیدن به محلی که احتمال می‌دهد از محاذات گذشته است به نذر محرم شود، بلکه اگر از محل معینی پیش از رسیدن به محاذات، به نذر محرم شود احوط است.
- [۲۱۲] م - کسانی که با هواپیما به حج می‌روند و می‌خواهند بعد از حج به مدینه مشرف شوند، احتیاط آن است که بدون احرام بروند «جده» (۸۶) و از اهل اطلاع مورد اعتماد تحقیق کنند اگر جده یا «حده» معلوم شد، محاذی با یکی از میقات‌ها است، از آنجا محرم شوند و الا بروند به میقات دیگر؛ مثل جحفه و از آنجا محرم شوند، و اگر نتوانستند به جحفه یا به میقات دیگر بروند با نذر از جده محرم شوند و بهتر آن است که در «حده» تجدید احرام کنند اگر چه لازم نیست.
- [۲۱۳] م - مراد از «محاذات» آن است که کسی که می‌رود به طرف مکه، به جایی برسد که میقات به طرف راست یا چپ او واقع شود به خط راست؛ به طوری که اگر از آنجا بگذرد میقات متمایل به پشت او شود.
- [۲۱۴] م - محاذات ثابت می‌شود به علم و به دو شاهد عادل (۸۷) و اگر این‌ها ممکن نشود، اگر گمان حاصل شد از قول کسانی که مطلع به آن مکان‌ها هستند ظاهراً کافی است، بلکه (۸۸) از قول کسانی که اهل خبره هستند و از روی قواعد علمیه محاذات را تعیین می‌کنند، اگر گمان حاصل شد ظاهراً کافی است.
- [۲۱۵] م - کسی که به واسطه فراموشی یا ندانستن مسأله و عذر دیگر بدون احرام از میقات عبور کرد پس اگر امکان داشت برگشتن به میقات و به اعمال عمره می‌توانست با برگشتن برسد واجب است برگردد و از میقات احرام ببندد، چه داخل حرم شده باشد یا نه و اگر ممکن نیست، به نحوی که گفته شد، پس اگر داخل حرم نشده، از همانجا احرام ببندد و احتیاط مستحب (۸۹) آن است که هر مقداری می‌تواند به طرف میقات برگردد و آنجا محرم شود و اگر داخل حرم شده، واجب است اگر می‌تواند و به اعمال عمره می‌رسد، از حرم خارج شود و محرم گردد و اگر نمی‌تواند به نحوی که گفته شد همانجا محرم شود و احتیاط مستحب (۹۰) آن است که هر قدر می‌تواند به طرف خارج حرم برگردد و آنجا محرم شود.
- [۲۱۶] م - زن حائض اگر مسأله نمی‌دانست و عقیده داشت که نباید در میقات محرم شود و احرام نیست، حکمش همان است که در مسأله قبل گفته شد.
- [۲۱۷] م - جایز نیست احرام بستن پیش از رسیدن به میقات و اگر احرام ببندد صحیح نیست ولی اگر نذر کند که از محلی که پیش از میقات است احرام ببندد جایز است و باید از همانجا محرم شود؛ مثلاً اگر نذر کرد که از «قم» محرم شود واجب است عمل کند، و بهتر آن است (۹۱) که به میقات یا محاذات میقات که رسید احرام را تجدید کند.
- [۲۱۸] م - جایز نیست احرام را از میقات تأخیر بیندازد اختیاراً، بلکه احتیاط (۹۲) واجب آن است که از محاذات میقات، بدون احرام عبور نکند، اگر چه میقات دیگری بعد از آن باشد.
- [۲۱۹] م - اگر از میقات بدون احرام عبور کرد واجب است در صورت امکان برگردد و از آن میقات محرم شود، بلکه اگر میقات دیگری بعد از آن میقات باشد باید به احتیاط واجب (۹۳) برگردد به میقاتی که از آن گذشته و محرم شود.
۷۵. مسجد شجره در منطقه ذوالحلیفه در نزدیکی مدینه منوره واقع شده است. (مناسک حج، ص ۴۷)
۷۶. از قبیل بیماری و ضعف و عذرهای دیگر. (مناسک حج، م ۷۸)
۷۷. احرام خارج از مسجد شجره کفایت نمی‌کند و واجب است داخل مسجد مُحرم شوند. (مناسک حج، م ۷۹)
۷۸. زنی که دارای عذر است، می‌تواند در حال عبور از مسجد مُحرم شود، به شرطی که مستلزم توقف در مسجد نباشد. ولی اگر مستلزم توقف در مسجد هر چند بر اثر ازدحام و مانند آن باشد و نتواند احرام را تا برطرف شدن عذر به تأخیر بیندازد، باید از جحفه یا محاذات آن مُحرم شود. و جایز است با نذر از هر مکان دیگری قبل از میقات مُحرم شود. (مناسک حج، م ۸۰)
۷۹. و احرام بستن از همه‌ی قسمت‌های آن صحیح است. (مناسک حج، ص ۴۸)

۸۰. و مُحْرَم شدن از قَرْنِ الْمَنَازِل خواه از داخل مسجد باشد یا خارج آن در سایر مواضع قَرْنِ الْمَنَازِل کافی است. (مناسک حج، ص ۴۹)
۸۱. و احرام بستن از همه‌ی قسمت‌های آن صحیح است. (مناسک حج، ص ۴۹)
۸۲. و احرام بستن از داخل مسجد و یا سایر مواضع جُحْفَه صحیح است. (مناسک حج، ص ۴۸)
۸۳. یا شهرتی که موجب اطمینان است قائم شد. (مناسک حج، م ۸۲)
۸۴. یا شهرت موجب اطمینان
۸۵. یا کسی که حج بر او مستقر شده (مناسک حج، م ۸۸)
۸۶. نمی‌توانند در جدّه برای عمره تمتّع اختیاراً محرم شوند، زیرا جدّه نه میقات است، نه محاذی میقات؛ بلکه برای احرام باید به یکی از میقات‌ها، مثل جُحْفَه بروند. و در صورتی که نتوانند به یکی از میقات‌ها بروند، احتیاط واجب این است که با نذر از جدّه احرام ببندند. (مناسک حج، م ۸۹)
۸۷. یا شهرتی که موجب اطمینان شود. (مناسک حج، م ۸۲)
۸۸. در مناسک معظّم له نیست. (مناسک حج، م ۸۲)
۸۹. بنا بر احتیاط واجب. (مناسک حج، م ۸۵)
۹۰. این احتیاط یافت نشد. (مناسک حج، م ۸۵)
۹۱. در مناسک معظّم له یافت نشد. (مناسک حج، م ۸۳)
۹۲. نظر معظّم له نسبت به این احتیاط یافت نشد. (مناسک حج، م ۸۶)
۹۳. در صورت امکان باید برگردد. (مناسک حج، م ۸۴)

مسائل متفرقه میقات

- [۲۲۰] م - احتیاط واجب (۹۴) آن است که از خود مسجد شجره احرام بسته شود نه اطراف آن و احتیاط مستحب (۹۵) آن است که در محلّ اصلی مسجد محرم شود، اگر چه از مسجد مطلقاً جایز است، حتی در قسمتی که مسجد توسعه پیدا کرده است.
- [۲۲۱] م - اگر زن در میقات حائض باشد و یقین کند که نمی‌تواند عمره تمتّع را در وقت خود انجام دهد، باید نیت حج افراد کند (۹۶) و برای حج افراد محرم شود ولی اگر بعد از آن کشف خلاف شد در صورتی که برای حَجَّةِ الْاِسْلَام محرم شده، احرام او باطل است و باید برای عمره تمتّع مجدداً محرم شود.
- [۲۲۲] م - کسانی که با هواپیما به جدّه می‌روند نمی‌توانند از جدّه یا حدیبیه محرم شوند بلکه باید به یکی از مواقیت، مثل جُحْفَه بروند و از آنجا محرم شوند و اگر از مدینه بروند باید از مسجد شجره محرم شوند و در این حکم فرقی بین این که قصد عمره تمتّع یا مفرده داشته باشند نیست و حدیبیه میقات عمره مفرده است برای کسانی که در مکه هستند.
- [۲۲۳] م - کسانی که میقات (۹۷) برای آنها مشخص نیست نمی‌توانند به گفته راهنما (بَلَد) یا حَمَلَه دار که می‌گوید فلان محل میقات است محرم شوند مگر از گفته او اطمینان پیدا کنند و الا باید به عرف محل مراجعه نمایند. (۹۸)
- [۲۲۴] م - در صورتی که ثابت نیست که «رابع» محاذی «جُحْفَه» است احرام از آن جایز نیست.
- [۲۲۵] م - کسی که در غیر ماه‌های حج به مکه رفته و عمره مفرده به‌جا آورده و در مکه مانده تا ماه‌های حج برای احرام عمره تمتّع، باید به یکی از مواقیت پنجگانه معروفه برود و نمی‌تواند از تنعیم محرم شود.
- [۲۲۶] م - کسانی که برای عمره مفرده به مکه مشرف می‌شوند و باید به یکی از مواقیت معروفه بروند، نمی‌توانند بدون احرام از

- میقات تجاوز کنند و در صورت تجاوز، واجب است به میقات برگردند (۹۹) و از آنجا محرم شوند و اگر کسی نتوانست برگردد هر جا که هست مُحرم شود. (۱۰۰)
- [۲۲۷] م - اگر شخص در مکه باشد و بخواهد عمره تمتع به جا آورد و به عللی از رفتن به میقات عمره تمتع معذور باشد لازم است به خارج حرم برود و از آنجا محرم شود و از ادنی الحَلّ کافی است. (۱۰۱)
- [۲۲۸] م - میقات برای شاغلین در جده؛ از ایرانیان و غیر آنها، در عمره تمتع و عمره مفرده همان مواقیت معروفه است و نمی‌توانند از جده یا ادنی الحَلّ مُحرم شوند و اگر از روی جهل به مسأله در جای دیگر محرم شوند، احرام آنها صحیح نیست و محرمات احرام بر آنها حرام نمی‌شود، چنانچه در صورت علم و عمد هم حکم همین است هر چند در صورت جهل، اگر بعد از اعمال، مسأله را فهمیدند عمل آنان صحیح است.
- [۲۲۹] م - خدمه کاروان‌ها که می‌خواهند به مکه بروند و بعد از آن باید از مکه خارج شوند، بنا بر احتیاط نباید عمره تمتع انجام دهند، (۱۰۲) بلکه برای دخول مکه باید به یکی از مواقیت معروفه بروند و از آنجا برای عمره مفرده مُحرم شوند. و ادنی الحَلّ، میقات این اشخاص نیست، و پس از انجام اعمال عمره مفرده می‌توانند از مکه خارج شوند، و در صورت خارج شدن از مکه، اگر فقط به جده بیایند برای ورود به مکه در مرتبه دوم و سوم و بعد از آن، احرام واجب نیست، ولی اگر به مدینه بروند و از آنجا بخواهند به مکه بروند باید (۱۰۳) در مسجد شجره مُحرم شوند برای عمره مفرده دیگر و چون بین این عمره مفرده و عمره مفرده اول یک ماه فاصله نشده عمره دوم را رجائاً به جا آورند (۱۰۴) و در هر صورت این اشخاص آخرین مرتبه‌ای که به مکه می‌روند باید به یکی از مواقیت معروفه، مثل مسجد شجره یا جُحفه بروند و از آنجا برای عمره تمتع مُحرم شوند.
۹۴. حکم آن در مسأله ۲۰۲ گذشت.
۹۵. این احتیاط یافت نشد. (مناسک حج، م ۷۹)
۹۶. می‌تواند به نیت حج افراد محرم شود و نیز می‌تواند به قصد ما فی الذمه داخل احرام شود ولی در صورت اول اگر زودتر از موعد مقرر پاک شود، لازم است برای عمره تمتع بار دیگر محرم شود و اما در صورت دوم اگر پیش از موعد پاک نشد، احرام او برای حج خواهد بود و اگر پیش از موعد پاک شد با همان احرام می‌تواند عمره تمتع به جا آورد. (استفتاء ۲۱۷۴/۷، دستخط معظم له)
۹۷. یا محاذات آن. (مناسک حج، م ۸۲)
۹۸. ظنّ حاصل از گفته اهل اطلاع کافی است. (مناسک حج، م ۸۲)
۹۹. واجب است برگردد و از همان میقاتی که از آن عبور کرده است محرم شود، چه میقات دیگری در جلو باشد یا نه. (استفتاء، دستخط معظم له، ش ۴۰)
۱۰۰. مگر اینکه داخل مکه شده باشد که در این صورت وظیفه‌ای ندارد ولی اگر از روی عمد بدون احرام وارد مکه شده عمل حرام انجام داده و باید توبه کند. (مناسک محشی، ص ۵۶۷، استفتاء ش ۳۴)
۱۰۱. مگر نایب باشد که باید به میقات برود، و الا نمی‌تواند نایب شود. (مناسک حج، م ۵۷)
۱۰۲. به حاشیه مسأله ۲۳۸ مراجعه شود.
۱۰۳. چنانچه بخواهد در همان ماه که عمره را انجام داده به مکه مراجعه نماید، نیاز به احرام مجدد ندارد. (مناسک حج، م ۶۹)
۱۰۴. به حاشیه مسأله ۱۷۳ مراجعه شود.

[۲۳۰] س - کسانی که به علت عادت ماهانه نمی‌توانند داخل مسجد شجره مُحرم شوند باید در خارج آن مُحرم شوند (۱۰۵) و در

مُحاذی جُحفه تجدید احرام نمایند، با توجه به این که مُحاذی جُحفه نقطه مشخصی نیست، وظیفه چیست؟

ج - می‌توانند به جُحفه بروند و در آنجا تجدید احرام کنند، و چنانچه حدود مُحاذات را تشخیص دهند و در تمام آن حد، با بقای نیت، تلبیه را تکرار کنند کفایت می‌کند. [۲۳۱] س - جماعتی از راه طائف عازم مکه بودند، قبل از رسیدن به قَرْن المَنَازِل، آنان را

از راه وادی عقیق فرستادند و از راه قرن المنازل منع کردند و لذا در وادی عقیق مُحرم شدند، آیا احرام آنان چه صورت دارد؟

ج - صحیح است. [۲۳۲] س - در مناسک مرقوم است که زنهاى حائض باید عبوراً از مسجد شجره مُحرم شوند و اگر نمی‌توانند، در خارج مُحرم شوند و در مُحاذی جُحفه تجدید احرام کنند، چون این کار مشکل است و مُحاذی جُحفه معلوم نیست، آیا حضرت امام اجازه می‌فرمایند که اینگونه اشخاص در مدینه با نذر مُحرم شوند؟

ج - چون احرام قبل از میقات با نذر صحیح است، زنهاى حائض که عذر شرعی از دخول مسجد دارند، می‌توانند در مدینه با نذر برای عمره محرم شوند. و در این صورت لازم نیست به مسجد شجره بروند، ولی نذر زن باید با اذن شوهر باشد. (۱۰۶) [۲۳۳] س - زن حائضی که از مدینه عازم مکه بود، گمان می‌کرد که در حال عبور در مسجد شجره می‌تواند محرم شود و وظیفه‌اش را انجام دهد، ولی وقتی که به محوطه حیاط مسجد رسید، دید به جهت ازدحام نمی‌تواند با عبور محرم شود، لذا از شوهرش که حاضر بود اجازه نذر گرفت و چند قدمی از مسجد فاصله گرفت و با نذر محرم شد، آیا کفایت می‌کند یا خیر؟

ج - اگر احراز کند که قبل از میقات، با نذر محرم شده است مانع ندارد. [۲۳۴] س - زن در حال حیض، به خیال این که می‌تواند در حال عبور، در مسجد شجره احرام ببندد وارد مسجد شد و بلافاصله احرام بست و تلبیه را هم گفت و چند قدمی هم به طرف دری که می‌خواست خارج شود رفت، ولی چون دید نمی‌شود عبور کرد برگشت و از همان دری که وارد شده بود خارج شد، آیا احرامش چگونه است؟

ج - صحیح است. [۲۳۵] س - یک نفر از حجاج به کلی شنوایی خود را از دست داده و زبان او هم لکنت دارد که قادر بر تکلم صحیح نیست، مسؤولین و سایر حجاج همراه، به این موضوع توجه نداشته‌اند و این آقا بدون نیت و تلبیه وارد مکه شده است، تکلیف او و همراهانش چیست؟

ج - باید به میقات برگردد و با نیت و تلبیه محرم شود، هرچند با بردن همراه باشد و اگر نمی‌تواند به میقات برود باید در خارج حرم محرم شود و اگر نمی‌تواند تلبیه را صحیح بگوید، ولو با تلقین، (۱۰۷) احوط آن است که به هر نحو می‌تواند بگوید و ترجمه‌اش را نیز بگوید. [۲۳۶] س - نظر به این که مسجد جُحفه و مسجد تنعیم اخیراً تخریب و بازسازی شده و وسعت یافته است، آیا حجاج یا مُعْتَمِرین باید حتماً در حدود مسجد قبلی محرم شوند و یا محرم شدن در تمام مسجد فعلی معتبر است؟

ج - میقات در جُحفه، خصوص مسجد نیست و از هر جای جُحفه می‌توانند محرم شوند و همچنین مسجد تنعیم خصوصیت ندارد و احرام از ادنی الحِلّ صحیح است هرچند در مسجد نباشد. بنا بر این در صورت توسعه مسجد با صدق جُحفه در اول، و ادنی الحِلّ در دوم، احرام اشکال ندارد. [۲۳۷] س - در مناسک فرموده‌اید خدمه‌ای که می‌خواهند به مکه بروند و از مکه خارج شوند، در صورت خارج شدن از مکه، اگر فقط به جده می‌روند، برای ورود به مکه در مرتبه دوم و سوم و بعد از آن احرام واجب نیست، ولی اگر به مدینه بروند و از آنجا بخواهند به مکه بروند باید در مسجد شجره محرم شوند برای عمره مفرده دیگر چنانچه میسر است، نکته علمی فرق میان جده و مدینه را بیان فرمایید؟

ج - فاروق، عبور از میقات و عدم عبور است. (۱۰۸) [۲۳۸] س - کسی که وسایلش در جُحفه مانده است، آیا می‌تواند برای آوردن وسایل خود، از احرام خارج گردد، در حالی که برای عمره تمتع محرم شده و وارد حرم گردیده است؟

ج - می‌تواند قبل از خروج از احرام عمره، برود و وسایل خود را بیاورد و اگر اعمال عمره تمتع را انجام داده و مُحِلّ شده است،

نمی‌تواند از مکه خارج شود مگر در حال ضرورت، مُحَرَّمًا به احرام حج علی‌الأحوط. (۱۰۹) [۲۳۹] س - کسی از جدّه محرم شده و اعمال عمره تمتّع را انجام داده است، تکلیف او چیست؟

ج - اگر از رفتن به میقات معذور نبوده و وقت برای انجام عمره تمتّع هست باید به میقات برود و محرم شود و عمره تمتّع را اعاده کند، و اگر رفتن به میقات ممکن نیست به خارج حرم برود و از آنجا محرم شود. [۲۴۰] س - آیا جایز است کسی که به احرام عمره تمتّع در یکی از میقات‌ها محرم شده است به طرف خلاف مکه برود و بعد از چند روز بیاید مکه؛ مثلاً از مسجد شجره به مدینه و بعد از همان راه یا راه دیگر به مکه برود؟

ج - مانع ندارد. [۲۴۱] س - بعد از اتمام حج تمتّع، اگر شخص از مکه خارج شود و بخواهد مراجعت کند آیا لازم است محرم شود یا خیر؟

ج - در صورتی که از وقت احرام عمره تمتّع یک ماه نگذشته است (۱۱۰) لازم نیست محرم شود و می‌تواند بدون احرام وارد مکه شود. [۲۴۲] س - کسی که عمره مفرده انجام داده است، آیا می‌تواند در فاصله کمتر از یک ماه، بدون احرام از میقات تجاوز کند؟

ج - احتیاط آن است که به قصد رجا (۱۱۱) برای عمره مفرده دیگر محرم شود و بدون احرام تجاوز نکند. (۱۱۲) [۲۴۳] س - کسی که در جدّه و یا مدینه حالت روانی پیدا می‌کند، آیا لازم است مُحَرَّمًا وارد مکه شود یا بدون احرام نیز جایز است؟

ج - مجنون تکلیف ندارد و احرام بر او واجب نیست و اگر بدون احرام وارد مکه شود اشکالی ندارد. [۲۴۴] س - زن حائضی که نمی‌توانست صبر کند تا پاک شود، نزدیک مسجد شجره محرم شد و بنا داشت محاذی جُحْفَه احرام را تجدید کند، در ماشین خوابش برد و وارد مکه شد، آیا احرام او درست است؟

ج - در صورت امکان باید برگردد و از جُحْفَه یا محاذی آن محرم شود علی‌الأحوط، (۱۱۳) و اگر ممکن نیست از حرم خارج شود و از آنجا احرام ببندد. [۲۴۵] س - اگر بعد از خروج از میقات، در بین راه متوجه شود که تلبیه را نگفته یا نیت نکرده و یا به جهت دیگر احرامش درست نیست، و چنانچه بخواهد از همانجا به میقات برگردد میسر نیست ولی اگر بیاید مکه امکان دارد برگردد، آیا می‌تواند بیاید مکه و به میقات برگردد یا باید از همانجا محرم شود؟

ج - اگر می‌تواند به میقات برگردد ولو از مکه، نمی‌تواند برای عمل واجب از غیر میقات محرم شود، ولی برای دخول مکه از ادنی‌الجِلِّ به نیت عمره مفرده محرم شود و بعد از اعمال آن، به یکی از مواقیت معروف برود و برای عمره تمتّع احرام ببندد. [۲۴۶] س - زن بدون اذن شوهرش نذر می‌کند و با نذر مُحَرَّم می‌شود، آیا احرامش درست است و چنانچه با همان احرام اعمالش را به‌جا آورده باشد چگونه است؟

ج - اگر قبل از میقات مُحَرَّم شده، احرام او صحیح نیست، (۱۱۴) اگر چه در صورتی که بعد از تمام شدن حج فهمید عملش صحیح است، ولی اگر بعد از عمره متوجه شد، در صورتی صحیح است که قابل جبران نباشد و در صورتی که می‌تواند، باید به میقات برود و از آنجا مُحَرَّم شود و اگر نمی‌تواند به میقات برود، از خارج حرم احرام ببندد. [۲۴۷] س - آیا نذر احرام قبل از میقات برای نایب هم جایز است یا نه؟

ج - اشکال ندارد [۲۴۸]. □ س - هرگاه حائض یا جنب عصبیاناً وارد مسجد شجره شود و مانند دیگران توقف نماید و مُحَرَّم شود، آیا احرام او صحیح است یا نه؟

ج - احرام صحیح است. [۲۴۹] س - کسانی که در مکه اقامت پذیرفته‌اند، موقتاً نه دائماً، آیا میقاتشان همان مواقیت خمسّه معروفه است یا ادنی‌الجِلِّ؟

ج - اگر فریضه آن‌ها تبدیل نشده، باید از مواقیت معروفه محرم شوند و اگر تبدیل شده میقات آن‌ها مکه است. [۲۵۰] س - شخصی بدون احرام، عمدتاً یا جهلاً یا سهواً وارد مکه شده و بعداً از جهت گرانی بیش از حد کرایه یا ممنوعیت از طرف دولت، نتوانست به

میقات برگردد، وظیفه‌اش چیست؟

ج - اگر ممکن نیست به میقات برود، از ادنی الحلال باید محرم شود مگر این که ترک احرام از میقات بدون عذر باشد، که در این صورت نمی‌تواند حج به‌جا آورد و اگر مستطیع است (۱۱۵) سال بعد باید حج انجام دهد و گرانی بیش از حد عذر نیست مگر موجب حرج باشد.

۱۰۵. به حاشیه مسأله ۲۰۵ مراجعه شود.

۱۰۶. در صحت نذر زوجه برای احرام پیش از میقات در صورتی که شوهر او غایب باشد، اذن شوهر شرط نیست. ولی اگر حضور داشته باشد، احتیاط واجب آن است که از او اذن بگیرد. و اگر بدون اذن شوهر نذر کند، نذر او منعقد نمی‌شود. (مناسک حج، م ۸۱)

۱۰۷. به هر نحو که می‌تواند بگوید و احتیاط آن است که علاوه بر گفتن خودش نایب هم بگیرد. (مناسک حج، م ۱۰۳)

۱۰۸. به حاشیه مسأله ۲۲۹ مراجعه شود.

۱۰۹. جایز است برای کسی که اطمینان دارد با خارج شدن از مکه حج او فوت نمی‌شود، بعد از انجام عمره تمتع و قبل از احرام حج از مکه بیرون رود اگر چه احتیاط مستحب آن است که فقط در مورد ضرورت و نیاز خارج شود. و برای ورود به شهر مکه نیاز به تجدید احرام عمره تمتع ندارد مگر اینکه در غیر ماهی که عمره تمتع را انجام داده است برگردد که در این صورت باید از میقات مجدداً برای عمره تمتع محرم شود، و عمره تمتع وی که متصل به حج می‌شود همین عمره تمتع دوم خواهد بود. (مناسک حج، م ۹۳ و ۹۱)

۱۱۰. اگر در همان ماهی که اعمال حج را انجام داده است وارد شود احرام مجدد لازم نیست. (مناسک حج، م ۶۹)

۱۱۱. به حاشیه مسأله ۱۷۳ مراجعه شود.

۱۱۲. اگر در همان ماهی که احرام و اعمال عمره را انجام داده است وارد مکه شود عبور از میقات بلا مانع است اما اگر احرام در ماهی و اعمال در ماه دیگر باشد پس اگر احرام وی در ماه رجب بوده و اعمال را در ماه شعبان انجام داده بنا بر احتیاط واجب اگر در ماه شعبان مجدداً وارد مکه شود باید احرام ببندد. و رعایت این احتیاط در ماه‌های دیگر هم خوب است. (استفتاء، دستخط معظّم‌له)

۱۱۳. واجب است. (مناسک حج، م ۸۰)

۱۱۴. نذر زن برای احرام بستن قبل از میقات در غیاب شوهرش، موقوف بر اذن او نیست ولی در صورت حضور شوهر احتیاط واجب آن است که از او اذن بگیرد و اگر بدون اذن شوهر نذر کند نذر او منعقد نمی‌شود. (مناسک حج، م ۸۱)

۱۱۵. یا حج بر او مستقر شده است. (مناسک حج، م ۸۸)

فصل دوم: واجبات احرام

اشاره

[۲۵۱] م - واجبات در وقت احرام سه چیز است:

اول - نیت، (۱۱۶) یعنی انسان در حالی که می‌خواهد محرم شود به احرام عمره تمتع، نیت کند عمره تمتع را و لازم نیست قصد کند ترک محرّماتی را که بر محرم پس از احرام، حرام می‌شود، بلکه کسی که به قصد عمره تمتع یا حج تمتع لبیک‌های واجب را گفت، محرم می‌شود؛ چه قصد بکند احرام را یا نکند و چه قصد بکند ترک محرّمات را یا نکند. پس کسی که می‌داند ارتکاب

می‌کند بعضی محرمات را؛ مثل زیر سایه رفتن در حال سفر، احرام او صحیح است. ولی احتیاط آن است که قصد کند ترک محرمات را.

[۲۵۲] م - آنچه ذکر شد که: لازم نیست قصد کند ترک محرمات را، در غیر آن محرماتی است که عمره یا حج را باطل می‌کند؛ مثل اکثر محرمات و اما آنچه عمره یا حج را باطل می‌کند؛ مثل نزدیکی با زن در بعضی از صور که ذکر خواهد شد پس با قصد ارتکاب آن، احرام باطل است بلکه غیر ممکن است. (۱۱۷)

[۲۵۳] م - عمره و حج و اجزای آن‌ها از عبادات است و باید با نیت خالص برای طاعت خداوند تعالی به‌جا آورد.

[۲۵۴] م - اگر عمره را به ریا یا غیر آن باطل کند، احتیاط واجب آن است که حج افراد به‌جا آورد و پس از آن عمره مفرده به‌جا آورد و در سال دیگر حج را اعاده کند.

[۲۵۵] م - اگر حج را به نیت خالص به‌جا نیاورد و به ریا و غیر آن باطل کند، باید سال دیگر عمره و حج را اعاده کند.

[۲۵۶] م - اگر بعضی از ارکان عمره یا حج را به نیت خالص نیاورد و به ریا و غیر آن باطل کند و نتواند آن را جبران کند، پس در عمره حکم بطلان عمره را دارد و در حج حکم بطلان حج را، ولی اگر محل جبران باقی است و جبران کرد، عملش صحیح می‌شود، گرچه معصیت کار است.

[۲۵۷] م - اگر به‌واسطه ندانستن مسأله یا جهت دیگر، به‌جای نیت عمره تمتع، حج تمتع را قصد کند، پس اگر در نظرش آن است که همین عمل را که همه به‌جا می‌آورند او هم به‌جا آورد و گمان کرده جزء اول از دو جزء حج، اسمش: حج تمتع است ظاهراً عمل او صحیح است و عمره تمتع است و بهتر آن است که نیت را تجدید کند.

[۲۵۸] م - اگر به‌واسطه ندانستن مسأله یا جهت دیگر، گمان کند که حج تمتع بر عمره تمتع مقدم است و نیت حج تمتع کند به عزم این که پس از احرام برود به عرفات و مشعر و حج به‌جا آورد و عمره را پس از آن به‌جا آورد، احرام او باطل است و باید در میقات تجدید احرام کند و اگر از میقات گذشته است باید در صورت امکان برگردد به میقات و محرم شود و الا از همان‌جا محرم شود (۱۱۸) و اگر وارد حرم شده و ملتفت شد باید در صورت امکان از حرم خارج شود و محرم شود، و الا در همان‌جا محرم شود.

[۲۵۹] م - دوّم - تلبیه؛ یعنی لبیک گفتن، (۱۱۹) و صورت آن بنا بر اصحّ، آن است که بگوید:
«لَبَّيْكَ، اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ».

و به این مقدار اگر اکتفا کند محرم شده و احرامش صحیح است و احتیاط مستحب آن است که پس از آن که چهار «لبیک» را به‌صورتی که گفته شده گفت، بگوید:

«إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ».

و اگر بخواهد احتیاط بیشتر بکند، پس از گفتن آنچه ذکر شد، بگوید:

«لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ (۱۲۰) إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ».

و مستحب است بعد از آن بگوید:

«لَبَّيْكَ ذَا الْمَعَارِجِ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ دَاعِيَا إِلَى دَارِ السَّلَامِ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ غَفَّارَ الذُّنُوبِ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ أَهْلَ التَّلْبِيَةِ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ تَبْدِئِ وَالْمَعَادِ إِلَيْكَ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ تَسْتَعِينِي وَيُفْتَقِرُ إِلَيْكَ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ مَرْهُوبًا وَمَرْغُوبًا إِلَيْكَ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ إِلَهَ الْحَقِّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ ذَا النِّعْمَاءِ وَالْفَضْلِ الْحَسَنِ الْجَمِيلِ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ كَشَّافَ الْكُرْبِ الْعِظَامِ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ عَيْدِكَ وَإِنَّ عَبْدًا لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ يَا كَرِيمُ لَبَّيْكَ».

و این جملات را نیز بگوید خوب است: (۱۲۱)

«لَبَّيْكَ، أَتَقَرَّبُ إِلَيْكَ بِمُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ بِحَجَّتِهِ وَ عُمْرِهِ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ وَ هَذِهِ عُمْرَةٌ مُتَعَةٍ إِلَى الْحَجِّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ أَهْلَ التَّلْبِيَةِ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ تَلْبِيَةٌ تَمَامُهَا وَ بَلَاغُهَا عَلَيْكَ».

[۲۶۰] م - واجب است صحیح گفتن قدر واجب از لبیک را که گذشت، همان‌طور

که صحیح گفتن تکبیرة الاحرام در نماز واجب است. (۱۲۲)

[۲۶۱] م - اگر تلبیه را به قدر واجب که ذکر شد، نداند باید آن را یاد بگیرد یا کسی او را در وقت گفتن تلقین کند؛ یعنی کلمه کلمه آن شخص بگوید و شخصی که می‌خواهد احرام ببندد دنبال او به‌طور صحیح بگوید.

[۲۶۲] م - اگر نتواند یاد بگیرد یا وقت یاد گرفتن نباشد و با تلقین هم نتواند بگوید، احتیاط آن است که به هر نحو که می‌تواند بگوید، و ترجمه‌اش را هم بگوید و بهتر آن است که علاوه بر آن نایب (۱۲۳) هم بگیرد.

[۲۶۳] م - اگر لیبیک گفتن را فراموش کرد یا به‌واسطه ندانستن حکم نگفت، واجب است برگردد به میقات در صورت امکان و احرام ببندد و لیبیک بگوید و اگر نتواند برگردد همان‌جا (۱۲۴) بگوید اگر داخل حرم نشده است، و اگر داخل حرم شده واجب است برگردد به‌خارج حرم و احرام ببندد و لیبیک بگوید و اگر ممکن نیست همان‌جا محرم شود و لیبیک بگوید، و اگر بعد از گذشتن وقت جبران، یادش آمد بعید نیست صحت عمل.

[۲۶۴] م - اگر کسی لیبیک واجب را نگفت، چه به‌واسطه عذری و چه بدون عذر، چیزهایی که بر محرم حرام است بر او حرام نمی‌شود و اگر آنچه در احرام موجب کفاره می‌شود به‌جا آورد، کفاره ندارد و همچنین اگر لیبیک را به ریا باطل کند.

[۲۶۵] م - اگر بعد از گفتن لیبیک واجب در میقات، فراموش کند که نیت عمره تمتع کرده یا نیت حج تمتع، بنا بگذارد که نیت عمره تمتع کرده و عمره او صحیح است و همچنین اگر بعد از لیبیک گفتن در روز هشتم که باید برای حج تمتع بگوید، فراموش کرد که لیبیک را برای حج گفت یا برای عمره، بنا بگذارد که برای حج تمتع گفته و حج او صحیح است و احتیاط مستحب در تجدید تلبیه است.

[۲۶۶] م - جایز نیست لیبیک واجب را از میقات تأخیر بیندازد و اگر تأخیر انداخت باید به دستوری که در مسأله (۲۱۵) ذکر شد، عمل کند.

[۲۶۷] م - واجب در لیبیک بیش از یک مرتبه نیست، ولی مستحب است تکرار آن و زیاد گفتن آن هر چه می‌تواند و برای هفتاد مرتبه گفتن ثواب زیادی ذکر شده است، و لازم نیست آنچه را در حال احرام بستن گفته است تکرار کند، بلکه کافی است بگوید «لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ» یا تکرار کند «لَبَّيْكَ» را فقط.

[۲۶۸] م - احتیاط واجب (۱۲۵) آن است که کسی که برای عمره تمتع محرم شد، در وقتی که خانه‌های مکه پیدا می‌شود لیبیک را ترک کند و دیگر لیبیک نگوید و مراد از خانه‌های مکه خانه‌هایی است که در زمانی که عمره به‌جا می‌آورد، جزو مکه باشد هر چند مکه بزرگ شود و احتیاط واجب (۱۲۶) برای کسی که احرام حج بسته آن است که لیبیک را تا ظهر روز عرفه بیشتر نگوید.

[۲۶۹] م - سؤم - پوشیدن دو جامه احرام برای مردان که یکی «لنگ» است و دیگری «رداء» که باید آن را به دوش بیندازند. و احتیاط واجب آن است که این دو جامه را قبل از نیت احرام و لیبیک گفتن بپوشد و اگر بعد از لیبیک پوشید احتیاط آن است که لیبیک را دوباره بگوید.

[۲۷۰] م - لازم نیست که لنگ، ناف و زانو را بپوشاند و کفایت می‌کند که به‌نحو متعارف باشد، ولی مستحب است که ناف و زانو را بپوشاند.

[۲۷۱] م - در پوشیدن دو جامه احرام ترتیب خاصی معتبر نیست، بلکه به هر ترتیبی بپوشد مانع ندارد، فقط باید یکی را لنگ قرار دهد به هر کیفیتی که می‌خواهد و یکی را رداء قرار دهد به هر کیفیتی که می‌خواهد و احتیاط مستحب آن است که ردا شانه‌ها را بپوشاند.

[۲۷۲] م - احتیاط واجب (۱۲۷) آن است که در حال اختیار اکتفا نکند به یک جامه بلند که مقداری از آن را لنگ کند و مقداری را رداء قرار دهد، بلکه باید دو جامه جدا باشند.

- [۲۷۳] م - در پوشیدن جامه احرام احتیاط واجب آن است که نیت کند و قصد امر الهی و اطاعت او کند و احتیاط مستحب آن است که در کندن جامه دوخته هم نیت و قصد اطاعت کند.
- [۲۷۴] م - شرط است در این دو جامه که نماز در آنها صحیح باشد، پس کفایت نمی‌کند جامه حریر و غیر ماکول و جامه‌ای که نجس باشد به نجاستی که در نماز عفو از آن نشده باشد.
- [۲۷۵] م - لازم است جامه‌ای را که لنگ قرار می‌دهد نازک نباشد، به طوری که بدن نما باشد و احتیاط مستحب آن است که رداء هم بدن نما نباشد. (۱۲۸)
- [۲۷۶] م - احتیاط واجب (۱۲۹) آن است که لباس احرام زن، حریر خالص نباشد، بلکه احتیاط آن است که تا آخر احرام حریر نپوشد.
- [۲۷۷] م - دو جامه‌ای که ذکر شد که باید محرم بپوشد مخصوص به مرد است، ولی زن می‌تواند در لباس خودش به هر نحو هست محرم شود؛ چه دوخته باشد یا نباشد، ولی حریر محض نباشد چنانچه گذشت.
- [۲۷۸] م - احتیاط واجب آن است که هر وقت در بین اعمال یا غیر آن در احوال احرام این دو جامه نجس شود تطهیر یا تبدیل نماید و احوط مبادرت (۱۳۰) به تطهیر بدن است در حال احرام اگر نجس شود.
- [۲۷۹] م - اگر تطهیر نکند جامه احرام یا بدن را، کفاره ندارد.
- [۲۸۰] م - احتیاط آن است که جامه احرام از پوست (۱۳۱) نباشد، لکن ظاهراً اگر به آن جامه گفته شود مانع ندارد.
- [۲۸۱] م - لازم نیست که جامه احرام منسوج و بافتنی باشد، بلکه اگر مثل «نمد» مالیده باشد و جامه به آن گفته شود (۱۳۲) مانع ندارد.
- [۲۸۲] م - افضل آن است که محرم اگر جامه احرام را عوض کرده، وقتی که وارد مکه می‌شود برای طواف همان جامه‌ای را که در آن محرم شده است بپوشد، بلکه موافق احتیاط استحبابی است.
- [۲۸۳] م - اگر محرم اضطرار پیدا کند به پوشیدن قبا یا پیراهن برای سردی هوا یا غیر آن می‌تواند قبا و پیراهن بپوشد، لیکن باید قبا را پایین و بالا کند و به دوش بیندازد و دست از آستین آن بیرون نیاورد و احوط آن است که پشت و رو نیز بکند و پیراهن را نیز باید به دوش بیندازد و نپوشد (۱۳۳) و اگر اضطرار رفع نمی‌شود مگر به پوشیدن قبا و پیراهن، می‌تواند بپوشد. (۱۳۴)
- [۲۸۴] م - لازم نیست جامه احرام را همیشه در برداشته باشد، بلکه جایز است آن‌ها را عوض کند و برای شستن بیرون بیاورد و برای حمام رفتن آن‌ها را بکند، بلکه جایز است برای حاجت هر دو را بیرون بیاورد و لخت شود.
- [۲۸۵] م - شخص محرم می‌تواند از دو جامه احرام بیشتر بپوشد، مثل دو سه رداء و دو سه لنگ برای حفظ از سرما یا غرض دیگر.
- [۲۸۶] م - اگر لباس احرام را عمداً نپوشد یا لباس دوخته در حالی که می‌خواهد محرم شود بپوشد معصیت کرده است، ولی به احرام او ضرر نمی‌رساند (۱۳۵) و احرامش صحیح است، و اگر از روی عذر باشد معصیت هم نکرده و احرامش صحیح است.
- [۲۸۷] م - گره زدن لباس احرام اشکال ندارد ولی احتیاط واجب (۱۳۶) آن است که آن را که لنگ قرار داده به گردن گره نزنند و اگر از روی جهل یا نسیان گره زد احتیاط آن است که فوراً باز کند، ولی به احرامش ضرر نمی‌رساند و چیزی هم بر او نیست و سنگ در جامه احرام گذاشتن و با نخ بستن نیز جایز است.
- [۲۸۸] م - شرط نیست در احرام بستن پاک بودن از حدث اصغر و اکبر، پس جایز است در حال جنابت و حیض و نفاس محرم شود، بلکه غسل احرام برای حائض و نفساء مستحب است.
- [۲۸۹] م - اگر پیراهن بپوشد بعد از آن که محرم شد، لازم است که پیراهن را شکاف دهد و از پایین بیرون آورد، ولی اگر در پیراهن محرم شود (۱۳۷) لازم نیست شکاف دهد و از پایین بیرون آورد، و همین قدر لازم است آن را بکند و لباس احرام بپوشد و

در هر دو صورت احرامش صحیح است.

[۲۹۰] م - اگر فراموش کند احرام را و به خاطرش نیاید مگر بعد از اتمام همه واجبات و نتواند جبران کند احتیاط در بطلان (۱۳۸) عمره او است، اگر چه صحت آن به نظر بعید نیست ولی اگر اعمال حج را هم تمام کرد و یادش آمد عملش صحیح است.

۱۱۶. اول - نیت، که شرایط و کیفیت آن به شرح ذیل است:

الف) قصد انجام اعمال حج یا عمره، بنابراین کسی که میخواهد برای عمره تمتع محرم شود. باید از زمان احرام قصد انجام آن را داشته باشد. (مناسک حج، م ۹۵)

ب) قصد قربۀ الی الله و نیت خالص برای اطاعت خداوند داشته باشد، زیرا عمره و حج و همه اعمال و مناسک آنها عبادت هستند و باید به قصد تقرب و نزدیکی به خداوند تبارک و تعالی به جا آورده شوند.

ج) کسی که می خواهد محرم شود باید هنگام احرام قصد و نیت خود را تعیین کند یعنی معین کند که آیا قصد انجام حج دارد یا عمره، و همچنین مشخص کند که آیا حج تمتع است یا افراد یا قران، حج را برای خود به جا می آورد یا به نیابت از دیگری، حجة الاسلام است یا حج نذری و یا حج مستحب. (مناسک حج، م ۹۷)

- نیت باید همراه با احرام بستن باشد، بنابراین نیت قبلی کفایت نمی کند مگر آنکه تا زمان احرام استمرار داشته باشد. (مناسک حج، م ۱۰۰)

۱۱۷. زیرا قصد انجام این امور با قصد انجام مناسک حج قابل جمع نیست، بلکه با قصد احرام منافات دارد. (مناسک حج، م ۹۷)

۱۱۸. و بنا بر احتیاط واجب به هر مقدار که ممکن باشد به طرف میقات برگردد. (مناسک حج، م ۸۵)

۱۱۹. تلبیه در احرام، همانند تکبیرة الاحرام در نماز است، بنا بر این هنگامی که حاجی تلبیه بگوید، محرم می شود و اعمال عمره تمتع را آغاز می کند. در حقیقت، تلبیه به منزله ای اجابت دعوت پروردگار مهربان است که مکلفان را به حج فرا خوانده است، از این رو شایسته است که ذکر تلبیه با خضوع و خشوع کامل ادا شود. (مناسک حج، م ۱۰۱)

۱۲۰. لَئِيكَ اللَّهُمَّ لَئِيكَ إِنَّ الْحَمْدَ... (مناسک حج، م ۱۰۱)

۱۲۱. در مناسک معظّم له نیست. (مناسک حج، م ۱۰۱)

۱۲۲. در مناسک معظّم له این دو مسأله نیز مطرح شده است:

- هرگاه کسی عمداً تلبیه را نگوید، حکم کسی را دارد که عمداً احرام بستن از میقات را ترک کرده باشد. (مناسک حج، م ۱۰۴)

- هرگاه کسی تلبیه را به طور صحیح نگوید و عذری نیز نداشته باشد، حکم کسی را دارد که عمداً تلبیه را ترک کرده باشد.

(مناسک حج، م ۱۰۵)

۱۲۳. باید به هر نحو که می تواند بگوید و بنا بر احتیاط نایب هم بگیرد. (مناسک حج، م ۱۰۳)

۱۲۴. بنا بر احتیاط واجب هر مقدار که ممکن باشد به طرف میقات برگردد و احرام ببندد و لئیک بگوید. (مناسک حج، م ۸۵)

۱۲۵. واجب است. (مناسک حج، م ۱۰۶)

۱۲۶. واجب است. (مناسک حج، م ۱۰۶)

۱۲۷. پوشیدن دو جامه احرام واجب تعبّدی است. (استفتاء)

۱۲۸. بدن نما بودن ردا مانع ندارد، مشروط بر این که ردا بر آن صدق کند. (مناسک حج، م ۱۱۴)

۱۲۹. باید از حریر خالص نباشد. (مناسک حج، م ۱۱۶)

۱۳۰. در مناسک معظّم له یافت نشد. (مناسک حج، م ۱۲۳)

۱۳۱. چنانچه جامه احرام از پوست یا نایلون و مانند آن باشد، اگر عرفاً به آن جامه گفته می شود و پوشیدن آن متعارف است مانع

ندارد. (مناسک حج، م ۱۱۷)

۱۳۲. و پوشیدن آن متعارف باشد. (مناسک حج، م ۱۱۷)

۱۳۳. اگر بر اثر سرما و مانند آن ناگزیر از پوشیدن جامه‌ی دوخته باشد می‌تواند از لباس‌های معمولی مانند پیراهن استفاده کند اما نباید آن را بپوشد بلکه آن را به صورت برعکس بالا به پایین یا پشت و رو به روی خود بیاندازد. (مناسک حج، م ۱۱۹)

۱۳۴. و بنا بر احتیاط واجب باید یک گوسفند کفاره بدهد. (مناسک حج، م ۱۳۵)

۱۳۵. اگر در حین احرام، از روی علم و عمد لباس دوخته را از تن بیرون نیاورد، صحت احرامش خالی از اشکال نیست و احتیاط واجب آن است که پس از بیرون آوردن آن نیت و تلبیه را تکرار کند. (مناسک حج، م ۱۱۸)

۱۳۶. گره زدن لنگ به گردن جایز نیست ولی سنجاق زدن و امثال آن و گره زدن بعضی آن به بعضی دیگر مانعی ندارد مادامی که از صدق عنوان ازار خارج نشود. و همچنین در رداء گره زدن آن با سنجاق یا گیره یا با گذاشتن سنگریزه در دو طرف آن، بستن آن با نخ به نحو متعارف تا زمانی که عنوان رداء بر آن صدق کند، جایز است. (مناسک حج، م ۱۱۱)

۱۳۷. در صورت علم و عمد، نظر معظم له در ذیل مسأله ۲۸۶ بیان شد.

۱۳۸. نظر معظم له نسبت به صحت یا بطلان عمره به دست نیامد.

استثنائات احرام

[۲۹۱] س - کسی در وقت احرام این طور قصد می‌کند: مُحرم می‌شوم یا احرام می‌بندم، برای عمره تمتع یا غیر آن، با توجه به این مسأله که فرموده‌اید نیت احرام لازم نیست، بلکه ممکن نیست، این احرام چه صورت دارد؟

ج - به احرام ضرر نمی‌زند هر چند قصد احرام لازم نیست و احرام امر قصدی نیست، بلکه اگر شخص به قصد حج یا عمره تلبیه بگوید مُحرم می‌شود هر چند قصد احرام نکند. [۲۹۲] س - زنی قبل از احرام برای عمره تمتع، می‌دانست که عادت ماهانه او ده روز است و قبل از احرام حج، اعمال عمره تمتع را نمی‌تواند انجام دهد، مع ذلک، نیت عمره تمتع کرد، آیا در برگرداندن نیت احرام عمره تمتع به حج افراد، باید چه کند؟

ج - نیت را به حج افراد برگرداند و اشکال ندارد، بلی اگر با التفات به اینکه نمی‌تواند عمره تمتع را انجام دهد و اگر انجام دهد صحیح نیست به نیت عمره تمتع مُحرم شود، صحت این احرام، بلکه حصولِ جدّ به آن، محل اشکال است. (۱۳۹) [۲۹۳] س - مردها معمولاً - برای احرام، یک حوله به عنوان لنگ به کمر می‌بندند و یکی هم بر روی شانه‌ها می‌اندازند، ولی بعضی افراد برای اینکه موقع ورزش باد و یا سوار شدن ماشین عورت آنان ظاهر نشود اضافه بر آن دو حوله، یک متر چلوار ندرخته از وسط پا عبور می‌دهند به نحوی که دو طرف پارچه از جلو و عقب زیر حوله قرار می‌گیرد، آیا این عمل صحیح است یا اشکال دارد؟

ج - اشکال ندارد. [۲۹۴] س - آیا می‌شود برای کسی که قادر بر تلبیه گفتن نیست نایب گرفت یا خیر؟

ج - اَخْرَس (لال) باید با انگشت به تلبیه اشاره کند و زبانش را هم حرکت دهد، و نایب گرفتن کافی نیست. [۲۹۵] س - کسی که در گذشته حج واجبش را انجام داده و بنا دارد حج مستحبی به‌جا آورد، ولی از روی ناآگاهی و یا فراموشی در نیت احرام عمره می‌گوید «احرام عمره تمتع از حج تمتع از حَجَّة الاسلام می‌بندم قربة الی الله»، آیا آوردن و در نیت داشتن حَجَّة الاسلام، در حالی که حج مستحبی است، اشکال دارد یا خیر؟

ج - اشکال دارد، مگر آن که اشتباه لفظی باشد و قصدش این بوده عمره‌ای که وظیفه او است انجام دهد و اسمش را حَجَّة الاسلام گذاشته باشد. [۲۹۶] س - اگر کسی بداند در صورت صحیح نگفتن تلبیه، مُحرم نمی‌شود و تلبیه را غلط بگوید و اعمال حج را انجام دهد، آیا اعمالش صحیح است یا نه؟

ج - چنانچه از روی عمد بوده صحیح نیست و اگر عمدی نبوده و از روی فراموشی یا ندانستن مسأله بوده، در فرض مرقوم بعید نیست صحت عمل. [۲۹۷] س - اگر کسی تلبیه را غلط بگوید و بعد از وقوفین و قبل از اتمام اعمال حج فهمید که صحیحاً محرم نشده است، آیا وظیفه او نسبت به سایر اعمال، و همچنین عمره قبلی او چگونه است؟

ج - با فرض اینکه بعد از وقت جبران متوجه شده بعید نیست صحت عمل، لکن احوط عدم اکتفا به این حج است و این احتیاط ترک نشود. [۲۹۸] س - ترجمه تلبیه (لَبَّيْكَ، اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ) چیست؟

ج - ترجمه جمله مذکور چنین است: «اجابت می‌کنم دعوت تو را، خدایا! اجابت می‌کنم دعوت تو را، اجابت می‌کنم دعوت تو را، شریکی نیست مر تو را، اجابت می‌کنم دعوت تو را». و اگر کلمه «دعوت» را هم نگوید کفایت می‌کند در مواردی که باید ترجمه را بگوید. [۲۹۹] س - لباس احرامی که معلوم نیست از درآمد منبر است یا وجوهات شرعی، آیا لازم است خمس آن را بدهد؟

ج - با فرض شک، لازم نیست، هر چند احتیاط مطلوب است. [۳۰۰] س - کسی که به دیگران تلقین نیت و تلبیه می‌کند و خودش فراموش کرده است که نیت نماید، وظیفه‌اش چیست؟

ج - اگر به قصد انجام عمره یا حج تلبیه نگفته، محرم نشده است و باید در صورت امکان به میقات برگردد و اگر ممکن نیست به خارج حرم برود و مجدداً محرم شود. (۱۴۰) [۳۰۱] س - آیا لباس احرام منحصر در دو جامه است و بیشتر نباید باشد؟

ج - مقدار واجب آن دو جامه است و زیادتر مانع ندارد.

۱۳۹. به حاشیه مسأله ۲۲۱ مراجعه شود.

۱۴۰. به مسأله ۲۱۵ مراجعه شود.

مستحبات احرام

[۳۰۲] م - مستحبات احرام چند چیز است:

- ۱ - آن که قبلاً بدن خود را پاکیزه نموده و ناخن و شارب خود را بگیرد و موی زیر بغل و عانه را با نوره ازاله نماید.
- ۲ - کسی که قصد حج دارد از اول ماه ذی‌قعدة و شخصی که قاصد عمره مفرده است پیش از یک ماه موی سر و ریش را رها کند.
- ۳ - آن که پیش از احرام در میقات غسل احرام بنماید (۱۴۱) و این غسل از زن حائض و نفساء نیز صحیح است و تقدیم این غسل به خصوص در صورتی که خوف آن باشد که در میقات آب یافت نشود جایز است و در صورت تقدیم، اگر در میقات آب یافت شد مستحب است غسل را اعاده نماید و بعد از این غسل، اگر مکلف لباسی را پوشید یا چیزی را خورد که بر محرم حرام است باز هم اعاده مستحب است و اگر مکلف در روز غسل نمود از غسل تا آخر شب آینده کفایت می‌کند و همچنین اگر غسل در شب نمود تا آخر روز آینده کافی است ولی اگر بعد از غسل و پیش از احرام به حدث اصغر محدث شد غسل را اعاده نماید.
- ۴ - آن که دو جامه احرام از پنبه باشد. (۱۴۲)

۵ - آن که احرام را به ترتیب ذیل ببندد، در صورت تمکن بعد از فریضه ظهر و در صورت عدم تمکن بعد از فریضه دیگر و در صورت عدم تمکن از آن، بعد از شش یا دو رکعت نماز نافله، در رکعت اول پس از حمد سوره توحید و در رکعت دوم سوره جحد را بخواند و شش رکعت افضل است (۱۴۳) و بعد از نماز حمد و ثنای الهی را به جا آورد و بر پیغمبر و آل او صلوات بفرستد، آنگاه بگوید:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ أَنْ تَجْعَلَنِي مِمَّنْ اسْتَجَابَ لَكَ، وَأَمَّنْ بَوَّعِدَكَ، وَاتَّبَعَ أَمْرَكَ، فَأَنَّى عَبْدُكَ، وَفِي قَبْضَتِكَ، لَا أَوْقِي إِلَّا مَا وَقَيْتَ، وَلَا أَخْذُ إِلَّا مَا أَعْطَيْتَ، وَقَدْ ذَكَرْتَ الْحَجَّ، فَأَسْأَلُكَ أَنْ تَعَزِّمَ لِي عَلَيْهِ عَلَى كِتَابِكَ، وَسَيِّئُهُ نَبِيَّكَ صِلَاؤُكَ عَلَيْهِ وَآلِهِ، وَتَقْوِينِي عَلَى مَا ضَعُفْتُ، وَتَسَلِّمَ لِي مَنَاسِكِي فِي يُسْرٍ مِنْكَ وَعَافِيَةٍ، وَاجْعَلْنِي مِنْ وَفْدِكَ الَّذِي رَضِيَتْ وَارْتَضَيْتَ وَاسْمَيْتَ وَكَتَبْتَ. اللَّهُمَّ إِنِّي

خَرَجْتُ مِنْ شِقْمِهِ بَعِيدِهِ، وَأَنْفَقْتُ مَالِي ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِكَ. اللَّهُمَّ فَتَمِّمْ لِي حَجَّتِي وَعُمْرَتِي. اللَّهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ التَّمَتُّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ عَلَى كِتَابِكَ، وَسِنَّةِ نَبِيِّكَ صَلَوَاتِكَ عَلَيْهِ وَآلِهِ، فَإِنْ عَرَضَ لِي عَارِضٌ يَحْبِسُنِي، فَخَلِّنِي حَيْثُ حَبَسْتَنِي بِقَدْرِكَ الَّذِي قَدَّرْتَ عَلَيَّ. اللَّهُمَّ إِنْ لَمْ تَكُنْ حَاجَّةً فَعُمْرَةٌ، أَمْحَرَمَ لَكَ شَعْرِي وَبَشْرِي وَلَحْمِي وَدَمِي وَعِظَامِي وَمُخِي وَعَصْبِي مِنَ النِّسَاءِ وَالثِّيَابِ وَالطَّيِّبِ، أُتَّبِعِي بِذَلِكَ وَجْهَكَ وَالدَّارَ الْآخِرَةَ». ۶- هنگام پوشیدن دو جامه احرام بگوید:

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي رَزَقَنِي مَا أُوَارِي بِهِ عَوْرَتِي، وَأَوَدَّى فِيهِ فَرَضِي، وَأَعْبَدُ فِيهِ رَبِّي، وَأَنْتَهِيَ فِيهِ إِلَى مَا أَمَرَنِي، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي قَصَدْتُهُ فَبَلَّغَنِي، وَأَرَدْتُهُ فَأَعَانَنِي وَقَبَّلَنِي وَلَمْ يَقْطَعْ بِي، وَوَجَّهَهُ أَرَدْتُ فَسَلَّمَنِي فَهُوَ حِضْنِي وَكَهْفِي وَحِرْزِي وَظَهْرِي وَمَلَاذِي وَرَجَائِي وَمَنْجَايَ وَذُخْرِي وَعُدَّتِي فِي شِدَّتِي وَرَخَائِي». ۷- آن که تلبیه‌ها را در حال احرام تکرار کند؛ خصوصاً در موارد آینده:

الف - وقت برخاستن از خواب.

ب - بعد از هر نماز واجب و مستحب.

ج - وقت رسیدن به سواره.

د - هنگام بالا رفتن از تل یا سرازیر شدن از آن.

هـ - وقت سوار شدن یا پیاده شدن.

و - آخر شب.

ز - اوقات سحر.

زن حائض و نفساء نیز این تلبیه‌ها را بگویند.

و شخص متمتع، تلبیه گفتن او در عمره مستمر خواهد بود تا آن که خانه‌های مکه را ببیند و اما تلبیه حج تا ظهر روز عرفه مستمر است.

۱۴۱. مستحب است که پیش از مُحْرَم شدن در میقات و یا پیش از رسیدن به میقات مثلاً در مدینه غسل کند و گفته شده که احوط آن است که این غسل را ترک نکند. (مناسک حج، م ۱۲۳)

۱۴۲. در مناسک معظّم له یافت نشد.

۱۴۳. مستحب است که بعد از نماز ظهر، یا بعد از هر نماز واجب دیگر و یا بعد از دو رکعت نماز مستحبی محرم شود و در برخی احادیث آمده است که [پیش از احرام] شش رکعت نماز مستحب است و فضیلت بیشتری دارد. (مناسک حج، م ۱۲۴)

مکروهات احرام

[۳۰۳] م - مکروهات احرام چند چیز است:

۱- احرام در جامه سیاه، و افضل احرام در جامه سفید است.

۲- خوابیدن مُحْرَم بر رخت و بالش زرد رنگ.

۳- احرام بستن در جامه چرکین و اگر جامه در حال احرام چرک شود بهتر آن است که مکلف مادامی که در حال احرام است آن را نشوید.

۴- احرام بستن در جامه راه راه.

۵- استعمال حنا پیش از احرام، در صورتی که اثر آن تا حال احرام باقی بماند.

۶- حمام رفتن، و اولی آن است که محرم بدن خود را با کیسه و مثل آن نساید. (۱۴۴)

۷- لیک گفتن مُحْرَم در جواب کسی که او را صدا نماید.

۱۴۴. رفتن به حمام و شستن بدن با کیسه و مانند آن نیز در حال احرام مکروه است. (مناسک حج، م ۱۲۵)

فصل سوم: مُحَرَّمَاتِ احْرَامِ (۱۴۵)

اشاره

- اول - شکار صحرائی که وحشی باشد، مگر در صورتی که ترس داشته باشد از آزار آن.
- [۳۰۴] م - خوردن گوشت شکار بر محرم حرام است؛ چه خودش شکار کند یا غیر خودش، چه مُحَرَّم شکار کند یا غیر مُحَرَّم.
- [۳۰۵] م - نشان دادن شکار به شکارچی حرام است و همینطور اعانت او به هر نحوی حرام است.
- [۳۰۶] م - اگر مُحَرَّم صید را ذبح کند در حکم میتة خواهد بود بنا بر مشهور و به احتیاط واجب هم درباره مُحَرَّم و هم مُجَل.
- [۳۰۷] م - شکار دریایی مانع ندارد و آن حیوانی است که تخم و جوجه، هر دو را در دریا کند.
- [۳۰۸] م - ذبح و خوردن حیوانات اهلی، مثل مرغ خانگی و گاو و گوسفند و شتر مانع ندارد.
- [۳۰۹] م - پرندگان، جزو شکار صحرائی می‌باشند و ملخ نیز در حکم شکار صحرائی است.
- [۳۱۰] م - احتیاط واجب آن است که زنبور را نکشد، اگر قصد اذیت او را نداشته باشد.
- [۳۱۱] م - نگاه داشتن صید حرام است، اگر چه خودش مالک آن باشد.
- [۳۱۲] م - اگر پرنده‌ای که نزد او است پَر در نیاورده یا پَر او را چیده‌اند، واجب است آن را حفظ کند تا پَر در آورد و آن را رها کند، بلکه بعید نیست که واجب باشد حفظ بچه صید را؛ مثل آهو بره، تا بزرگ شود و رها کند آن را.
- [۳۱۳] م - هر شکاری که حرام است، جوجه و تخم آن نیز حرام است.
- بدان که در شکار احکام بسیاری است و چون محل حاجت چندان نیست، از بیان آن‌ها خودداری شد.
- دوم - جماع کردن با زن، و بوسیدن و دست‌بازی کردن و نگاه به شهوت، بلکه هر نحو لذت و تمتعی بردن. (۱۴۶)
- [۳۱۴] م - اگر کسی در احرام عمره تمتع از روی علم و عمد، با زن، چه در قُبُل و چه در دُبُر و یا با مرد جماع کند ظاهراً عمره‌اش باطل نشود ولیکن موجب کفاره است که بیان آن می‌آید و احتیاط آن است که اگر این عمل پیش از سعی واقع شد عمره را تمام کند و آن را دو مرتبه به‌جا آورد و اگر وقت تنگ است حج افراد به‌جا آورد و بعد از آن عمره مفرده به‌جا آورد و احتیاط بیشتر آن است که سال دیگر حج را اعاده کند.
- [۳۱۵] م - اگر در عمره تمتع این عمل را از روی علم و عمد پس از سعی مرتکب شود کفاره بر او واجب می‌شود و کفاره بنا بر احتیاط واجب (۱۴۷) یک شتر است؛ چه ثروتمند باشد یا نباشد.
- [۳۱۶] م - اگر در احرام حج این عمل را از روی علم و عمد به‌جا آورد، اگر قبل از وقوف به عرفات بوده حج او فاسد است مسلماً، و اگر بعد از وقوف به عرفات و قبل از وقوف به مشعرالحرام بوده، حج او فاسد است بنا بر اقوی، و در هر دو صورت کفاره آن یک شتر است.
- [۳۱۷] م - در این دو صورت که حج فاسد شد باید حج را تمام کند و در سال دیگر نیز حج به‌جا آورد.
- [۳۱۸] م - اگر این عمل بعد از وقوف به عرفات و مشعر واقع شد دو صورت دارد: (۱۴۸)
- یکی آن‌که: قبل از تجاوز از نصف طواف نساء مرتکب شده، در این صورت حج او صحیح است، و فقط باید کفاره بدهد.
- دوم آن‌که: بعد از تجاوز از نصف طواف نساء مرتکب شده، پس حج او صحیح است و کفاره هم ندارد بنا بر اقوی.
- [۳۱۹] م - اگر زنی را از روی شهوت ببوسد کفاره آن یک شتر است و اگر بدون شهوت ببوسد کفاره آن یک گوسفند (۱۴۹) است

و احتیاط مستحب آن است که یک شتر کفاره بدهد.

[۳۲۰] م - اگر عمداً نگاه کند به غیر زن خود و انزالش شود، احوط آن است که اگر می‌تواند یک شتر کفاره بدهد و اگر نمی‌تواند یک گاو و اگر آن را هم نمی‌تواند یک گوسفند کفاره بدهد.

[۳۲۱] م - اگر محرم نگاه کند به زن خود از روی شهوت و انزالش شود، مشهور آن است که یک شتر کفاره است، ولی اگر از روی شهوت نباشد کفاره ندارد. (۱۵۰)

[۳۲۲] م - اگر کسی با زن دست بازی کند به شهوت و انزالش نشود، یک گوسفند کفاره آن است و اگر انزالش شود احتیاط (۱۵۱) آن است که یک شتر کفاره بدهد اگر چه کفایت گوسفند خالی از قوت نیست.

[۳۲۳] م - هریک از این امور که موجب کفاره است، اگر با جهل به مسأله یا از روی غفلت یا از روی نسیان واقع شود، به عمره و حج او ضرر نمی‌رساند و بر شخص کفاره نیست.

[۳۲۴] م - اگر مردی با زن خود که مُحرم است، از روی اجبار جماع کند، بر زن چیزی نیست و مرد باید علاوه بر کفاره خود کفاره زن را هم بدهد، و اگر زن از روی رضایت جماع دهد کفاره بر خود اوست و مرد باید کفاره خودش را بدهد و کفاره‌ای که باید بدهند گذشت.

سوم - عقد کردن زن از برای خود یا غیر، چه آن غیر، احرام بسته باشد یا نبسته باشد و مُجَلِّ باشد.

[۳۲۵] م - جایز نیست شخص محرم شاهد شود برای عقد، گرچه آن عقد برای غیر محرم باشد.

[۳۲۶] م - احتیاط آن است که شهادت ندهد بر عقد، اگر چه شاهد عقد شده باشد، در حال محرم نبودن، اگر چه جایز بودن آن خالی از قوت نیست.

[۳۲۷] م - اقوی آن است که خواستگاری کردن در حال احرام جایز است و احتیاط در ترک است.

[۳۲۸] م - رجوع کردن به زنی که طلاق رجعی داده است مانع ندارد.

[۳۲۹] م - اگر زنی را در حال احرام برای خود عقد کند، با علم به مسأله، آن زن بر او حرام دائمی می‌شود.

[۳۳۰] م - اگر زنی را با جهل به مسأله برای خود عقد کند، عقدی که کرده است باطل است، لیکن حرام دائمی نمی‌شود، ولی احتیاط آن است که آن زن را نگیرد؛ خصوصاً اگر با او نزدیکی کرده باشد.

[۳۳۱] م - ظاهراً فرقی بین زن عقدی و صیغه‌ای نیست در احکامی که ذکر شد.

[۳۳۲] م - احتیاط آن است که زن اگر احرام بسته باشد و مرد محرم نباشد و عقد کند او را، با او نزدیکی نکند و طلاق دهد او را، و در صورت علم به مسأله، او را طلاق دهد و با او هیچ وقت ازدواج نکند.

[۳۳۳] م - اگر کسی عقد کند زنی را برای مُحرمی و مُحرم دخول کند، پس اگر هر سه عالم به حکم باشند بر هر یک آنها یک شتر کفاره است و اگر دخول نکنند کفاره نیست و در این حکم فرق نیست بین آن که زن و عاقد مُجَلِّ باشند یا مُحرم و اگر بعضی از آنها حکم را می‌دانند و بعضی نمی‌دانند؛ بر آن که می‌داند کفاره است.

[۳۳۴] م - چهارم - استمناء؛ یعنی طلب بیرون آمدن منی کردن، به دست یا غیر آن، هر چند به خیال باشد یا به بازی کردن با زن خود یا کس دیگر، به هر نحو باشد. پس اگر منی خارج شود کفاره آن یک شتر است (۱۵۲) و احتیاط واجب آن است که در جایی که جماع موجب بطلان است، استمناء نیز موجب بطلان باشد به نحوی که در جماع گفته شد.

پنجم - استعمال عطریات؛ از قبیل مشک و زعفران و کافور و عود و عنبر، بلکه مطلق (۱۵۳) عطر، هر قسم که باشد.

[۳۳۵] م - مالیدن عطر بر بدن و لباس جایز نیست و همین‌طور پوشیدن لباسی که بوی عطر می‌دهد، اگر چه قبلاً به آن عطر مالیده شده باشد.

- [۳۳۶] م - خوردن چیزی که در آن چیزی است که بوی خوش می دهد؛ مثل زعفران، جایز نیست. (۱۵۴)
- [۳۳۷] م - اگر به پوشیدن لباس یا خوردن غذایی که بوی خوش می دهد اضطراب پیدا کند، باید دماغ خود را بگیرد که بوی خوش به آن نرسد.
- [۳۳۸] م - از گل‌ها یا سبزی‌هایی که بوی خوش می دهد باید (۱۵۵) اجتناب کند، مگر بعضی انواع که صحرایی است؛ مثل «بومادران» و «درمنه» و «خزومی» که می گویند از خوشبوترین گل‌ها است.
- [۳۳۹] م - احتیاط آن است که از «دارچینی» و «زنجبیل» و «هتال» و امثال آنها اجتناب کند، اگرچه اقوی حرام نبودن آنها است. (۱۵۶)
- [۳۴۰] م - از میوه‌های خوشبو؛ از قبیل سیب و به، اجتناب لازم نیست و خوردن آنها و بوییدن آنها مانع ندارد، (۱۵۷) لیکن احتیاط آن است که بوییدن را ترک کند.
- [۳۴۱] م - اقوی حرمت گرفتن دماغ است از بوی بد، لکن فرار کردن از بوی بد به تند رفتن عیب ندارد.
- [۳۴۲] م - خرید و فروش عطریات اشکال ندارد لیکن نباید آنها را برای امتحان بو کند یا استعمال کند.
- [۳۴۳] م - کفاره استعمال بوی خوش یک گوسفند است بنا بر احتیاط واجب. (۱۵۸)
- [۳۴۴] م - مشهور آن است که استعمال خلوق کعبه - و آن چیزی است که کعبه را به آن خوش بو می کنند - حرام نیست، لکن چون معلوم نیست که خلوق چیست، احتیاط آن است که اجتناب کند از بوی خوشی که در کعبه است.
- [۳۴۵] م - اگر بوی خوش را مکرر (۱۵۹) استعمال کرد در وقت واحد، بعید نیست یک گوسفند کفایت کند، لیکن احتیاط در تعدد است، و اگر در اوقات متعدده استعمال کرد احتیاط ترک نشود، و اگر بعد از استعمال کفاره داد و باز استعمال کرد، واجب است (۱۶۰) که باز کفاره بدهد.
- ششم - پوشیدن چیز دوخته؛ مثل پیراهن و زیر جامه و قبا و امثال آنها.
- [۳۴۶] م - چیزهایی که شبیه به دوخته است؛ مثل پیراهن‌هایی که با چرخ یا با دست می‌بافند یا چیزهایی را که با نم‌د به شکل بالاپوش می‌مالند؛ مثل کلیجه و پستک و کلاه و غیر آن، جایز نیست پوشیدن آنها. (۱۶۱)
- [۳۴۷] م - احوط اجتناب از مطلق دوخته است، هرچند کم باشد؛ مثل کمر بند دوخته (۱۶۲) و شب کلاه.
- [۳۴۸] م - همیانی را که در آن پول می‌گذارند، اشکال ندارد به کمر ببندد، هرچند دوخته باشد و بهتر آن است که قسمی کند که بی‌گره باشد.
- [۳۴۹] م - فتق‌بند، اگر دوخته باشد برای ضرورت جایز است ببندد، لیکن احتیاط آن است که کفاره بدهد. (۱۶۳)
- [۳۵۰] م - اگر به لباس دوخته احتیاج پیدا کرد جایز است بپوشد، ولی کفاره باید بدهد. (۱۶۴)
- [۳۵۱] م - جایز است گره زدن لباس احرام را، ولی احتیاط در گره زدن است و احتیاط واجب آن است که لنگ را به گردن گره نزنند. (۱۶۵)
- [۳۵۲] م - جایز است که لباس احرام را با سوزن یا چیز دیگر، بعضی را به بعضی وصل کند، گرچه احتیاط در ترک است.
- [۳۵۳] م - از برای زن‌ها جایز است لباس دوخته، هر قدر می‌خواهند بپوشند و کفاره ندارد، بلی جایز نیست از برای آنها پوشیدن «قفازین» (۱۶۶) و آن چیزی بوده که زن‌های عرب در آن پنبه می‌گذاشتند و دست می‌کردند برای حفظ از سرما.
- [۳۵۴] م - کفاره پوشیدن لباس دوخته، یک گوسفند است.
- [۳۵۵] م - اگر مُحرم چند قسم لباس دوخته بپوشد؛ مثل پیراهن و قبا و عبا، برای هر یک باید کفاره بدهد (۱۶۷) و احتیاط واجب آن است که اگر آنها را توی هم کرد و یک دفعه پوشید باز برای هر یک کفاره بدهد.

[۳۵۶] م - اگر از روی اضطرار لباسهای متعدد پوشید کفاره ساقط نمی‌شود. (۱۶۸)

[۳۵۷] م - اگر یک قسم لباس بپوشد، مثل پیراهن، و کفاره بدهد و باز پیراهن دیگر بپوشد یا آن را که پوشیده بکند و باز بپوشد باید برای دفعه دیگر نیز کفاره بدهد.

[۳۵۸] م - احتیاط واجب آن است که اگر چند لباس از یک نوع بپوشد مثل چند قبا یا چند پیراهن، چه در مجلس واحد یا در مجالس عدیده، برای هر یک کفاره بدهد.

[۳۵۹] م - هفتم - سرمه کشیدن به سیاهی که در آن زینت باشد هر چند قصد زینت نکند. و احتیاط واجب اجتناب از مطلق سرمه است که در آن زینت باشد، (۱۶۹) بلکه اگر بوی خوش داشته باشد بنا بر اقوی حرام است.

[۳۶۰] م - حرام بودن سرمه کشیدن، به زن اختصاص ندارد و برای مرد نیز حرام است.

[۳۶۱] م - در سرمه کشیدن کفاره نیست لیکن اگر در سرمه بوی خوش باشد، احتیاط کفاره دادن است.

[۳۶۲] م - در صورتی که احتیاج داشته باشد به سرمه کشیدن مانعی ندارد.

هشتم - نگاه کردن در آینه. (۱۷۰)

[۳۶۳] م - در این حکم فرقی بین زن و مرد نیست.

[۳۶۴] م - نگاه کردن به اجسام صاف صیقل داده شده که عکس در آن پیدا است و نگاه کردن در آب صاف اشکال (۱۷۱) ندارد.

[۳۶۵] م - عینک زدن اگر زینت نباشد اشکال ندارد، ولی اگر زینت محسوب شود جایز نیست. (۱۷۲)

[۳۶۶] م - در نظر کردن به آینه کفاره نیست، لیکن مستحب است (۱۷۳) که بعد از نگاه کردن لبیک بگوید.

[۳۶۷] م - اگر در اطافی که ساکن است آینه باشد و بداند که گاهی چشم او سهواً به آینه می‌افتد اشکال ندارد، لیکن احتیاط آن است (۱۷۴) که آن را بردارد یا چیزی روی آن بیندازد.

[۳۶۸] م - احتیاط (۱۷۵) آن است که به آینه نگاه نکند، اگر چه برای زینت نباشد.

نهم - پوشیدن موزه و چکمه و گیوه و جوراب و هر چه تمام روی پا را می‌گیرد. (۱۷۶)

[۳۶۹] م - این حکم اختصاص به مردان دارد و برای زن مانع ندارد. (۱۷۷)

[۳۷۰] م - اگر مرد محتاج شود به پوشیدن چیزی که روی پا را می‌گیرد احتیاط واجب آن است که روی آن را شکاف دهد.

[۳۷۱] م - در پوشیدن آنچه روی پا را می‌گیرد کفاره نیست. (۱۷۸)

دهم - فسوق.

[۳۷۲] م - فسوق اختصاص به دروغ گفتن ندارد بلکه فحش دادن و فخر به دیگران کردن نیز فسوق است و از برای فسوق کفاره نیست، فقط باید استغفار کند و مستحب است (۱۷۹) چیزی کفاره بدهد و اگر گاو ذبح کند بهتر است.

یازدهم - جدال؛ و آن گفتن «لا وَاللَّهِ» و «بلی وَاللَّهِ» است.

[۳۷۳] م - گفتن کلمه «لا» و کلمه «بلی» و در سایر لغات، مرادف آن؛ مثل «نه» و «آری»، دخالتی در جدال ندارد بلکه قَسَم خوردن در مقام اثبات مطلب یا ردّ غیر، جدال است.

[۳۷۴] م - قَسَم اگر به لفظ «اللَّهِ» باشد یا مرادف آن؛ مثل «خدا» در زبان فارسی، جدال (۱۸۰) است، و اما قَسَم به غیر خدا، به هر کس باشد، ملحق به جدال نیست.

[۳۷۵] م - احتیاط واجب الحاق سایر اسماء اللّٰه است به لفظ جلاله، پس اگر کسی قَسَم بخورد به «رحمان» و «رحیم» و «خالق سموات و ارض»، جدال محسوب می‌شود به احتیاط واجب.

[۳۷۶] م - در مقام ضرورت، برای اثبات حقی یا ابطال باطلی جایز است قَسَم بخورد به جلاله و غیر آن.

- [۳۷۷] م - اگر در جدال راستگو باشد، در کمتر از سه مرتبه چیزی بر او نیست مگر استغفار، و در سه مرتبه (۱۸۱) کفاره باید بدهد و کفاره آن یک گوسفند است.
- [۳۷۸] م - اگر در جدال دروغگو باشد احتیاط واجب آن است که در یک مرتبه یک گوسفند کفاره بدهد و در دو مرتبه یک گاو و در سه مرتبه یک شتر بلکه خالی از قوت نیست. (۱۸۲)
- [۳۷۹] م - اگر در جدال به دروغ، در دفعه اول یک گوسفند کفاره ذبح کرد، بعید نیست که اگر بعد از آن جدال کند به دروغ، کفاره آن یک گوسفند باشد نه گاو.
- [۳۸۰] م - اگر در جدال به دروغ، دو مرتبه جدال کرد و یک گاو ذبح کرد برای کفاره و بعد یک مرتبه دیگر جدال کرد به دروغ، ظاهراً یک گوسفند کفاره است و اگر بعد از ذبح گاو دو مرتبه دروغ گفت و جدال کرد ظاهراً یک گاو کفاره آن است.
- [۳۸۱] م - اگر به راست جدال کرد بیشتر از سه مرتبه، هرچند باشد یک گوسفند کفاره است مگر آن که بعد از سه مرتبه کفاره بدهد، در این صورت اگر سه مرتبه دیگر جدال کند به راست باید یک گوسفند ذبح کند.
- [۳۸۲] م - اگر به دروغ ده مرتبه یا بیشتر جدال کند، کفاره یک شتر است ظاهراً، مگر آن که پس از سه مرتبه یا زیاده‌تر، کفاره را ذبح کند که در این صورت در دفعه اول گوسفند و در دفعه دوم گاو و در دفعه سوم شتر است.
- دوازدهم - کشتن جانورانی که در بدن (۱۸۳) ساکن می‌شوند؛ مثل شپش و کیک و کنه که در بدن حیوان است.
- [۳۸۳] م - جایز نیست انداختن شپش و کک را از بدن.
- [۳۸۴] م - جایز نیست نقل کردن آن را از مکانی که محفوظ است به جایی که از آن ساقط شود و بیفتد و احتیاط آن است که به محلی که در معرض آن است که بیفتد نقل ندهد.
- [۳۸۵] م - احتیاط مستحب آن است که آن را از محلی به محل دیگر از بدن نقل ندهند اگر مکان اول محفوظ‌تر باشد.
- [۳۸۶] م - بعید نیست که در کشتن یا انتقال دادن، کفاره نباشد، لیکن احتیاطاً یک کف از طعام صدقه بدهد.
- سیزدهم - انگشتر به دست کردن؛ به جهت زینت و اگر برای استحباب باشد مانع ندارد. (۱۸۴)
- [۳۸۷] م - اگر انگشتر به دست کند، نه برای زینت و نه برای استحباب؛ مثل آن که برای خاصیتی به دست کند، اشکال ندارد.
- [۳۸۸] م - احتیاط واجب (۱۸۵) آن است که محرم «حنا» برای زینت نبندد، بلکه اگر زینت باشد ولو قصد نکند احتیاط در ترک است، بلکه حرمت آن، در هر دو صورت، خالی از وجه نیست.
- [۳۸۹] م - اگر قبل از احرام «حنا» ببندد، چه به قصد زینت باشد یا نباشد و چه اثرش تا زمان احرام بماند یا نماند، مانع ندارد ولی احتیاط خوب است.
- [۳۹۰] م - انگشتر به دست کردن و حنا بستن کفاره ندارد.
- چهاردهم - پوشیدن زیور است برای زن به جهت زینت.
- [۳۹۱] م - اگر زیور زینت باشد احتیاط واجب آن است که ترک کند هرچند قصد تزئین نداشته باشد بلکه حرمت آن خالی از قوت نیست.
- [۳۹۲] م - زیورهایی را که عادت داشته به پوشیدن آن، قبل از احرام لازم نیست برای احرام بیرون بیاورد.
- [۳۹۳] م - زیورهایی را که عادت داشته به پوشیدن آن، نباید به مرد نشان دهد، حتی به شوهر خود.
- [۳۹۴] م - پوشیدن زیور حرام است ولی کفاره ندارد.
- پانزدهم - روغن مالیدن به بدن.
- [۳۹۵] م - احوط (۱۸۶) بلکه اقوی حرام بودن مالیدن روغن است، اگر چه بوی خوش در آن نباشد.

- [۳۹۶] م - جایز نیست روغنی که بوی خوش در آن است استعمال کند پیش از احرام، اگر اثرش باقی می‌ماند تا وقت احرام.
- [۳۹۷] م - اگر از روی اضطرار و احتیاج روغن بمالد عیبی ندارد.
- [۳۹۸] م - خوردن روغن مانع ندارد اگر در آن بوی خوش مثل زعفران نباشد.
- [۳۹۹] م - اگر در روغن بوی خوش نباشد در مالیدن آن کفاره نیست. (۱۸۷)
- [۴۰۰] م - اگر در روغن بوی خوش باشد کفاره آن (۱۸۸) یک گوسفند است اگرچه از روی اضطرار باشد. شانزدهم - ازاله مو از بدن خود یا غیر خود، چه مُحَرَّم باشد چه مُجَلِّ.
- [۴۰۱] م - در حرمت ازاله مو، فرقی نیست میان کم و زیاد، بلکه ازاله یک مو نیز حرام است.
- [۴۰۲] م - ازاله مو، اگر از روی ضرورت باشد عیب ندارد؛ مثل زیادی شپش و درد سر و موی چشم که اذیت می‌کند.
- [۴۰۳] م - اگر در وقت غسل یا وضو (۱۸۹) مویی بدون قصد کنده شود اشکال ندارد.
- [۴۰۴] م - در ازاله مو فرقی نیست بین تراشیدن یا نوره مالیدن یا کندن یا قیچی کردن و غیر آن.
- [۴۰۵] م - کفاره سر تراشیدن، اگر به جهت ضرورت باشد، دوازده «مُد» طعام است که باید به شش مسکین بدهد، یا سه روز روزه بگیرد، یا یک گوسفند قربانی کند. و «مُد» یک چارک (ده سیر) است تقریباً.
- [۴۰۶] م - اگر تراشیدن از روی ضرورت نباشد احتیاط واجب (۱۹۰) آن است که یک گوسفند کفاره بدهد، بلکه تعیین گوسفند در این صورت بعید نیست.
- [۴۰۷] م - اگر از زیر هر دو بغل خود ازاله مو کند باید یک گوسفند ذبح کند برای کفاره، بلکه احتیاط آن است که اگر از زیر یک بغل هم ازاله مو کند یک گوسفند کفاره بدهد.
- [۴۰۸] م - احتیاط واجب آن است که اگر موی سر را ازاله کند به غیر تراشیدن، کفاره تراشیدن را بدهد.
- [۴۰۹] م - اگر دست بکشد به سر یا ریش خود و یک مو یا بیشتر بیفتد، احتیاط (۱۹۱) آن است که یک کف طعام صدقه بدهد. هفدهم - پوشانیدن مرد سر خود را، به هر چه او را بپوشاند.
- [۴۱۰] م - احتیاط واجب آن است که سر را به چیزهای غیر پوششی هم نپوشاند؛ مثل گل و حنا و دوا و پوشال و غیر این‌ها.
- [۴۱۱] م - احتیاط واجب آن است که چیزی بر سر نگذارد؛ مثل بار برای حمل، که سر به آن پوشیده شود.
- [۴۱۲] م - جایز است به بعض بدن خود، سر را بپوشاند؛ مثل آن که دست‌ها را روی سر بگذارد، لیکن احتیاط در ترک آن است.
- [۴۱۳] م - جایز نیست (۱۹۲) سر را زیر آب کند بلکه جایز نیست زیر مایع دیگری؛ مثل گلاب و سرکه و غیر آن، کند.
- [۴۱۴] م - در حکم سر است بعض سر، پس نباید بعض سر را هم بپوشاند (۱۹۳) و نه زیر آب یا مایع دیگری کند. (۱۹۴)
- [۴۱۵] م - گوش‌ها ظاهراً از سر محسوب است پس نباید آن‌ها را بپوشاند.
- [۴۱۶] م - پوشانیدن رو برای مردان مانع ندارد و از سر محسوب نیست، پس در وقت خواب مانعی از پوشاندن آن نیست.
- [۴۱۷] م - گذاشتن بند خیک آب بر سر، از حکم پوشش استثنا شده و مانع ندارد.
- [۴۱۸] م - دستمالی را که برای سردرد به سر می‌بندد عیب ندارد.
- [۴۱۹] م - گذاشتن سر روی بالش برای خوابیدن مانع ندارد.
- [۴۲۰] م - اگر پارچه‌ای را روی کمانی بیندازند؛ به نحوی که بالای سر باشد و سر را زیر آن کند برای حفظ از پشه، مانع ندارد و همچنین رفتن در پشه‌بند اشکال ندارد.
- [۴۲۱] م - زیر دوش حمام رفتن برای مُحَرَّم مانع ندارد، لیکن زیر آبخاری که سر را فرو گیرد جایز نیست.
- [۴۲۲] م - اگر سر را شست نباید (۱۹۵) با حوله و دستمال خشک کند و بعض سر هم در حکم همه است.

- [۴۲۳] م - در وقت خوابیدن، مرد نباید سر خود را بپوشاند و اگر بدون التفات پوشانید باید فوراً آن را باز کند و همین‌طور اگر از روی فراموشی پوشانید واجب است فوراً سر را باز کند و مستحب است تلبیه بگوید بلکه احوط است گفتن آن.
- [۴۲۴] م - اگر سر را بپوشاند؛ به نحوی از انحا، کفاره آن یک گوسفند است (۱۹۶) و احتیاط واجب کفاره است برای پوشاندن بعضی سر.
- [۴۲۵] م - احوط آن است که اگر مکرر سر را بپوشانید، مکرر کفاره بدهد؛ یعنی برای هر دفعه یک گوسفند کفاره است، گرچه تعدد کفاره معلوم نیست و به نظر بعید نمی‌آید واجب نبودن. (۱۹۷)
- [۴۲۶] م - اگر سر را بپوشانید و گوسفند را برای کفاره ذبح کرد و باز سر را بپوشانید احتیاط به کفاره دادن دوباره خیلی مطلوب است گرچه وجوبش معلوم نیست. (۱۹۸)
- [۴۲۷] م - کفاره در صورتی واجب است که از روی علم به مسأله و عمد سر را بپوشاند، پس اگر از روی ندانستن مسأله یا غفلت و سهو و نسیان بپوشاند کفاره ندارد.
- هیجدهم - پوشانیدن زن روی خود را به نقاب و روبند و برقع.
- [۴۲۸] م - پوشانیدن رو را به هر چیز، اگر چه چیزهای غیر متعارف باشد؛ مثل پوشال و گل و چیزهای دیگر، جایز نیست بنا بر احتیاط، و جایز نیست با بادبزن روی خود را بپوشاند. (۱۹۹)
- [۴۲۹] م - بعضی رو در حکم تمام آن است و نباید آن را بپوشاند. (۲۰۰)
- [۴۳۰] م - اگر دست‌های خود را روی صورت بگذارد مانع ندارد.
- [۴۳۱] م - اگر روی خود را برای خوابیدن روی بالش بگذارد مانع ندارد.
- [۴۳۲] م - واجب است برای نماز سر را بپوشاند و مقدماً برای پوشانیدن سر کمی از اطراف رو را بپوشاند، لیکن واجب است بعد از نماز فوراً آن را باز کند. (۲۰۱)
- [۴۳۳] م - جایز است برای رو گرفتن از نامحرم چادر یا جامه را که به سر افکنده پایین بیندازد تا محاذی بینی، بلکه چانه، بلکه در صورت احتیاج تا گردن و چیزی بر او نیست. (۲۰۲)
- [۴۳۴] م - بهتر آن است (۲۰۳) که آن چیزی را که در موقع حاجت از سر پایین می‌اندازد، با دست یا چیز دیگر دور از رو نگه دارد که به صورت نچسبد، بلکه این کار احوط است.
- [۴۳۵] م - بعضی برای دور نگه داشتن جامه از صورت، کفاره لازم دانسته‌اند و آن احوط است، گرچه اقوی واجب نبودن آن است.
- [۴۳۶] م - در نقاب انداختن و پوشاندن رو، به هر نحو که باشد، کفاره لازم نیست گرچه موافق احتیاط است.
- نوزدهم - سایه قرار دادن مرد بالای سر خود:
- [۴۳۷] م - سایه قراردادن جایز نیست از برای مردان، و برای زنها و بچه‌ها جایز است و کفاره هم ندارد.
- [۴۳۸] م - حرام بودن سایه قرار دادن بالای سر، مختص به حال منزل طی کردن است و اما در حالی که در محلی منزل کرد در منی باشد یا غیر آن، زیر سایه رفتن مانع ندارد و با چتر و مثل آن سایه بر سر قرار دادن مانع ندارد اگر چه در حال راه رفتن باشد (۲۰۴) پس مانع ندارد که در منی از چادر خود تا محلی که ذبح می‌کنند یا محلی که رُمی جمرات می‌کنند با چتر برود گرچه احتیاط مستحب ترک است در حال راه رفتن.
- [۴۳۹] م - فرق نیست در حرام بودن سایه قرار دادن در وقت طی کردن منزل، بین آن که در محلی باشد که روپوش دارد یا در اتومبیل سرپوشیده باشد یا در هواپیما باشد یا زیر سقف کشتی باشد.

- [۴۴۰] م - احتیاط آن است که در وقت طی منزل، به پهلوی محمل یا هر چیزی که بالای سر او نباشد، استظلال نکند، اگر چه جایز بودن آن خالی از قوت نیست.
- [۴۴۱] م - کسانی که از تهران یا جای دیگر می‌خواهند به مکه مشرف شوند با هواپیما، اگر نذر کنند برای احرام بستن از تهران، نذر آن‌ها صحیح است و باید محرم شوند و اگر راه دیگری نباشد جز هواپیما، باید بروند به حج، لیکن برای زیر سقف بودن در حال طی منزل باید کفاره بدهند.
- [۴۴۲] م - کسی که نذر کرد از تهران یا جای دیگر محرم شود، باید محرم شود و حتی‌الامکان باید از راهی برود که زیر سایه - در طی منزل - قرار نگیرد و اگر راهی نباشد که زیر سقف قرار نگیرد در صورت التفات به این مطلب پیش از نذر معصیت کار است برای آن که خود را از روی عمد مبتلای به معصیت کرده است.
- [۴۴۳] م - کسانی که می‌خواهند با هواپیما به مکه بروند، لازم است با هواپیما به مدینه بروند و از آنجا در مسجد شجره محرم شوند و با اتومبیلی که سقف ندارد به مکه بروند و یا آن که بروند جده به قصد رفتن به جحفه و در صورت امکان بروند به جحفه و از آنجا محرم شوند و با اتومبیل بی‌روپوش بروند به مکه معظمه، و اگر رفتن به میقات امکان نداشت از جده محرم شوند (۲۰۵) و بهتر آن است که در «حده» هم که بین جده و مکه است تجدید احرام کنند.
- [۴۴۴] م - نشستن در زیر سقف در حال طی منزل در شب خلاف احتیاط است گرچه جایز بودن آن به نظر بعید (۲۰۶) نیست، بنا بر این بعید نیست جایز بودن نشستن محرم در هواپیمایی که شب حرکت می‌کند.
- [۴۴۵] م - در جایز نبودن سایه بالای سر قرار دادن، فرق نیست بین سواره و پیاده.
- [۴۴۶] م - کسانی که کشتی سوار می‌شوند در حال احرام، زیر سقف آن نباید بروند، لیکن در کنار دیوار کشتی که سایه است، ظاهراً نشستن جایز است.
- [۴۴۷] م - استظلال در وقت طی منزل برای عذری، مثل شدت گرما یا شدت سرما یا بارندگی جایز است، لیکن باید کفاره بدهد.
- [۴۴۸] م - کفاره سایه قراردادن در حال طی منزل یک گوسفند است، چه با عذر سایه افکننده باشد چه با اختیار، بنا بر احتیاط (۲۰۷) واجب.
- [۴۴۹] م - اقوی کفایت یک گوسفند است در احرام عمره، هر چند بیش از یک مرتبه سایه قرار داده باشد و یک گوسفند است در احرام حج هر چند بیش از یک مرتبه استظلال کرده باشد.
- بیستم - بیرون آوردن خون از بدن خود: (۲۰۸)
- [۴۵۰] م - بیرون آوردن خون از بدن دیگری؛ مثل حجامت کردن او، یا دندان او را کشیدن حرام نیست.
- [۴۵۱] م - جایز نیست (۲۰۹) به مثل خراشیدن بدن، خون از آن بیرون آورد و همین‌طور به مسواک نمودن، خون از بن دندان‌ها بیرون آورد.
- [۴۵۲] م - جایز است در حال احتیاج خون بگیرد به حجامت و غیر آن و همین‌طور خون دمل را بیرون آوردن در حال احتیاج و جرب را خاریدن در صورتی که موجب آزار است، اگر چه از آن خون درآید.
- [۴۵۳] م - خون از بدن در آوردن کفاره ندارد. (۲۱۰)
- بیست و یکم - ناخن گرفتن:
- [۴۵۴] م - جایز نیست بعضی ناخن را هم بگیرد مگر آن که موجب آزار شود؛ مثل آن که بعضی آن افتاده باشد و بعضی دیگر موجب آزار او باشد.
- [۴۵۵] م - جایز نیست ناخن پا را هم بگیرد؛ چنانچه جایز نیست ناخن دست را بگیرد.

- [۴۵۶] م - فرقی نیست بین آلات ناخن‌گیری، قیچی باشد یا چاقو یا ناخن‌گیر و احتیاط واجب آن است که ازاله ناخن نکند به هیچ‌وجه، حتی به سوهان و دندان. (۲۱۱)
- [۴۵۷] م - اگر انگشت زیادی داشته باشد جایز نیست ناخن آن را بگیرد احتیاطاً، و همچنین اگر دست زیادی داشته باشد احتیاط آن است که ناخن آن را نگیرد، اگر چه بعید نیست جواز، اگر معلوم شود آن انگشت یا آن دست زیادی است.
- [۴۵۸] م - اگر یک ناخن از دست یا پا بگیرد یک مد طعام باید کفاره بدهد و برای هر ناخن دست تا به ده نرسیده باید یک مد طعام بدهد و همچنین در ناخن‌های پا.
- [۴۵۹] م - اگر تمام ناخن دست‌ها و پاها را در یک مجلس بگیرد یک گوسفند کفاره آن است.
- [۴۶۰] م - اگر ناخن دست‌ها را تماماً بگیرد، در یک مجلس یا چند مجلس، و در محل دیگر یا چند محل دیگر ناخن پاها را بگیرد دو گوسفند کفاره آن است.
- [۴۶۱] م - اگر تمام ناخن دست‌ها را بگیرد و ناخن پاها را کمتر از ده ناخن بگیرد یک گوسفند برای ناخن دست و برای هریک از ناخن‌های پا یک مد طعام باید بدهد و همچنین اگر ناخن پاها را بگیرد تماماً و ناخن دست‌ها را کمتر از ده بگیرد.
- [۴۶۲] م - اگر پنج ناخن از پا بگیرد و پنج ناخن از دست، برای هر یک باید یک مد طعام کفاره بدهد و همچنین است اگر کمتر از ده، در هر یک از دست و پا، بگیرد برای هر یک باید کفاره بدهد.
- [۴۶۳] م - اگر بیشتر از ده ناخن داشته باشد، پس اگر تمام را بگیرد باید یک گوسفند بدهد، و احتیاط مستحب آن است که برای ناخن زیادی از ده تا، کفاره بدهد برای هریک، یک مد.
- [۴۶۴] م - اگر کسی که بیشتر از ده ناخن دارد، ده ناخن اصلی را بگیرد، احتیاط واجب آن است که یک گوسفند بدهد و اگر بعضی از ناخن‌های اصلی را و بعضی از ناخن‌های زیادی را بگیرد برای ناخن‌های اصلی یک مد بدهد و برای زیادی‌ها احتیاط مستحب آن است که کفاره بدهد.
- [۴۶۵] م - اگر تمام ناخن‌های دست را گرفت و کفاره آن را داد و بعد در همان مجلس ناخن‌های پا را تماماً گرفت باید یک گوسفند دیگر کفاره بدهد.
- [۴۶۶] م - اگر کسی کمتر از ده ناخن داشت و تمام آن را گرفت برای هریک، یک مد طعام باید بدهد و احتیاط مستحب آن است که یک گوسفند ذبح کند.
- [۴۶۷] م - اگر محتاج شد به گرفتن ناخن، احتیاط واجب آن است که کفاره به همان نحو که ذکر شد بدهد.
- [۴۶۸] م - بیست و دوم - کندن دندان است؛ هر چند خون نیاید بنا بر احتیاط (۲۱۲) و احتیاط آن است که یک گوسفند کفاره بدهد. (۲۱۳)
- بیست و سوم - کندن درخت یا گیاهی که در حرم روییده باشد: (۲۱۴)
- [۴۶۹] م - اگر گیاهی یا درختی در منزل مُحرم روییده باشد، بعد از آن که منزل او شده، پس اگر آن را خودش کاشته باشد جایز است آن را بکند.
- [۴۷۰] م - اگر درختی در منزل او روییده، بعد از آن که منزل او شده لیکن خودش آن را نکاشته باشد، احتیاط آن است که آن را قطع نکند گرچه اقوی جواز است.
- [۴۷۱] م - اگر گیاهی که در منزل او روییده، بعد از آن که منزل او شده و خودش آن را نکاشته باشد احتیاط واجب آن است که آن را قطع نکند.
- [۴۷۲] م - اگر منزلی خریده باشد که دارای درخت و گیاه است، نباید آن را قطع کند.

- [۴۷۳] م - درخت‌های میوه و درخت خرما از این حکم بیرون است و می‌تواند آنها را قطع کند و در گیاه‌ها (اذخر) که گیاه معروفی است از حکم مستثنی است و قطع آن مانع ندارد.
- [۴۷۴] م - اگر درختی را که جایز نیست کندنش، بکند، احتیاط آن است که اگر بزرگ باشد یک گاو کفاره بدهد و اگر کوچک باشد یک گوسفند. (۲۱۵)
- [۴۷۵] م - اگر بعض درخت را قطع کند، اقوی آن است که قیمت آن را کفاره بدهد.
- [۴۷۶] م - در قطع گیاه‌ها کفاره نیست به جز استغفار.
- [۴۷۷] م - جایز است شتر خود را بگذارد که علف بخورد، ولی خودش برای او قطع نکند. (۲۱۶)
- [۴۷۸] م - آنچه ذکر شد از قطع درخت و گیاه حرم، مختص به مُحرم نیست، بلکه برای همه کس ثابت است.
- [۴۷۹] م - اگر به نحو متعارف راه برود و گیاهی از راه رفتن او قطع شود اشکالی ندارد.
- [۴۸۰] م - بیست و چهارم - سلاح در برداشتن، بنابر احوط (۲۱۷) مثل شمشیر و نیزه و تفنگ و هرچه از آلات جنگ باشد مگر برای ضرورت و مکروه است سلاح را همراه بردارد در صورتی که به تن او نباشد اگر ظاهر باشد و احوط ترک آن است.
۱۴۵. بر شخص واجب است که از لحظه‌ی شروع احرام تا آن گاه که محرم است، از برخی امور اجتناب کند که به آنها «محرمات احرام» گفته می‌شود. (مناسک حج، م ۱۲۶)
۱۴۶. [بنابراین] نگاه زن و شوهر به یکدیگر و گرفتن دست یکدیگر اگر از روی شهوت و التذاذ جنسی نباشد، جایز است. (مناسک حج، م ۲۲۶ و مناسک حج دست نویس، م ۱۶۰)
۱۴۷. کفاره‌اش یک شتر است. (مناسک حج، م ۲۲۸)
۱۴۸. ما بین مشعر و اتمام طواف نساء اگر آمیزش جنسی شود حج صحیح است و فقط باید کفاره بدهد، ولی اگر پس از طواف نساء باشد کفاره هم ندارد. در باب حکم اثناء طواف نساء و این که آیا عبور از نصف در حکم تمام طواف است یا عبور از شوط پنجم، میان فقهاء بحث است که محل ابتلاء نیست. (استفتاء، دستخط معظم‌له، ش ۴۴)
۱۴۹. کفاره بوسیدن همسر اگر با شهوت باشد، شتر است و اگر بدون شهوت باشد گوسفند و ظاهراً بوسیدن غیر همسر مانند مادر و فرزند حرام نیست و کفاره هم ندارد. (استفتاء، دستخط معظم‌له، ش ۴۵)
۱۵۰. به حاشیه قبل از مسأله ۳۱۴ (دوم - جماع کردن...) مراجعه شود.
۱۵۱. کفاره ملاعبه منتهی به اِمناء در حال احرام، یک شتر است. (استفتاء، دستخط معظم‌له، ش ۴۳)
۱۵۲. و اگر نتواند شتر بدهد، قربانی کردن یک گوسفند کافی است. البته وجوب کفاره در صورت علم به حکم و عمد می‌باشد و علاوه بر آن اگر استمناء با کاری است که او با خود انجام می‌دهد و پیش از مزدلفه است، لازم است حج را تمام کند و در سال بعد آن را دوباره به‌جا آورد و اگر استمناء به وسیله همسرش انجام شده، احتیاط واجب آن است که باز هم این‌گونه عمل کند. (اجوبه الاستفتاءات فی الحج، س ۵۵)
۱۵۳. و نیز استفاده محرم از صابون عطری و شامپوی معطر بنا بر احتیاط جایز نیست. (مناسک حج، م ۱۶۸)
۱۵۴. خوردن غذایی که در آن زعفران وجود دارد، برای محرم جایز نیست. (مناسک حج، م ۱۷۰)
۱۵۵. بنا بر احتیاط واجب، باید محرم از بوییدن هر چیز معطر اجتناب کند، هرچند به آن عطر اطلاق نشود، مانند گل‌ها و سبزیجات و میوه‌های خوشبو. (مناسک حج، م ۱۶۹)
۱۵۶. به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.
۱۵۷. بنا بر احتیاط واجب از بوییدن آن‌ها خودداری کند. (مناسک حج، م ۱۷۱)

۱۵۸. احتیاط واجب آن است که برای استفاده‌ی عمدی از عطریات و بوی خوش، چه آن‌هایی که در خوراک از آن استفاده می‌شود مانند زعفران و چه غیر آن‌ها، یک گوسفند کفاره بدهد. (مناسک حج دست نویس، م ۱۰۷)
۱۵۹. تکرر استعمال طیب در یک زمان تا حدی که عرفاً آن را یکبار استعمال کردن بدانند، کفاره را متعدّد نمی‌کند و در غیر آن علی‌الظاهر باید کفاره را به تعداد استعمال تکرار کند و عدم تخلل کفاره تأثیری ندارد. (استفتاء، دستخط معظم‌له، ش ۵۶)
۱۶۰. بنا بر احتیاط واجب. (مناسک حج، م ۱۷۳)
۱۶۱. و همچنین لباس‌های دکمه‌دار، که با بستن دکمه‌های آن به صورت پیراهن و مانند آن در می‌آید گرچه مخیط نباشد، پوشیدن آن برای مردان حرام است. (مناسک حج م ۱۲۹)
۱۶۲. کمر بند و همیان که در آن پول می‌گذارند و به کمر می‌بندند و بند ساعت و امثال این‌ها که لباس محسوب نمی‌شود اگر چه دوخته باشد اشکال ندارد. همچنین نشستن و خوابیدن بر روی فرش دوخته یا لباس‌های ممنوع یا به عنوان روانداز از آنها استفاده کردن مانعی ندارد. همین‌طور انداختن پتو و امثال آن بر روی دوش هر چند حاشیه آن دوخته باشد اشکال ندارد. و نیز دوختن حاشیه پارچه احرام بلامانع است. (مناسک حج دست نویس، م ۶۶ تا م ۶۸ و مناسک حج، م ۱۳۱ تا ۱۳۳)
۱۶۳. به حاشیه مسأله ۳۴۷ مراجعه شود.
۱۶۴. بنا بر احتیاط واجب باید یک گوسفند بدهد. (مناسک حج، م ۱۳۵)
۱۶۵. به حاشیه مسأله ۲۸۷ مراجعه شود.
۱۶۶. پوشیدن دستکش برای زنان جایز نیست. (مناسک حج، م ۱۳۶)
۱۶۷. ادامه مسأله در مناسک معظم‌له نیست.
۱۶۸. بنا بر احتیاط واجب در صورت اضطرار به پوشیدن لباس هم باید کفاره بدهد. (مناسک حج، م ۱۳۵)
۱۶۹. کشیدن سرمه به چشم در صورتی که زینت محسوب شود و همچنین خط کشیدن به دور چشمها که زنان برای زینت می‌کشند در حال احرام جایز نیست و فرقی میان رنگ سیاه و غیر آن نیست. (مناسک حج، م ۱۹۸)
۱۷۰. نگاه کردن در آینه بدون قصد زینت؛ مانند راننده و امثال آن، اشکال ندارد. (مناسک حج، م ۱۷۴)
۱۷۱. نگاه کردن در آب صاف یا در اجسام صیقلی که تصاویر در آن دیده می‌شود نیز همانند نگریستن در آینه است، که اگر برای زینت باشد، جایز نیست. (مناسک حج، م ۱۷۵)
۱۷۲. احتیاط واجب اجتناب از هر چیزی است که عرفاً زینت محسوب می‌شود. (مناسک حج، م ۱۸۳)
۱۷۳. احتیاط واجب است. (مناسک حج، م ۱۷۹)
۱۷۴. اما بهتر آن است. (مناسک حج، م ۱۷۶)
۱۷۵. نگاه به آینه بدون قصد زینت اشکال ندارد. (مناسک حج، م ۱۷۴)
۱۷۶. مرد محرم نباید چکمه و جوراب بپوشد و احتیاط واجب آن است که از پوشیدن هر چیزی که تمام روی پا را می‌پوشاند مانند کفش و گیوه و امثال آن اجتناب کند. لکن اگر لباس احرام یا پتو و امثال آن را روی پا بیندازد اشکال ندارد. (مناسک حج، م ۱۳۷ و ۱۳۹)
۱۷۷. اما احتیاط مستحب آن است که زنان نیز آن را مراعات کنند. (مناسک حج، م ۱۴۲)
۱۷۸. احتیاط مستحب در مورد خصوص جوراب آن است که یک گوسفند به عنوان کفاره قربانی کند. (مناسک حج دست نویس، م ۱۷۶)
۱۷۹. در مناسک معظم‌له نیست. (مناسک حج، م ۲۰۸)

۱۸۰. بنا بر احتیاط واجب لفظ مرادف «الله» به هر زبانی که باشد ملحق به جدال است. (مناسک حج، م ۲۱۰)
۱۸۱. و در بیش از دو بار (مناسک حج، م ۲۱۲)
۱۸۲. اگر سوگند دروغ یاد کند، در مرتبه‌ی اول و دوم باید یک گوسفند کفاره دهد، و احوط آن است که در مرتبه‌ی دوم، دو گوسفند بدهد، اما اگر بیش از دو بار چنین کند، در مرتبه‌های بعد باید یک گاو کفاره بدهد. (مناسک حج، م ۲۱۳)
۱۸۳. بنا بر احتیاط واجب. (مناسک حج، م ۲۱۴)
۱۸۴. بنا بر احتیاط واجب، محرم باید از به دست کردن انگشتر اگر زینت محسوب شود اجتناب کند، گر چه قصد زینت نکند، بلکه از هر کاری که زینت حساب شود اجتناب کند. (مناسک حج، م ۱۸۰ و ۱۸۳)
۱۸۵. احتیاط واجب آن است که فرد محرم از استعمال حنا و رنگ مو - اگر زینت بشمار آید - بلکه از هر کاری که زینت محسوب می‌شود اجتناب کند. (مناسک حج، م ۱۸۳)
۱۸۶. مالیدن روغن به اعضای بدن و موی سر، در حال احرام جایز نیست، چه از قبیل کرم که برای زینت زده می‌شود و چه غیر آن و چه معطر باشد و چه نباشد. (مناسک حج، م ۱۸۶)
۱۸۷. به حاشیه مسأله بعد مراجعه شود.
۱۸۸. کفاره مالیدن روغن معطر بنا بر احتیاط یک گوسفند و کفاره روغن غیر معطر بنا بر احتیاط اطعام یک فقیر است، اگر چه عدم وجوب کفاره در هر دو مورد بعید نیست. (مناسک حج، م ۱۹۰)
۱۸۹. یا تیمم (مناسک حج، م ۱۹۲)
۱۹۰. اگر سر را عالمماً عامداً بتراشد باید یک گوسفند کفاره بدهد. (مناسک حج، م ۱۹۴)
۱۹۱. احتیاط مستحب آن است که به قدر یک مشت گندم و آرد و امثال آن صدقه بدهد. (مناسک حج، م ۱۹۷)
۱۹۲. فرو بردن تمام سر در آب برای محرم جایز نیست ولی کفاره ندارد. و بنا بر ظاهر در این مسأله تفاوتی میان زن و مرد وجود ندارد. (مناسک حج، م ۱۴۷)
۱۹۳. پوشاندن قسمتی از سر به نحوی که عرفاً مصداق پوشاندن سر باشد - مانند گذاشتن کلاه کوچک در وسط سر - جایز نیست، اما در غیر این صورت - مانند گذاشتن قرآن و مانند آن بر روی سر و یا خشک کردن تدریجی بخشی از سر - اشکال ندارد، هر چند احوط آن است که از آن نیز اجتناب نماید. (مناسک حج، م ۱۴۶)
۱۹۴. حرمت زیر آب بردن نسبت به بعضی سر معلوم نیست. (استفتاء، دستخط معظم‌له، ش ۲۸)
۱۹۵. خشک کردن تدریجی سر با حوله اشکال ندارد مگر در صورتی که حوله را بر روی تمام سر بیندازد و سر را با آن خشک کند. (استفتاء، دستخط معظم‌له، ش ۳۰)
۱۹۶. کفاره پوشاندن سر، بنا بر احتیاط واجب، یک گوسفند قربانی کردن است. و بعضی سر حکم تمام سر را ندارد مگر عرفاً بر آن صدق کند که سر را پوشانده است؛ مثل این که کلاه کوچکی که فقط قسمت وسط سر را می‌پوشاند بر سر بگذارد. (استفتاء، دستخط معظم‌له، ش ۲۹)
۱۹۷. احتیاط تکرر کفاره در صورت تکرر ستر است مطلقاً. (استفتاء، دستخط معظم‌له، ش ۳۱)
۱۹۸. حکم آن در مسأله قبل گذشت.
۱۹۹. پوشاندن صورت با بادبزن و مانند آن (کاغذ و روزنامه و...) برای زنان حرام است، اما گذاشتن دست‌ها بر روی صورت اشکال ندارد. (مناسک حج، م ۱۵۳)
۲۰۰. پوشاندن صورت در حال احرام به گونه‌ای که متعارف زنان در حجاب از نامحرم یا خودداری از شناخته شدن است برای زنان

- جایز نیست. بنابراین پوشاندن بخشی از صورت به نحوی که پوشاندن صورت بر آن صدق کند، مانند پوشاندن گونه‌ها و بینی و دهان و چانه جهت حجاب یا شناخته نشدن، مانند پوشاندن تمام صورت است و جایز نمی‌باشد. (مناسک حج، م ۱۵۰)
- استفاده از ماسک برای پوشش بینی و دهان برای زنان در حال احرام مانع ندارد. (مناسک حج، م ۱۵۱)
۲۰۱. پوشاندن اطراف صورت از بالا- یا پایین و یا دو طرف آن، به طوری که زنان هنگام پوشیدن مقنعه به نحو متعارف و یا هنگام پوشاندن سر در نماز انجام می‌دهند و پوشاندن صورت بر آن صدق نمی‌کند، اشکال ندارد، چه در نماز باشد و چه در حال دیگر. (مناسک حج، م ۱۵۲)
۲۰۲. جایز است زن در حال احرام، چادر یا جامه‌ای را که بر سر انداخته طرف آنرا بر روی صورت بیاویزد، به نحوی که بخشی از صورت و پیشانی اش را تا بالای بینی بپوشاند، اما احوط آن است که اگر مرد اجنبی او را نمی‌بیند، از این کار اجتناب نماید. (مناسک حج، م ۱۵۴)
۲۰۳. در مسأله قبل احوط آن است که پوشش مذکور با صورت تماس نداشته باشد. (مناسک حج، م ۱۵۵)
۲۰۴. احوط آن است که شخص محرم پس از رسیدن به مکه پیش از انجام مناسک عمره و همچنین در حال احرام در عرفات و منی، از قرار گرفتن در زیر سایه‌های متحرک مانند اتوبوس مسقف و چتر، اجتناب کند. ولی قرار گرفتن در سایه‌ی دیوار و درخت و مانند آنها و نیز عبور از زیر سقف‌های ثابت مانند پل و تونل، حتی در روز اشکال ندارد. (مناسک حج، م ۱۵۸ و ۱۶۱)
۲۰۵. جدّه نه میقات است و نه محاذی میقات، لذا احرام برای عمره تمتّع در آنجا در حال اختیار صحیح نمی‌باشد، اما اگر رفتن به میقات ممکن نباشد احتیاط واجب آن است که با نذر از آنجا محرم شود. (مناسک حج، م ۸۹)
۲۰۶. احوط آن است که در شبهای بارانی و سرد از سوار شدن به اتوبوس مسقف و مانند آن اگر برای فرار از باران و سرما باشد اجتناب کند. (مناسک حج، م ۱۶۰)
۲۰۷. کفاره آن یک گوسفند است و فرقی بین اختیار و اضطرار نیست. (مناسک حج، م ۱۶۳ و ۱۶۴)
۲۰۸. به احتیاط واجب. (مناسک حج، م ۲۰۳)
۲۰۹. بنا بر احتیاط واجب. (مناسک حج، م ۲۰۳)
۲۱۰. اما مستحب است که یک گوسفند کفاره دهد. (مناسک حج، م ۲۰۶)
۲۱۱. بر محرم حرام است ناخن دست یا پای خود را بگیرد، چه تمام آن را بگیرد و چه قسمتی از آن را و چه با قیچی باشد یا با چیز دیگر، و تفاوتی ندارد که ناخن را ببرد یا کوتاه کند و یا بکند، چه با قیچی یا ناخن‌گیر یا چاقو باشد و یا با وسیله‌ی دیگر. (مناسک حج، م ۱۹۹)
۲۱۲. احتیاط واجب آن است که از کشیدن دندان - اگر موجب بیرون آمدن خون می‌شود - جز در موارد ضرورت و نیاز خودداری کند. (مناسک حج، م ۲۰۵)
۲۱۳. بیرون آوردن خون از بدن کفاره ندارد، اما مستحب است که یک گوسفند کفاره دهد. (مناسک حج، م ۲۰۶)
۲۱۴. قطع کردن و بریدن و شکستن درختان و گیاهان روئیده در حرم، برای محرم و غیر محرم حرام است. (مناسک حج، م ۲۱۵)
۲۱۵. اگر درختی را که بریدن آن حرام است ببرد بنابر احتیاط واجب باید یک گاو کفاره بدهد. (مناسک حج، م ۲۱۷)
۲۱۶. گیاهانی که به عنوان علوفه حیوانات از آن استفاده می‌شود از حکم مذکور مستثنی است. (مناسک حج، م ۲۱۶)
۲۱۷. حمل سلاح برای محرم جایز نیست. (مناسک حج، م ۲۱۸)
- اگر برای حفظ جان خود و دیگران نیاز به حمل سلاح داشته باشد، حمل آن جایز است. (مناسک حج، م ۲۱۹)

مسائل متفرقه محرمات احرام

- [۴۸۱] م - اگر حاجی در حال احرام برای سر درد دستمالی به دور سر ببندد، اگر چه تمام سر را بگیرد کفاره ندارد.
- [۴۸۲] م - آنچه در حال احرام حرام است، سایه بر سر قرار دادن است. بنا بر این اگر ماشین از زیر پل‌هایی که در مسیر واقع شده برود و به ناچار مُحرمین از زیر پل‌ها عبور کنند و یا در محل بنزین در زیر سقف متوقف شوند و مُحرمین زیر سقف قرار گیرند اشکالی پیدا نمی‌شود و کفاره ندارد.
- [۴۸۳] م - شخصی که با ماشین مسقف رانندگی می‌کند باید در هر احرام یک گوسفند کفاره بدهد و با تکرار پیاده و سوار شدن، کفاره تکرار نمی‌شود و همچنین در سایر موارد سایه بر سر قرار دادن.
- [۴۸۴] م - پوشیدن نعلینی که بندهای عریضی داشته باشد ولی تمام روی پا را نگیرد، در حال احرام مانعی ندارد.
- [۴۸۵] م - در شب، استظلال نیست. بنا بر این، جایز است محرم در شب با ماشین سقف‌دار به مکه برود، (۲۱۸) ولی در هوای ابری در روز جایز نیست، مگر ابر به‌طوری تیره باشد که استظلال صدق نکند.
- [۴۸۶] م - جایز است از جاهای دور مثل تهران با نذر محرم شود، ولی اگر زیر سقف سفر می‌کند باید کفاره بدهد.
- [۴۸۷] م - تزریق آمپول در حال احرام مانع ندارد ولی اگر موجب بیرون آمدن خون از بدن می‌شود تزریق (۲۱۹) نکند مگر در مورد حاجت و ضرورت.
- [۴۸۸] م - در حرام بودن سایه بر سر قرار دادن، فرقی بین سایه‌ای که با شخص حرکت کند، مثل چتر و ماشین مسقف و سایه ثابت (۲۲۰) مثل پل و غیره نیست و فرقی بین اجبار و اختیار نیست ولی بر عبور از زیر پل‌هایی که در جاده‌ها هست صادق نیست.
- [۴۸۹] م - کسی که حجش را باطل کند، اگر حج فاسد شده را به اتمام رسانده از احرام خارج شده و گرنه در احرام باقی است.
- [۴۹۰] م - بعد از آن که محرم به منزل رسید ولو در محله‌های جدید مکه، که از مسجدالحرام دور هستند، می‌تواند برای رفتن به مسجدالحرام در ماشین‌های مسقف سوار شود یا زیر سایه برود. (۲۲۱)
۲۱۸. به حاشیه مسأله ۴۴۴ مراجعه شود.
۲۱۹. بنا بر احتیاط واجب تزریق نکند مگر در صورت نیاز. (مناسک حج، م ۲۰۴)
۲۲۰. عبور از زیر سایه ثابت اشکال ندارد. (مناسک حج، م ۱۶۱)
۲۲۱. به حاشیه مسأله ۴۳۸ مراجعه شود.

استفتائات محرمات احرام

- [۴۹۱□] س - آیا کشتن مارمولک و از این قبیل جانوران، در حال احرام اشکال دارد؟
- ج - از محرمات احرام محسوب نیست. [۴۹۲] س - اگر از روی علم و عمد در احرام حج، قبل از وقوف عرفه، با زوجه خود جماع نماید مسلماً حج او باطل است، و قبل از وقوف مشعرالحرام هم بنا بر اقوی باطل است و کفاره دارد و بعد از اتمام در سال آینده اعاده کند، آیا در صورت جهل چه وظیفه ای دارد؟
- ج - در صورت جهل، عمل او صحیح است و کفاره هم ندارد. [۴۹۳] س - آیا شوهر پس از مُحل شدن می‌تواند زوجه مُحرم خود را از روی التذاذ دست بزند؟
- ج - بر مرد مزبور منعی نیست ولی اگر زن نیز لذت می‌برد، در فرض سؤال نباید حاضر شود، علی‌الأحوط [□. ۴۹۴] س - فردی که از احرام درآمده، زنش را که محرم است می‌بوسد، اگر چه زن راضی نیست، آیا این کار نسبت به مرد و زن چه حکمی دارد؟

ج - اگر زن اختیار نداشته، چیزی بر او نیست و بر مرد هم کفاره واجب نشده است. [۴۹۵] س - صابون و بعضی از شامپوها که بویی دارد، آیا می‌شود برای بدن استعمال کرد یا خیر؟ ضمناً خیلی بوی خوشی هم نیست.

ج - اگر صدق بوی خوش می‌کند، از آن اجتناب کنند (۲۲۲) و در غیر این صورت مانع ندارد. [۴۹۶] س - حمل قمقمه آب که در محفظه دوخته نگهداری می‌شود، برای محرم چه صورت دارد؟

ج - احتیاط آن است که آن را به دوش نیندازد و دست گرفتن آن مانع ندارد. (۲۲۳) [۴۹۷] س - در مورد نظر کردن در آئینه، گاهی نگاه می‌کند که خود را ببیند و گاهی برای دیدن ماشین و غیره و یا مثلاً برای علاج دردی، آیا برای محرم فرق می‌کند و یا یکسان است؟

ج - احوط، اجتناب است (۲۲۴) در همه موارد ذکر شده در سؤال. [۴۹۸] س - در حال احرام عده‌ای از همدیگر عکس می‌گیرند و در دوربین عکاسی که آئینه است و یا حالت شفاف و آینه ماندی دارد نظر می‌کنند، بفرمایید اشکال دارد یا خیر؟

ج - اگر معلوم نیست (۲۲۵) که در آینه نظر می‌شود، اشکال ندارد. [۴۹۹] س - آیا سوگند معمولی به حال احرام اشکال دارد، همانند سوگندهای روزمره مردم کوچک و بازار؟

ج - قسم به غیر خدا از محرمات احرام نیست. [۵۰۰] س - بعضی به علت عرق سوز شدن بدن، احتیاج به پمادی دارند که چربی دارد، آیا مُحَرِّم می‌تواند از این پماد به بدن خود بمالد یا خیر؟

ج - نمی‌تواند مگر در مورد ضرورت، ولی کفاره ندارد ولو در غیر مورد ضرورت مگر آن که بوی خوش داشته باشد، که کفاره آن یک گوسفند است، اگر چه از روی اضطرار باشد. (۲۲۶) [۵۰۱] س - در موردی که کنده شدن مو با کشیدن دست به سر و صورت کفاره دارد، آیا فرقی بین عمد و سهو و غفلت هست؟

ج - فرق نمی‌کند به شرط آن که دست کشیدن عمدی باشد. [۵۰۲] س - اگر غیر مُحَرِّم از محرم ازاله مو کند یا یکی از کارهایی که بر محرم حرام است و کفاره دارد انجام دهد، چه حکمی دارد؟

ج - اگر مُحَرِّم به اختیار خود حاضر شود که مثلاً مُجَلِّی سر او را بر تراشد حرام است و باید کفاره بدهد، ولی چنانچه بدون اختیار او باشد کفاره ندارد، حتی بر مُجَلِّ مزبور. [۵۰۳] س - محرم سرش تَر است، اگر بخواهد صبر کند تا خودش خشک شود و وضو بگیرد آفتاب طلوع می‌کند و نمازش قضا می‌شود، آیا وظیفه‌اش تیمم است؟

ج - اگر نمی‌تواند ولو با دست سر را خشک کند، احوط جمع بین وضو با این (۲۲۷) حال و تیمم است. [۵۰۴] س - کسی که موی مصنوعی دارد و با همین حال برای عمره و حج محرم شده و اعمال خود را انجام داده است آیا اشکال دارد؟

ج - ضرر به عمره و حج ندارد، ولی اگر مرد آن را بر سرش گذاشته است باید کفاره بدهد. (۲۲۸) [۵۰۵] س - با توجه به حرمت پوشیدن صورت برای زنان در حال احرام، آیا چانه هم جزو صورت محسوب می‌شود و باید باز باشد یا این که اگر مقنعه‌ای بر سر گذاشته شود که چانه را تالبا بپوشاند مانعی ندارد؟

ج - زیر چانه جزو صورت محسوب نمی‌شود ولی پوشاندن به نحوی که در سؤال ذکر شده اشکال دارد. (۲۲۹) [۵۰۶] س - آیا زن محرم می‌تواند صورت خود را با حوله پاک کند یا حکم سر مرد را دارد که نمی‌تواند روی آن را بپوشاند؟

ج - احتیاط، مراعات شود. (۲۳۰) [۵۰۷] س - زن‌ها که در حال احرام برای پوشیدن و در آوردن مقنعه، صورتشان پوشیده می‌شود، چه صورت دارد؟

ج - باید سعی کنند پوشیده نشود، و اگر عامداً و از روی علم پوشیده نشود مانع ندارد. [۵۰۸] س - فرموده‌اید که محرم از منزل تا مسجد الحرام می‌تواند زیر سقف برود، آیا کسانی که در مسجد الحرام برای حج محرم می‌شوند می‌توانند در مکه زیر سقف باشند؟

ج - تا عرفاً در منزل و مکه هستند و در حال سیر خارج شدن از مکه نیستند می‌توانند استظلال نمایند. (۲۳۱) [۵۰۹] س - کسی

که از تنعیم محرم می‌شود، استظلال برای او چه حکمی دارد؟

ج - چون تنعیم جزو مکّه شده و مکّه منزل است، استظلال در فرض سؤال مانع ندارد. (۲۳۲) [۵۱۰] س - میقات عمره مفرده در خود مکّه واقع شده است، آیا کسی که در آنجا برای عمره مفرده احرام بست، می‌تواند در اتوبوس سقف‌دار سوار شود یا خیر، با توجه به این که محل سکونت او مکّه است؟

ج - در فرض مذکور مانع ندارد. (۲۳۳) [۵۱۱] س - افرادی از مسجد شجره محرم شدند و شبانه برای مکّه حرکت نمودند ولی نزدیک طلوع آفتاب در ماشین سقف‌دار به خواب رفتند و بعد از طلوع آفتاب بیدار شدند و ماشین را نگاه داشتند، آیا برای مدتی که در حال سیر در زیر سقف بودند، کفاره دارد یا خیر، و الآن که ایستاده‌اند و می‌خواهند پیاده شوند، چه حکمی دارد؟

ج - برای مدتی که خواب بوده‌اند، یا ماشین ایستاده، کفاره واجب نیست، ولی اگر بعد از بیدار شدن و التفات و قبل از ایستادن ماشین، استظلال شده ولو اضطراراً، کفاره واجب است. [۵۱۲] س - در حال احرام وقتی ماشین‌های بی‌سقف حرکت می‌کند و سفر انجام می‌شود، آیا پیاده و سوار شدن از ماشین در حالی که ایستاده است، در صورتی که مستلزم گذشتن از زیر سقف قسمت جلو ماشین است، چه حکمی دارد؟

ج - مانع ندارد. [۵۱۳] س - کسانی که از مسجد الحرام برای حج محرم می‌شوند و از مسجد الحرام در ماشین سقف‌دار سوار می‌شوند و مثلاً در عزیزیه که منزل ایشان است پیاده می‌شوند، آیا سوار شدن در اتومبیل سقف‌دار از مسجد الحرام به منزل چه صورت دارد، و اگر پیاده نشوند و از اول قصد عرفات داشته باشند حکم چیست؟

ج - در فرض اول مانع ندارد (۲۳۴) و در فرض دوم احتیاط کنند. [۵۱۴] س - این جانب یکی از خدمه کاروان حج هستم، امسال (۱۳۶۵) بعد از درک عرفات به اتفاق مدیر کاروان و معاون و این جانب و بانوان کاروان در یک اتوبوسی سربسته قرار گرفتیم و برای درک اضطراری به مشعر الحرام رفته و چون در مسیر مزدلفه به منی به راه‌بندان برخوردیم، لذا در هوای آفتابی در اتوبوس سربسته بودم، ناگاه به یاد آمد که نباید در زیر طاق اتوبوس قرار بگیرم، چند دقیقه‌ای با علم به اینکه اتوبوس سرپوشیده است مانده و پس از توقف اتوبوس بر اثر راه‌بندان پیاده شدم، و مابقی راه را تا محل چادر کاروان در منی پیاده طی نمودم، لذا از محضر آن بزرگوار تقاضا دارم بفرمایید:

۱ - آیا کفاره تعلق می‌گیرد یا نه؟

۲ - در صورتی که تعلق گرفته باشد باید حتماً در منی ذبح گردد؟

۳ - در حالی که اکنون در تهران هستم آیا می‌توانم قربانی را در محل اقامت ذبح نمایم؟

۴ - در صورتی که خدمه کاروان بودم و به دستور مدیر گروه برای کمک نمودن به بانوان مسن برای رمی جمره عقبه عازم منی بودم و از خود استقلال نداشتم، آیا وجه این گوسفند را چه کسی باید پردازد؟ ستاد حج، مدیر گروه یا این جانب؟

۵ - چنانچه ستاد حج تقبل نموده باشد ذبح را، آیا از گردن این جانب ساقط می‌گردد یا نه؟

ج - باید قربانی کنید و اگر چه باید (۲۳۵) در منی ذبح نمایید، لیکن ذبح در محل خودتان هم برای کفاره کفایت می‌کند و می‌توانید به مسئولین در ستاد نیابت دهید که برای شما ذبح کنند و در این صورت ذبح آن‌ها هم کافی است، ولی بدون نیابت صحیح نیست. [۵۱۵] س - آیا استظلال، مربوط به سایه حاصل از تابش عمودی خورشید است یا حاصل از تابش مایل خورشید را هم شامل می‌شود؟

ج - فرق نمی‌کند. [۵۱۶] س - آیا استظلال، مربوط به سایه بر سر می‌باشد یا اگر سایه فقط بر شانه بیفتد استظلال صدق می‌کند؟

ج صدق نمی‌کند. [۵۱۷] س - آیا استظلال فقط مربوط به سقف می‌باشد یا شامل سایه حاصل از دیوار ماشین هم می‌شود؟

ج - شامل نمی‌شود. [۵۱۸] س - آیا در عرفات هم مثل منی می‌شود زیر چتر حرکت کرد یا حکم عرفات غیر از حکم منی است؟

- ج - زیر چتر حرکت کردن در عرفات اشکال ندارد. (۲۳۶) [۵۱۹] س - در شهر مکه تونل‌هایی احداث کرده‌اند که طولش بیش از ۱۵۰۰ قدم می‌باشد آیا بعد از احرام حج می‌شود داخل آن با اتومبیل سفر کرد، با علم به اینکه مسقف است؟
- ج - مانع ندارد، بلی اگر خودش آن راه را اختیار کند و از زیر آن سقف برود اشکال دارد. (۲۳۷) [۵۲۰] س - آیا محرم به محض وصول به مکه می‌تواند استظلال نماید و یا بایستی به منزل برسد و بعد از اتخاذ منزل جایز است؟
- ج - مکه منزل است و با رسیدن به آن استظلال مانع ندارد. (۲۳۸) [۵۲۱] س - اخیراً از حدود کشتارگاه تا نزدیک جمرات، مسقفی را درست کرده‌اند، آیا عبور از این راه برای محرمی که هنوز منزل نکرده و از مشعر مستقیم به جمرات می‌رود جایز است یا نه؟
- ج - مانع ندارد. [۵۲۲] س - آیا گرفتن ناخن توسط مُحرم از غیر مُحرم جایز است؟
- ج - اشکال ندارد. [۵۲۳] س - آیا محرم می‌تواند ناخن محرم دیگر را به قصد تقصیر بگیرد یا نه؟
- ج - اشکال ندارد. [۵۲۴] س - کندن دندان که بر محرم حرام است، مقصود دندان خودش می‌باشد یا شامل دندان غیر هم می‌شود؟ و در تقدیر حرمت در صورت خون آمدن است یا مطلقاً؟
- ج - شامل دندان غیر نمی‌شود، هر چند خون از آن بیرون آید. [۵۲۵] س - آیا در حال احرام می‌توان دندانی را که شدیداً درد دارد و دکتر سفارش می‌کند که آن را بکشید، کشید، گرچه باعث خونریزی شود؟
- ج - اگر ضرورت دارد مانع ندارد، ولی کفاره دارد علی‌الحوط. (۲۳۹) [۵۲۶] س - هرگاه مُحرم سر خود را با چیز دوخته بپوشاند، آیا یک کفاره باید بدهد یا دو کفاره؟
- ج - باید دو کفاره بدهد مگر در صورت جهل و نسیان. [۵۲۷] س - در بین مردم معروف است که مُحرم نباید به کسی دستور بدهد؛ مثلاً نباید به کسی بگوید یک لیوان آب یا چای یا چیز دیگر به من بدهید و باید خودش بردارد، آیا اگر در حال احرام چنین درخواستی از دوست خود بکند گناه کرده است یا نه؟ و در صورت گناه آیا کفاره هم دارد یا نه؟
- ج - اشکال ندارد. [۵۲۸] مستحبات دخول حرم
- ۱ - همین که حاجی به حرم رسید، پیاده شده و به جهت دخول حرم، غسل نماید.
- ۲ - از برای تواضع و فروتنی نسبت به حضرت حق - جلّ و علا - پابرنه شده و نعلین خود را در دست گرفته داخل حرم شود و این عمل ثواب زیادی دارد.
- ۳ - وقت دخول حرم این دعا را بخواند:
- «اللَّهُمَّ إِنَّكَ قُلْتَ فِي كِتَابِكَ وَقَوْلِكَ الْحَقُّ: {وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَا تَوَكَّلْ رِجَالاً وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ}. اللَّهُمَّ إِنِّي أَرْجُو أَنْ أَكُونَ مِنْ أَعْيَابِ دَعْوَتِكَ، وَقَدْ جِئْتُ مِنْ شِقَاقِ بَعِيدَةٍ وَفَجٍّ عَمِيقٍ سَامِعاً لِنِدَائِكَ وَمُسْتَجِيباً لَكَ مُطِيعاً لِأَمْرِكَ وَكُلَّ ذَلِكَ بِفَضْلِكَ عَلَيَّ وَإِحْسَانِكَ إِلَيَّ فَالْحَمْدُ عَلَى مَا وَقَفْتَنِي لَهُ أَبْتَغِي بِذَلِكَ الزَّلْفَةَ عِنْدَكَ وَالْقُرْبَىٰ إِلَيْكَ وَالْمَنْزِلَةَ لِمَدِيكَ وَالْمَغْفِرَةَ لِتُدْنُوِي وَالْتَوْبَةَ عَلَيَّ مِنْهَا بِمَنِّكَ، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَحَرِّمْ بَدَنِي عَلَى النَّارِ وَأَمْنِي مِنْ عَذَابِكَ وَعِقَابِكَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ». ۴ - وقت دخول حرم مقداری از علف (اذخر) گرفته آن را بجود.
۲۲۲. استفاده مُحرم از صابون عطری و شامپوی معطر بنا بر احتیاط جایز نیست. (مناسک حج، م ۱۶۸)
۲۲۳. پوشیدن چیز دوخته که به آن لباس گفته نمی‌شود مانند کمر بند و همیان و بند ساعت و مانند آن اشکال ندارد. (مناسک حج، م ۱۳۱)
۲۲۴. نگاه کردن مُحرم در آئینه، اگر برای زینت باشد حرام است و گر نه حرام نیست. (مناسک حج، م ۱۷۴)
۲۲۵. در حال احرام تصویربرداری با دوربین عکاسی یا فیلم‌برداری اشکال ندارد. (مناسک حج دست نویس، م ۱۱۲)
۲۲۶. اگر بوی خوش داشته باشد، بنا بر احتیاط مستحب، کفاره آن گوسفند است. (مناسک حج، م ۱۹۰)

۲۲۷. می‌تواند قسمت جلوی سر را تدریجاً خشک کند به طوری که حوله تمام سر را نپوشاند و وضو بگیرد. (مناسک حج، م ۱۴۶)
۲۲۸. بنا بر احتیاط واجب یک گوسفند کفاره بدهد. (مناسک حج، م ۱۴۸)
۲۲۹. به حاشیه مسأله ۴۲۹ مراجعه شود.
۲۳۰. اگر حوله را بر روی همه صورت بیندازد اشکال دارد و در غیر این صورت مانع ندارد. (استفتاء، دستخط معظم له، ش ۳۴)
۲۳۱. احوط آن است که از قرار گرفتن زیر سایه‌های متحرک مثل اتوبوس مسقف و چتر اجتناب کند. (مناسک حج، م ۱۵۸)
۲۳۲. به حاشیه سؤال ۵۰۸ مراجعه شود.
۲۳۳. به حاشیه سؤال ۵۰۸ مراجعه شود.
۲۳۴. به حاشیه سؤال ۵۰۸ مراجعه شود.
۲۳۵. بنا بر احتیاط واجب در منی ذبح کند. (مناسک حج، م ۲۳۴)
۲۳۶. به حاشیه سؤال ۵۰۸ مراجعه شود.
۲۳۷. عبور از زیر سقفهای ثابت مانند پل و تونل اشکال ندارد. (مناسک حج، م ۱۶۱)
۲۳۸. به حاشیه سؤال ۵۰۸ مراجعه شود.
۲۳۹. به حاشیه مسأله ۴۶۸ مراجعه شود.

مستحبات دخول مکه معظمه

[۵۲۹] م - برای دخول مکه معظمه نیز مستحب است مکلف غسل بنماید و هنگامی که وارد مکه می‌شود با حالت تواضع وارد شود و کسی که از راه مدینه برود، از بالای مکه داخل شده و وقت بیرون آمدن از پایین آن بیرون آید.

آداب دخول مسجد الحرام

[۵۳۰] م - مستحب است مکلف برای دخول مسجد الحرام غسل بنماید و همچنین مستحب است با پای برهنه و با حالت سکینه و وقار وارد شود و هنگام ورود از در «بنی شیبه» وارد شود و گفته‌اند که باب بنی شیبه در حال کنونی مقابل باب السلام است بنا بر این نیکو این است که شخص از باب السلام وارد شده و مستقیماً بیاید تا از ستون‌ها بگذرد.

و مستحب است بر در مسجد الحرام ایستاده بگوید:

«السَّلَامُ عَلَیْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ وَمَا شَاءَ اللَّهُ، السَّلَامُ عَلَیْ أَنْبِیَاءِ اللَّهِ وَرُسُلِهِ، السَّلَامُ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَی إِبْرَاهِيمَ خَلِيلِ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ». و در روایت دیگر وارد است که نزد در مسجد بگوید:

«بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ وَمِنَ اللَّهِ وَإِلَى اللَّهِ وَمَا شَاءَ اللَّهُ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ، وَخَيْرِ الْأَسْمَاءِ لِلَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَالسَّلَامُ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَی مُحَمَّدٍ بِنِ عَبْدِ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَیْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَی أَنْبِیَاءِ اللَّهِ وَرُسُلِهِ، السَّلَامُ عَلَی خَلِيلِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ، السَّلَامُ عَلَی الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، السَّلَامُ عَلَیْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَبَارِكْ عَلَی مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَأَرْحَمْ مُحَمَّدًا وَأَرْحَمْ مُحَمَّدًا كَمَا صَلَّيْتَ وَبَارَكْتَ وَتَرَحَّمْتَ عَلَی إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَعَبْدِكَ وَرَسُولِكَ، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی إِبْرَاهِيمَ خَلِيلِكَ وَعَلَى أَنْبِیَائِكَ وَرُسُلِكَ وَسَلِّمْ عَلَیْهِمْ، وَسَلِّمْ عَلَی الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ وَاسْتَعْمِلْنِي فِي طَاعَتِكَ وَمَرْضَاتِكَ وَاحْفَظْنِي بِحِفْظِ الْإِيمَانِ أَبَدًا مَا أَبْقَيْتَنِي جَلَّ ثَنَاءُ وَجْهِكَ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَنِي مِنْ وَفْدِهِ وَرُؤَارِهِ وَجَعَلَنِي مِمَّنْ يَعْمُرُ مَسَاجِدَهُ، وَجَعَلَنِي مِمَّنْ

يُنَاجِيهِ، اللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ وَزَائِرُكَ فِي بَيْتِكَ وَعَلَى كُلِّ مَيَاتِي حَقٌّ لِمَنْ أْتَاهُ وَزَارَهُ، وَأَنْتَ خَيْرُ مَيَاتِي وَأَكْرَمُ مَزُورٍ فَاسْأَلُكَ يَا اللَّهُ يَا رَحْمَنُ بِأَنَّكَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَخِدُّكَ لَا شَرِيكَ لَكَ بِأَنَّكَ وَاحِدٌ أَحَدٌ صَيِّدٌ لَمْ تَلِدْ وَلَمْ تُوَلَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ (لَكَ خ ل) كُفُؤًا أَحَدٌ، وَأَنْ مُحَمَّدًا عَبْدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ يَا جَوَادُ يَا كَرِيمُ يَا مَاجِدُ يَا جَبَّارُ يَا كَرِيمُ أَسْأَلُكَ أَنْ تَجْعَلَ تُخَفَّتِكَ إِنِّي بِيَارَتِي إِنِّي يَاكَ أَوْلَ شَيْءٍ تُعْطِينِي فَكَأَنَّكَ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ». پس سه مرتبه می گوید:

«اللَّهُمَّ فَكَّ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ». پس می گوید:

«وَأَوْسِعْ عَلَيَّ مِنْ رِزْقِكَ الْحَلَالِ الطَّيِّبِ وَأَدْرَأْ عَنِّي شَرَّ شَيَاطِينِ الْجَنِّ وَالنَّاسِ وَشَرَّ فَسَقَةِ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ». پس داخل مسجد الحرام شود و رو به کعبه دست‌ها را بلند نموده و بگوید:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ فِي مَقَامِي هَذَا وَفِي أَوْلِ مَنَاسِكِي أَنْ تَقْبَلَ تَوْبَتِي وَأَنْ تَتَجَاوَزَ عَنِّي خَطِيئَتِي وَأَنْ تَصْعَ عَنِّي وَزْرِي، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي بَلَّغَنِي بَيْتَهُ الْحَرَامَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَشْهَدُ أَنَّ هَذَا بَيْتُكَ الْحَرَامَ الَّذِي جَعَلْتَهُ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْنًا مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ اللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ وَالْبَلَدُ بِلَدِّكَ وَالْبَيْتُ بِبَيْتِكَ جِئْتُ أَطْلُبُ رَحْمَتَكَ وَأَوْمُّ طَاعَتِكَ مُطِيعًا لِأَمْرِكَ رَاضِيًا بِقَدْرِكَ أَسْأَلُكَ مَسْأَلَةَ الْفَقِيرِ إِلَيْكَ الْخَائِفِ لِعُقُوبَتِكَ اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ وَاسْتَعْمِلْنِي بِطَاعَتِكَ وَمَرْضَاتِكَ». بعد خطاب می کند به سوی کعبه و می گوید:

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي عَظَّمَكَ وَشَرَّفَكَ وَكَرَّمَكَ وَجَعَلَكَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْنًا مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ». و مستحب است وقتی که محاذی حجرالأسود شد بگوید:

«أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَخِدُّهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ آمَنْتُ بِاللَّهِ وَكَفَرْتُ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَاللَّاتِ وَالْعُزَّى وَبِعِبَادَةِ الشَّيْطَانِ وَبِعِبَادَةِ كُلِّ نَدٍّ يُدْعَى مِنْ دُونِ اللَّهِ». و هنگامی که نظرش به حجرالأسود افتاد متوجه به سوی او شود و بگوید:

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْ لَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِهِ وَاللَّهُ أَكْبَرُ مِمَّا أُخْشِيَ وَأَخْذَرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَيُمِيتُ وَيُحْيِي وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ كَأَفْضَلِ مَا صَلَّيْتَ وَبَارَكْتَ وَتَرَحَّمْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، وَسَلَامٌ عَلَى جَمِيعِ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ اللَّهُمَّ إِنِّي أُوْمِنُ بِوَعْدِكَ وَأَصْدَقُ رُسُلَكَ وَأَتَّبِعُ كِتَابَكَ». و در روایت معتبر وارد است که وقتی که نزدیک حجرالأسود رسیدی، دست‌های خود را بلند کن و حمد و ثنای الهی را به جا آور و صلوات بر پیغمبر بفرست و از خداوند عالم بخواه که حج تو را قبول کند. پس از آن، حجر را بوسیده و استلام نما و اگر بوسیدن ممکن نشد استلام نما و اگر آن هم ممکن نشد اشاره به آن کن و بگو:

«اللَّهُمَّ أَمَانَتِي أَدَيْتَهَا وَمِيثَاقِي تَعَاهَدْتَهُ لِتَشْهَدَ لِي بِالْمُؤَافَاةِ اللَّهُمَّ تَصَدِّيقًا بِكِتَابِكَ وَعَلَى سُنَّتِهِ نَبِيِّكَ صَلَوَاتِكَ عَلَيْهِ وَآلِهِ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَخِدُّهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ آمَنْتُ بِاللَّهِ وَكَفَرْتُ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَاللَّاتِ وَالْعُزَّى وَبِعِبَادَةِ الشَّيْطَانِ وَبِعِبَادَةِ كُلِّ نَدٍّ يُدْعَى مِنْ دُونِ اللَّهِ». و اگر نتوانی همه را بخوانی بعضی را بخوان و بگو:

«اللَّهُمَّ إِلَيْكَ بَسَّطْتُ يَدِي وَفِيمَا عِنْدَكَ عَظُمَتْ رَغْبَتِي فَأَقْبِلْ سُبْحَتِي وَاعْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ وَالْفَقْرِ وَمَوَاقِفِ الْخِزْيِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ».

فصل چهارم: طواف واجب و بعضی از احکام آن

اشاره

کسی که مُحْرَم شد به احرام عمره تمتع و وارد مکه معظمه شد، اول چیزی که از اعمال عمره بر او واجب است، آن است که طواف کند به دور خانه کعبه برای عمره تمتع. (۲۴۰)

- [۵۳۱] م - طواف عبارت است از هفت مرتبه دور خانه کعبه گردیدن؛ به نحوی که خواهد آمد و هر دوری را شوط می‌گویند، پس طواف عبارت از هفت شوط است.
- [۵۳۲] م - طواف از ارکان عمره است و کسی که آن را از روی عمد ترک کند تا وقتی که فوت شود وقت آن، عمره او باطل است؛ چه عالم به مسأله باشد و چه جاهل باشد.
- [۵۳۳] م - چنین کسی که عمره خود را باطل کرد، احوط آن است که حج افراد به‌جا آورد، و پس از آن عمره به‌جا آورد و حج را در سال بعد (۲۴۱) اعاده کند.
- [۵۳۴] م - وقت فوت طواف، وقتی است که اگر بخواهد آن را با بقیه اعمال عمره به‌جا آورد، نتواند وقوف به عرفات کند.
- [۵۳۵] م - اگر از روی سهو ترک کرده طواف را، لازم است آن را به‌جا آورد هر وقت که باشد، و اگر برگشته به محل خود و نتواند برگردد به مکه یا مشقت داشته باشد برگشتن، باید شخص مورد اطمینانی را نایب بگیرد.
- [۵۳۶] م - اگر سعی را به‌جا آورده، پیش از آن که طواف را به‌جا آورد، احتیاط واجب آن است که سعی را هم به‌جا آورد و اگر نماز طواف را به‌جا آورده، باید آن را هم بعد از طواف اعاده کند. (۲۴۲)
- [۵۳۷] م - اگر شخص محرم به واسطه مرض، خودش قدرت نداشته باشد که طواف کند و تا وقت تنگ شود قدرت حاصل نکند، اگر ممکن است، خود او را به یک نحو ببرند و طواف دهند؛ اگر چه به‌دوش گرفتن یا بر تخت گذاشتن باشد، و اگر ممکن نشود باید برای او نایب بگیرند.
- [۵۳۸] م - شخص مریض را که طواف می‌دهند باید مراعات شرایط و احکام طواف را، به مقداری که برای او ممکن است، بکنند. ۲۴۰. لازم نیست که به محض ورود به مکه، طواف را به‌جا آورد، بلکه می‌تواند تا زمانی که وقت وقوف اختیاری در عرفات تنگ نشده، آن را به تأخیر اندازد. (زمان وقوف اختیاری در عرفات از ظهر روز نهم ذی حجه تا غروب آفتاب همان روز است.) به گونه‌ای که بتواند پس از انجام طواف و اعمال پس از آن، وقوف در عرفات را درک کند. (مناسک حج، م ۲۸۰)
۲۴۱. اگر بر او واجب بوده (مناسک حج، م ۲۸۱)
۲۴۲. اگر طواف را فراموش کند و پیش از فوت وقت به یاد آورد، باید طواف و نماز طواف را به‌جا آورد و سپس سعی انجام دهد. (مناسک حج، م ۲۸۲)

واجبات طواف

واجبات طواف دو قسم است:

قسم اول - چیزهایی که شرط طواف است و آن پنج امر است: (۲۴۳)

اول - نیت است؛ یعنی باید طواف را با قصد خالص برای خدا به‌جا آورد. (۲۴۴)

[۵۳۹] م - نیت را لازم نیست به زبان بیاورد و لازم نیست به قلب بگذراند، بلکه همان که بنا دارد این عمل را به‌جا آورد و با این بنا به‌جا آورد، کفایت می‌کند و به عبارت دیگر، نیت در عبادت و کارهای دیگر، در این جهت فرق ندارد. پس همانطور که انسان با قصد آب می‌خورد و راه می‌رود عبادت را اگر همانطور به‌جا آورد با نیت به‌جا آورده.

[۵۴۰] م - باید عبادت را برای اطاعت خدا به‌جا آورد و در این جهت با کارهای دیگر فرق پیدا می‌کند. پس باید طواف را برای اطاعت خداوند به‌جا آورد.

[۵۴۱] م - اگر در به‌جا آوردن طواف یا سایر اعمال عمره و حج که عبادی است ریاء کند؛ یعنی برای نشان دادن و به رخ دیگری کشیدن و عمل خود را خوب جلوه دادن به‌جا آورد، طواف او و همینطور هر چه را اینطور به‌جا آورده باطل است و در این عمل

معصیت خدا را هم کرده است.

[۵۴۲] م - ریاء بعد از عمل و تمام کردن طواف یا دیگر اعمال، باعث بطلان عمل نمی‌شود.

[۵۴۳] م - کفایت می‌کند در صحیح بودن عمل، آن‌که برای خدا بیاورد یا برای اطاعت امر خدا، یا برای ترس از جهنم یا برای رسیدن به بهشت و ثواب.

[۵۴۴] م - اگر در عملی که برای خدا می‌آورد، رضای دیگری را هم شرکت دهد و خالص برای خدا نباشد عمل باطل است.

دوم - آن است که طاهر باشد از حدث اکبر؛ مثل جنابت و حیض و نفاس و از حدث اصغر؛ یعنی باید با وضو باشد.

[۵۴۵] م - طهارت از حدث اکبر و اصغر در طواف واجب شرط است؛ چه طواف عمره باشد یا طواف حج یا طواف نساء، حتی در عمره و حج مستحب، که پس از احرام بستن واجب است آن را تمام کند.

[۵۴۶] م - طهارت از حدث اکبر و اصغر، در طواف مستحبی شرط نیست، (۲۴۵) لیکن کسی که جنب یا حائض است جایز نیست در مسجد الحرام وارد شود، ولی اگر غفلتاً یا نسیاناً طواف مستحب کرد صحیح است.

[۵۴۷] م - طواف - یعنی هفت دور اطراف خانه کعبه گردیدن - مستحب است و بلکه هر چه شخص بتواند طواف کند خوب است. و در این طواف طهارت شرط نیست. (۲۴۶)

[۵۴۸] م - اگر شخصی که حدث اکبر یا اصغر داشته طواف (۲۴۷) کند، باطل است؛ چه از روی عمد باشد یا از روی غفلت یا نسیان یا ندانستن مسأله باشد.

[۵۴۹] م - اگر در اثنای طواف، (۲۴۸) حدث عارض شود، پس اگر پس از تمام شدن دور چهارم است، باید طواف را قطع کند و طهارت تحصیل کند و از همان جا که طواف را قطع کرده تمام کند. (۲۴۹)

[۵۵۰] م - اگر در فرض سابق پیش از تمام شدن دور چهارم، حدث عارض شود احتیاط واجب آن است که تمام کند طواف را و اعاده کند و این حکم در حدث اصغر است. (۲۵۰)

[۵۵۱] م - اگر در اثنای طواف حدث اکبر؛ مثل جنابت یا حیض عارض شود، باید فوراً از مسجد الحرام بیرون رود، پس اگر پیش از تمامی دور چهارم (۲۵۱) بود، پس از غسل طواف را اعاده کند.

[۵۵۲] م - اگر عذر داشته باشد از وضو و غسل، واجب است تیمم کند بدل از وضو یا بدل از غسل.

[۵۵۳] م - اگر تیمم کرد بدل از غسل و حدث اصغر عارض شد، برای حدث اکبر لازم نیست تیمم کند، بلکه برای حدث اصغر باید تیمم کند و تا حدث اکبر برای او حاصل نشده و عذرش باقی است همان تیمم اول کافی است، لیکن احتیاط مستحب (۲۵۲) آن است که تیمم بدل از غسل هم بکند.

[۵۵۴] م - احتیاط واجب آن است که اگر امید دارد که عذرش از وضو یا غسل مرتفع شود، صبر کند تا وقتی که وقت تنگ شود یا امیدش قطع شود. (۲۵۳)

[۵۵۵] م - اگر با وضو بوده و شک کند که حدث عارض شده است یا نه، بنابر وضو داشتن بگذارد و لازم نیست وضو بگیرد و همچنین اگر از حدث اکبر پاک بوده و شک کند که حدث عارض شده.

[۵۵۶] م - اگر مُحَدِّث به حدث اصغر یا اکبر بوده و شک کند که وضو گرفته یا نه یا غسل کرده یا نه، باید در فرض اول وضو بگیرد و در فرض دوم غسل کند.

[۵۵۷] م - اگر بعد از تمام شدن طواف شک کند که با وضو آن را به‌جا آورده یا نه یا شک کند با غسل آن را به‌جا آورده یا نه، طواف او صحیح است، لیکن برای اعمال بعد باید طهارت تحصیل کند.

[۵۵۸] م - اگر در اثنای طواف شک کند که وضو داشته یا نه، (۲۵۴) پس اگر بعد از تمامی دور چهارم است طواف را رها کند و

وضو بگیرد و از همان‌جا تتمه طواف را به‌جا آورد و اگر قبل از تمام شدن دور چهارم است احتیاط واجب آن است که طواف را تمام کند و اعاده کند.

[۵۵۹] م - در تمام صورت‌هایی که در شک گفته شد که «بنابر طهارت بگذارد» یا «طوافش صحیح است» بهتر آن است که تجدید وضو کند و رجائاً غسل به‌جا آورد، چون ممکن است که بعد معلوم شود وضو یا غسل نداشته و اشکال پیدا می‌شود.

[۵۶۰] م - اگر در اثنای طواف شک کند که غسل کرده است از جنابت یا حیض یا نفاس یا نه، باید فوراً از مسجدالحرام بیرون برود، (۲۵۵) پس اگر شوط چهارم را تمام کرده بوده و شک کرده، بعد از غسل برگردد و تتمه را به‌جا آورد و الاً بعد از غسل اعاده کند طواف را و احتیاط آن است که در صورت اول نیز اعاده کند.

[۵۶۱] م - اگر آب و چیزی که به آن جایز است تیمم کند، موجود نباشد، حکم آن حکم غیر متمکن از طواف است، پس با مایوس بودن از پیدا شدن یکی از آن دو، باید نایب بگیرد. و احتیاط وجوبی آن است که اگر جنب و حائض و نفساء نیست خودش نیز طواف کند و چون مستحاضه بدون به‌جا آوردن غسل‌هایی که بر او لازم است می‌تواند وارد مسجدالحرام شود و طواف کند، بنا بر این به احتیاطی که در غیر جنب و حائض و نفساء گفته شد باید عمل کند، گرچه دخول مسجدالحرام نیز برای او خلاف احتیاط استجابی است.

سوم - طهارت بدن و لباس است از نجاست (۲۵۶)

[۵۶۲] م - احتیاط واجب (۲۵۷) آن است که از نجاساتی که در نماز عفو شده - مثل خون کمتر از درهم و جامه‌ای که با آن نتوان نماز خواند؛ مثل عرقچین و جوراب حتی انگشتر نجس - اجتناب کند.

[۵۶۳] م - در خون قروح و جروح (۲۵۸) اگر تطهیر آن مشقت داشته باشد لازم نیست تطهیر کند.

[۵۶۴] م - در خون قروح و جروح، تا آن اندازه‌ای که می‌شود تطهیر کرد و لباس را عوض کرد، احتیاط واجب آن است که تطهیر کند یا جامه را عوض کند.

[۵۶۵] م - احتیاط آن است (۲۵۹) که اگر می‌تواند تأخیر بیندازد طواف را تا بشود بی‌مشقت تطهیر کرد، تأخیر بیندازد به شرطی که وقت تنگ نشود.

[۵۶۶] م - اگر طواف کند و بعد از آن که از طواف فارغ شد علم پیدا کند به نجاست در حال طواف، اظهر آن است که طوافش صحیح است.

[۵۶۷] م - اگر شک داشته باشد که لباسش یا بدنش نجس است، می‌تواند با آن حال طواف کند و صحیح است؛ چه بداند که پیش از این پاک بوده یا نداند، لیکن اگر بداند که بیشتر نجس بوده و نداند که تطهیر شده است، نمی‌تواند با آن حال طواف کند بلکه باید تطهیر کند و طواف کند.

[۵۶۸] م - اگر در بین طواف نجاستی به بدن یا لباس او عارض شود، اظهر آن است که دست از طواف بردارد و جامه یا بدن را تطهیر کند و طواف را از همان‌جا تمام کند و طواف او صحیح است. (۲۶۰)

[۵۶۹] م - اگر در بین طواف نجاستی در بدن یا لباس خود ببیند و احتمال بدهد که در این حال نجاست حاصل شده، ظاهراً حکم مسأله قبل را دارد.

[۵۷۰] م - اگر در بین طواف علم پیدا کند که نجاست به بدن یا لباس او از اول بوده، احتیاط آن است که طواف را رها کند و تطهیر کند و از همان‌جا بقیه طواف را تمام کند و بعد از آن طواف را اعاده (۲۶۱) کند؛ خصوصاً اگر تطهیر زیاد طول بکشد و در این صورت بعد از اتمام، نماز طواف را بخواند و پس از آن طواف را اعاده کند و نماز طواف را نیز اعاده کند و در این احتیاط فرقی نیست بین آن که بعد از چهار دور علم پیدا کند یا قبل از آن، گرچه در صورت دوم احتیاط شدیدتر است.

[۵۷۱] م - اگر فراموش کند نجاست را و طواف کند، احتیاط (۲۶۲) واجب اعاده است، و همین طور است اگر در بین طواف یادش بیاید. (۲۶۳)

چهارم - ختنه کردن است در حق مردان و این شرط در زن‌ها نیست، و احتیاط (۲۶۴) واجب آن است که درباره بچه‌های نابالغ مراعات شود.

[۵۷۲] م - اگر بچه را که ختنه نشده وادار به احرام کنند یا او را مُحرم کنند، احرام او صحیح است ولی طواف او صحیح نیست. پس اگر مُحرم به احرام حج شود، چون طواف نساء او باطل است بنا بر احوط حلال شدن زن بر او مشکل می‌شود مگر آن که او را ختنه کنند و طواف دهند، یا خودش بعد از ختنه شدن طواف کند، یا آن که نایب برای او بگیرند تا طواف کند. [۵۷۳] م - اگر بچه ختنه کرده به دنیا بیاید طواف او صحیح است.

پنجم - ستر عورت (۲۶۵) است، پس اگر بدون ستر عورت طواف کند باطل است و معتبر است در آن اباحه، (۲۶۶) پس با ستر غضبی طواف صحیح نیست بلکه با لباس غضبی غیر ستر نیز بنا بر احتیاط واجب، و احتیاط آن است که مراعات شرایط لباس نماز گزار را بنمایند.

[۵۷۴] م - احتیاط واجب آن است که مراعات موالات عرفیه را در طواف بکند؛ (۲۶۷) یعنی در بین دورهای طواف آن قدر طول ندهد که از صورت یک طواف خارج شود.

قسم دوم، [از واجبات طواف] - چیزهایی است که گفته‌اند داخل در حقیقت طواف است، اگرچه بعضی از آنها نیز شرط است از برای طواف، لیکن در عمل فرقی نمی‌کند و آن هفت چیز است:
اول - آن که ابتدا کند به حجرالأسود

[۵۷۵] م - در ابتدا کردن به حجرالأسود، لازم نیست که تمام اجزای بدن طواف کننده به تمام اجزای حجرالأسود عبور کند، بلکه واجب آن است که انسان از حجرالأسود، هر جای آن باشد شروع کند و به همان جا ختم کند. (۲۶۸)

[۵۷۶] م - آنچه واجب است آن است که در عرف گفته شود: از حجرالأسود شروع به طواف کرد، و ختم کرد به حجرالأسود؛ چه از ابتدای آن شروع کند، چه از وسطش، چه از آخرش.

[۵۷۷] م - از هر جای حجرالأسود که شروع کرد، باید در دور هفتم به همان جا ختم کند، پس اگر از اولش شروع کرد باید به اولش ختم شود و همچنین اگر از وسط یا آخر شروع کرد باید به همان جا ختم شود. (۲۶۹)

[۵۷۸] م - در طواف باید به همان طوری که همه مسلمین طواف می‌کنند، از محاذات «حجرالأسود»، بدون دقت‌های صاحبان و سوسه شروع کنند، و در دورهای دیگر، بدون توقف دور بزنند (۲۷۰) تا هفت دور تمام شود.

[۵۷۹] م - گاهی دیده می‌شود که اشخاص نادان در هر دوری که می‌زنند، می‌ایستند و عقب و جلو می‌روند که محاذات را درست کنند و این موجب اشکال است و گاهی حرام است.

دوم - ختم نمودن هر دوری است به حجرالأسود و این حاصل می‌شود به این که بدون توقف هفت دور را ختم کند و در دور هفتم به همان جا که شروع کرده ختم (۲۷۱) شود و لازم نیست در هر دوری بایستد و باز شروع کند و کارهای جهال را نباید بکنند. سوم - آن که در طواف کردن، خانه کعبه در طرف چپ طواف کننده واقع شود.

[۵۸۰] م - لازم نیست در تمام حالات طواف، خانه را حقیقتاً به شانه چپ قرار دهد، بلکه اگر در موقع دور زدن به حجر اسماعیل (ع) خانه از طرف چپ قدری خارج شود مانع ندارد، حتی اگر خانه متمایل به پشت شود، لیکن دور زدن به نحو متعارف باشد اشکال ندارد.

[۵۸۱] م - اگر در موقع رسیدن به گوشه‌های خانه، شانه از محاذات کعبه خارج شود هیچ اشکالی ندارد، اگر به طور متعارف دور

زند، حتی اگر خانه متمایل به پشت شود.

[۵۸۲] م - گاهی دیده می‌شود که بعضی از نادانان، برای احتیاط، دیگری را وادار می‌کنند که او را طواف دهد و خود طواف کننده اختیار را از خود سلب می‌کند و به دست دیگری می‌دهد و تکیه به دست او می‌دهد و او را، آن شخص دیگر با فشار دور می‌دهد، این طواف باطل است (۲۷۲) و اگر طواف نساء را این‌طور به‌جا آورد، زن‌ها یا مردها بر او حرام خواهند بود.

[۵۸۳] م - احتیاط به این که خانه در تمام حالات طواف، حقیقتاً به طرف چپ باشد، گرچه خیلی ضعیف است و قابل اعتنا نیست و باید اشخاص جاهل و اهل وسوسه از آن احتراز کنند و به همان ترتیب که سایر مسلمین دور می‌زنند بزنند، لکن اگر شخص عاقل عالمی بخواهد احتیاط کند و قدری شانه را چپ کند، در موقع رسیدن به حجر اسماعیل یا ارکان کعبه به‌طوری که خلاف متعارف و موجب انگشت‌نمایی نشود مانع ندارد.

[۵۸۴] م - اگر به‌واسطه مزاحمت طواف کنندگان، مقداری از دور زدن به‌خلاف متعارف شد؛ مثل آن که روی طواف کننده به کعبه واقع شد یا پشتش واقع شد و یا عقب عقب طواف کرد باید آن مقدار را جبران کند و از سر بگیرد.

[۵۸۵] م - اگر به‌واسطه کثرت جمعیت، انسان را بدون اختیار خود بردند و دور دادند کفایت نمی‌کند (۲۷۳) و باید آن دور را از سر بگیرد، اگر چه خانه هم طرف چپ او بوده.

[۵۸۶] م - در طواف کردن هر طور برود مانع ندارد، می‌تواند آهسته برود و می‌تواند تند برود و می‌تواند بدود و می‌تواند سواره طواف کند یا با دوچرخه طواف کند. لیکن بهتر آن است که به‌طور میانه‌روی برود.

چهارم - داخل کردن حجر اسماعیل (ع) است در طواف؛ و حجر اسماعیل محلی است که متصل به خانه کعبه است و باید طواف کننده دور حجر اسماعیل نیز بگردد.

[۵۸۷] م - اگر دور حجر اسماعیل نگردید و از داخل آن طواف کرد، طوافش باطل است و باید اعاده کند.

[۵۸۸] م - اگر عمداً این کار را بکند حکم ابطال عمدی طواف را دارد که گذشت.

[۵۸۹] م - اگر سهواً این کار را بکند حکم ابطال سهوی را دارد.

[۵۹۰] م - اگر در بعضی از دورها حجر اسماعیل را داخل در دور زدن نکرد احتیاط (۲۷۴) واجب آن است که آن دور را از سر بگیرد و اعاده کند طواف را، اگر چه ظاهر آن است که اعاده طواف لازم نیست.

[۵۹۱] م - اگر کسی در بعضی از دورها، از روی دیوار حجر اسماعیل (ع) برود، احتیاط آن است که به‌دستور مسأله قبل عمل کند و در این فرض نیز به احتیاط واجب کفایت (۲۷۵) نمی‌کند تمام کردن دور را از آن‌جایی که از روی دیوار رفته است.

پنجم - بودن طواف است بین خانه کعبه و مقام حضرت ابراهیم (ع) از همه اطراف.

[۵۹۲] م - مراد از این‌که: طواف بین کعبه و مقام باشد، آن است که ملاحظه شود مسافتی را که میان خانه و مقام ابراهیم (ع) است و در همه اطراف خانه کعبه، طواف کننده از آن مقدار دورتر نباشد از خانه کعبه (و مابین مقام و خانه چنانچه گفته‌اند تقریباً بیست و شش ذراع و نصف است) پس در همه اطراف باید همین‌قدر بیشتر دور نباشد. (۲۷۶)

[۵۹۳] م - اگر شخص از پشت مقام ابراهیم طواف کند که مقام ابراهیم هم داخل در طوافش شود طوافش باطل است و باید اعاده کند.

[۵۹۴] م - اگر بعضی از دورها را از پشت مقام طواف کند باید آن دور را با اعاده همان جزء تمام کند و احوط آن است که طواف را هم اعاده کند اگر چه ظاهراً اعاده لازم نباشد، بلکه بعید نیست کفایت اعاده همان جزء.

[۵۹۵] م - چون در طرف حجر اسماعیل (ع) محل طواف تنگ می‌شود، زیرا که مقدار حجر از آن کاسته می‌شود و چنانچه گفته‌اند تقریباً شش ذراع و نیم برای محل طواف باقی می‌ماند باید در طواف از آن جانب بیشتر از شش ذراع و نیم دور نشود.

- [۵۹۶] م - اگر از جانب حجر اسماعیل (ع) بیشتر از شش ذراع و نیم در دور زدن دور شد، اظهر آن است که آن جزء را اعاده کند و از مَطاف دور بزند.
- ششم - خروج طواف کننده است از خانه و آنچه از آن محسوب است.
- [۵۹۷] م - در اطراف دیوار خانه، یک پیش آمدگی است که آن را «شاذروان» گویند و آن جزو خانه کعبه است و طواف کننده باید آن را هم داخل قرار دهد.
- [۵۹۸] م - اگر کسی در بعضی از احوال به واسطه کثرت جمعیت یا غیر آن بالای شاذروان برود و دور بزند آن مقدار که دور زده باطل است و باید اعاده کند.
- [۵۹۹] م - دست به دیوار خانه کعبه گذاشتن، در آن جایی که شاذروان است جایز است و به طواف ضرر نمی‌رساند گرچه احتیاط مستحب در ترک آن است.
- [۶۰۰] م - در حال طواف، دست گذاشتن روی دیوار حجر اسماعیل (ع) جایز است و به طواف ضرر نمی‌رساند، گرچه احتیاط مستحب در ترک آن است.
- هفتم - آن که هفت شوط یعنی هفت دفعه دور بزند نه کمتر و نه زیادتر.
- [۶۰۱] م - اگر از روی عمد، طواف کننده از اول قصد کند کمتر از هفت دور به‌جا آورد و یا بیشتر به‌جا آورد، طوافش باطل است اگر چه به هفت دور تمام کند و احتیاط واجب آن است که اگر از روی ندانستن حکم بلکه از روی سهو و غفلت باشد طواف را اعاده کند.
- [۶۰۲] م - اگر در اثنای طواف، از قصد هفت دور آوردن برگردد به قصد زیادتر آوردن یا کمتر آوردن، از آنجا که این قصد را کرده و هرچه به این عمل کرده باطل است و باید اعاده کند و اگر با این قصد زیادتر آورد اصل طواف باطل می‌شود.
- [۶۰۳] م - اگر از اول قصد کند که هشت دور به‌جا آورد، لیکن قصدش آن باشد که هفت دور آن طواف واجب باشد و یک دور قدم زدن دور خانه برای تبرک یا مقصد دیگر باشد طواف او صحیح است.
- [۶۰۴] م - اگر گمان کند که یک دور نیز مستحب است همان‌طور که هفت دور مستحب است و قصد کند که هفت دور واجب را بیاورد و یک دور مستحب هم دنبال آن بیاورد طواف او صحیح است.
- [۶۰۵] م - اگر بعد از طواف واجب که هفت دور است به‌خیال آن که یک دور نیز مستحبی جداگانه است هشت دور به‌جا آورد طوافش صحیح است.
- [۶۰۶] م - اگر کم کند از طواف واجب، چه یک دور یا کمتر یا بیشتر از یک دور از روی عمد، واجب است آن را اتمام کند و اگر نکند حکمش حکم کسی است که طواف را عمداً ترک کرده - که در مسائل فصل چهارم گذشت - به احتیاط واجب و حکم جاهل به مسأله حکم عالم است.
- [۶۰۷] م - اگر بعد از کم کردن از طواف کارهای بسیاری کند. که موالات فوت شود حکمش حکم قطع طواف است که می‌آید.
- [۶۰۸] م - اگر سهواً از طواف کم کند، پس اگر تجاوز از نصف کرده باشد اقوی آن است که از همان‌جا تمام کند طواف را در صورتی که فعل کثیر نکرده باشد، و الاً احتیاط واجب اتمام و اعاده است.
- [۶۰۹] م - اگر سهواً کم کرده و تجاوز از نصف نکرده طواف را اعاده نماید، لکن سزاوار نیست ترک احتیاط در همه موارد سهو، به تمام کردن طواف ناقص و اعاده کردن.
- [۶۱۰] م - اگر متذکر نشود که ناقص کرده است طواف را مگر بعد از مراجعت به وطن خود، احتیاط (۲۷۷) آن است که خودش برگردد و اگر نتوانست یا مشکل بود مراجعت، نایب بگیرد.

- [۶۱۱] م - در طواف واجب، قرآن جایز نیست؛ یعنی جایز نیست طواف واجب را با طواف دیگر دنبال هم آورد، بدون آن که بین دو طواف، نماز طواف فاصله شود و در طواف مستحب مکروه است.
- [۶۱۲] م - اگر زیاد کند دوری را - یا کمتر یا بیشتر از دور - بر طواف، و قصدش آن باشد که زیاده را جزو طواف دیگر قرار دهد، داخل در قرآن میان دو طواف است که حرام است.
- [۶۱۳] م - در فرض سابق، اگر از اول قصد داشته یا در اثنای طواف قصد زیاده کرده باشد، احتیاط واجب آن است که طواف اول را اعاده کند و اگر بعد از تمام شدن، قصد به جا آوردن طواف دیگر برای او حادث شد و به دنبال طواف اول، زیاده را آورد، اقوی صحت طواف اول است و احوط اعاده است.
- [۶۱۴] م - اگر سهواً زیاد کند بر هفت دور، پس اگر کمتر از یک دور است قطع کند آن را و طوافش صحیح است و اگر یک دور یا زیادتر است، احوط آن است که هفت دور دیگر را تمام کند به قصد قربت، بدون تعیین مستحب یا واجب و دو رکعت نماز قبل از سعی و دو رکعت بعد از سعی بخواند و دو رکعت اول را برای فریضه قرار دهد بدون آن که تعیین کند برای طواف اول یا طواف دوم است.
- [۶۱۵] م - جایز است قطع طواف نافله را بدون عذر واقوی کراهت قطع طواف واجب است بدون عذر و به مجرد خواهش نفس، و احوط (۲۷۸) قطع نکردن آن است؛ به این معنی که قطع نکند به طوری که ترک بقیه را کند تا موالات عرفیه به هم بخورد.
- [۶۱۶] م - اگر بدون عذر طواف را قطع کرد، احوط آن است که اگر چهار دور به جا آورده باشد طواف را تمام کند و بعد اعاده کند و این در صورتی است که منافی به جا آورده باشد حتی مثل زیاد فاصله دادن که موالات عرفیه به هم بخورد.
- [۶۱۷] م - اگر طواف را قطع کند و منافی به جا نیاورده باشد، اگر برگردد و تمام کند طواف صحیح است.
- [۶۱۸] م - اگر در بین طواف عذری برای اتمام آن پیدا شد؛ مثل مرض یا حیض یا حدث بی اختیار (۲۷۹) پس اگر بعد از تمام شدن چهار دور بوده، بعد از رفع عذر برگردد و از همان جا تمام کند و اگر قبل از آن بوده، طواف را اعاده کند و احتیاط مستحب در فرض اول در غیر حیض آن است که اتمام کند و اعاده نماید.
- [۶۱۹] م - اگر شخصی که با عذر طواف را قطع کرده، نتوانست به جا آورد تا آن که وقت تنگ شد، اگر ممکن است، او را حمل کنند و طواف دهند و اگر ممکن نیست نایب برای او بگیرند.
- [۶۲۰] م - اگر مشغول طواف است و وقت نماز واجب تنگ شود واجب است طواف را رها کند و نماز بخواند، پس اگر بعد از چهار دور (۲۸۰) رها کرد از همان جا طواف را تمام کند، و الاً اعاده کند.
- [۶۲۱] م - جایز است بلکه مستحب است قطع کند طواف را برای رسیدن به نماز جماعت یا رسیدن به وقت فضیلت نماز واجب، و از هر جا قطع کرد از همان جا بعد از نماز اتمام کند، و احتیاط آن است که به دستور مسأله قبل عمل کند، و سزاوار نیست این احتیاط ترک شود.
- [۶۲۲] م - اگر بعد از تمام شدن طواف و انصراف از آن شک کند که آیا طواف را زیادتر از هفت دور به جا آورده یا نه یا شک کند کمتر به جا آورده یا نه، اعتنا نکند و طوافش صحیح است، لکن در صورت دوم خالی از اشکال نیست و احتیاط ترک نشود. (۲۸۱)
- [۶۲۳] م - اگر بعد از طواف شک کند که صحیح به جا آورده آن را یا نه، مثلاً احتمال بدهد که از طرف راست طواف کرده یا محدث بوده یا از داخل حجر اسماعیل (ع) طواف کرده اعتنا نکند، و طوافش صحیح است اگرچه باز در محل طواف باشد و از آن جا منصرف نشده یا مشغول کارهای دیگر نشده باشد، در صورتی که هفت دور بودن معلوم باشد بی زیاده و نقیصه.
- [۶۲۴] م - اگر در آخر دور که به حجر الأُسود ختم شد شک کند که هفت دور زده یا هشت دور یا زیادتر، اعتنا به شک نکند و

طوافش صحیح است.

[۶۲۵] م - اگر قبل از رسیدن به حجرالأسود و تمام شدن دور، شک کند که آنچه را دور می‌زند دور هفتم است یا هشتم طوافش باطل است.

[۶۲۶] م - اگر در آخر دور یا اثنای آن شک کند میان شش و هفت و هرچه پای نقیصه در کار است، طواف او باطل است.

[۶۲۷] م - اگر در طواف مستحب شک کند در عدد دورها، بنا بر اقل گذارد و طوافش صحیح است.

[۶۲۸] م - شخص کثیرالشک در عدد دورها اعتنا به شکش نکند و احتیاط آن است که کسی را وادار کند که عدد را حفظ کند.

[۶۲۹] م - گمان در عدد دورها اعتبار ندارد و حکم شک را دارد.

[۶۳۰] م - اگر مشغول سعی بین صفا و مروه شد و یادش آمد که طواف به‌جا نیآورده، باید رها کند و طواف کند و پس از آن سعی را اعاده کند.

[۶۳۱] م - اگر در حال سعی یادش آمد که طواف را ناقص به‌جا آورده، باید برگردد و طواف را از همان‌جا که ناقص کرده تکمیل کند و برگردد تتمه سعی را به‌جا آورد و طواف و سعیش صحیح است. لیکن احتیاط آن است که اگر کمتر از چهار دور به‌جا آورده طواف را تمام کند و اعاده نماید و همچنین اگر سعی را کمتر از چهار بار انجام داده تمام کند و اعاده کند.

[۶۳۲] م - اگر سهواً یا غفلتاً یا جهلاً طواف را بی‌وضو به‌جا آورد طوافش باطل است و همین‌طور اگر با حال جنابت یا حیض و نفاس به‌جا آورد.

[۶۳۳] م - اگر کسی مریض یا طفلی را حمل کند و طواف دهد و خودش نیز قصد طواف کند طواف هر دو صحیح است.

[۶۳۴] م - در حال طواف تکلم کردن و خنده نمودن و شعر خواندن اشکال ندارد لکن کراهت دارد و مستحب است در حال طواف مشغول دعا و ذکر خدا و تلاوت قرآن باشد. (۲۸۲)

[۶۳۵] م - واجب نیست در حال طواف روی طواف‌کننده طرف جلو باشد بلکه جایز است به‌یمن و یسار نگاه کند و صفحه صورت را برگرداند بلکه به عقب نگاه کند و می‌تواند طواف را رها کند و خانه را بیوسد و برگردد از همان‌جا اتمام کند.

[۶۳۶] م - جایز است در بین طواف برای رفع خستگی و استراحت بنشیند یا دراز بکشد و بعد از همان‌جا اتمام کند، ولی نباید آن‌قدر طول دهد که موالات عرفیه به‌هم بخورد و اگر آن‌قدر نشست احتیاط آن است که اتمام کند و اعاده نماید. (۲۸۳)

۲۴۳. شرایط صحّت طواف چند چیز است: ۱- نیت؛ ۲- طهارت از حدث اکبر و اصغر؛ ۳- طهارت از نجاست؛ ۴- ختنه بودن برای مردان؛ ۵- پوشاندن عورت؛ ۶- غصبی نبودن جامه‌ی طواف؛ ۷- موالات. (مناسک حج، ص ۸۹، شرایط طواف)

۲۴۴. در نیت طواف باید تعیین کند که طواف عمره مفرده است یا طواف عمره تمتع. و همچنین تعیین کند که طواف حَجَّه‌الاسلام است یا حج نذری یا حج استحبابی. و در صورتی که طواف را به نیابت از دیگری به‌جا می‌آورد، آن را نیز قصد کند. (مناسک حج، م ۲۴۱)

۲۴۵. در طواف مستحبی لازم نیست وضو بگیرد ولی بنا بر احتیاط واجب طواف در حال جنابت یا حیض یا نفاس صحیح نیست. (مناسک حج، م ۲۴۵)

۲۴۶. به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

۲۴۷. واجب. (مناسک حج، م ۲۴۳)

۲۴۸. واجب. (مناسک حج، م ۲۴۳)

۲۴۹. اگر پیش از تمام شدن نصف دور چهارم حدث اصغر عارض شود، واجب است که قطع کند طواف را و بعد از طهارت آن را اعاده کند و در صورتی که بعد از نصف دور چهارم - قبل از پایان آن و یا بعد از آن - عارض شود طواف را قطع نموده و پس از

تحصیل طهارت اگر موالات عرفیه به هم نخورده طواف را تکمیل کند و اگر موالات به هم خورده بنا بر احتیاط طواف قبلی را تکمیل و یک طواف کامل جدید نیز به‌جا آورد، و می‌تواند به جای آن یک طواف کامل به قصد اعم از اتمام طواف ناقص گذشته یا طواف مستقل جدید به‌جا آورد و در هر صورت می‌تواند طواف قبلی را رها نموده و از نو طواف کند. (مناسک حج، م ۲۴۶)

۲۵۰. به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

۲۵۱. اگر در بین طواف، حدث اکبر، مثل جنابت یا حیض، عارض شود، باید فوراً از مسجد الحرام خارج شود و بعد از غسل طبق تفصیلی که در حاشیه مسأله ۵۴۹ گذشت عمل شود. (مناسک حج، م ۲۴۷)

۲۵۲. احتیاط واجب (اجوبه الاستفتاءات، س ۲۰۱)

۲۵۳. و اگر می‌داند عذر او تا آخر وقت برطرف می‌شود، باید صبر کند. (مناسک حج، م ۲۴۹)

۲۵۴. اگر سابقه طهارت داشته، به شک خود اعتنا نکند و الاً واجب است طهارت گرفته و طواف را از سر بگیرد و فرقی بین تمام شدن چهار دور و قبل از آن نیست. (مناسک حج، م ۲۵۳، ش ۷)

۲۵۵. و پس از غسل برگردد و طواف را اعاده نماید. (مناسک حج، م ۲۵۳، بند ۸)

۲۵۶. بدن و لباس طواف کننده باید از خون - و نیز از سایر نجاسات بنا بر احتیاط واجب - پاک باشد. (مناسک حج، م ۲۵۴)

۲۵۷. خونی که از یک درهم کمتر باشد؛ و نیز خون جراحت‌ها و زخم‌ها که موجب بطلان نماز نمی‌شود، به صحت طواف نیز خللی وارد نمی‌کند. و پاک بودن جوراب و دستمال و انگشتر و مانند آنها شرط نیست. (مناسک حج، م ۲۵۴-۲۵۵)

۲۵۸. به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

۲۵۹. واجب است. (مناسک حج، م ۲۵۶)

۲۶۰. اگر بدون رها کردن طواف تطهیر ممکن نباشد باید دست از طواف بردارد و جامه یا بدن را تطهیر کند و فوراً برگردد و طواف را اگر موالات به هم نخورده از همان‌جا تمام کند و طواف او صحیح است. (مناسک حج، م ۲۵۹)

۲۶۱. وظیفه همان است که در حاشیه م ۵۶۸ ذکر شد. (مناسک حج، م ۲۶۱)

۲۶۲. طوافش صحیح است ولی اگر نماز طواف را هم با بدن و لباس نجس خوانده باید آن را دوباره بخواند و احتیاط استحبابی آن است که در این مسأله طواف را نیز بار دیگر به‌جا آورد. (مناسک حج، م ۲۶۳)

۲۶۳. وظیفه همان است که در حاشیه مسأله ۵۶۸ گذشت. (مناسک حج، م ۲۶۲)

۲۶۴. و در این حکم فرقی بین بالغ و غیر بالغ نیست. (مناسک حج، ص ۹۸، شرط چهارم)

۲۶۵. بنا بر احتیاط واجب ستر عورت در طواف شرط است. (مناسک حج، م ۲۶۴)

۲۶۶. لباس طواف کننده باید غصبی نباشد و طواف با لباس غصبی بنا بر احتیاط واجب باطل است. (مناسک حج، م ۲۶۶)

۲۶۷. بنا بر احتیاط واجب، باید میان اجزاء طواف، موالات عرفی وجود داشته باشد، بدین معنا که میان دورهای طواف به اندازه‌ای فاصله نباشد که آن را از شکل طواف واحد خارج کند، البته اگر بعد از نصف طواف (سه و نیم دور)، آن را برای اقامه‌ی نماز و مانند آن قطع کند، اشکال ندارد. (استفتاءات ۲۳ و مناسک حج، م ۲۶۷)

۲۶۸. و مانعی ندارد از باب احتیاط اندکی زودتر وارد مسیر طواف شود با این نیت که طواف او از مقابل حجرالاسود باشد. (مناسک حج دست نویس، م ۱۹۸)

۲۶۹. و البته می‌تواند اندکی بیش از این مقدار با نیت احتیاط طی نماید تا یقین حاصل کند که در همان نقطه‌ی آغاز طواف را پایان داده است. (مناسک حج، م ۲۷۰)

۲۷۰. یعنی لازم نیست که در هر دور مقابل حجرالاسود بایستد. (مناسک حج، م ۲۷۰ و ۲۷۱)

۲۷۱. به حاشیه مسأله ۵۷۷ مراجعه شود.

۲۷۲. اگر با اختیار خود می‌رود ولی در اثر فشار جمعیت ممکن است گاهی به جلو یا به این طرف و آن طرف برود مانعی ندارد، ولی اگر دیگری او را ببرد به طوری که اراده از او سلب گردد اشکال دارد. (استفتاء)

۲۷۳. به حاشیه مسأله ۲۸۲ مراجعه شود.

۲۷۴. اگر از داخل حجر اسماعیل (ع) طواف کند و یا از روی دیوار آن بگذرد، طوافش باطل است و باید آن را اعاده کند، و اگر در یکی از دوره‌های طواف از داخل حجر بگذرد، فقط همان دور باطل است. (مناسک حج، م ۲۷۴)

۲۷۵. به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

۲۷۶. بنا بر مشهور، طواف باید در فاصله‌ی میان کعبه و مقام ابراهیم (ع) و در جهت‌های دیگر نیز در همین فاصله انجام شود، اما اقوی آن است که طواف کردن در این فاصله شرط نیست و می‌تواند در خارج از این فاصله و در سایر بخش‌های مسجدالحرام نیز طواف را به‌جا آورد، به‌ویژه هنگامی که ازدحام شدید مانع از طواف در آن فاصله باشد، البته بهتر آن است که در صورت عدم ازدحام، در فاصله‌ی مذکور طواف کند. (مناسک حج، ص ۱۰۳، ششم) و از این مسأله حکم مسائل بعد نیز روشن می‌شود.

۲۷۷. باید برگردد. (مناسک حج، م ۲۸۳ و ۲۸۴)

۲۷۸. قطع طواف مستحبی و حتی طواف واجب، جایز است؛ هر چند احوط آن است که طواف واجب را به اندازه‌ای که عرفاً موالات از میان برود، قطع نکند. (مناسک حج، م ۲۶۹)

۲۷۹. به حاشیه مسأله ۵۴۹ و ۵۵۱ مراجعه شود.

۲۸۰. اگر طواف واجب را برای اقامه‌ی نماز واجب قطع کند، در صورتی که پس از انجام نیمی از طواف چنین کند، پس از نماز ادامه‌ی آن را انجام داده و هفت دور کامل می‌کند، و اگر پیش از اتمام نصف طواف چنین کند، در صورتی که فاصله‌ی زیادی ایجاد شود، احوط آن است که طواف را از ابتدا انجام دهد، ولی اگر فاصله‌ی زیاد حاصل نشده باشد، عدم وجوب رعایت احتیاط در این مورد، بعید به نظر نمی‌رسد، اما رعایت احتیاط در هر حال پسندیده است. در این مورد، تفاوتی ندارد که نماز جماعت باشد یا فرادی؛ و وقت نماز تنگ باشد یا نباشد و از این مسأله حکم مسأله بعد نیز روشن می‌شود. (مناسک حج، م ۲۶۸)

۲۸۱. نباید به شک خود اعتنا کند، بلکه بنا را بر صحت بگذارد. (مناسک حج، م ۲۸۶)

۲۸۲. و شایسته است که در حال طواف، همواره خشوع و حضور قلب داشته و به ذکر خدا مشغول باشد، و ادعیه وارده را قرائت کند. (مناسک حج، م ۲۴۲)

۲۸۳. کما این که می‌تواند آن طواف را به‌طور کلی رها کرده و طواف را دوباره از سر بگیرد. (مناسک حج، م ۲۴۶)

مسائل متفرقه طواف

[۶۳۷] م - در طواف در مقابل حجر اسماعیل باید طوری حرکت کند که طواف بیت صادق باشد و به نحو متعارف باشد و مخفی نماند که حجر اسماعیل از بیت نیست هر چند باید در خارج آن طواف کرد.

[۶۳۸] م - در صورت امکان ولو در وقت خلوت باید طواف در حد بین مقام ابراهیم و خانه که مسافت بیست و شش ذراع و نیم است باشد و دورتر از آن حد، کفایت نمی‌کند (۲۸۴) و در صورت عدم امکان ولو در وقت خلوت، طواف در خارج حد مزبور مانع ندارد با مراعات الأقرب فالأقرب.

[۶۳۹] م - هر گاه در طواف خانه خدا، مثلاً در چند قدم از طواف اشکالی پیش آمد؛ مثل این که او را بی‌اختیار بردند، (۲۸۵) همان چند قدم را باید از سر بگیرد و اگر از حجرالأسود به قصد طواف شروع کند، اشکال دارد. (۲۸۶)

- [۶۴۰] م - اگر در طواف بی اختیار او را ببرند، اعاده آن مقدار لازم است (۲۸۷) و باید طواف را صحیح انجام دهد و خودش به اختیار طواف کند و چنانچه ممکن نیست باید در وقت خلوت طواف نماید ولی باید دانست که منظور از بی اختیار شدن این نیست که در اثر فشار جمعیت تندتر برود بلکه در این صورت اگر قدمها را به اختیار خود برمی دارد ضرر ندارد و طوافش صحیح است.
- [۶۴۱] م - اگر در حال طواف در اثر فشار و ازدحام جمعیت پشت به خانه شود و قسمتی از طواف به این صورت انجام گیرد یا در اثر فشار جمعیت، شخص را مقداری جلو ببرند باید مقداری از طواف که پشت به خانه یا بدون اختیار بوده، (۲۸۸) اعاده شود و اگر نمی تواند برگردد با جمعیت بدون قصد طواف برود تا به جایی که باید از آنجا طواف را اعاده کند برسد و از آنجا تدارک نماید.
- [۶۴۲] م - اگر حاجی در حال طواف، پول خمس نداده همراه داشته باشد طوافش اشکال پیدا نمی کند.
- [۶۴۳] م - اگر کسی پس از انجام اعمال حج تمتع فهمید که در طواف عمره یا حج چند شوط از هفت شوط را از داخل حجر اسماعیل دور زده، حج او صحیح است و باید طواف (۲۸۹) را اعاده کند.
- [۶۴۴] م - زنی که در غیر ایام عادت لک دیده و به اعتقاد پاکی، طواف و نماز را انجام داده و شب بعد خون دیده، با شرایط حیض، اگر یقین کند که بعد از دیدن لک، خون در باطن فرج بوده و قطع نشده، حیض بوده است و طواف و نمازش صحیح نیست و اگر شک دارد یا یقین کند که خون قطع شده، حیض نبوده است و اعمالش صحیح است و در صورت اول حج او صحیح است و باید طواف و نماز را اعاده کند و اگر در عمره بوده در صورت ضیق وقت احتیاطاً بعد از حج، یک عمره مفرده نیز به جا آورد. (۲۹۰)
۲۸۴. به حاشیه مسأله ۵۹۲ مراجعه شود.
۲۸۵. به حاشیه مسأله ۵۸۲ مراجعه شود.
۲۸۶. اگر طواف را از سر بگیرد اشکال ندارد، ولی جواز از سر گرفتن شوط محل اشکال است گرچه ضرری برای صحت طواف ندارد. (استفتاء ۶۲۴۶۳، س ۷۶)
۲۸۷. به حاشیه مسأله ۵۸۲ مراجعه شود.
۲۸۸. به حاشیه مسأله ۵۸۲ مراجعه شود.
۲۸۹. و نماز طواف.
۲۹۰. اگر در حین احرام عمره تمتع پاک بوده است نیازی به عمره مفرده نمی باشد و انجام طواف و نماز آن کافی است. (مناسک حج، م ۷۷)

استفتائات طواف

- [۶۴۵□] س - جوان ۱۷ ساله غیر مختون، که به تشخیص شورای پزشکی ختنه برای او خطر دارد، مستطیع شده و فعلاً در مدینه است، آیا تکلیف او نسبت به حج چیست؟
- ج - باید محرم شود و خودش طواف کند و نایب هم بگیرد برای طواف و بعد از طواف، خودش یک نماز بخواند و بعد از طواف نایش نیز، خودش نماز دیگر بخواند، و در صورتی که دو طواف باهم انجام شود خودش یک نماز بخواند کفایت می کند. [۶۴۶]
- س - اگر در اثنای طواف نماز جماعت برقرار شد و شخص از ادامه طواف معذور شد تکلیف چیست، و اگر در اثنای سعی باشد وظیفه چیست؟
- ج - اگر بعد از شوط چهارم طواف یا سعی قطع شده، (۲۹۱) از همان جایی که قطع شده طواف یا سعی را تمام کند، و اگر قبل از شوط چهارم طواف بوده و فصل طویل شده، طواف را از سر بگیرد، هر چند احتیاط آن است که طواف را اتمام و پس از خواندن نماز آن، طواف را اعاده کند و نماز طواف دیگری بخواند و در سعی نیز احتیاط در اتمام و اعاده است [۶۴۷□] س - اگر کسی

بعد از تقصیر در عمره تمتع متوجه شود که وضوی او باطل بوده یا وضو نداشته و با این حال طواف کرده و نماز طواف خوانده است، وظیفه او چیست؟

ج - طواف و نماز را اعاده کند و عمره او صحیح است. [۶۴۸] س - شخصی در حال طواف، کعبه را بوسیده است و احتمال می‌دهد که در آن حال چند قدم راه هم رفته باشد، فعلاً وظیفه او چیست و البته این شک بعد از عمل برای او حادث شده است؟

ج - طواف او صحیح است. [۶۴۹] س - اگر در اثنای طواف، شک در صحت شُوط سابق یا جزئی از شُوطی که مشغول است و محل آن گذشته است بکند، چه حکمی دارد؛ مثلاً نمی‌داند که از مقابل حجر که عبور کرده از حد مطاف خارج بوده است یا نه؟

ج - اگر مسأله را می‌دانسته و می‌خواسته است عمل صحیح را انجام دهد؛ یعنی غافل نبوده، طواف صحیح است. (۲۹۲ [□] ۶۵۰) س - اگر طواف یا سعی یا نماز طواف در عمره، به جهتی باطل شده باشد و شخص بدون توجه به آن، تقصیر نموده باشد و لباس پوشیده و بعد متوجه شده که عمل مزبور باطل بوده است وظیفه او چیست و کفاره دارد یا نه؟

ج - باید عمل باطل شده را جبران کند و ظاهر این است که از احرام خارج شده و کفاره ندارد. [۶۵۱] س - کسی در شُوط ششم طواف، نجاستی در بدن دیده و یقین کرده که از شُوطهای قبل، این نجاست در بدن او بوده است، بدون توجه به مسأله طواف را تکمیل کرده و بعداً بدن را تطهیر نموده و طواف را اعاده کرده است و عمره را تمام کرده است، آیا عمل او صحیح است یا خیر؟

ج - باید (۲۹۳) مقداری از طواف را که بعد از یقین به نجاست باقی مانده اعاده کند و بعد نماز طواف را بخواند و ظاهر این است که از احرام خارج شده و با اتمام طواف و نماز طواف مذکور، عمل صحیح است. [۶۵۲] س - کسی در اثنای طواف آن را قطع کرده و از اول شروع کرده است، آیا طواف او صحیح است یا خیر و چنانچه اعمال مترتبه و تقصیر را انجام داده وظیفه او چیست؟

ج - اگر بعد از دور چهارم بوده به احتیاط واجب (۲۹۴) آن را تمام کند و بعد یک طواف دیگر به‌جا آورد و اگر قبل از دور چهارم بوده در فرض سؤال باید یک طواف دیگر به‌جا آورد و با فرض جهل، ظاهر این است که اعمال مترتبه صحیح و از احرام خارج شده است. [۶۵۳] س - کسی در شُوط آخر محدث شده است و بدون طهارت شُوط را اتمام کرده و بعد وضو گرفته و طواف را اعاده نموده است و نماز و سعی و تقصیر را انجام داده است، آیا صحیح است و وظیفه او چیست؟

ج - باید (۲۹۵) قسمتی از طواف را که بی‌وضو انجام داده، با وضو به‌جا آورد و بعد از آن نماز طواف بخواند. [۶۵۴] س - کسی توهم کرده است که در طواف، مقداری در اثر فشار جمعیت برده شده ولی برای او جزمی نیست و چون نمی‌توانسته برگردد و تدارک کند، بقیه شُوط تا محل تدارک را به قصد احتیاط و رجا انجام می‌دهد که اگر شُوط او باطل است زیادی لغو باشد و اگر شُوط او صحیح است زیاده از طواف باشد و بعد بقیه اشواط طواف را به‌جا آورده و این شُوط را به حساب نیاورده است، آیا این طواف صحیح است یا خیر؟

ج - صحیح نیست. [۶۵۵] س - کسی در وقت طواف، شک در اشواط پیدا کرد و چون گمانش به یک طرف بیشتر بود بنا را بر آن طرف گذاشت و بعد از انجام اعمال یقین به صحت طواف خود پیدا کرد، آیا طواف او صحیح است؟

ج - صحیح است. [۶۵۶] س - کسی در شُوط چهارم از حجرالأسود تا اول حجر اسماعیل را پیمود و فکر کرده است که چون اول شُوط چهارم نیت جدا در این شُوط نداشته باید این قسمت شُوط را اعاده کند، لذا بقیه شُوط را بدون نیت رفته و از حجرالأسود به قصد شُوط چهارم طواف کرده است، آیا اشکالی در طواف حاصل می‌شود؟

ج - اشکال دارد. (۲۹۶) [۶۵۷] س - کسانی در طواف بعد از انجام مقداری از آن، آن را رها می‌کنند و بلافاصله از نو شروع می‌کنند، طواف آن‌ها چه صورت دارد و چنانچه در سعی بوده حکم چیست؟

ج - اشکال دارد (۲۹۷) و اگر بعد از شُوط چهارم طواف بوده، باید آن را اتمام کنند و نماز بخوانند و دو مرتبه طواف و نماز آن را اعاده نمایند. [۶۵۸] س - درباره اشخاصی که قادر به طواف نیستند، آیا نایب گرفته شود یا خودشان در تخت روان طواف داده

شوند، با در نظر گرفتن این که متصدیان وسیله نامبرده، در خارج محدوده مطاف طواف می‌دهند؟

ج - احتیاطاً هر دو را انجام دهند. اگر چه طواف دادن در خارج مطاف کفایت می‌کند. (۲۹۸) [۶۵۹] س - شخصی در حال طواف اشتبهاً به قصد طواف وارد حجر اسماعیل (علیه‌السلام) می‌شود و بعد که متوجه شد برمی‌گردد و از همان جا که وارد حجر شده بود طواف را شروع و شَوَط را کامل می‌نماید، آیا طوافش صحیح است یا نه؟

ج - اشکال دارد. (۲۹۹) بلی، اگر پس از تذکر در حجر اسماعیل از حجر الأَسود به قصد احتیاط شَوَط را اعاده می‌کرد، و از محلی که وارد حجر شده، قاصد جدی طواف بود، طوافش اشکال نداشت. [۶۶۰] س - اگر در حال طواف یا سعی یا در نماز شک کند که شَوَط چندم و یا رکعت چندم است و با همین حال طواف و سعی و نماز را ادامه دهد، بعد به یک طرف شک یقین کند و اعمال را تمام نماید، آیا عملش به نحوی که ذکر شد صحیح است؟

ج - اگر طواف یا سعی را در حال شک ادامه داد و بعد یقین به صحت پیدا کرد اشکال ندارد و طواف و سعی صحیح است، ولی در نماز بدون تروی محل اشکال است، و احوط اعاده آن است. [۶۶۱] س - زنی با شوهرش که یک دور طواف را انجام داده بود، نیت طواف کرد و با او ادامه داد و بعد از شَوَط آخر مرد که شَوَط ششم زن است، او به جای این که یک شَوَط دیگر بیاورد تا طوافش کامل شود، طواف را از سر گرفت، آیا طواف اول و دوم زن چگونه است؟

ج - احتیاط آن است (۳۰۰) که یک شَوَط دیگر به قصد احتیاط به جا آورد که مجموعاً چهارده شَوَط می‌شود و بعد از انجام نماز طواف، طواف و نماز را اعاده نماید. [۶۶۲] س - در مطاف چیزهایی از افراد می‌افتد؛ از قبیل ساعت، احرامی و غیره و کسانی که طواف می‌کنند پا روی آن می‌گذارند، آیا برای طواف ضرر ندارد و موجب بطلان آن نمی‌شود؟

ج - موجب بطلان طواف نمی‌شود. [۶۶۳] س - اگر انسان می‌داند که پا گذاشتن روی احرامی دیگران موجب اذیت و عدم رضایت او می‌گردد، آیا این عدم رضایت او به طواف ضرر ندارد؟

ج - به طواف ضرر نمی‌زند. [۶۶۴] س - اگر کسی قبل از شَوَط چهارم طوافش را قطع و از نو طواف کند، گفته شده در صورتی که فاصله زیاد نشده باشد احتیاط این است که طواف قطع شده را تمام کند و اعاده هم بنماید، مراد از تمام کردن چیست، آیا فقط شَوَطی را که قطع کرده تمام کند یا مابعدش را هم به جا آورد؟

ج - طواف مزبور اشکال دارد (۳۰۱) و اتمام موضوع ندارد و باید طواف را بعد از نماز طواف اول، اعاده کند احتیاطاً. [۶۶۵] س - شخصی طواف را از حجر الأَسود شروع کرد و در هر شَوَط به رکن یمانی که می‌رسید نیت ختم می‌کرد و از حجر الأَسود نیت شَوَط بعد را می‌نمود و هفت شَوَط طواف را این گونه تمام کرد به گمان اینکه ختم طواف و اشواط آن باید در رکن یمانی باشد، آیا وظیفه‌اش چیست؟

ج - این طواف اشکال دارد، و باید اعاده شود. [۶۶۶] س - گاهی مأمورین نظافت مسجد الحرام از کنار کعبه دست به دست هم می‌دهند و همان طور توسعه می‌دهند تا انسان از مطاف خارج می‌شود، آیا به همین مقدار بیرون کردن از مطاف، ضرورت حاصل است که طوافش در خارج از مطاف صحیح باشد یا باید صبر کند تا نظافت تمام شود، و اگر افرادی گمان می‌کردند که ضرورت است و طواف را انجام دادند حال تکلیفشان چیست؟

ج - اگر امکان دارد که در حد، طواف کند باید صبر کند و در حد طواف کند و در این صورت طواف در خارج حد صحیح نیست. (۳۰۲) [۶۶۷] س - کسی که از اول بلوغ، سال خمسی برای خود قرار نداده است، اگر به حج مشرف شود و با همان پول که دارد احرامی تهیه و قربانی و مصارف در حج بکند، آیا برای حج او ضرر ندارد؟

ج - اگر پول او از درآمد کسب و حقوق است و معلوم نیست که ربح بین سال است، بدون تخمیس حکم غضب را دارد که طواف و قربانی صحیح نیست. (۳۰۳) [□] [۶۶۸] س - شخصی که با پول خمس نداده لباس احرام بخرد و با آن محرم شده، و طواف و نماز

به‌جا آورد، وظیفه‌اش چیست؟

ج - اگر از روی علم و عمد نبوده، اصل عمره و حج او صحیح است، ولی در صورتی که جاهل مقصر باشد باید طواف و نماز را اعاده کند. [۶۶۹] س - اگر با پولی که معلوم نیست متعلق خمس است یا نه لباس احرام بخرد، آیا لازم است خمس آن را بدهد و اگر نداد طواف با آن چه صورت دارد؟

ج - با فرض شك لازم نیست خمس بدهد و طواف صحیح است هر چند احتیاط مطلوب است. [۶۷۰] س - شخصی در سال گذشته که حج تمتع واجب خود را انجام می‌داده، تنها نماز طواف را، به گمان اینکه کفایت می‌کند بدون طواف، انجام داده است و سپس باقی اعمال را انجام داده، آیا چه وظیفه‌ای دارد؟

ج - با فرض اینکه طواف حج را از روی جهل به مسأله ترک کرده و به محلش برگشته است، باید حج را اعاده کند و یک شتر قربانی نماید. [۶۷۱] س - تعدادی مشغول طواف عمره یا زیارت بودند که شروع کردند مسجد را نظافت کنند، ناچار طواف کنندگانها از مطاف خارج شدند، مدتی طول کشید خیال کردند موالات عرفیه به‌هم خورده است، طواف را از سر گرفته‌اند، بفرمایید در صورتی که به‌هم خوردن موالات مشکوک باشد، طوافشان درست است یا نه؟

ج - اشکال دارد. (۳۰۴) [۶۷۲] س - زنی است که قادر بر طواف کردن نیست، امر دایر است بین این که با تخت در خارج مطاف طوافش دهند و یا نامحرم او را پشت کند و در مطاف طواف دهد، وظیفه چیست؟

ج - باید او را در مطاف طواف دهند، هر چند نامحرم او را پشت کند. (۳۰۵) [۶۷۳] س - کسی که وظیفه‌اش اتمام و اعاده طواف است، اتمام کرد و مشغول اعاده بود که دوباره در یکی از شوط‌های طواف قطع شد مثل اول، آیا این طواف را نیز باید اتمام و اعاده نماید؟

ج - فرقی نیست. [۶۷۴] س - شخصی در حال طواف افتاد و غش کرد و چند ساعت بعد به هوش آمد، آیا می‌تواند از همان جا که طواف را قطع کرده بود شروع کند و باقی اعمال را ادامه دهد یا نه؟

ج - اگر قبل از شوط چهارم بوده، وضو بگیرد و طواف را اعاده نماید و اگر بعد از شوط چهارم بوده، باید وضو بگیرد و طواف را اتمام کند. (۳۰۶) [۶۷۵] س - آیا بعضی شوط‌های طواف و سعی، برای کسانی که قادر نباشند خودشان انجام دهند، قابل نیابت است یا نه؟

ج - بلی، قابل است. [۶۷۶] س - با وضعیت فعلی که جمعیت حجاج خیلی زیادند و عده‌ای از ضعف نمی‌توانند در مطاف طواف کنند، آیا توسعه در مطاف هست و نیز خلف مقام که یا نمی‌شود نماز خواند و یا مصادف با اذیت طواف کنندگان است و اطمینان از تمام کردن نماز؛ مخصوصاً برای ضعف نیست، نماز خواندن در دورتر چه حکمی دارد؟ و آیا شخصی که وارد مکه شد می‌تواند فوراً به اعمال طواف و نماز، هر جور که ممکن باشد، مشغول شود یا باید در حال احرام بماند که وقت ضیق شود؛ مثلاً تا شب نهم و آن وقت چنین کند و معلوم است برای همه کس میسر نیست؟

ج - اگر می‌توانند ولو در وقت خلوت در مطاف طواف کنند باید در حد آن طواف نمایند (۳۰۷) و نماز خواندن در مکان دور در مورد ضرورت مانع ندارد و صبر لازم نیست. [۶۷۷] س - دختری در کودکی و یا اوایل سنین بلوغ، جنب شده و تا کنون هم ازدواج نکرده است، با توجه به اینکه در سنین بالاتر نمی‌دانسته به واسطه فعلی که در کودکی انجام شده جنب گشته است و در نتیجه غسل جنابت را تا حال انجام نداده است و با این کیفیت به حج نیز رفته است، تکلیف او چیست؟ آن غسل‌هایی که یقیناً انجام داده است، حیض و جمعه بوده است، با توجه به موارد یاد شده فوق، این سؤال‌ها مطرح است:

۱- وضع نماز و روزه و کلیه عباداتی که بعد از بلوغ تا کنون انجام داده است چیست؟

۲- آیا در زمان حال، محرم است و به صورت احرام وارد مکه و خارج شده است؟ و در صورت محرم بودن، آیا تا زمانی که اعاده

حج نکند، جمیع محرّمات که در آن ایام حرام است بر این شخص حرام می‌باشد یا خیر؟

۳- در صورتی که فقط حجش باطل باشد ولی مُحرم نباشد، چگونه می‌تواند با وضع اعزامِ حجاج به بیت‌الله‌الحرام، که چند سال یک‌بار این توفیق حاصل می‌شود، اعاده حج کند؟

ج- اگر یقین دارد که جنب شده، بدون غسل جنابت نماز و طواف او صحیح نیست و غسل‌های دیگر کفایت از غسل جنابت نمی‌کند و در فرض مسأله، نمازهایی را که با این حال خوانده باید قضا کند و اگر نمی‌دانسته جنب است و روزه گرفته روزه‌های او صحیح است و قضا ندارد و حج در مفروض سؤال صحیح است ولی طواف‌های عمره و حج و نساء و نمازهای آنها را باید دو مرتبه به‌جا آورد و اگر خودش نمی‌تواند برود، برای آنها نایب بگیرد و تا طواف حج و طواف نساء و نماز آنها را انجام نداده یا با عدم قدرت، نایب او به‌جا نیاورده، باید از بوی خوش و ازدواج و محرّماتی که با طواف نساء حلال می‌شود، اجتناب نماید [□. ۶۷۸] س- شخصی در اثنای طواف مُحدّث شده و خجالت کشیده بگوید و با همین حالت اعمال را تمام کرده و به ایران بازگشته، مستدعی است بفرماید:

۱- حجش چه صورت دارد؟

۲- اگر اعاده لازم است، آیا می‌تواند نایب بگیرد یا باید شخصاً انجام دهد؟

ج- اگر با اعتقاد صحت، اعمال را تمام کرده حجش صحیح است و باید طواف و نماز آن را اعاده کند و اگر خودش نمی‌تواند برود باید نایب بگیرد و اگر در فرض مزبور، حدث بعد از شُوط چهارم باشد به تفصیل مذکور در مناسک، طواف را تدارک کند و چنانچه کار او عمدی بوده یا با تردید و عدم اعتقاد به صحت انجام داده، شقوق و صوری دارد که در بعضی آن‌ها صحت حج مشکل است [□. ۶۷۹] س- ما در شب، ساعت ۹ از مسجد شجره برای زیارت و انجام اعمال به سوی مکه حرکت کردیم، در نزدیکی اذان صبح به کعبه رسیدیم و چون زائران قبلی مشغول نماز صبح بودند، سرپرست کاروان از ما تقاضا کرد مقدار کمی صبر کنیم تا پس از نماز ما را طواف دهد، ولی در این مهلت به علت خستگی زیاد، چند بار من خوابم برد، چون آب در دسترس خود نمی‌دیدم و جایی را نمی‌شناختم، روی ریگ‌های اطراف باغچه تیمم کردم و طواف و نماز آن را انجام دادم. آیا عمل حج من با این توصیف صحیح است یا نه؟

ج- با اینکه برای شما امکان داشته که وضو بگیرید ولو به این نحو که به منزل بروید و مثلاً برای روز بعد اعمال را انجام دهید، تیمم صحیح نبوده است و اگر عمل شما با اعتقاد به صحت بوده از احرام خارج شده‌اید و فقط باید طواف و نماز را اعاده کنید و اگر خودتان نمی‌توانید بروید، باید نایب بگیرید. [۶۸۰] س- اگر کسی قبل از حجرالأسود طواف را شروع نمود و به همان‌جا ختم کرد، آیا طوافش باطل است؟

ج- بلی، طواف باطل است. [۶۸۱] س- اگر در هنگام خروج از مطاف، بعد از پایان هفت شُوط، مقداری مسافت را به قصد جزئیت به‌جا بیاورد، آیا مبطل طواف است؟

ج- اگر عمدی باشد مبطل است و در صورت سهو قطع کند، و طوافش صحیح است. [۶۸۲] س- شخصی بیش از چهار شُوط از طواف انجام نداد و بدون اینکه نماز طواف را بخواند سعی را شروع کرد و یکی دو شُوط از سعی را انجام نداده تقصیر نمود و از احرام خارج شد، تکلیف او چیست؟

ج- اگر این شخص قصد هفت شُوط طواف یا سعی را نداشته، عملش باطل است و باید تمام اعمال را اعاده کند [□. ۶۸۳] س- کسی نتوانسته است بیش از دو شُوط از طواف خود را انجام دهد و بقیه اشواط را دیگری به جای او انجام داده است، وظیفه او چیست؟

ج- با فرض عذر حتی در آینده، عمل مزبور صحیح است و نماز را بخواند. [۶۸۴] س- آیا می‌شود قبل از شُوط چهارم، طواف را

بدون عذر به هم زد و آن را کأن لم یکن دانست و یا مانند نماز قطع کردن آن جایز نیست؟

ج - قطع مانع ندارد (۳۰۸) ولی قبل از فوات موالات نمی‌توان آن را از سر گرفت. (۳۰۹) [۶۸۵] س - کسی که از طواف، حتی در خارج مطاف، عاجز است و به خاطر گرانی طواف با تخت روان، انجام آن برای او مشکل است، آیا طواف نیابی در محدوده از او کفایت نمی‌کند؟

ج - اگر از طواف با تخت روان نیز معذور است نایب بگیرد [۶۸۶] س - اگر کسی یک شوط طواف را از درون حجر به جا آورده و بقیه اعمال را انجام داده است تکلیف او چیست؟

ج - باید یک شوط طواف و نماز طواف را اعاده کند و اگر با اعتقاد صحت بوده بقیه اعمال صحیح است. [۶۸۷] س - در مواردی که شخصی شک در اشواط کند، حکم به بطلان طواف می‌فرماید، حالا اگر کسی تجدید طواف نمود و در این میان کشف شد که طواف اول شش شوط داشته و از طواف جدید نیز سه شوط انجام داده است، تکلیف او چیست؟

ج - اشکال دارد و باید احتیاط کند. (۳۱۰) [۶۸۸] س - بعضی به تصور اینکه طواف ۱۴ دور است با این کیفیت طواف انجام داده‌اند، آیا مخل به طواف است؟

ج - اگر به قصد ۱۴ شوط طواف کرده، طوافش باطل است. [۶۸۹] س - اگر کسی طواف عمره را فراموش کرد و یا آن را ناقص انجام داد و در عرفات به یاد آورد، تکلیف چیست و آیا انجام و یا متمیم آن فوریت دارد؟

ج - می‌تواند بعد از اعمال منی آن را تدارک کند و فوریت ندارد [۶۹۰] س - اگر کسی جهلاً طواف را بیش از هفت شوط آورد و بقیه اعمال بعد از آن را به جا آورد، تکلیف او چیست؟

ج - اگر از اول قصد بیش از هفت شوط داشته، طواف و نمازش صحیح نیست و باید آنها را اعاده کند و ظاهراً اعاده بقیه اعمال لازم نیست، ولی اگر قصد هفت شوط داشته و بعد از تمام شدن زیاد کرده، پس اگر چهار شوط یا بیشتر زیاد کرده، احتیاط آن است که بقیه را تا چهارده شوط متمیم کند و یک نماز دیگر هم به جا آورد و طواف و نماز را اعاده کند، و اگر کمتر از چهار شوط زیاد کرده و موالات عرفیه به هم خورده است، احتیاط واجب اعاده طواف و نماز است و اگر موالات عرفیه به هم نخورده، حکم صورت قبل را دارد [۶۹۱] س - شخصی طواف حج واجب خود را غلط انجام داده و پس از آن چندین بار حج نیابی انجام داده است، تکلیف او در مورد حج خود و دیگر حج‌ها چیست؟

ج - مانع ندارد و باید طواف حج خود را تدارک کند و حج‌های نیابی که انجام داده صحیح هستند. [۶۹۲] س - شخصی طواف خود را انجام داده است و بعداً دو شوط طواف رجائاً برای جبران نقص احتمالی به جا می‌آورد، آیا این عمل خللی به طواف او می‌رساند؟

ج - ضرر ندارد ولی جبران نقص نمی‌کند. [۶۹۳] س - شخصی در دور پنجم طواف عذری برایش پیش آمد، آیا بعداً باید همین طواف را تکمیل کند یا طواف دیگری انجام دهد؟

ج - باید همین طواف را تکمیل کند. (۳۱۱) [۶۹۴] س - شخصی در حین طواف، اندکی خون در بینی خود می‌بیند و آن را با دستمال پاک می‌کند و طواف خود را تمام می‌نماید، آیا این طواف صحیح است؟

ج - اگر بینی او نجس شده باید بینی خود را آب بکشد و طواف را تکمیل کند و اگر بدون تطهیر بینی، طواف را ادامه داده، احتیاط آن است که بعد از تکمیل و نماز، طواف و نماز را اعاده کند و همچنین اگر دستمال نجس همراه او بوده است. (۳۱۲) [۶۹۵] س - شخصی در شوط دوم طواف شک می‌کند که آیا طواف را به نیت منوب‌عنه آغاز کرده یا به نیت خودش وظیفه او چیست؟

ج - احتیاط آن است که طواف را به نیت منوب‌عنه اتمام کند و پس از نماز، دو مرتبه آن را با نماز دیگر اعاده کند. (۳۱۳) [۶۹۶] س - شخصی در اثنای طواف، به خاطر تقبیل و لمس بیت الله الحرام از مسیر خود منحرف شده و نمی‌داند در بازگشت، طواف را از

همان نقطه که رها کرده بود ادامه داده است یا نه، آیا طوافش صحیح است؟

ج - اگر ملتفت (۳۱۴) بوده که از همان محلی که طواف را رها کرده شروع کند و بعداً شک عارض شده، حکم به صحت نماید و در غیر این صورت، اکتفا به طواف مزبور محل اشکال است. [۶۹۷] س - شخصی در اثنای طواف، بر اثر فشار جمعیت، چند گام به جلو رانده شده است، پس از آن، به جای این که همان مقدار را جبران کند، شوط دیگری آورده، که مجموعاً هفت شوط تمام و یک شوط ناقص می‌شود، آیا این طواف صحیح است؟

ج - طواف او اشکال دارد (۳۱۵) و باید آن را اعاده کند. [۶۹۸] س - شخصی بعد از اتمام طواف، سهواً یک شوط زیاد کرده است و بعد مردد است که سه یا چهار شوط دیگر به‌جا آورده است و سپس همه اعمال عمره را نیز انجام داده است، آیا طواف او باطل است و آیا تردید در عدد اشواط اضافی مضر نیست؟

ج - مضر است و باید طواف و نماز را اعاده کند. [۶۹۹] س - شخصی بر اثر شلوغی، مقداری از طواف را در خارج مطاف انجام داده و بعد نیز بقیه اعمال را انجام داده است، تکلیف او چیست؟

ج - اگر ممکن نبوده، ولو در وقت دیگر، که در حد، طواف کند اشکال ندارد و گرنه باید طواف و نماز اعاده شود. (۳۱۶) [۷۰۰] س - کسی که وظیفه او وضوی جیره‌ای و تیمم است، اما از روی جهل، بدون تیمم، اعمال عمره را انجام داده است، وظیفه او چیست؟ ج - طواف و نماز آن، باید اعاده شود. [۷۰۱] س - شخصی شوط اول طواف را خارج از مطاف و به قصد طواف انجام داده، بعد متوجه شده است که طواف باید در محدوده معینی باشد، لذا مجدداً طواف را در مطاف آغاز نموده و بعد از طواف، اعمال دیگر را انجام داده است، آیا اشکال دارد؟

ج - مانع ندارد. [۷۰۲] س - کسی که اشتبهاً طواف را از رکن یمانی شروع و به همان‌جا ختم کرده و نماز طواف را خوانده و پس از آن متوجه شده حکمش چیست؟ و چنانچه در اثنای طواف متوجه شد و طوافش را به حجرالأسود ختم کرد، مقدار زیادی، مضر به طوافش می‌باشد یا خیر؟

ج - طواف و نماز را باید اعاده کند و فرقی بین دو صورت نیست. [۷۰۳] س - کسی که می‌داند یا احتمال می‌دهد که مقداری از طوافش را بدون اختیار انجام می‌دهد؛ یعنی جمعیت او را می‌برند، آیا می‌تواند از اول نسبت به آن مقداری که جمعیت او را می‌برند نیز قصد طواف کند و آن مقدار را مثل طواف سواره حساب کند؟

ج - باید طواف را شروع کند و اگر در اثناء، بدون اختیار او را بردند، همان مقدار را جبران کند (۳۱۷) و طواف را ادامه دهد. [۷۰۴] س - مواردی که باید احتیاطاً طواف را تمام کند و نماز طواف بخواند و طواف را با نمازش اعاده کند، آیا اگر یک طواف به قصد اعم از تمام و اتمام (یعنی چنانچه آن مقدار انجام شده باطل بوده، تمام هفت شوط را قصد طواف داشته باشد و چنانچه صحیح بوده به متمم آن قصد طواف داشته باشد) انجام دهد و دو رکعت نماز بخواند کافی است یا خیر؟

ج - این عمل صحیح نیست و تردید در نیت است. (۳۱۸) [۷۰۵] س - شخصی در عمره تمتع، بعد از تقصیر فهمید طواف و سعیش باطل بوده، مجدداً طواف و سعی را با لباس دوخته انجام داد، آیا مجزی و صحیح است یا نه؟ و در فرض مذکور آیا باید تقصیر را هم تکرار کند یا نه؟

ج - طواف و سعی او صحیح است و اعاده تقصیر لازم نیست اگر چه احوط است. [۷۰۶] س - شخصی چند متری از یک شوط را خراب کرده است و چون دقیقاً اول و آخر آن معلوم نیست، یک شوط کامل از حجرالأسود شروع و به آن‌جا ختم می‌کند به قصد اینکه آنچه خراب شده به نحو صحیح انجام شود و زیادی قبلی و بعدی مقدمه علمیه باشد، آیا این طواف صحیح است؟

ج - صحیح است، مگر بعد از خراب شدن آن قسمت طواف را ادامه داده باشد که در این صورت طواف اشکال دارد. [۷۰۷] س - کسی که به حدود مطاف آگاهی ندارد، بعد از فراغ از طواف شک می‌کند که در مطاف بوده است یا نه، آیا طوافش صحیح است

یا نه؟

ج - اگر از اول در مطاف بود و شک در خارج شدن دارد، طوافش صحیح است و اگر از اول شک دارد، با جهل مذکور در سؤال، نمی‌تواند به طواف مزبور اکتفا کند. (۳۱۹) [۷۰۸] س - شخصی در شُوط اول طواف بود که نماز جماعت شروع شد، طواف را قطع می‌کند و مشغول نماز می‌شود و پس از نماز، طواف را از سر می‌گیرد و هفت شُوط کامل به‌جا می‌آورد، آیا طواف او صحیح است؟

ج - اشکال دارد (۳۲۰) و باید طواف را اعاده نماید. [۷۰۹] س - شخصی با علم به حرمت تماس با بدن زن در حین طواف، از روی شهوت با بدن زنی تماس می‌نماید و از این تماس متلذذ می‌گردد، آیا طواف او اشکال پیدا می‌کند یا نه، تکلیف او چیست؟
ج - مضر به طواف نیست و اگر کاری که موجب کفاره است انجام داده، باید کفاره بدهد. [۷۱۰] س - اگر کسی طواف را فراموش کند یا باطل انجام دهد، آیا می‌تواند در ماه‌های غیر حج انجام دهد؟

ج - مانع ندارد. (۳۲۱) [۷۱۱] س - شخصی شُوط اول طواف را در حالی که ناقص بوده رها می‌کند و پس از آن شش شُوط دیگر به‌جا می‌آورد و بعد از آن نقیصه شُوط اول را به‌جا می‌آورد، آیا طواف او صحیح است؟

ج - صحیح نیست. [۷۱۲] س - اگر کسی در عدد اشواط طواف و سعی و عدد سنگ‌های رمی، به دیگری اعتماد کند کافی است؟
ج - اگر اطمینان به عدد پیدا کند مانع ندارد. [۷۱۳] س - شخصی به علت مریضی یا مسن بودن، در دور اول طواف خسته شده و از مطاف بیرون آمد و بعد از کمی استراحت، از همان‌جا که طواف را قطع نموده بود شروع می‌کند، آیا چون به دور چهارم نرسیده است، طوافش چه حکمی دارد؟

ج - اگر موالات به هم نخورده صحیح است. [۷۱۴] س - آیا واجب است برای درک خلوتی مطاف و طواف در محدوده بیت و مقام، طواف را تأخیر بیندازد یا مستحب است یا رجحان دارد خصوصاً اگر پس از ایام تشریق مطاف خلوت نشود؟

ج - در صورت امکان طواف در حد، ولو در وقت خلوت، باید در حد طواف کند ولو با تأخیر. (۳۲۲) [۷۱۵] س - آیا مُحرم قبل از انجام طواف واجب خود، چه طواف عمره یا حج و چه طواف نساء، می‌تواند همین طواف‌ها را برای معذور نیابت کند؟

ج - مانع ندارد [۷۱۶]. □. س - شخصی در طواف عمره تمتع، در اثر فشار، احساس می‌کند که لنگ احرامش تر و نجس شده ولی اعتنا نمی‌کند و با همان حال طواف را تمام می‌کند و نماز طواف و سعی و تقصیر را انجام می‌دهد و به منزل می‌رود، بعد از بررسی می‌بیند مقداری نجاست خارج شده و احرامش را آلوده کرده است، یقین پیدا می‌کند که در همان حال طواف چنین شده است، بعد از اعمال حج و مراجعت به وطن به او می‌گویند باطل است، مستدعی است حکم الله را با توجه به اینکه نماز و سعی را هم با همان حال انجام داده، درباره این شخص بفرمایید و اگر اعمالش باطل باشد آیا هنوز در حال احرام است یا خیر؟

ج - اگر در حال طواف شبهه داشته و یقین نداشته که نجس شده و وضوی او باطل شده، از احرام خارج شده است و فقط باید طواف و نماز را اعاده کند هرچند بعد از اعمال یقین پیدا کرده باشد. [۷۱۷] س - آیا یقین به هل خوردن در حین طواف، مصداق عدم امکان طواف در محدوده معین و مجوز برای تجاوز بغیر این محدوده می‌شود یا خیر؟

ج - شامل نیست. (۳۲۳) [۷۱۸] س - در صورتی که یقین دارد در حال طواف در محدوده معین با اجنبی یا اجنبیه برخورد می‌کند باز هم واجب است در محدوده معین طواف کند؟

ج - آنچه ذکر شده (۳۲۴) عذر نیست. [۷۱۹] س - اگر صاحب عادت وقتیه و عددیه که عددش مثلاً هفت روز است، روز هفتم پاک شد و غسل کرد و اعمال حج را به‌جا آورد ولی بعداً لک دید، اعمالش چگونه است؟

ج - اگر خون دیده و از روز دهم تجاوز نکرده، محکوم به حیض است که در وسعت وقت باید طواف و نماز را اعاده کند و در ضیق وقت، محل اشکال است که مراعات احتیاط باید بشود. (۳۲۵) [۷۲۰] س - بعضی از زنان به جهت خوردن قرص، نظم عادت

ماهانه‌شان به هم می‌خورد؛ به طوری که گاهی در مدت طولانی مرتب خون و لک می‌بینند، آیا وظیفه این گونه زنان در حج چیست؟

ج - اگر خون سه روز استمرار داشته باشد، ولو به این نحو که پس از خروج تا سه روز باطن فرج آلوده باشد، حکم حیض دارد و گرنه باید به وظایف مستحاضه عمل کند. [۷۲۱] س - اگر زن در عمره تمتع بعد از سه شوط و نیم و قبل از چهار شوط، حائض شد و تا قبل از رفتن به عرفات، پاک نمی‌شود، وظیفه او چیست؟

ج - مورد (۳۲۶) عدول به افراد است. [۷۲۲] س - اگر زنی بعد از شوط چهارم در طواف عمره تمتع حائض شد و تا وقت وقوف به عرفه پاک نشد وظیفه‌اش چیست؟

ج - باید سعی و تقصیر عمره تمتع را انجام دهد و محرم شود برای حج تمتع و در وقت انجام طواف حج، قبل یا بعد از آن، بقیه طواف عمره تمتع و نماز آن را هم به جا آورد. (۳۲۷) [۷۲۳] س - زنی عمره تمتع را انجام داد، بعد متوجه شد که طواف او باطل بوده است، پس از اینکه متوجه شد، دید عذر زنانه دارد، تکلیف او چیست؟

ج - هر وقت عذر او مرتفع شد، طواف و نماز را اعاده کند و اگر قبل از وقوف پاک نمی‌شود، برای حج محرم شود و پس از آمدن به مکه و رفع عذر، آنها را انجام دهد. [۷۲۴] س - زنی مسأله را نمی‌دانست، بعد از پاک شدن از حیض، خیال می‌کرده جنب است و لذا غسل جنابت را نیت می‌کرد و با همین حال حج انجام داد، بفرماید حج او چگونه است؟

ج - اگر منظور او غسل برای حدثی که از خون داشته است باشد و اسم آن را جنابت گذاشته، عملش صحیح است [۷۲۵] س - آیا مستحاضه کثیره، باید برای طواف یک غسل و برای نماز طواف غسلی دیگر بکند یا یک غسل برای هر دو کافی است؟

ج - برای هر یک، غسل لازم است مگر آن که از وقت غسل برای طواف تا آخر نماز خون قطع باشد. [۷۲۶] س - زنی به حساب شناسنامه، بیش از پنجاه سال شمسی دارد و یک سال و نیم خون ندیده است ولی در عرفات خون می‌بیند، بنا بر این آیا در یائسگی او می‌توان تردید داشت یا نه و وظیفه او چیست؟

ج - اگر اطمینان دارد که پنجاه سال قمری او تمام شده و سیده نیست، حکم مستحاضه را دارد. (۳۲۸) [۷۲۷] س - آیا نماز و طواف برای زن مستحاضه یک حکم دارند یا هر کدام از طواف و نماز جدا و مستقل هستند؟

ج - مستقل هستند. [۷۲۸] س - زنی بعد از وقوفین حیض می‌شود، با مصرف قرص، خون قطع می‌گردد و اعمال را انجام می‌دهد ولی بعد از آن لک می‌بیند، وظیفه او چیست؟

ج - اگر خون سه روز مستمر نبوده و حتی در باطن فرج هم قطع شده، حیض نبوده است و با انجام وظیفه مستحاضه، عمل او صحیح است. [۷۲۹] س - زنی در حال طواف، مستحاضه قلیله می‌شود، وظیفه او چیست؟

ج - اگر بعد از تمام شدن دور چهارم بوده پس از تجدید وضو و تطهیر بدن و لباس، طواف را تمام کند و اگر قبلاً بوده، به احتیاط واجب پس از تجدید وضو و تطهیر، آن را اتمام و سپس اعاده نماید. (۳۲۹) [۷۳۰] س - زن مستحاضه‌ای بعد از غسل و وضو مشغول طواف می‌شود، در اثنای طواف لک می‌بیند، وظیفه او چیست؟

ج - اگر خون او مستمر است و به وظیفه عمل کرده، با تحفظ از خروج خون، چیزی بر او نیست و در غیر این صورت حکم حدث جدید را دارد [۷۳۱] س - زنی به تصور اینکه پاک شده است، طواف انجام می‌دهد و در اثنای سعی متوجه می‌شود که هنوز پاک نشده است، آیا سعی او نیز باطل است و اگر بعد از سعی متوجه شود چگونه است؟

ج - در فرض اول سعی را قطع کند و پس از پاک شدن از حیض، طواف و نماز را اعاده کند و احتیاط آن است که پس از اعاده طواف و نماز، سعی را اتمام و اعاده نماید و در فرض دوم نیز اعاده طواف و نماز لازم و اعاده سعی مبنی بر احتیاط است [۷۳۲] س - زن مستحاضه که باید غسل کند و وضو بگیرد و با این کار فاصله‌ای بین اعمال پیش می‌آید که شاید طولانی هم باشد؛ مثلاً

باید برود منزل غسل کند و برگردد، آیا این فاصله اشکال ندارد؟

ج - اگر خون قطع نمی‌شود برای هریک از طواف و نماز باید غسل کند و وضو بگیرد و باید طوری باشد که بعد از غسل و وضو مبادرت به عمل نماید، بنا بر این اگر با رفتن به منزل نتواند مبادرت کند، نزدیک مسجد الحرام غسل کند و وضو بگیرد [۷۳۳. □].
س - زن مستحاضه که باید برای هر نماز و طواف غسل کند طبق وظیفه‌اش غسل کرد و یا وضو گرفت و طواف را شروع کرد، بین طواف نماز ظهر شروع شد، نماز را خواند، و با همان طهارت اول، بعد از نماز، طواف را ادامه داد، آیا طوافش صحیح است؟

ج - اگر از هنگام غسل تا آخر طواف، خون قطع بوده، طواف صحیح است و در غیر این صورت احوط آن است که این طواف را تمام کند و پس از غسل اعاده نماید. [۷۳۴] س - زنی که حیض نمی‌شود ولی هر دو ماه یکبار، دو سه روزی لک و ترشحات می‌بیند، وظیفه‌اش چیست؟

ج - اگر خون استمرار تا سه روز ندارد، ولو به این نحو که پس از خارج شدن تا این مدت باطن فرج آلوده باشد، حکم استحاضه را دارد. [۷۳۵] س - هر گاه زن قرشیه پس از شصت سال و غیر قرشیه پس از پنجاه سال، چند روز متوالی خون ببیند که همه به اوصاف حیض باشد در طوافها و نماز چه کند؟

ج - حکم مستحاضه را دارد و حکم حیض بر خون مزبور مترتب نیست، حتی در صورت توالی یا داشتن صفات. (۳۳۰) [۷۳۶] س - زن‌هایی که برای جلوگیری از قاعدگی از قرص استفاده می‌کنند که موقع طواف گرفتار حیض نباشند و ایام عادت ممکن است یک یا دو لکه کم رنگ ببینند، آیا این خون استحاضه حساب است یا خون قروح و جروح، و در هر صورت به طواف ضرر می‌زند یا خیر؟

ج - حکم استحاضه را دارد و باید به وظیفه مستحاضه عمل کنند و اگر در اثنای طواف لک دیده، تفصیلی بین ماقبل از تمام شدن دور چهارم و مابعد آن هست که در مناسک ذکر شده است. (۳۳۱) [۷۳۷] س - شخصی غسل مس میت به گردنش بوده ولی بعد از اعمال حج متذکر می‌شود، وظیفه او چیست؟

ج - اگر بعد از مس میت غسل جنابت کرده باشد - چون جنب هم بوده یا بعداً جنب شده - غسل جنابت کفایت می‌کند و عملش صحیح است و الاً باید طواف و نماز آن را اعاده کند [۷۳۸. □] س - محرمی است که مبتلا به خروج ریح است؛ یعنی مرتب ریح از او جدا می‌شود و در عرض سال شاید یکی دو ماه، فی الجمله تخفیف پیدا می‌کند، ولی نوعاً به فاصله یکی دو دقیقه وضویش باطل می‌شود، تکلیف چنین شخصی در طواف و نماز چیست؟ چند وضو باید بگیرد؟

ج - حکم مبطن را دارد که از تحریر الوسیله (جلد اول، صفحه ۳۰، مسأله ۳) استفاده می‌شود و علی‌ای حال چنانچه نتواند در اثنای طواف وضو بگیرد یا حرجی باشد اکتفا به یک وضو برای طواف کافی است، ولی اگر بتواند ولو با حمل آب در اثنای طواف وضو بگیرد واجب است تجدید وضو کند و همچنین است حکم در نماز طواف [۷۳۹. □] س - مدتی است که به علت ابتلای به بیماری و در اثر عمل جراحی، خروج مدفوع را احساس نمی‌کنم و از کیسه مخصوص استفاده می‌کنم، البته برای وضو و نماز فتوای حضرت امام مشخص و معین است که بدان عمل می‌کنم، ولی چون سال آینده به امید خدا تصمیم دارم خانه خدا را زیارت کنم، مستدعی است در رابطه با انجام مراسم حج، تکلیف شرعی بنده را مرقوم فرمایید؟

ج - اگر در طواف و نماز آن، رعایت وظیفه‌ای که برای وضو و نماز دارید، بنمایید، عمل حج شما صحیح است. [۷۴۰] س - شخصی عمل جراحی انجام داده است، و فعلاً - کیسه‌ای بسته است که بول او قطره قطره در آن کیسه می‌ریزد، لیکن نه از مجرای بول، بلکه از موضع جراحی که در پهلو قرار داده‌اند، آیا این شخص حکم مسلوس را دارد؟

ج - حکم مسلوس را دارد. [۷۴۱] س - کسی نیت طواف را در دل گذرانده و به قصد طواف حرکت می‌کند، مقداری که می‌آید گمان می‌کند نیت طواف را باید به زبان بگوید، لذا برمی‌گردد و نیت را با زبان می‌گوید و طواف را از نو شروع می‌کند، آیا

طوافش صحیح است یا خیر؟

ج - اشکال دارد. (۳۳۲) [۷۴۲] س - به خاطر اهمیت زیادی که در اعمال حج داده می شود و به خصوص در طواف‌ها و نماز آن، غالباً یک عملی را به عنوان احتیاط و رجا، چندین بار به جا می آورند ولو اینکه عمل نزد خودشان نقصی ندارد، البته به حد وسواس هم نمی رسد، آیا این گونه تکرار در اعمال، اشکالی دارد؟

ج - وسواس همین است و نباید به وسوسه اعتنا شود، بلی انجام عمل احتیاطی بدون وسوسه مانع ندارد. [۷۴۳] س - کسی به جهتی، طواف یا سعیش قطع می شود و به جلو می رود، می خواهد از همان جا که قطع شده شروع کند ولی در اثر ازدحام نمی تواند خود را به آن جا برساند و در محاذی آن جا به طرف چپ یا راست قرار می گیرد، آیا می تواند از محاذی جایی که قطع شده شروع کند، یا باید همان نقطه باشد؟

ج - لازم نیست همان نقطه باشد، بلکه محاذات کافی است و باید طواف تکمیل شود [□. ۷۴۴] س - قران، که در طواف حرام است، آیا طواف را باطل می کند یا خیر؟

ج - اگر از اول یا در اثنای طواف اول، قصد قران داشته، احتیاط در اعاده طواف است و اگر بعد از تمام شدن طواف اول قصد قران کرده، طواف باطل نمی شود. [۷۴۵] س - آیا یک شوط و دو شوط طواف هم استحباب دارد یا باید طواف هفت شوط باشد و اگر کسی گمان داشت که مستحب است و بعد از هفت شوط طواف واجب، یکی دو شوط طواف مستحبی به جا آورد و بعد نماز طواف را خواند، آیا طوافش اشکال دارد؟

ج - استحباب آن ثابت نیست، ولی طواف مزبور صحیح است. [۷۴۶] س - معیار در کثیر الشک بودن در طواف چیست؟

ج - عرفی است. [۷۴۷] س - طواف کردن در محدوده ۲۶/۵ ذراع و نماز خواندن پشت مقام، هرچه نزدیک تر به مقام، آن طور که در مناسک بیان شده، گویی نزد آنان بدعت است، آیا باید همان گونه که آنان در خارج از حد طواف می کنند و دور از مقام نماز می خوانند انجام شود؟

ج - چنین چیزی نیست و باید به وظیفه عمل شود. (۳۳۳) [۷۴۸] س - اینکه فرموده اید در بعضی موارد باید طواف و سعی را اتمام و اعاده کند، بفرمایید که ترتیب هم لازم است یا نه؟

ج - بلی، احتیاط به این است که قبلاً اتمام کند طواف را و نماز بخواند و سپس اعاده نماید. [۷۴۹] س - کسی که در سعی یا طواف عمره تمتع یا عمره مفرده، نیاز به نایب پیدا کرده است، آیا نایب باید در حالی که محرم است، نیابت کند یا خیر؟ بر فرض عدم لزوم احرام، آیا باید با لباس احرام طواف کند یا در لباس مخیط هم جایز است؟

ج - هیچیک از احرام یا لباس احرام در نایب لزوم ندارد. [۷۵۰] س - شخصی مسلوس است، برای طواف و نماز آن، وظیفه اش چیست؟

ج - اگر وقتی دارد که بتواند طواف را با وضو و نماز را با وضو انجام دهد، باید آن وقت را انتخاب کند و طواف و نماز را با وضو و بدن پاک به جا آورد و بقیه اعمال را بعد از آن اتیان نماید و اگر چنین وقتی ندارد، در صورتی که مشقت نداشته باشد، برای هر بار که حدث از او صادر شود یک وضو بگیرد و اگر مشقت دارد برای طواف یک وضو و برای نماز هم یک وضو بگیرد. [۷۵۱]

س - آیا در مواردی که طواف و نماز باید اعاده شود، لازم است با لباس احرام باشد؟

ج - لازم نیست. [۷۵۲] س - هر گاه محرم لباس احرام را کنار بگذارد و با لباس دوخته، اعمال عمره را؛ از طواف و سعی، انجام دهد؛ جهلاً یا عمدتاً، آیا طواف و سعی او صحیح است؟ و عمره او مجزی است یا نه؟

ج - طواف و سعی مزبور صحیح و عمره مذکور مجزی است. [۷۵۳] س - هر گاه محرم به احرام عمره تمتع جنب باشد و آب برای او ضرر دارد یا آب ندارد و یا وقت عمره می گذرد، آیا طواف و نماز، با تیمم کافی و مجزی است؟ یا باید نایب هم بگیرد؟

ج - نایب گرفتن لازم نیست. [۷۵۴] س - آیا حجاب زن در طواف مثل حجاب او در نماز است یا فرق می‌کند؟
ج - فرق می‌کند و فقط وجه و کفین در طواف مستثنی است علی‌الأحوط. [۷۵۵] س - اگر مقداری از موهای سر زن یا جاهای دیگر بدن او، که باید در حال طواف بپوشاند، ظاهر باشد آیا به طواف او ضرر می‌رساند یا نه؟ و اگر با ظاهر بودن موی سر، طواف را انجام داده، طواف او باطل است یا نه؟

ج - اگر عمدی باشد، طواف صحیح نیست علی‌الأحوط (۳۳۴) و در غیر مورد عمد، صحیح است، مگر در جاهل مقصر علی‌الأحوط. [۷۵۶] س - شخصی در عمره تمتع طواف را تمام کرده است، ولی می‌گوید دلچسب نشد لذا یک طواف دیگر بدون خواندن نماز طواف اول، به‌جا می‌آورد و نماز و سعی به‌جا می‌آورد و تقصیر می‌کند، آیا عملش صحیح است یا نه؟

ج - عمل او صحیح است، هرچند داخل در قران حرام است. [۷۵۷] س - اکل و شرب در حال طواف جایز است یا نه؟
ج - مانع ندارد. [۷۵۸] س - کسی که در حال طواف شخصی را از روی زمین بلند می‌کند و ممکن است در این حال گامی به طرف جلو بردارد و در این حال توجه به طواف ندارد، در نتیجه نمی‌داند که آیا مقداری از مسافت را بدون قصد طواف آمده است یا نه، تکلیف او چیست؟

ج - باید آن مقدار را احتیاطاً تدارک کند. [۷۵۹] س - کودک نابالغی با اذن پدر محرم شد و طواف را نیمه‌کاره به‌تصور اینکه همین مقدار کافی است رها کرد و سعی را نیز از طبقه دوم انجام داده، تکلیف چیست؟

ج - اگر از اول قصد هفت شوط نداشته، طواف او باطل است و باید طواف و نماز و سعی را اعاده کند و بعد تقصیر نماید. [۷۶۰] س - کسی که در شوط ششم، طواف خود را رها کرد و نتوانست ادامه دهد و دیگری به جای او بقیه را به‌جا آورد، ولیکن نماز طواف را خودش خواند و بعداً متوجه شد که استراحت در خلال طواف، به طواف ضرر نمی‌رساند و او با استراحت می‌توانست خودش طواف خود را تمام نماید، اکنون تکلیف او چیست؟

ج - بقیه طواف را تمام کند و نماز را اعاده نماید. (۳۳۵) [۷۶۱] س - شخصی طواف خود را به هم می‌زند و طواف دوم را شروع می‌کند، آن را نیز به هم می‌زند و طواف سوم را آغاز کرده به اتمام می‌رساند، وظیفه او چیست؟

ج - اشکال دارد (۳۳۶) و موارد احتیاط مختلف می‌شود. [۷۶۲] س - اگر شخصی رکن مستجار (رکن یمانی) را یقین کرد که رکن حجرالأسود است، لذا طواف را از مستجار به عنوان حجرالأسود شروع کرد و هفت شوط کامل به‌جا آورد، بعداً فهمید که یقین او خطا بوده است، تکلیف او چیست؟

ج - طواف مزبور باطل است و باید تدارک شود. [۷۶۳] س - گاهی انسان شک می‌کند که این شوط طوافم به هم خورد یا نه، آیا می‌شود بعد از طواف یک شوط هم به عنوان احتیاط، اضافه بر هفت شوط آورد و بعد نماز بخواند یا خیر؟

ج - به وسوسه نباید اعتنا کرد و اگر قسمتی از طواف اشکال پیدا کند، همان قسمت باید تصحیح شود و ادامه بعد از آن به قصد طواف، بدون تصحیح آن قسمت، موجب اشکال در طواف می‌شود و با آوردن یک شوط بعد از طواف احتیاطاً، اشکال رفع نمی‌شود. [۷۶۴] س - شخص در حالی که مشغول طواف است، در شوط پنجم یقین کرد که ۵ متر در شوط اول و ۵ متر در شوط سوم بی‌اختیار طواف کرده است، تکلیف او چیست؟

ج - این طواف قابل تصحیح نیست (۳۳۷) و باید اعاده شود. [۷۶۵] س - شرایطی که در طواف واجب، لازم‌الرعايه است، آیا در طواف مستحبی نیز معتبر است یا نه؟

ج - ظاهر آن است که آنچه در مناسک استثنا نکرده معتبر است. [۷۶۶] س - در طواف مستحبی، زنان می‌دانند که به بدن مردان نگاه می‌کنند و احیاناً هم در بین فشار مردان قرار می‌گیرند، از نظر شرع اشکال ندارد؟

ج - اگر اختیاراً نگاه به نامحرم نکنند اشکال ندارد، ولی در ازدحام بهتر است مراعات کنند و در هر صورت طواف صحیح است.

[۷۶۷] س - آیا در طواف‌های مستحبی هم ختنه شرط است یا نه؟

ج - بلی شرط است. [۷۶۸] س - محرم وارد مکه شد، آیا می‌تواند قبل از اعمال عمره تمتع یا قبل از اعمال عمره مفرده و همچنین پس از محرم شدن به احرام حج تمتع و قبل از رفتن به عرفات، طواف مستحبی به‌جا آورد یا خیر؟ و اگر به‌جا آورد، به عمره و حجش ضرر می‌زند یا نه؟

ج - احوط ترک طواف مستحبی است در فرض سؤال، ولی به عمره و حج ضرر نمی‌زند. [۷۶۹] س - آیا می‌شود هر شوط از طواف مستحب را به نیت یکی از مؤمنین به‌جا آورد، یا باید مجموع هفت شوط را برای یک نفر به‌جا آورد؟
ج - نیابت در یک شوط صحیح نیست، ولی می‌تواند مجموع را به نیت چند نفر انجام دهد. [۷۷۰] س - آیا جایز است طواف مستحبی را خارج از حد طواف واجب به‌جا آورد یا نه؟

ج - جایز نیست مگر در مورد ضرورت. (۳۳۸) [۷۷۱] س - اگر حاجی از منی برگشته و هنوز طواف واجب را به‌جا نیاورده است، آیا می‌تواند طواف مستحبی به‌جا آورد یا نه؟

ج - احوط آن است که تا اعمال واجب را انجام نداده، طواف مستحبی نکند.

۲۹۱. در رابطه با طواف به حاشیه مسأله ۶۲۰ مراجعه شود.

۲۹۲. با احتمال التفات، بنابر صحت می‌گذارد مطلقاً.

۲۹۳. اگر از طواف قبل دست برداشته و لذا طواف را از اول اعاده نموده است همان طواف اعاده شده صحیح است. (استفتاء ۶۲۴۶۳)

۲۹۴. این احتیاط واجب نیست بلکه همان طوافی که از سر گرفته کفایت می‌کند. (استفتاء ۶۲۴۶۳)

۲۹۵. به حاشیه مسأله ۶۵۱ مراجعه شود.

۲۹۶. اشکال ندارد. (استفتاء ۶۲۴۶۳، س ۶)

۲۹۷. مطلقاً اشکال ندارد. (استفتاء ۶۲۴۶۳، س ۷۰۶)

۲۹۸. برای مَطاف حدّ خاصّی نمی‌باشد و در هر جای مسجدالحرام صحیح است. (مناسک حج، ص ۱۰۳، ششم)

۲۹۹. آن دور باطل است و باید آن را از حجرالأسود اعاده کند ولی چون غالباً برگشتن به عقب مشکل است بهتر است همراه جمعیت آن دور را بدون نیت ادامه دهد سپس از حجرالأسود قصد کند. (مناسک حج، م ۲۷۴)

۳۰۰. همان طواف دوم که از سر گرفته کافی است. (استفتاء ۶۲۴۶۳، س ۷۰۶)

۳۰۱. همان طوافی را که از سر گرفته صحیح است. (استفتاء ۶۲۴۶۳، س ۷۰۶)

۳۰۲. به حاشیه مسأله ۵۹۲ مراجعه شود.

۳۰۳. اگر به ذمه خریداری کرده باشد اشکالی ندارد.

۳۰۴. طوافشان صحیح است. (استفتاء ۶۲۴۶۳، س ۷۰۶)

۳۰۵. با توجه به حاشیه مسأله ۵۹۲ او را در پشت مقام ابراهیم (ع) طواف دهند.

۳۰۶. به حاشیه مسأله ۵۴۹ مراجعه شود.

۳۰۷. به حاشیه مسأله ۵۹۲ مراجعه شود.

۳۰۸. قطع طواف مستحبی و حتی طواف واجب، جایز است؛ هر چند احوط آن است که طواف واجب را به اندازه‌ای که عرفاً موالات از میان برود، قطع نکند. (مناسک حج، م ۲۶۹)

۳۰۹. اگر طواف را از سر بگیرد نیز صحیح است. (استفتاء ۶۲۴۶۳، س ۷۰۶)

۳۱۰. با توجه به اینکه از طواف اول دست برداشته اتمام همان طواف دوم کفایت می‌کند. (استفتاء ۶۲۴۶۳)

۳۱۱. تکمیل لازم نیست و می‌تواند از سر بگیرد. (استفتاء ۶۲۴۶۳، س ۷۰۶)

۳۱۲. به حاشیه مسأله ۵۶۲ و ۵۶۸ مراجعه شود.

۳۱۳. می‌تواند از طواف مزبور صرف نظر کرده و طوافی را به قصد منوب عنه از سر بگیرد. (استفتاء ۶۲۴۶۳)

۳۱۴. احتمال التفات کافی است.

۳۱۵. طواف او صحیح است. (استفتاء ۶۲۴۶۳، س ۷۰۶)

۳۱۶. به حاشیه مسأله ۵۹۲ مراجعه شود.

۳۱۷. به حاشیه مسأله ۵۸۲ مراجعه شود.

۳۱۸. به حاشیه مسأله ۵۴۹ مراجعه شود.

۳۱۹. به حاشیه مسأله ۵۹۲ مراجعه شود.

۳۲۰. اشکال ندارد. (استفتاء ۶۲۴۶۳، س ۷۰۶)

۳۲۱. وقت طواف حج و نماز آن ماه ذی‌حجه است، ولی طواف نساء و نماز آن وقت معینی ندارد. (استفتاء ۶۲۴۶۰، س ۱۷) و در

صورت نسیان تا زمانی که خود یا نایش طواف را به‌جا نیاورده چیزهایی که حلال شدنش مشروط به انجام طواف بوده بر او حلال

نمی‌گردد (مناسک حج، م ۲۸۴)

۳۲۲. به حاشیه مسأله ۵۹۲ مراجعه شود.

۳۲۳. بنا بر اعتبار محدوده خاص برای طواف، و گذشت که لازم نیست. (حاشیه مسأله ۵۹۲)

۳۲۴. همان‌طور که گذشت اقوی آن است که طواف کردن در این فاصله شرط نیست. (حاشیه مسأله ۵۹۲)

۳۲۵. اگر از ده روز تجاوز نکرده محکوم به حیض است و چنانچه طواف حج بوده در سعه وقت طواف و نماز آن را اعاده نماید و

در ضیق وقت نایب بگیرد. و چنانچه در طواف عمره تمتع بوده در سعه وقت باید طواف و نماز آن را اعاده نماید و در ضیق وقت

اگر در حین احرام پاک بوده پس از مراجعت از منی به مکه جهت اعمال حج، قبل از طواف حج و نماز آن و یا بعد از طواف حج

و نماز آن، طواف عمره تمتع و نماز آن را قضا نماید و اگر در موقع احرام عمره ناپاک بوده حج او تبدیل به حج افراد شده، و در

صورت واجب بودن حج باید بعد از حج، عمره مفرده به‌جا آورد. (مناسک حج، م ۷۷ و ۲۵۱)

۳۲۶. می‌تواند عدول به حج افراد نموده و بعد از اعمال حج، عمره مفرده انجام دهد و می‌تواند سعی و تقصیر عمره تمتع را انجام

داده و از احرام خارج شود و طواف عمره تمتع و نماز آن را در موقع مراجعت به مکه جهت انجام طواف و نماز و سعی حج تمتع

قبل از آنها و یا بعد از آنها به‌جا آورد. (مناسک حج، م ۷۷)

۳۲۷. به حاشیه مسأله ۵۴۹ و ۵۵۱ مراجعه شود.

۳۲۸. تعیین سن یائسگی محل تأمل و احتیاط است؛ بانوان می‌توانند در این مسأله به مجتهد جامع‌الشرایط دیگر مراجعه نمایند.

(اجوبه الاستفتائات، س ۲۱۶)

۳۲۹. به حاشیه مسأله ۵۴۹ مراجعه شود.

۳۳۰. به حاشیه مسأله ۷۲۶ مراجعه شود.

۳۳۱. به حاشیه مسأله ۵۴۹ مراجعه شود.

۳۳۲. اشکال ندارد. (استفتاء ۶۲۴۶۳، س ۷۰۶)

۳۳۳. به حاشیه مسأله ۵۹۲ مراجعه شود.

۳۳۴. طواف او صحیح است، اگرچه مرتکب فعل حرام شده است. (مناسک حج، م ۲۶۵)

۳۳۵. مگر اینکه موالات به هم خورده باشد که در این صورت، می‌تواند از طواف قبل صرف نظر کرده و مجدداً طواف و نماز را اعاده کند.

۳۳۶. اشکال ندارد و طواف اخیر صحیح است. (استفتاء ۶۲۴۶۳، س ۷ و ۶)

۳۳۷. به حاشیه مسأله ۵۸۲ مراجعه شود.

۳۳۸. به حاشیه مسأله ۵۹۲ مراجعه شود.

آداب و مستحبات طواف

[۷۷۲] م - در حال طواف، (۳۳۹) مستحب است بگوید:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي يُمَشَى بِهِ عَلَى طَلَلِ الْمَاءِ كَمَا يُمَشَى بِهِ عَلَى جُدَدِ الْأَرْضِ وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي يَهْتَرُّ لَهُ عَرْشُكَ وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي تَهْتَرُّ لَهُ أَقْدَامُ مَلَائِكَتِكَ وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي دَعَاكَ بِهِ مُوسَى مِنْ جَانِبِ الطُّورِ فَاسْتَجَبْتَ لَهُ وَالْقَيْتَ عَلَيْهِ مَحَبَّةً مِنْكَ وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي غَفَرْتَ بِهِ لِمُحَمَّدٍ (صلى الله عليه وآله) مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ وَأَتَمَّمْتَ عَلَيْهِ نِعْمَتَكَ أَنْ تَفْعَلَ بِي كَذَا وَكَذَا». و به جای کذا و کذا حاجت خود را بطلبد.

و نیز مستحب است در حال طواف بگوید:

«اللَّهُمَّ إِنِّي إِلَيْكَ فَاقِرٌّ وَإِنِّي خَائِفٌ مُسْتَجِيرٌ فَلَا تُغَيِّرْ جِسْمِي وَلَا تُبَدِّلْ إِسْمِي». و صلوات بر محمد و آل محمد بفرستد بخصوص وقتی که به در خانه کعبه می‌رسد و بخواند این دعا را:

«سَأَلْتُكَ، فَاقِرٌّ كَ، مِسْكِينٌ كَبَابِكَ، فَتَصِدَّقْ عَلَيَّ بِالْجَنَّةِ، اللَّهُمَّ الْبَيْتُ بَيْتُكَ وَالْحَرَمُ حَرَمُكَ وَالْعَبِيدُ عَبِيدُكَ وَهَذَا مَقَامُ الْعَائِدِ بِكَ الْمُسْتَجِيرِ بِكَ مِنَ النَّارِ فَأَعْتِقْنِي وَوَالِدَتِي وَأَهْلِي وَوُلْدِي وَإِخْوَانِي الْمُؤْمِنِينَ مِنَ النَّارِ يَا جَوَادُ يَا كَرِيمُ». و وقتی که به حجر اسماعیل رسید رو به ناودان و سر را بلند کند و بگوید:

«اللَّهُمَّ أَدْخِلْنِي الْجَنَّةَ وَأَجِرْنِي مِنَ النَّارِ بِرَحْمَتِكَ وَعَافِنِي مِنَ السَّقَمِ وَأَوْسِعْ عَلَيَّ مِنَ الرِّزْقِ الْحَلَالِ وَادْرَأْ عَنِّي شَرَّ فَسَقَةِ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ وَشَرَّ فَسَقَةِ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ». و چون از حجر بگذرد و به پشت کعبه برسد، بگوید:

«يَا ذَا الْمَنِّ وَالطُّوْلِ يَا ذَا الْجُودِ وَالْكَرَمِ إِنَّ عَمَلِي ضَعِيفٌ فَضَاعِفُهُ لِي وَتَقَبَّلُهُ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ». و چون به رکن یمانی برسد دست بردارد و بگوید:

«يَا اللَّهُ يَا وَلِيَّ الْعَافِيَةِ وَخَالِقَ الْعَافِيَةِ وَرَازِقَ الْعَافِيَةِ وَالْمُنْعِمَ بِالْعَافِيَةِ وَالْمَنَّانُ بِالْعَافِيَةِ وَالْمُتَفَضِّلُ بِالْعَافِيَةِ عَلَيَّ وَعَلَى جَمِيعِ خَلْقِكَ يَا رَحْمَنَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَرَحِيمَهُمَا صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَارْزُقْنَا الْعَافِيَةَ وَتَمَامَ الْعَافِيَةِ وَشُكْرَ الْعَافِيَةِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ». پس سر به جانب کعبه بالا کند و بگوید:

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي شَرَّفَكَ وَعَظَمَكَ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي بَعَثَ مُحَمَّدًا نَبِيًّا وَجَعَلَ عَلِيًّا إِمَامًا. اللَّهُمَّ اهْدِ لِي خِيَارَ خَلْقِكَ وَجَنِّبْهُ شَرَّ رَارِ خَلْقِكَ». و چون میان رکن یمانی و حجر الأسود برسد، بگوید:

«رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ». و در شوط هفتم وقتی که به مستجار رسید مستحب است دو دست خود را بر دیوار خانه بگشاید و شکم و روی خود را به دیوار کعبه بچسباند و بگوید:

«اللَّهُمَّ الْبَيْتُ بَيْتُكَ وَالْعَبِيدُ عَبِيدُكَ وَهَذَا مَكَانُ الْعَائِدِ بِكَ مِنَ النَّارِ». پس به گناهان خود اعتراف نموده و از خداوند عالم آمرزش آن را بطلبد که ان شاء الله تعالی مستجاب خواهد شد، بعد بگوید:

«اللَّهُمَّ مِنْ قَبْلِكَ الرُّوحُ وَالْفَرْجُ وَالْعَافِيَةُ. اللَّهُمَّ إِنَّ عَمَلِي ضَعِيفٌ فَضَاعِفُهُ لِي وَاعْفِرْ لِي مَا طَلَعَتْ عَلَيْهِ مِنِّي وَخَفِيَ عَلَيَّ خَلْقِكَ أَسْتَجِيرُ

بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ». و آنچه خواهد دعا کند و رکن یمانی را استلام کند و به نزد حجرالأسود آمده و طواف خود را تمام نموده و بگوید: «اللَّهُمَّ قَنَعْنِي بِمَا رَزَقْتَنِي وَبَارِكْ لِي فِيهَا آتَيْتَنِي». و برای طواف کننده مستحب است در هر شوط، ارکان خانه کعبه و حجرالأسود را استلام نماید و در وقت استلام حجر بگوید:

«أَمَاتِي أَدِيَّتَهَا وَمِيثَاقِي تَعَاهَدْتُهُ لِتَشْهَدَ لِي بِالْمُؤَافَاةِ».

۳۳۹. و شایسته است که در حال طواف، همواره خشوع و حضور قلب داشته و به ذکر خدا مشغول باشد و ادعیه وارده را قرائت نماید. (مناسک حج، م ۲۴۲)

فصل پنجم: نماز طواف

اشاره

[۷۷۳] م - واجب است بعد از تمام شدن طواف عمره، دو رکعت نماز بخواند؛ مثل نماز صبح.

[۷۷۴] م - می‌تواند نماز طواف را با هر سوره‌ای که خواست بخواند، مگر سوره‌های سجده، و مستحب است در رکعت اول، بعد از «حمد»، سوره «قل هو الله احد» را بخواند و در رکعت دوم، سوره «قل یا ایها الکافرون» را بخواند.

[۷۷۵] م - جایز است نماز طواف را بلند بخواند مثل نماز صبح یا آهسته مثل نماز ظهر.

[۷۷۶] م - شک در رکعات نماز طواف موجب بطلان نماز است و باید اعاده کند و بعید نیست اعتبار ظن در رکعات و در ظن در افعال احتیاط کند. و در احکام، این نماز با نماز یومیه مساوی است.

[۷۷۷] م - احوط آن است (۳۴۰) که بعد از طواف مبادرت به نماز کند و زود به جا آورد.

[۷۷۸] م - واجب است که این نماز نزد مقام ابراهیم واقع شود و احتیاط (۳۴۱) واجب آن است که پشت مقام به جا آورد [به طوری] که سنگی که مقام است بین او و خانه کعبه واقع شود و بهتر آن است که هرچه ممکن باشد نزدیک تر بایستد، لیکن نه به طوری که مزاحمت با سایرین کند.

[۷۷۹] م - اگر به واسطه زیادی جمعیت نتوانست پشت مقام بایستد؛ به طوری که گفته شود نزد مقام نماز می‌کند به واسطه دوری زیاد، (۳۴۲) در یکی از دو جانب به جا آورد در جایی که گفته شود نزد مقام نماز می‌خواند.

[۷۸۰] م - اگر ممکن نشد در دو جانب نزد مقام نماز را به جا آورد باید ملاحظه نزدیک تر را بکنند از میان دو جانب و پشت (۳۴۳) مقام، و اگر سه طرف مساوی باشند، در پشت نماز بخواند و در دو طرف کافی نیست و اگر دو طرف نزدیک تر از پشت باشند به مقام و لکن هیچ کدام نزد مقام نباشد بعید نیست جایز بودن اکتفا به پشت لکن احتیاط آن است که یک نماز در پشت مقام بخواند و یک نماز در یک طرف با ملاحظه نزدیک تری و احوط اعاده نماز است در صورت امکان در پشت مقام تا وقتی که وقت تنگ نشده برای سعی.

[۷۸۱] م - جایز است نماز طواف مستحب را در هر جای مسجد الحرام که بخواند به جا آورد، اگر چه در حال اختیار، بلکه گفته‌اند که آن را می‌تواند عمداً ترک کند.

[۷۸۲] م - اگر کسی نماز طواف واجب را فراموش کند باید هر وقت که یادش آمد در مقام ابراهیم به جا آورد و به همان دستوری که در مسأله ۷۷۸ بیعد ذکر شده عمل نماید.

[۷۸۳] م - اگر نماز طواف را فراموش کند و در بین سعی بین صفا و مروه یادش بیاید، از همان جا سعی را رها کند و برگردد، دو رکعت نماز را بخواند، بعد از آن، سعی را از همان جا تمام کند.

- [۷۸۴] م - شخصی که نماز را فراموش کرده و سایر اعمال را که بعد از نماز باید عمل کند، عمل کرده، اعاده آنها ظاهراً لازم نباشد، اگر چه احتیاط استحبابی در اعاده است.
- [۷۸۵] م - اگر برگشتن به مسجدالحرام مشکل باشد از برای شخصی که نماز را فراموش کرده، باید هر جا یادش آمد نماز را به جا آورد، اگر چه در شهر دیگر باشد (۳۴۴) و برگشتن به حرم لازم نیست، اگر چه آسان باشد.
- [۷۸۶] م - اگر کسی این نماز را به جا نیاورد و بمیرد، واجب است بر پسر بزرگ او، که آن را قضا کند؛ به نحوی که در کتاب «صلاة» تفصیل داده شده است.
- [۷۸۷] م - جاهل (۳۴۵) به مسأله، در احکامی که برای ناسی ذکر شد، شریک است با او.
- [۷۸۸] م - واجب است بر هر مکلفی که نماز خود را یاد بگیرد و قرائت و ذکرهای واجب را پیش کسی درست کند که تکلیف الهی را به طور صحیح به جا آورد، خصوصاً کسی که می‌خواهد به حج برود باید نماز را تصحیح کند، چون بعضی گفته‌اند اگر نماز او درست نباشد عمره او باطل است و همچنین حج نیز باطل است. پس علاوه بر آن که به این قول، از حَجَّةُ الاسلام براءت ذمه پیدا نمی‌کند، ممکن است چیزهایی که در احرام بر او حرام شده بود؛ مثل زن و چیزهایی که گذشت، بر او حلال نشود.
- [۷۸۹] م - اگر شخصی نتوانست قرائت یا ذکرهای واجب را یاد بگیرد باید نماز را به هر ترتیبی که می‌تواند خودش به جا آورد و کافی است و اگر ممکن است، کسی را بگمارد که نماز را تلقین او کند و احتیاط آن است که در مقام ابراهیم به شخص عادل اکتفا کند، لیکن اکتفا به نماز جماعت نکند؛ چنانکه نایب گرفتن نیز کافی نیست. (۳۴۶)
- [۷۹۰] م - نماز طواف را در همه اوقات می‌شود خواند مگر آن که مزاحمت کند با وقت نماز واجب، که اگر نماز طواف بخواند موجب فوت یومیه شود، پس باید اول نماز یومیه را بخواند.
- [۷۹۱] م - اگر کسی از روی بی‌مبالاتی مسامحه کرد در یاد گرفتن قرائت و ذکر واجب نماز تا وقت تنگ شد، نماز را به هر نحو که می‌تواند باید بخواند و صحیح است، لیکن معصیت کار است و احتیاط آن است که به دستور مسأله ۷۸۹ عمل کند و اگر ممکن است کسی را وادار کند که تلقین او کند.
- [۷۹۲] م - نماز طواف استحبابی لازم نیست در نزد مقام ابراهیم باشد بلکه در هر جای مسجدالحرام جایز است، به خصوص در موقع ازدحام مناسب است مراعات سایر حجج را بنمایند.
۳۴۰. نباید بین طواف و نماز آن فاصله ایجاد شود. (مناسک حج، م ۲۸۸)
۳۴۱. واجب است که نماز [طواف] پشت مقام ابراهیم (ع) و - در صورت عدم ایجاد زحمت برای دیگران - نزدیک به مقام اقامه شود؛ و در صورتی که این امر میسر نشود، می‌تواند آن را در مسجدالحرام، پشت مقام و با فاصله از آن، به جا آورد. (مناسک حج، م ۲۹۰)
۳۴۲. به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.
۳۴۳. به حاشیه مسأله ۷۷۸ مراجعه شود.
۳۴۴. اگر پیش از خروج از مکه به یاد آورد و برگشت به مسجدالحرام برای او حرجی نباشد، باید برگردد به مسجدالحرام برای انجام نماز طواف، و اگر پس از خروج از مکه مکرمه به یادش آمد که نماز طواف را نخوانده است، باید آن را در همان محلی که به یاد آورده اقامه کند. (مناسک حج، م ۲۹۱)
۳۴۵. قاصر و یا مقصر. (مناسک حج، م ۲۹۲)
۳۴۶. جایز بودن اقامه‌ی نماز طواف به جماعت معلوم نیست. (مناسک حج، م ۲۹۵)

استفتانات نماز طواف

- ج - [۷۹۳] س - کسی نماز طوافِ عمره را در داخل حجر اسماعیل (ع) به‌جا آورده و بعد از تقصیر متوجه شده است، وظیفه او چیست؟
- ج - باید نماز را اعاده کند [۷۹۴]. □ س - شخصی بعد از طواف، وضویش باطل شد و خجالت کشید که بگوید، نمازش را بی‌وضو خواند و بعد از آن، سعی و تقصیر را انجام داد و مُحَل شد، وظیفه او چیست؟
- ج - باید نماز و سعی و تقصیر را اعاده کند. [۷۹۵] س - زنی نماز طواف خود را در حجر اسماعیل خواند و چون به منزل آمد، ملتفت شد که حائض شده است و تا وقوف به عرفات پاک نمی‌شود، وظیفه او نسبت به نماز چیست و آیا عمل او صحیح است یا خیر؟
- ج - عمره او صحیح است و باید برای حج تمتع محرم شود و وقتی خواست طواف و نماز حج را انجام دهد، قبل یا بعد از آن، نماز طواف عمره تمتع را به‌جا آورد. [۷۹۶] س - کسی که هرچه سعی نمود موارد غیر صحیح قرائت خود را تصحیح کند نتوانست و نیز شخصی دیگر را جهت اقتدا کردن و یا تلقین نمودن قرائت صحیح پیدا نکرد وظیفه‌اش چیست؟
- ج - به هر نحو قدرت دارد بخواند و به جماعت خواندن حتی در فرض امکان واجب نیست. [۳۴۷] [۷۹۷] س - در موقعی که شخص طواف می‌کرده جمعیت زیاد بوده و بعد از آن در اثر ازدحام، نتوانسته است که نزدیک مقام نماز بخواند و در آن وقت چاره‌ای بغیر از نماز خواندن دور از مقام نداشته، آیا نماز او صحیح است یا خیر؟
- ج - اگر امکان نداشته با فرض اضطرار مانع ندارد. [۷۹۸] س - آیا در صورت ازدحام که نشود پشت مقام یا احد الجانین آن نماز طواف خواند تا حدود منبر و نماز در قسمت راست یا چپ منبر خوانده شد، باز هم نماز در مقام، در صورت امکان، همان روز یا روزهای دیگر لازم است؟
- ج - در صورتی که تا بعد از فوات موالات عرفیه بین طواف و نماز آن عذر باقی بوده اعاده واجب نیست. [۷۹۹] س - در مسأله شش نماز طواف، در تحریر الوسیله فرموده‌اید: «والأحوط الإقتداء بشخص عادل» و در مسأله اول نماز جماعت همان کتاب فرموده‌اید: «بَلْ مشروعیة الجماعة فی صلاة الطواف و کذا صلاة الإحتیاط محلّ اشکال» بفرمایید منظور چیست؟
- ج - منظور از مشروعیت، صحت است و احتیاط مزبور استحبابی است و نباید به جماعت اکتفا شود. [۸۰۰] س - برای کسانی که قرائتشان درست نیست و می‌خواهند نماز طوافشان را به جماعت بخوانند، آیا می‌توانند نماز طواف حج را به نماز طواف نساء یا بالعکس و یا کسی که نایب است به کسی که نایب نیست و یا نماز طواف واجب را به مستحب و بالعکس اقتدا کنند یا نه؟
- ج - اکتفا به جماعت نباید بکنند و احتیاط (۳۴۸) در همه موارد سؤال حاصل می‌شود. [۸۰۱] س - کسی که قرائتشان درست نیست، آیا می‌تواند تبرعاً از کسی که حج واجب بر عهده دارد نیابت کند و حج انجام دهد؟
- ج - نیابت چنین شخصی صحیح نیست هرچند تبرعی باشد، مگر آن‌که بتواند قرائت خود را تصحیح کند و از ذوی‌الأعذار محسوب نباشد، که در این صورت می‌تواند نیابت را قبول نماید، ولی باید قرائت خود را درست کند [۸۰۲]. □ س - افرادی با اینکه قرائتشان درست نیست و کلمات نماز را نمی‌توانند درست بگویند، در حج نایب می‌شوند و عمره را به نیت منوب‌عنه انجام می‌دهند، بعد متوجه می‌شوند که نمی‌توانند نایب شوند، آیا چگونه از احرام خارج می‌شوند و برای حج چه وظیفه‌ای دارند؟
- ج - در صورت امکان باید قرائت خود را درست کنند و عمل نیابی خود را تصحیح نمایند تا از احرام خارج شوند، بلی اگر ممکن نیست و معذور هستند احرام آنها صحیح واقع نشده و از احرام خارج هستند. [۸۰۳] س - کسی که مطمئن باشد قرائتشان یا ذکرهای که در نماز می‌گویند درست است و نماز طواف را؛ اعم از طواف زیارت و نساء، همان‌گونه بخواند، بعد معلوم شود که اشتباه بوده است، آیا باید چه کند؟

ج - اگر احتمال غلط بودن آن را نمی‌داده، نمازش صحیح است. [۸۰۴] س - چند روزی که اطراف کعبه به قدری شلوغ است که صف طواف تا پشت مقام ابراهیم (ع) می‌آید و نماز خواندن پشت مقام و نزدیک آن ممکن نیست مگر اینکه چند نفری اطراف انسان بایستند تا انسان نماز طوافش را بخواند، بفرماید آیا حتماً نماز باید خلف مقام و نزدیک آن باشد ولو به این صورت، یا دورتر تا هر جا که می‌تواند به تنهایی نماز بخواند، کافی است؟

ج - اگر امکان دارد و محذوری در بین نیست، باید خلف و نزد مقام نماز بخواند (۳۴۹) و در مورد ضرورت، تأخیر مانع ندارد با مراعات الأقرب فالأقرب. [۸۰۵] س - در نماز طواف که انسان مشغول ذکر بود، او را حرکت دادند، ذکر را تکرار کرد، دوباره تکان دادند و تکرار کرد، آیا مانعی ندارد؟

ج - اگر طوری حرکت کرده که استقرار او از بین رفته، مانع ندارد و در غیر این صورت تکرار نکند مگر به قصد احتیاط، به شرط آن که وسوسه نباشد. [۸۰۶] س - آیا محمول نجسی که در طواف معفو نیست، (۳۵۰) در نماز طواف مثل نمازهای یومیه معفو است یا نه؟

ج - در نماز طواف حکم نمازهای یومیه را دارد. [۸۰۷] س - بین طواف و نماز آن، اگر نماز مستحبی یا عبادت مستحبی دیگر به جا آورد، اشکال دارد یا نه؟

ج - احتیاط در ترک آن و مبادرت به نماز طواف است. (۳۵۱) [۸۰۸] س - گاهی در پشت مقام ابراهیم (ع) جمعیت زیاد است و چون زن و مرد کنار هم قرار می‌گیرند، احیاناً مورد فشار ازدحام واقع می‌شوند، بدون اینکه ریبه و فساد در بین باشد، آیا به نماز طواف ضرر نمی‌رساند؟

ج - برای نماز ضرر ندارد. (۳۵۲) [۸۰۹] س - احیاناً انسان می‌داند که اگر نماز طواف را شروع کند، طواف کننده‌ها می‌آیند و او را حرکت می‌دهند و جابجا می‌کنند، در عین حال نماز را شروع می‌کند، آیا اگر این نماز را تمام کند، صحیح است؟

ج - اگر صحیحاً تمام کند مانع ندارد. [۸۱۰] س - در مناسک فرموده‌اید بر هر مکلفی واجب است قرائت نمازهای یومیه‌اش را یاد بگیرد، خصوصاً برای حج، حال اگر حاجی کوتاهی کرد و برای تعلم و یادگیری قرائت نماز اقدام ننمود، آیا همین نماز باطل کفایت می‌کند و یا اینکه باید نایب بگیرد و در صورتی که نیابت را لازم نمی‌دانید، آیا همین نماز کافی است یا خیر؟

ج - اگر وقت ضیق شود؛ به طوری که اگر بعد از طواف بخواهد نماز را یاد بگیرد موالات بین نماز و طواف فوت می‌شود، خودش هر طور می‌تواند بخواند. [۸۱۱] س - زنی مُحرم به احرام عمره تمتع شده و پس از ورود به مکه و انجام طواف، قبل از اینکه نماز طواف بخواند حائض گردیده، چه وظیفه دارد؟

ج - اگر وقت وسعت دارد صبر کند تا پاک شود و نماز را بخواند و بقیه اعمال را انجام دهد و چنانچه وقت تنگ باشد سعی و تقصیر عمره تمتع را انجام دهد و مُحرم شود به حج تمتع و بعد از طواف حج یا قبل از آن، نماز را بخواند و سپس بقیه اعمال را انجام دهد. [۸۱۲] س - کسی که نمازش را غلط می‌خواند و وقت تصحیح آن را ندارد، می‌فرماید نماز طواف را به همان کیفیت که می‌تواند خودش بخواند، آیا چنین کسی می‌تواند عمره مفرده مستحبی به جا بیاورد؟

ج - اشکال ندارد □. [۸۱۳] س - شخصی طواف عمره را به جا آورده و بدون نماز و سعی، تقصیر کرده است، تکلیف او چیست؟

ج - باید نماز و سعی را به جا آورد و با فرض جهل یا نسیان، اعاده تقصیر لازم نیست اگر چه احوط است. [۸۱۴] س - آیا مقصود از «نماز طواف نزد مقام» پشت مقام است یا شامل دو طرف مقام نیز می‌شود؟

ج - باید خلف مقام باشد. [۸۱۵] س - اگر کسی نماز را در غیر از مقام ابراهیم بخواند و با اعتقاد به صحت آن بقیه اعمال را انجام دهد، وظیفه او چیست؟

ج - فقط نماز را باید اعاده کند. [۸۱۶] س - اگر پشت مقام ابراهیم دو طبقه شود، آیا نماز در طبقه بالا یا زیر زمین صحیح است؟

ج - در صورتی که احراز نشود خلف مقام نماز خوانده، صحیح نیست. [۸۱۷] س - شخصی نماز طواف را، به اعتقاد اینکه حجر اسماعیل مقام ابراهیم است، در حجر اسماعیل خوانده، چه باید بکند؟

ج - باید نماز را اعاده کند. [۸۱۸] س - آیا نماز طواف واجب را می‌توان با نماز جماعت یومیه به‌جا آورد؟

ج - صحت آن محل اشکال است. (۳۵۳) [۸۱۹] س - پشت مقام تا چه اندازه‌ای صادق است و آیا حد معینی نمی‌توان برای آن فرض کرد؟

ج - عرفی است. [۸۲۰] س - آیا فاصله انداختن بین طواف و نماز به مقدار دو رکعت نماز اشکال دارد و اصولاً چه مقدار فاصله مُخَلّ است؟

ج - مانع ندارد، و میزان مبادرت عرفیه است. و در هر صورت با تأخیر نماز، اعاده طواف لازم نیست. [۸۲۱] س - گاهی طواف تا نزدیک تالارهای مسجد می‌رسد، آیا در این صورت می‌شود نماز طواف را پشت سر طواف کنندگان به‌جا آورد و آیا صدق پشت مقام می‌نماید؟

ج - صدق خَلْف، به نظر عرف است. (۳۵۴) [۸۲۲] س - شخصی مُحْرَم به احرام عمره تمَتَّع، وارد مکه شده است و هفت روز مثلاً در مکه توقف دارد و نماز او غلطهای زیادی دارد، آیا واجب است که تا آخر وقت در احرام بماند و نمازش را اصلاح کند و بعد شروع به طواف کند یا وظیفه دیگری دارد؟

ج - لازم نیست تا آن وقت صبر کند، و اگر بعد از طواف تا قبل از فوات موالات عرفیه بین طواف و نماز نتواند غلطهای خود را درست کند، به هر نحو می‌تواند نماز بخواند. [۸۲۳] س - این جانب چند سال قبل به مکه معظمه مشرف شدم و در آن‌جا اولاً نماز طواف نساء و نماز طواف برای هر دو طواف واجب را که یکی عمره مفرده و دیگری حج می‌باشد نخوانده‌ام و ثانیاً در تعداد اشواط طواف دوم هم در شک می‌باشم، لطفاً مرا راهنمایی کنید.

ج - اگر بعد از طواف و انصراف از آن، شک در عدد اشواط کرده‌اید به شک اعتنا نکنید و نمازهایی را که نخوانده‌اید، اگر نمی‌توانید به مکه بروید در محل خود بخوانید (۳۵۵) و تا نخوانده‌اید حرمت نساء باقی است.

۳۴۷. به حاشیه مسأله ۷۸۹ مراجعه شود.

۳۴۸. جایز بودن اقامه‌ی نماز طواف به جماعت معلوم نیست. (مناسک حج، م ۲۹۵)

۳۴۹. به حاشیه مسأله ۷۷۸ مراجعه شود.

۳۵۰. به حاشیه مسأله ۵۶۲ مراجعه شود.

۳۵۱. نباید میان طواف و نماز آن فاصله ایجاد شود، و معیار تشخیص ایجاد فاصله یا عدم آن بر مبنای عرف است. (مناسک حج، م ۲۸۸)

۳۵۲. اگر مرد و زن در کنار هم نماز طواف به‌جا آورند، در صورتی که مرد اندکی جلوتر باشد، و یا میان آنها مقدار کمی - حتی به اندازه‌ی یک وجب - فاصله باشد، نماز آنها صحیح است. (مناسک حج، م ۲۹۴)

۳۵۳. جایز بودن اقامه‌ی نماز طواف به جماعت معلوم نیست. (مناسک حج، م ۲۹۵)

۳۵۴. به حاشیه مسأله ۷۷۸ مراجعه شود.

۳۵۵. در همان محلی که هستید، بخوانید. (مناسک حج، م ۲۹۱ و ۲۹۲)

مستحبات نماز طواف

[۸۲۴] م - در نماز طواف، مستحب است بعد از حمد در رکعت اول سوره توحید و در رکعت دوم سوره جحد را بخواند و پس از

نماز، حمد و ثنای الهی را به‌جا آورد و صلوات بر محمد و آل محمد بفرستد و از خداوند عالم طلب قبول نماید و بگوید:

«اللَّهُمَّ تَقَبَّلْ مِنِّي وَلَا تَجْعَلْهُ آخِرَ الْعَهْدِ مِنِّي. الْحَمْدُ لِلَّهِ بِمَحَامِدِهِ كُلِّهَا عَلَى نِعْمَائِهِ كُلِّهَا حَتَّى يَنْتَهِيَ الْحَمْدُ إِلَى مَا يُحِبُّ وَيَرْضَى، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَتَقَبَّلْ مِنِّي وَطَهِّرْ قَلْبِي وَزَكِّ عَمَلِي». و در روایت دیگر است:

«اللَّهُمَّ اِزْحَمْنِي بِطَاعَتِي اِيَّاكَ وَطَاعِيَةَ رَسُولِكَ (اللَّهُمَّ جَنِّبْنِي أَنْ أَتَعَدَّى حُدُودَكَ وَاجْعَلْنِي مِمَّنْ يُحِبُّكَ وَيُحِبُّ رَسُولَكَ وَمَلَائِكَتَكَ وَعِبَادَكَ الصَّالِحِينَ».

و در بعضی از روایات است که حضرت صادق (علیه السلام) بعد از نماز طواف به سجده رفته و چنین می‌گفت:

«سَجَدَ لَكَ وَجْهِي تَعْتِيداً وَرِقاً لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ حَقّاً حَقّاً الْأَوَّلُ قَبْلَ كُلِّ شَيْءٍ وَالْآخِرُ بَعْدَ كُلِّ شَيْءٍ وَهَذَا نَادَا بَيْنَ يَدَيْكَ نَاصِيَةً يَبْدَكَ فَاغْفِرْ لِي إِنَّهُ لَا يَعْفِرُ الذَّنْبَ الْعَظِيمَ غَيْرَكَ فَاعْفِرْ لِي فَإِنِّي مُقِرٌّ بِذُنُوبِي عَلَى نَفْسِي وَلَا يَدْفَعُ الذَّنْبَ الْعَظِيمَ غَيْرُكَ».

و بعد از سجده، روی مبارک آن حضرت از گریه چنین بود که گویا در آب فرو رفته باشد.

فصل ششم: سعی و بعضی احکام آن

اشاره

- [۸۲۵] م - واجب است بعد از به‌جا آوردن نماز طواف، سعی کند بین صفا و مروه، که دو کوه معروف‌اند.
- [۸۲۶] م - مراد از «سعی» آن است که از کوه صفا برود به مروه و از مروه برگردد به صفا.
- [۸۲۷] م - واجب است سعی بین صفا و مروه هفت مرتبه باشد که به هر مرتبه شَوَاطِطِ گویند؛ به این معنا که از صفا به مروه رفتن یک شَوَاطِطِ است و از مروه به صفا برگشتن نیز یک شَوَاطِطِ است.
- [۸۲۸] م - واجب است اول از صفا شروع کند و باید در دور هفتم به مروه ختم شود، و اگر از مروه شروع کند، هر وقت فهمید باید اعاده کند و اگر در بین سعی بفهمد باید از سر بگیرد و از صفا شروع کند.
- [۸۲۹] م - احتیاط آن است که ابتدا کند از جزء اول صفا و از آن‌جا شروع به سعی کند (۳۵۶) و در صورتی که روی کوه برود و همان‌طور به نحو متعارف سعی کند کفایت می‌کند.
- [۸۳۰] م - در سعی مابین صفا و مروه جایز است سواره و بر روی محمل، چه در حال اختیار و چه با عذر لیکن راه رفتن افضل است.
- [۸۳۱] م - طهارت از حدث و خَبْث و ستر عَوْرَتِ در سعی معتبر نیست، گرچه احوط مراعات طهارت از حدث است.
- [۸۳۲] م - واجب است سعی را بعد از طواف و نماز آن به‌جا آورد و اگر عمداً پیش از آنها به‌جا آورد باید بعد از طواف و نماز، آن را اعاده کند.
- [۸۳۳] م - اگر از روی فراموشی مقدم بدارد سعی را بر طواف، اقوی آن است که آن را اعاده کند و همچنین است اگر از روی ندانستن مسأله مقدم بدارد.
- [۸۳۴] م - واجب است رفتن و برگشتن از راه متعارف باشد، پس اگر از راه غیر متعارف به صفا برود یا به مروه، سعیش باطل است.
- [۸۳۵] م - اگر بین صفا و مروه را دو طبقه یا چند طبقه کنند و تمام طبقات بین دو کوه باشد، از هر طبقه جایز است سعی کند گرچه احوط سعی از همان راهی است که از اول متعارف بوده.
- [۸۳۶] م - اگر طبقه زیرزمینی درست شد و کوه صفا و مروه ریشه‌دار بود و سعی بین آن دو واقع شد صحیح است علی‌الظاهر و احوط سعی از طبقه روی زمینی است.
- [۸۳۷] م - واجب است در وقت رفتن به طرف مروه، متوجه به آن‌جا و وقت رفتن رو به صفا متوجه به آن باشد. پس اگر عقب عقب

- برود یا پهلو را به طرف صفا یا مروه کند و برود باطل است، لیکن نگاه کردن به چپ و راست بلکه گاهی به پشت سر اشکال ندارد. (۳۵۷)
- [۸۳۸] م - جایز است به جهت استراحت و رفع خستگی، نشستن یا خوابیدن بر صفا یا مروه و همین طور جایز است نشستن یا خوابیدن بین آنها برای رفع خستگی و لازم نیست عذری داشته باشد بنا بر اقوی.
- [۸۳۹] م - جایز است تأخیر سعی از طواف و نماز آن، برای رفع خستگی یا تخفیف گرمی هوا و جایز است بدون عذر تأخیر بیندازد تا شب، گرچه احتیاط در تأخیر نینداختن است.
- [۸۴۰] م - جایز نیست تأخیر انداختن تا فردا بدون عذر؛ از قبیل مرض.
- [۸۴۱] م - سعی از عبادات است و باید آن را بابت خالص برای فرمان خدای تعالی بیاورد.
- [۸۴۲] م - سعی مثل طواف رکن است و حکم ترک آن از روی عمد یا سهو چنان است که در طواف گذشت.
- [۸۴۳] م - زیاد کردن در سعی بر هفت مرتبه از روی عمد موجب باطل شدن آن است به تفصیلی که در طواف گذشت.
- [۸۴۴] م - اگر از روی فراموشی زیاد کند بر سعی؛ چه کمتر از یک مرتبه یا بیشتر، سعی او صحیح است و بهتر آن است که زاید را رها کند، (۳۵۸) گرچه بعید نیست که بتواند آن را به هفت مرتبه برساند.
- [۸۴۵] م - اگر سعی را کم کند سهواً، واجب است آن را اتمام کند هر وقت یادش بیاید و اگر به وطن خود مراجعت کرده و برای او مشقت ندارد، باید مراجعت کند و اگر نمی‌تواند یا مشقت دارد باید نایب بگیرد.
- [۸۴۶] م - اگر کمتر از یک مرتبه سعی کرد و بقیه را فراموش کرد بیاورد، احتیاط واجب آن است که سعی را از سر بگیرد و اگر بعد از تمام کردن یک مرتبه یا بیشتر فراموش کرد به هفت مرتبه برساند جایز است از همان جا سعی را تمام کند، لیکن احتیاط آن است که اگر چهار مرتبه را تمام نکرده، تمام کند و از سر بگیرد.
- [۸۴۷] م - با تمام کردن سعی، حلال نمی‌شود بر او آنچه حرام شده بود به واسطه احرام.
- [۸۴۸] م - اگر فراموش کرد بعضی سعی را در عمره تمتع، پس به گمان اینکه اعمال عمره تمام شده، از احرام خارج شد و بعد از آن نزدیکی با زنان کرد، واجب است برگردد و سعی را تمام کند و احتیاط واجب آن است که یک گاو برای کفاره ذبح کند.
- [۸۴۹] م - اگر فراموش کرد بعضی سعی را در عمره تمتع و تقصیر کرد و بعد از آن نزدیکی با زنان کرد، احتیاط واجب آن است که به دستور مسأله سابق عمل کند، بلکه احتیاط واجب آن است (۳۵۹) که در این دو حکم سعی در غیر عمره تمتع را نیز ملحق به تمتع کند در کفاره و اتمام.
- [۸۵۰ □] م - اگر شک کند در عدد رفت و آمدها بعد از تقصیر، اعتنا نکند و اگر شک کند بعد از آن که از عمل فارغ شد و منصرف شد، چون بناگذاری بر اتمام و اعتنا نکردن به شک خالی از اشکال نیست، احتیاط آن است که آنچه احتمال نقص می‌دهد اتمام کند خصوصاً اگر شک در ناقص گذاشتن در این باشد که عمداً برای حاجتی ترک کرده است سعی را، که برگردد و اتمام کند که در این صورت وجوب اتمام بعید نیست و اگر شک در زیاده دارد و می‌داند ناقص نشده اعتنا نکند.
- [۸۵۱] م - اگر بعد از فارغ شدن از سعی یا از هر دوری، شک در درست آوردن آن کند اعتنا نکند و سعیش صحیح است و همین طور اگر در بین رفت و آمد، شک در صحیح به جا آوردن جزء پیش کند، اعتنا نکند.
- [۸۵۲] م - اگر در مروه شک کند که هفت دفعه رفت و آمد کرده یا زیاده‌تر؛ مثل اینکه شک کند بین هفت و نه اعتنا نکند و اگر قبل از رسیدن به مروه شک کند که این دور هفت است یا کمتر، ظاهراً سعی او باطل است و همچنین است هر شکی که به کمتر از هفت تعلق بگیرد؛ مثل شک بین یک و سه یا دو و چهار و هکذا.
- [۸۵۳ □] م - اگر طواف را در روزی به جا آورد و روز بعد شک کرد که سعی کرده است یا نه، بعید نیست بناگذاری بر آوردن،

- گرچه احتیاط در آوردن است، مگر آن که بعد از تقصیر شک کند که در این صورت لازم نیست سعی کند.
۳۵۶. در هر دور باید تمام فاصله میان صفا و مروه را بپیماید اما بالا رفتن از بلندی صفا و مروه لازم نیست. (مناسک حج، م ۳۰۲)
۳۵۷. گرداندن تنها صورت به چپ یا راست یا به پشت سر مانعی ندارد. (مناسک حج، م ۳۰۳)
۳۵۸. و باید از زمان یادآوری بقیه مقدار اضافه را ادامه ندهد. (مناسک حج، م ۳۱۱)
۳۵۹. متعرض این احتیاط نشده‌اند.

مسائل متفرقه سعی

- [۸۵۴] م - کسی که می‌دانسته باید هفت مرتبه بین صفا و مروه سعی کند و با همین نیت از صفا شروع کرده ولی رفت و برگشت را یک مرتبه حساب کرده و در نتیجه چهارده مرتبه سعی نموده، احتیاط آن است که سعی (۳۶۰) را اعاده کند، اگر چه اقوی کفایت همان سعی است.
- [۸۵۵] م - کسی که بعد از ظهر، طواف و نماز را به جا می‌آورد و سعی را شب انجام می‌دهد، اگر بدون تأخیر عرفی، سعی در شب واقع شود مانع ندارد و احتیاط آن است که تا شب تأخیر نیندازد، (۳۶۱) اگر چه اقوی کفایت است.
- [۸۵۶] م - سعی در طبقه فوقانی، اگر محرز نیست که بین صفا و مروه است، جایز نیست. (۳۶۲)
۳۶۰. سعی صحیح است. (مناسک حج، م ۳۱۱)
۳۶۱. به تأخیر انداختن سعی پس از طواف و نماز طواف تا روز بعد از آن جایز نیست، اما تأخیر در انجام آن تا شب [همان روز] مانعی ندارد. (مناسک حج، م ۳۰۱)
۳۶۲. صحیح نیست. (مناسک حج، م ۳۰۵)

استفتائات سعی

- [۸۵۷] س - کسی که در اثنای سعی متوجه شود که طواف او بیش از هفت شوط بوده تکلیف او چیست؟
- ج - می‌تواند (۳۶۳) به این نحو احتیاط کند که سعی را تمام نماید و بعد از فوت موالات عرفیه بین شوط زاید طواف و مقدار باقیمانده تا ۱۴ شوط، طواف و نماز و سعی را اعاده کند و بعد تقصیر نماید. [۸۵۸] س - اگر از مروه شروع و به صفا ختم کرده و بعد فهمیده است، وظیفه او چیست، به خصوص اگر تقصیر کرده باشد؟
- ج - باید سعی را اعاده کند و اگر تقصیر نکرده تقصیر کند. [۳۶۴] [□] [۸۵۹] س - کسی بعد از اتمام شوط ششم سعی در صفا، گمان تمام شدن هفت شوط را کرد و تقصیر نمود ولی فوراً به او گفتند که باید یک شوط دیگر بیاورد، او هم انجام داد و بعد بار دیگر تقصیر نمود، آیا عمل او صحیح است یا خیر و کفاره دارد یا نه؟
- ج - عمل صحیح است و کفاره ندارد. [۸۶۰] س - کسی در اثنای سعی برای آب خوردن از مسیر منحرف شده و پس از خوردن آب ادامه داده است چه صورت دارد؟
- ج - اگر سعی را قطع نکرده و به نیت سعی حرکت را ادامه داده است و در بین راه آب خورده یا اگر قطع کرده، از جایی که سعی را قطع کرده یا مُحاذی آن سعی را تمام کرده صحیح است [□]. [۸۶۱] س - کسی که طواف و نماز آن را انجام داده و سعی را به روز بعد یا روزهای بعد به تأخیر انداخته است، آیا طواف و نماز را باید اعاده کند؟
- ج - لازم نیست ولی اختیاً نباید سعی را به روز بعد تأخیر بیندازد. [۸۶۲] س - آیا زن‌هایی که از جهت عادت ماهانه برای طواف

نایب می‌گیرند در سعی هم می‌توانند نایب بگیرند؟

ج - محل سعی مسجد نیست و سعی را باید خودشان به‌جا آورند با مراعات ترتیب بین طواف و سعی [۸۶۳]. س - اگر کسی یقین کند که هفت شوط سعی بین صفا و مروه را تمام کرده است ولی بعد از تقصیر متوجه می‌شود که پنج شوط بوده، اولاً آیا کل سعی را باید از سر بگیرد یا دو شوطی را که ناقص بوده است باید تکمیل کند؟ و ثانیاً آیا تقصیر هم باید بکند، یا تقصیر اول کافی است؟ ج - باید سعی را اتمام کند و احتیاطاً تقصیر را اعاده نماید، گرچه وجوب این احتیاط معلوم نیست. [۸۶۴] س - شخصی بعد از طواف عمره تمتع گم شده و بعد از پیدا شدن به رفقاییش گفته است که سعی صفا و مروه را به‌جا آورده‌ام و تقصیر نمود و محرم شد برای حج تمتع، ولی بعد از مراجعت از عرفات و منی و موقع طواف و سعی صفا و مروه و اعمال حج اظهار کرد؛ مثل اینکه من در اعمال عمره به صفا نیامده‌ام، همین‌طور گفته‌اند ان‌شاءالله آمده‌ای، بعد از مراجعت به ایران چند بار به پسرانش گفته اعمال من ناقص شده و قبل از فوتش وصیت نموده است که برای او نایب بگیرند، اگر عمل شخص فوق‌الذکر باطل باشد وراثت او حاضرند این جانب را بفرستند تا اعمال حج او را انجام بدهم، آیا نظر حضرت عالی چیست؟

ج - ورثه می‌توانند شما را نایب کنند برای عمل حج تمتع، ولی باید نایب سعی را جداگانه به نیابت آن مرحوم انجام دهد. گرچه در فرض مرقوم بیش از نایب گرفتن برای سعی لازم نیست. (۳۶۵) [۸۶۵] س - بین صفا و مروه طوری است که از یک طرف می‌روند و از طرف دیگر آن برمی‌گردند یعنی بین رفت و برگشت دو سه متری فاصله است، آیا اگر امکان باشد از همان مسیری که به صفا رفته، به مروه برود اشکال دارد؟

ج - اشکال ندارد، ولی نباید مزاحم دیگران شود. [۸۶۶] س - شخصی در حال سعی کردن بود، یک وقت دید مقداری را که برای هروله علامت‌گذاری کرده‌اند به طور عادی سیر کرده است، گمان می‌کرد لازم است هروله کند و لذا برگشت و مقداری را که عادی رفته بود، با هروله تکرار کرد، آیا سعیش اشکال دارد؟

ج - اشکال دارد. (۳۶۶) [۸۶۷] س - شخصی در سعی بین صفا و مروه، از جایی که به صفا یا مروه رسید برای شوط بعدی شروع نمی‌کند، بلکه تقریباً مقدار دو سه متر هلالی شکل و یا مستقیم به شکل عرضی می‌آید و شروع می‌کند، و در این مقدار متوجه نیست که با نیت سعی است یا نه، ولی اگر از او سؤال شود چه می‌کند جواب می‌دهد سعی می‌کنم، آیا مضر نیست؟

ج - راه رفتن مزبور روی کوه مضر به سعی نیست، و در فرض مسأله سعی صحیح است. [۸۶۸] س - آیا سعی کردن از همان‌جا که مریضها را با چرخ می‌برند و برمی‌گردانند (یعنی حدود دو متر بالاتر از ابتدای سرایشی شروع می‌کنند) صحیح و کافی است؟ یا حتماً باید از اول کوه صفا شروع و در مروه هم به سنگ‌های سیاه بعد از سنگ‌های صاف که بقایای کوه است برسند؟

ج - سعی باید بین دو کوه باشد و احراز شود و لازم نیست بالا برود. [۸۶۹] س - در مناسک فرموده‌اید کسی که بین صفا و مروه سعی می‌کند، واجب است در هنگامی که به طرف مروه در حرکت است توجهش به مروه باشد و بالعکس، آیا این وجوب توجه، تکلیفی است و یا وضعی و تکلیفی؟

ج - وضعی است. [۸۷۰] س - گاهی انسان در اثر ازدحام جهت رفتن برای سعی ناچار است از مسجد الحرام عبور کند، در این صورت تکلیف حائض و نفساء چیست، و آیا برای سعی هم مثل طواف نایب بگیرند؟

ج - اگر امکان نداشته باشد که از راه دیگری بروند باید تأخیر بیندازند، و اگر آن هم ممکن نیست نوبت به نیابت می‌رسد و بر فرض مخالفت چنانچه از آن راه رفت و خودش سعی کرد سعیش صحیح است هرچند گناه کرده است. [۸۷۱] س - زیادی در سعی جهلاً، آیا حکم زیادی سهوی را دارد یا عمدی را؟

ج - محل اشکال است. (۳۶۷) [۸۷۲] س - کسی که نمی‌تواند بدون سوار شدن در چرخهای معمولی در سعی سعی کند لیکن تمکن مالی ندارد، چون آرزو خود را صرف سوغات کرده، وظیفه‌اش چیست؟

ج - اگر می‌تواند با چرخ سعی کند ولو با فروش چیزی یا قرض باید خودش سعی کند و استنا به صحیح نیست مگر آن که مشقت و خرج در کار باشد. [۸۷۳] س - شخصی شَوط سوم سعی را بهم زد و با فاصله اندکی هفت شَوط دیگر به‌جا آورد و تقصیر نمود، آیا این سعی صحیح است؟

ج - اشکال دارد (۳۶۸) و باید سعی را اعاده کند. [۸۷۴] س - شخصی به اعتقاد این که هر شَوط سعی، رفت و برگشت از صفا به مروه است، سعی را شروع می‌کند و در شَوط سوم متوجه مسأله می‌شود و سعی خود را به هفت شَوط خاتمه می‌دهد، آیا سعی او چه حکمی دارد؟

ج - سعی او صحیح است. [۸۷۵] س - شخصی در حال سعی گاهی عقب عقب به طرف مروه و یا صفا رفته است، تکلیف او چیست؟

ج - باید آن مقدار را تدارک کند و اگر از آن محل گذشته سعی او اشکال دارد و احتیاط در اتمام و اعاده است. (۳۶۹) [۸۷۶] س - سعی از طبقه دوم فعلی، که بالاتر از کوه صفا و مروه می‌باشد، جایز است یا نه؟

ج - اشکال دارد. (۳۷۰) [۸۷۷] س - شخصی به جهت کنترل همراهان خود در حین سعی، گاهی به عقب برمی‌گشته و بدون توجه مجدداً همان مسافت را طی می‌کرده، آیا سعی او صحیح است؟

ج - اشکال دارد و باید سعی را اعاده کند. [۸۷۸] س - شخصی سعی بین صفا و مروه را، پنج دور رفت و برگشت که مجموعاً ده شَوط می‌شود، انجام داده است و آنگاه که متوجه مسأله شد سعی را از همان جا قطع نمود و تقصیر کرد، تکلیف چیست؟

ج - در فرض سؤال احوط اعاده سعی است. (۳۷۱) [۸۷۹] س - شخصی به تصور اینکه رفتن بالای کوه صفا یا مروه لازم است، چون این مقدار مسافت را تحت فشار جمعیت رفته لذا برای اعاده آن مقداری وارد سعی شده و بعد به نیت سعی برگشته است و در واقع مقداری مسافت را دوبار طی کرده است، آیا سعی او درست است؟

ج - اگر به نیت احتیاط عمل کرده باشد ضرر ندارد. [۸۸۰] س - شخصی به تصور اینکه سعی نیز نیاز به وضو دارد بعد از یک شَوط و نیم سعی خود را قطع می‌کند و وضو می‌گیرد و هفت شَوط دیگر سعی می‌نماید، تکلیف او چیست؟

ج - اشکال دارد (۳۷۲) و باید سعی را اعاده کند. [۸۸۱] س - کسی که قدر متیقن عدد اشواط را می‌داند، اما تردید دارد که شَوط بعدی را انجام داده یا نه؛ مثلاً می‌داند پنج شَوط انجام داده، ولی شک دارد که بقیه را انجام داده یا نه، تکلیف او چیست؟

ج - فرض مزبور شک در اشواط است و مبطل است [۸۸۲] س - اگر کسی سعی را به طور کلی فراموش کرد و تقصیر نمود، تکلیف او چیست؟

ج - از احرام خارج شده و هر وقت یادش آمد سعی را به‌جا آورد. [۸۸۳] س - اگر کسی قبل از رسیدن به مروه، در آوردن هفت و نه شک کرد، تکلیف او چیست؟

ج - مبطل است و باید سعی را اعاده کند. [۸۸۴] س - آیا موالات در تمام اشواط سعی معتبر است و یا اختصاص به بعضی دارد؟

ج - در سعی موالات معتبر نیست مگر شَوط اول تمام نشده باشد، که در صورت فوات موالات احتیاطاً از سر بگیرد. [۸۸۵] س - اگر در سعی، بعضی مواضع بدن زن غیر از وجه و کفین پیدا باشد آیا به سعی او ضرر می‌زند یا نه؟

ج - ضرر نمی‌زند. [۸۸۶] س - شخصی در حال سعی در عدد اشواط شک می‌کند و با حال تردید به سعی خود ادامه می‌دهد و در فکر است که عدد را ضبط کند، پس از تأمل و بعد از آن که صد متر سعی کرد یا وارد شَوط بعدی شد، یقین به عدد حاصل می‌شود و با یقین، باقی سعی را هم انجام می‌دهد، آیا این سعی صحیح است یا نه؟

ج - صحیح است.

۳۶۳. می‌تواند از طواف و سعی خود دست برداشته و مجدداً طواف و نماز طواف و سعی را از سر بگیرد. (استفتاء ۶۲۴۶۳، س ۷۰۶)

۳۶۴. آغاز سعی از مروه و پایان دادن آن در صفا صحیح نیست. (مناسک حج، م ۲۹۷)

۳۶۵. اگر سعی را فراموش کرده، نایب همان سعی را قضا کند و اگر ترک سعی از روی جهل بوده، حج را اعاده نماید. (مناسک حج، م ۲۷۹ و ۳۰۸)

۳۶۶. در حال اختیار نباید چنین کند ولی در فرض مذکور سعی او درست است و چیزی بر او نیست، اگرچه احتیاط در اتمام و اعاده سعی است. (اجوبه الاستفتاءات فی الحج، س ۹۴)

۳۶۷. حکم زیادی سهوی را دارد و سعی او صحیح است. (مناسک حج، م ۳۱۰)

۳۶۸. اشکال ندارد. (استفتاء ۶۲۴۶۳، س ۷)

۳۶۹. و می‌تواند سعی سابق را رها کرده و مجدداً سعی را از سر بگیرد. (استفتاء ۶۲۴۶۳)

۳۷۰. انجام سعی در طبقه‌ی دوم مسعی صحیح نیست، مگر آنکه برایش محرز باشد که طبقه‌ی دوم، میان دو کوه واقع است نه بالاتر از آن، و کسی که نمی‌تواند در طبقه‌ی همکف سعی کند، باید برای خود نایب بگیرد، و سعیش در طبقه‌ی دوم صحیح و مجزی نیست. (مناسک حج، م ۳۰۵)

۳۷۱. سعی او صحیح است. (مناسک حج، م ۳۱۱)

۳۷۲. اشکال ندارد. (استفتاء ۶۲۴۶۳، س ۷)

مستحبات سعی

[۸۸۷] م - مستحب است بعد از فراغ از نماز طواف و پیش از سعی، به نزد چاه زمزم رفته یک یا دو دلو آب بکشد و آن را بیاشامد و به سر و پشت و شکم خود بریزد و بگوید:

«اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ عِلْمًا نَافِعًا وَرِزْقًا وَاسِعًا وَشِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ وَسُقْمٍ».

پس از آن، به نزد حجرالأسود بیاید، و مستحب است از دری که محاذی حجرالأسود است به سوی صفا متوجه شود و با آرامی دل و بدن بالای صفا رفته و به خانه کعبه نظر کند و به رکنی که حجرالأسود در او است رو نماید و حمد و ثنای الهی را به‌جا آورد و نعمتهای الهی را به خاطر بیاورد، آنگاه این اذکار را بگوید:

«اللَّهُ أَكْبَرُ» هفت مرتبه.

«الْحَمْدُ لِلَّهِ» هفت مرتبه.

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» هفت مرتبه.

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» سه مرتبه.

پس صلوات بر محمد و آل محمد بفرستد، پس بگوید:

«اللَّهُ أَكْبَرُ عَلَى مَا هَدَانَا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى مَا أْبَلَانَا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الْحَيِّ الْقَيُّومِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الْحَيِّ الدَّائِمِ» سه مرتبه.

پس بگوید:

«أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ لَا نَعْبُدُ إِلَّا إِيَّاهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ». سه مرتبه.

پس بگوید:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ وَالْيَقِينَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ» سه مرتبه.

پس بگوید:

«اللَّهُمَّ آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ» سه مرتبه.

پس بگوید:

«اللَّهُ أَكْبَرُ» صد مرتبه.

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» صد مرتبه.

«الْحَمْدُ لِلَّهِ» صد مرتبه.

«سُبْحَانَ اللَّهِ» صد مرتبه.

پس بگوید:

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ وَحْدَهُ، أَنْجَزَ وَعَدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَعَلَبَ الْأَخْرَابَ وَحْدَهُ، فَلَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَحْدَهُ، اللَّهُمَّ بَارِكْ لِي فِي الْمَوْتِ وَفِي مَا بَعْدَ الْمَوْتِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ ظُلْمَةِ الْقَبْرِ وَوَحْشَتِهِ اللَّهُمَّ أَظْلِنِي فِي ظِلِّ عَرْشِكَ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّكَ».

و بسیار تکرار کند سپردن دین و نفس و اهل و مال خود را به خداوند عالم.

پس بگوید:

«أَسْتَودِعُ اللَّهَ الرَّحْمَنَ الرَّحِيمَ الَّذِي لَا تَضَيِّعُ وَدَائِعُهُ دِينِي وَنَفْسِي وَأَهْلِي، اللَّهُمَّ اسْتَعْمِلْنِي عَلَى كِتَابِكَ وَسُنَّتِهِ نَبِيِّكَ وَتَوَفَّنِي عَلَى مِلَّتِهِ وَأَعِدْنِي مِنَ الْفِتْنَةِ».

پس بگوید:

«اللَّهُ أَكْبَرُ» سه مرتبه.

پس دعای سابق را دو مرتبه تکرار کند، پس یکبار تکبیر بگوید و باز دعا را اعاده نماید و اگر تمام این عمل را نتواند انجام دهد، هر قدر که می‌تواند بخواند.

و مستحب است که رو به کعبه نماید و این دعا را بخواند:

«اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي كُلَّ ذَنْبٍ أَذْنَبْتُهُ قَطٌّ فَإِنْ عُدْتُ فَعُدْ عَلَيَّ بِالْمَغْفِرَةِ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ، اللَّهُمَّ افْعَلْ بِي مَا أَنْتَ أَهْلُهُ فَإِنَّكَ إِنْ تَفَعَّلَ بِي مَا أَنْتَ أَهْلُهُ تَزَحَّمْنِي وَإِنْ تَعِدَّ بَنِي فَأَنْتَ غَنِيٌّ عَنْ عِدَابِي وَأَنَا مُحْتَاجٌ إِلَى رَحْمَتِكَ. فَيَأْمَنُ أَنَا مُحْتَاجٌ إِلَى رَحْمَتِهِ ارْحَمْنِي، اللَّهُمَّ لَا تَفْعَلْ بِي مَا أَنَا أَهْلُهُ، فَإِنَّكَ إِنْ تَفَعَّلَ بِي مَا أَنَا أَهْلُهُ تَعِدَّ بَنِي وَلَمْ تَظْلِمْنِي أَصِيبْ حَتَّى أَتَقِيَ عَيْدَكَ وَلَا أَخَافُ جُورَكَ فَيَأْمَنُ هُوَ عَيْدُكَ لَا يَجُورُ ارْحَمْنِي».

پس بگوید:

«يَا مَنْ لَا يَخِيبُ سَائِلُهُ وَلَا يَنْفُدُ نَائِلُهُ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ، وَأَجْزِنِي مِنَ النَّارِ بِرَحْمَتِكَ».

و در حدیث شریف وارد شده است: هر کس که بخواهد مال او زیاد شود، ایستادن بر صفا را طول دهد و هنگامی که از صفا پایین می‌آید بر پله چهارم بایستد و متوجه خانه کعبه شود و بگوید:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَفِتْنَتِهِ وَغُرْبَتِهِ وَوَحْشَتِهِ وَظُلْمَتِهِ وَضَيْقِهِ وَضَنْكِهِ، اللَّهُمَّ أَظْلِنِي فِي ظِلِّ عَرْشِكَ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّكَ».

پس از پله چهارم پایین رود و احرام را از روی کمر خود بردارد و بگوید:

«يَا رَبَّ الْعَفْوِ يَا مَنْ أَمَرَ بِالْعَفْوِ يَا مَنْ هُوَ أَوْلَى بِالْعَفْوِ، يَا مَنْ يُشِيبُ عَلَى الْعَفْوِ، الْعَفْوُ الْعَفْوُ الْعَفْوُ، يَا جَوَادُ يَا كَرِيمُ يَا قَرِيبُ يَا بَعِيدُ، أُرْدُدُ عَلَى نِعْمَتِكَ وَاسْتَعْمِلْنِي بِطَاعَتِكَ وَمَرْضَاتِكَ».

و مستحب است پیاده سعی نماید و از صفا تا به مناره میانه راه رود و از آنجا تا جایی که محل بازار عطاران است مانند شتر تند رود و اگر سوار باشد این حد را فی الجمله تند نماید و از آنجا تا به مروه نیز میانه رود و در وقت برگشتن نیز به همان ترتیب مراجعت

نماید و از برای زن‌ها هروله نیست و مستحب است در هنگامی که می‌رسد به مناره میانه بگوید:

«بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَأَهْلِ بَيْتِهِ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعَلَّمَ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَجَلُّ الْأَكْرَمُ، وَاهْدِنِي لِلتِّي هِيَ أَقْوَمُ، اللَّهُمَّ إِنَّ عَمَلِي ضَعِيفٌ، فَصَاعِفُهُ لِي وَتَقَبَّلْهُ مِنِّي، اللَّهُمَّ لَكَ سَيِّئِي، وَبِكَ حَوْلِي وَقُوَّتِي تَقَبَّلْ مِنِّي عَمَلِي يَا مَنْ يَقْبَلُ عَمَلَ الْمُتَّقِينَ».

و همین که از محل بازار عطاران گذشت بگوید:

«يَا ذَاالْمَنِّ وَالْفُضْلِ وَالْكَرَمِ وَالنِّعْمَاءِ وَالْجُودِ، اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي، إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ».

و هنگامی که به مروه رسید برود بالای آن و به‌جا آورد آنچه را که در صفا به‌جا آورد و بخواند دعاهای آن‌جا را به ترتیبی که ذکر شد.

و پس از آن بگوید:

«اللَّهُمَّ يَا مَنْ أَمَرَ بِالْعَفْوِ يَا مَنْ يُحِبُّ الْعَفْوَ يَا مَنْ يُعْطِي عَلَى الْعَفْوِ، يَا مَنْ يَعْفُو عَلَى الْعَفْوِ يَا رَبَّ الْعَفْوِ، الْعَفْوُ الْعَفْوُ الْعَفْوُ».

و مستحب است در گریه کردن کوشش کند و خود را به گریه وا دارد و در حال سعی دعا بسیار کند و بخواند این دعا را:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ حُسْنَ الظَّنِّ بِكَ عَلَى كُلِّ حَالٍ وَصِدْقِ التَّيِّبِ فِي التَّوَكُّلِ عَلَيْكَ».

فصل هفتم: تقصیر و بعض احکام آن

اشاره

[۸۸۸] م - واجب است بعد از آن که سعی کرد (۳۷۳) تقصیر کند یعنی قدری از ناخن‌ها یا قدری از موی سر یا شارب یا ریش را بزند و بهتر آن است که اکتفا به زدن ناخن نکند و از موی قدری بزند، بلکه موافق احتیاط است و تراشیدن سر در تقصیر کفایت نمی‌کند بلکه حرام است. (۳۷۴)

[۸۸۹] م - این عمل نیز از عبادات است و باید با نیت پاک و خالی از قصد غیر اطاعت خدا بیاورد و اگر ریا کند موجب باطل شدن عمره‌اش می‌شود مگر آن که جبران کند.

[۸۹۰] م - اگر تقصیر را فراموش کند تا وقتی که احرام حج را ببندد عمره‌اش صحیح است و مستحب است فدیة یک گوسفند و احتیاط آن است که فدیة بدهد.

[۸۹۱] م - اگر عمداً (۳۷۵) تقصیر را ترک کند تا احرام بستن به حج، عمره او باطل می‌شود بنابر اقوی و ظاهراً حج او حج افراد شود، و احتیاط واجب آن است که پس از تمام کردن حج افراد، عمره مفرده به‌جا آورد و در سال بعد حج را اعاده کند. (۳۷۶)

[۸۹۲] م - در عمره تمتع طواف نساء واجب نیست و اگر بخواهد احتیاط کند طواف و نماز آن را رجائاً به‌جا آورد.

[۸۹۳] م - بعد از آن که شخص مُحْرَم تقصیر کرد، حلال می‌شود بر او به‌غیر از تراشیدن سر هرچه حرام شده بود بر او به‌واسطه احرام، حتی نزدیکی با زن.

۳۷۳. لازم نیست بلافاصله پس از سعی، تقصیر کند. (مناسک حج، م ۳۱۸)

۳۷۴. و چنانچه از روی عمد و علم بتراشد باید یک گوسفند کفاره بدهد. (مناسک حج، م ۳۱۵)

۳۷۵. یا از روی ندانستن مسأله. (مناسک حج، م ۳۱۹)

۳۷۶. و اگر حج او حج واجب بوده باید در سال بعد از آن، عمره و حج به‌جا آورد. (مناسک حج، م ۳۱۹)

[۸۹۴] م - در تقصیر، کندن مو کافی نیست بلکه میزان کوتاه کردن است به هر وسیله‌ای باشد و اکتفا به کوتاه کردن موی زیر بغل و نحو آن مشکل است و احوط در تقصیر، گرفتن ناخن یا چیدن ریش یا شارب یا موی سر است. [۸۹۵] س - آیا کسی که تقصیر او محکوم به بطلان است و بعد از آن محرمات احرام را به‌جا آورده و جاهل به مسأله بوده کفارہ دارد یا خیر؟

ج - با جهل کفارہ ندارد مگر در صید؛ به تفصیلی که در کتب ذکر شده است. [۸۹۶] س - کسی که بعد از سعی در عمره تمتع تقصیر کرد، بعد به شک افتاد که آیا تقصیری که کردم صحیح است یا نه، آیا اشکال دارد یا نه؟

ج - اگر در حال عمل عالم به مسأله و ملتفت بوده، اشکال ندارد. [۳۷۷] [۸۹۷] س - یکی از خدمه کاروان‌ها به احرام عمره مفرده از میقات محرم می‌شود و به مکه می‌آید و طواف و نماز آن و سپس سعی بین صفا و مروه را به همان عنوان به‌جا می‌آورد، ولی برای تقصیر، گمان می‌کرد نتف؛ یعنی کندن مو کافی است و چند نخ مو را به عنوان تقصیر کند و به حساب خودش از احرام خارج شد، سپس برای عمره تمتع که وظیفه‌اش بود به میقات رفت و محرم شد و به مکه آمد و کلیه اعمال؛ از طواف تا تقصیر، را انجام داد، آیا اعمالش چگونه است و در آینده وظیفه‌اش چیست؟

ج - کندن مو در تقصیر کافی نیست و عمره تمتع او صحیح نیست مگر آن که قبل از احرام برای آن، از احرام عمره مفرده با تقصیر صحیح خارج شود. [۸۹۸] س - اگر کسی تقصیر عمره مفرده را فراموش کرد، آیا می‌تواند در هر جایی تقصیر کند یا نه؟ زیرا به ایران بازگشته است و آیا نیازی به طواف نساء مجدد هست؟

ج - تقصیر را در هر جا می‌تواند انجام دهد، ولی باید طواف نساء را اعاده کند و اگر خودش نمی‌تواند برود، نایب بگیرد. [۸۹۹] س - هرگاه سنی برای شیعه تقصیر نماید چه صورت دارد؟

ج - اشکال ندارد. [۹۰۰] س - شخصی در حج به عوض تقصیر در عمره تمتع یک مو از بدن کنده است و الآن که متوجه شده است، آیا حج او اشکال دارد یا نه؟ و در صورتی که مرتکب خلاف شده باشد تکلیف چیست؟

ج - اگر حج را انجام داده، با عمل مزبور از احرام فعلاً خارج شده است و چنانچه حج واجب بوده احتیاط آن است که یک عمره مفرده به‌جا آورد و بعداً عمره و حج تمتع را انجام دهد. [۳۷۸] [۹۰۱] س - شخصی بعد از طواف و نماز طواف تقصیر کرد و سپس سعی را به‌جا آورد و دوباره تقصیر کرد، وظیفه‌اش چیست؟

ج - اگر جاهل یا ساهی بوده چیزی بر او نیست. [۹۰۲] س - کسانی که اعمال حج را بر وقوفین مقدم می‌دارند، اگر بعد از سعی تقصیر نمودند، آیا موجب مُحَلِّ شدن و یا کفارہ می‌گردد؟

ج - مُحَلِّ نمی‌شوند و اگر جاهل یا ساهی بوده‌اند کفارہ ندارد. [۹۰۳] س - اگر کسی به جای تقصیر حلق نمود، آیا کفایت می‌کند؟
ج - در عمره تمتع کفایت نمی‌کند. [۳۷۹] [۹۰۴] س - کسی که بعد از انجام اعمال عمره، در منزل تقصیر کرده است، وظیفه‌اش چیست؟

ج - مانع ندارد. [۹۰۵] س - حضرت عالی در مسأله دوم تقصیر می‌فرماید: اگر کسی تقصیر را به ریا انجام دهد عمره‌اش باطل است، مقصود از بطلان عمره چیست؟ دیگر اینکه وظیفه او چه می‌شود؟

ج - مقصود این است که در تقصیر ریا کند و بدون تدارک تقصیر، برای حج محرم شود و حج انجام دهد، که در این صورت حکم کسی را دارد که بدون تقصیر وارد اعمال حج شده است و در هر صورت لازم است حج تمتع را سال بعد به‌جا آورد [۹۰۶] س - اگر کسی در اثنای سعی تقصیر نمود، وظیفه او چیست؟

ج - باید سعی را تمام کند و تقصیر را اعاده کند، بلی اگر از روی نسیان یا جهل تقصیر کرده، اعاده تقصیر لازم نیست و اگر از اول سعی قصد هفت شوط نداشته سعی اعاده دارد. [۹۰۷] س - اگر کسی از روی جهل، تقصیر را ترک نمود چه حکمی دارد؟

- ج - در این مسأله جهل حکم عمد را دارد. [۹۰۸] س - در عمره مفرده اگر کسی تقصیر را عمداً یا از روی جهل و نسیان ترک نمود و طواف نساء را انجام داد، چه وظیفه‌ای دارد؟
- ج - باید تقصیر نماید و طواف نساء را اعاده نماید و فرقی بین صور عمد و سهو و علم و جهل نیست علی‌الأحوط. [۹۰۹] م - بعد از انجام عمره تمتع و قبل از حج تمتع نباید عمره مفرده به‌جا آورده شود (۳۸۰) و اگر به‌جا آوردند صحت عمره مفرده محل اشکال است ولی برای عمره و حج تمتع اشکالی ایجاد نمی‌شود. [۹۱۰] م - خدمه کاروانهای حج اگر عمره مفرده به‌جا آورده باشند هر دفعه که از مکه خارج می‌شوند و به جده می‌روند و برمی‌گردند لازم نیست محرم شوند (۳۸۱) ولی اگر عمره تمتع به‌جا آورده‌اند، بنا بر احتیاط نباید از مکه خارج شوند مگر در صورت حاجت در حالی که مُحرمند به احرام حج. (۳۸۲) [۹۱۱] س - خدمه کاروان‌ها که پس از انجام عمره تمتع باید به عرفات و منی بروند، برای دیدن چادرها و کارهای دیگر و برگردند به مکه، وظیفه آنان چیست؟
- ج - بنا بر احتیاط واجب نمی‌توانند از مکه خارج بشوند مگر در مورد ضرورت و در این صورت باید برای حج محرم شوند و بیرون بروند. بلی اگر احرام برای آنان حَرَجی باشد و رفتن به عرفات و منی بر آنان ضرورت دارد می‌توانند بدون احرام به آنجا بروند. (۳۸۳) [۹۱۲] س - آیا بین عمره تمتع و حج تمتع ماشین کردن سر جایز است؟
- ج - ماشین کردن مانع ندارد ولی نباید سر را بتراشد و از ماشین‌کردنی که مثل تراشیدن است باید اجتناب شود علی‌الأحوط □.
- [۹۱۳] س - بین عمره تمتع و حج تمتع که جایز نیست سر بتراشد، آیا سر تراشیدن کفاره دارد یا خیر؟
- ج - کفاره ثابت نیست. [۹۱۴] س - زنی که حیض بود و نمی‌دانست و اعمال عمره را کلاً به‌جا آورد، بفرمایید باید دوباره به‌جا آورد یا کافی است؟
- ج - اگر در وسعت وقت است باید طواف و نماز را اعاده کند، ولی اگر وقت ندارد، در اینکه وظیفه مبدل شده یا نه، اشکال است و احتیاط را مراعات نماید. (۳۸۴) [۹۱۵] س - همچنان که تراشیدن سر بعد از عمره تمتع و قبل از احرام حج حرام است، آیا تراشیدن صورت نیز همین حکم را داراست؟
- ج - غیر از حکم تراشیدن ریش در غیر این مورد، حکم خاصی ندارد. [۹۱۶] س - آیا غارِ حِرا جزو محدوده مکه است؟ و بنا بر این، آیا می‌توان قبل از وقوف به آنجا رفت (۳۸۵) و صدق خروج از مکه نمی‌کند؟
- ج - باید از اهل محل تحقیق شود. [۹۱۷] س - کسی که از کارمندان سازمان حج است و به ناچار باید بعد از عمره تمتع و قبل از حج از مکه خارج و به عرفات برود، با توجه به اینکه حج او نیابتی است، آیا لطمه به حج او نمی‌زند؟
- ج - ضرر به حج و نیابت نمی‌زند، ولی در صورت امکان باید محرم شود به احرام حج و از مکه خارج شود علی‌الأحوط. (۳۸۶) [۹۱۸] س - بعضی از حجاج منزلشان از مکه خارج است، بعد از عمره تمتع و قبل از احرام به حج تمتع، خارج شدن آنان از مکه چه حکمی دارد؟
- ج - خروج از مکه بعد از عمره تمتع جایز نیست علی‌الأحوط، مگر در مورد ضرورت که در این صورت هم باید محرم شوند به احرام حج و خارج شوند. (۳۸۷) [۹۱۹] س - اخیراً خط کمربندی در اطراف مکه از پای جبل‌النور و جبل‌ثور می‌گذرد، که غارِ حِرا و غار ثور در این دو جبل است، بین عمره و حج رفتن برای زیارت این دو مکان مقدس، چه صورت دارد؟
- ج - حکم کلی مسأله معلوم است و در مسأله قبل نیز بیان شد (۳۸۸) و تشخیص موضوع با خود مکلف است. [۹۲۰] س - خروج از مکه برای کسی که عمره تمتع انجام داده، برای کار غیر ضروری جایز است یا نه و ملاک ضرورت چیست؟
- ج - بنا بر احتیاط واجب جایز نیست و ضرورت عرفی است. (۳۸۹)
۳۷۷. در صورتی که احتمال التفات در حال عمل را بدهد، اعتنا نکند.

۳۷۸. اگر به علت ندانستن مسأله، به جای تقصیر، موی خود را بکند و سپس حج به‌جا آورد، عمره‌اش باطل است و حجی که به‌جا آورده، حج افراد خواهد بود. در این صورت اگر حج واجب بر عهده‌اش بوده، بنا بر احتیاط واجب باید بعد از انجام مناسک حج، عمره‌ی مفرده به‌جا آورد، و در سال بعد، عمره‌ی تمتع و حج را اعاده کند. (مناسک حج، م ۳۱۷)

۳۷۹. کفایت نمی‌کند و اگر این کار را از روی علم و عمد کرده باشد، عمل حرام انجام داده و باید یک گوسفند قربانی کند. (مناسک حج، م ۳۱۵)

۳۸۰. بنا بر احتیاط واجب. (مناسک حج، م ۹۴)

۳۸۱. اگر بعد از انجام عمره تمتع از شهر مکه بدون احرام خارج شود، پس اگر در همان ماهی که عمره انجام داده به مکه برگردد، نیاز به تجدید احرام برای ورود به شهر مکه ندارد، ولی اگر در ماه بعد از ماه انجام عمره به مکه برگردد، مثل اینکه عمره را در ذی‌القعده انجام دهد و خارج شود، و در ماه ذی‌الحجه به مکه برگردد، واجب است با احرام جدید برای عمره جهت دخول مکه محرم شود، و عمره تمتع وی که متصل به حج می‌شود همین عمره تمتع دوم خواهد بود. (مناسک حج، م ۹۳)

۳۸۲. خروج از مکه مکرمه بعد از عمره تمتع و قبل از اعمال حج برای کسی که مطمئن است که می‌تواند برای انجام حج تمتع به مکه برگردد جایز است. هر چند احتیاط مستحب آن است که از مکه مکرمه خارج نشود مگر برای نیاز و کار ضروری. کما اینکه در این صورت بنا بر احتیاط باید ابتدا در مکه برای حج محرم شود و بعد خارج شود. و اگر محرم شدن برای او مشقت داشته باشد، جایز است برای انجام کار خود بدون احرام خارج شود. و افرادی که قصد عمل به این احتیاط را دارند و ناچار هستند یک یا چند مرتبه به مکه وارد و از آن خارج شوند مانند خدمه کاروان‌ها، می‌توانند برای ورود به مکه مکرمه، اول عمره مفرده انجام دهند و عمره تمتع را به تأخیر بیندازند تا زمانی که بتوانند در آن وقت عمره تمتع را قبل از اعمال حج به‌جا آورند، در این صورت باید از میقات برای عمره تمتع محرم شوند و هنگامی که از عمره تمتع فارغ شدند از مکه برای حج محرم شوند. (مناسک حج، م ۹۱)

۳۸۳. به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

۳۸۴. اگر در موقع احرام پاک نبوده وظیفه تبدیل شده و اما اگر پاک بوده تنها لازم است بعد از مراجعه از منی به مکه طواف عمره تمتع و نماز آن را - قبل از طواف و نماز و سعی حج و یا بعد از آن - قضا کند. (مناسک حج، م ۷۷)

۳۸۵. به حاشیه مسأله ۹۱۰ مراجعه شود.

۳۸۶. به حاشیه مسأله ۹۱۰ مراجعه شود.

۳۸۷. به حاشیه مسأله ۹۱۰ مراجعه شود.

۳۸۸. به حاشیه مسأله ۹۱۰ مراجعه شود.

۳۸۹. به حاشیه مسأله ۹۱۰ مراجعه شود.

تبدل حج تمتع به افراد

[۹۲۱] م - اگر شخصی که احرام عمره بسته است، به واسطه عذری، دیر وقت وارد مکه شد؛ به طوری که اگر می‌خواست عمره به‌جا بیاورد وقت وقوف به عرفات می‌گذشت یا خوف داشت که بگذرد، باید عدول کند به حج افراد و پس از به‌جا آوردن آن عمره مفرده به‌جا آورد و حج او صحیح و کافی از حجة الاسلام است. (۳۹۰) [۹۲۲] م - اگر زنی احرام بست و وقتی به مکه وارد شد، به واسطه حیض یا نفاس نتوانست طواف به‌جا آورد و اگر می‌خواست بماند تا پاک شود ترس آن داشت که وقت وقوف به عرفات بگذرد، به دستوری که در مسأله قبل گفته شد باید عمل کند. (۳۹۱)

[۹۲۳] م - اگر بدون احرام وارد مکه شد و نبستن احرام به‌واسطه عذری بوده و وقت هم تنگ باشد، باید در مکه احرام حج افراد

ببندد و به دستور سابق عمل کند.

[۹۲۴] م - اگر از روی عمد و بی‌جهت احرام نبسته و عمره خود را باطل کرده و وقت تنگ شده از عمره تمتع، احتیاط واجب آن است که حج افراد به‌جا آورد و پس از آن عمره مفرده و در سال دیگر حج را اعاده کند. (۳۹۲)

[۹۲۵] م - مراد از تنگی وقت در مسأله‌های پیش، خوف نرسیدن به وقوف اختیاری عرفه است که از ظهر نهم ماه ذی‌حجه است تا غروب.

[۹۲۶] م - کسی که حج مستحب به‌جا می‌آورد و پس از ورود به مکه دید وقت تنگ است، عدول به افراد کند و حج افراد به‌جا آورد و عمره مفرده بر او واجب نیست.

[۹۲۷] م - کسی که محرم شد به احرام عمره تمتع از حج واجب و عمداً تأخیر انداخت تا وقت تنگ شد، باید به دستوری که در مسأله ۹۲۴ ذکر شد عمل نماید.

[۹۲۸] م - کسی که وظیفه‌اش حج تمتع است و در وقت احرام بستن علم پیدا کند که اگر بخواهد عمره تمتع به‌جا آورد، به وقوف عرفات نمی‌رسد، می‌تواند (۳۹۳) از اول مُحرم شود به حج افراد و آن را به‌جا آورد و پس از آن، عمره مفرده به‌جا آورد و عملش صحیح است.

۳۹۰. کسی که وظیفه‌اش حج تمتع است و می‌داند که به علت تنگی وقت نمی‌تواند عمره را تمام کند و حج را درک نماید، واجب است از حج تمتع به حج افراد عدول کند و سپس بعد از تمام کردن اعمال حج، عمره مفرده به‌جا آورد. (مناسک حج، م ۷۶)

۳۹۱. اگر در موقع احرام پاک بوده هم می‌تواند به دستور مسأله قبل عمل نماید و هم می‌تواند سعی و تقصیر عمره تمتع را انجام داده و از احرام خارج شود و بعداً مُحرم به احرام حج تمتع شده و بعد از انجام اعمال منی، قضای طواف عمره تمتع و نماز آن را قبل از طواف و نماز و سعی حج و یا بعد از آنها به‌جا آورد. (مناسک حج، م ۷۷)

۳۹۲. هرگاه کسی از روی علم و عمد احرام بستن از میقات را ترک کند و به جهت تنگی وقت یا عذر دیگر نتواند به میقات برگردد و میقات دیگری نیز در پیش رو نداشته باشد و در نتیجه وقت برای انجام عمره تنگ شود، عمره او فوت شده و حج‌اش باطل می‌شود. و در صورتی که حج بر او مستقر شده یا مستطیع باشد، باید سال دیگر حج به‌جا آورد. (مناسک حج، م ۸۸)

۳۹۳. زن حائض اگر اطمینان دارد تا وقت احرام برای حج و درک وقوف عرفات پاک نمی‌شود، یا اگر پاک شود وقت کافی برای انجام عمره تا درک وقوف عرفات را نخواهد داشت، در این صورت باید در همان میقات به حج افراد محرم شود و پس از انجام اعمال حج، عمره مفرده به‌جا آورد، و عمل وی مجزی از حج تمتع خواهد بود. (مناسک حج، م ۷۷)

استفتائات تبدل

[۹۲۹□] س - کسی قصد بیرون رفتن از مکه را داشت، به همین جهت از اول در میقات به نیت عمره مفرده مُحرم و وارد مکه شد و عمره مفرده را به‌جا آورد، بعداً از خارج شدن از مکه منصرف شد، آیا این عمره، از عمره تمتع کفایت می‌کند، یا باید برگردد به میقات و برای عمره تمتع مُحرم شود؟

ج - اگر حج او استجابی است می‌تواند عمره مفرده را تبدیل به عمره تمتع کند ولی چنانچه حج واجب یا نیایی باشد، جواز تبدیل محل اشکال است. [۹۳۰] س - اگر بعد از نیت عمره و احرام، مجدداً برای عمره دیگر مُحرم شود، مثلاً به نیت عمره مفرده مُحرم شده بعداً نیت عمره تمتع کند و تلبیه بگوید، آیا کدام عمره صحیح است؟

ج - اگر نیت کرده و تلبیه گفته، محرم شده است و تجدید احرام موضوع ندارد و نمی‌تواند برای نوع دیگر عمره نیت کند و احرام دوم باطل است. [۹۳۱] س - زنی که عادت ماهانه وقتی و عددیه داشت و مثلاً روز هفتم ماه پاک می‌شد، همان روز هفتم پاک شد

و غسل کرد و اعمال عمره‌اش را به‌جا آورد، روز بعد لک دید، باز غسل کرد و اعمال را انجام داد تا روز دهم و برای عرفات حرکت کرد، روز یازدهم هم لک دید، آیا حجش افراد است یا تمتع؟

ج - در فرض مزبور وظیفه او تمتع است. [۹۳۲] س - زنی روز هشتم خون دید، خیال کرد حیض است، احرامش را تبدیل به حج افراد کرد، بعد که به عرفات رفت متوجه شد که استحاضه است، وظیفه او چیست؟

ج - اگر وقت عمره ضیق شده و طواف را عمداً تأخیر نینداخته حج افراد را تمام کند و اگر حج واجب است سپس عمره مفرده به‌جا آورد. [۹۳۳] س - این‌جانب مدیر گروه حج می‌باشم، اعمال حجی که انجام می‌دهم مستحبی است، آیا می‌شود به جای حج تمتع، نیت حج افراد نمود و به جای عمره تمتع، عمره مفرده انجام داد؟ و همچنین سایر خدمه، واجب الحج نیستند آیا می‌توانند چنین کنند؟

ج - می‌توانند عمره مفرده انجام دهند و برای حج محرم نشوند و می‌توانند حج افراد به‌جا آورند، ولی میقات حج افراد مواقیت معروفه است. [۹۳۴] س - کسی که حج افراد بر او واجب و متعین است و به قصد حج افراد در یکی از میقاتها محرم شده است، آیا می‌تواند نیت حج افراد خود را به عمره تمتع تبدیل نماید و بعد از انجام آن، حج تمتع به‌جا آورد و همچنین آیا می‌تواند حج افراد را به عمره مفرده تبدیل نماید و بعد از انجام آن، برای عمره تمتع محرم شود؟

ج - نمی‌تواند عدول کند و تبدیل نمی‌شود. [۹۳۵] س - شخصی با احرام عمره تمتع وارد مکه شده و بعد از اعمال عمره، برای حج افراد محرم شده است، آیا حج او صحیح است؟

ج - اگر از مکه خارج شده و از میقات برای حج افراد محرم شده بعید نیست صحت حج، ولی تمتع واقع نمی‌شود و اگر از مکه محرم شده، در صورت اشتباه در تطبیق، حج او صحیح و تمتع است، و در غیر این صورت حج او صحیح نیست. [۹۳۶] س - شخصی در حرم برای حج افراد محرم شده و بعضی از اعمال را انجام داده، وظیفه او چیست؟

ج - اگر از روی جهل بوده، چنانچه ممکن نیست که به میقات برود و از آن جا محرم شود و به وقوف برسد، در همان محلی که هست محرم شود و اعمالی که امکان تدارک آن با احرام هست تدارک کند و چنانچه تمام اعمال را با همان احرام انجام داده و بعد متوجه شده، حج او صحیح است.

باب دوم: اعمال حج تمتع

اشاره

و در آن چند فصل است:

فصل اول: احرام حج

اشاره

[۹۳۷] م - واجب است بر مکلف که بعد از تمام شدن اعمال عمره، احرام ببندد برای حج تمتع.

[۹۳۸] م - اگر نیت کند حج تمتع را و لثیک‌های واجب را بطوری که در احرام عمره ذکر شد بگوید، محرم می‌شود و لازم نیست قصد کند احرام بستن را و همچنین لازم نیست قصد کند ترک محرمات را، چنان‌که در احرام عمره گذشت. (۳۹۴)

[۹۳۹] م - نیت باید خالص برای اطاعت خداوند باشد و ریا موجب بطلان عمل است.

[۹۴۰] م - کیفیت احرام بستن و لثیک گفتن همان نحو است که در احرام عمره ذکر شد.

[۹۴۱] م - تمام چیزهایی که در محرمات احرام بیان شد، در این احرام هم حرام است و آنچه کفاره داشت کفاره دارد، به همان ترتیب.

[۹۴۲] م - وقت احرام موسع است و تا وقتی که بتواند بعد از احرام به وقوف اختیاری عرفه برسد، می‌تواند تأخیر بیندازد و از آن وقت نمی‌تواند عقب بیندازد.

[۹۴۳] م - احتیاط واجب آن است که کسی که از عمره تمتع فارغ شد و مُحِلّ گردید، از مکه خارج نشود بدون حاجت و اگر حاجتی برای بیرون رفتن پیش آمد احتیاط واجب آن است که محرم شود به احرام حج و بیرون رود (۳۹۵) و به همان احرام برای اعمال حج برگردد.

[۹۴۴] م - اگر بدون حاجت و بدون احرام بیرون رفت از مکه، لیکن برگشت و احرام بست و حج به جا آورد، عملش صحیح است. (۳۹۶)

[۹۴۵] م - مستحب است احرام بستن در روز ترویبه بلکه احوط (۳۹۷) است.

[۹۴۶] م - محل احرام حج، شهر مکه است هر موضع که باشد، گرچه در محله‌های تازه‌ساز، ولی مستحب است در مقام ابراهیم (ع) یا حجر اسماعیل (ع) واقع شود. (۳۹۸)

[۹۴۷] م - اگر فراموش کند احرام بستن را و بیرون رود به منی و عرفات، واجب است برگردد به مکه و احرام ببندد و اگر ممکن نشد به واسطه تنگی وقت یا عذر دیگر، از همان جا که هست مُحْرَم شود.

[۹۴۸] م - اگر یادش نیاید که احرام نبسته، مگر بعد از تمامی اعمال، حجتش صحیح است ظاهراً (۳۹۹) و احتیاط مستحب آن است که اگر یادش آمد، بعد از وقوف به عرفات و مشعر یا قبل از فارغ شدن از اعمال، تمام کند حج را و در سال بعد اعاده کند.

[۹۴۹] م - جاهل به مسأله اگر احرام نبندد، در حکم کسی است که به واسطه فراموشی احرام نبسته.

[۹۵۰] م - اگر کسی از روی علم و عمد ترک کند احرام را تا زمان فوت وقوف به عرفه و مشعر، حج او باطل است.

۳۹۴. به حاشیه مسأله ۲۵۱ مراجعه شود.

۳۹۵. به حاشیه مسأله ۹۱۰ مراجعه شود.

۳۹۶. اگر بعد از انجام عمره تمتع از شهر مکه بدون احرام خارج شود، پس اگر در همان ماهی که عمره انجام داده به مکه برگردد، نیاز به تجدید احرام برای ورود به شهر مکه ندارد، ولی اگر در ماه بعد از ماه انجام عمره به مکه برگردد، مثل اینکه عمره را در ذی‌القعدة انجام دهد و خارج شود، و در ماه ذی‌الحجه به مکه برگردد، واجب است با احرام جدید برای عمره جهت دخول مکه مُحْرَم شود، و عمره تمتع وی که متصل به حج می‌شود همین عمره تمتع دوم خواهد بود. (مناسک حج، م ۹۳) و توجه به دو نکته لازم است: ۱- احرام عمره تمتع جدید باید از یکی از مواقیت خمسسه باشد. ۲- اگر عمره تمتع جدید را به جا نیاورد، حج تمتع وی صحیح نمی‌باشد. (استفتاء)

۳۹۷. بهترین زمان احرام بستن، هنگام زوال (ظهر) روز ترویبه (هشتم ذی‌حجه) است. (مناسک حج، م ۳۲۵)

۳۹۸. میقات احرام حج تمتع، مکه‌ی مکرمه است، و بهتر آن است که برای حج تمتع از مسجدالحرام مُحْرَم شود، و مُحْرَم شدن در همه جای مکه، حتی بافت جدید شهر، صحیح است، اما احوط آن است که در مناطق قدیمی آن مُحْرَم شود، و در صورتی که شک کند که محلی جزء شهر است یا نه، مُحْرَم شدن در آن محل صحیح نیست. (مناسک حج، م ۳۲۴)

۳۹۹. و احتیاط مستحب آن است که در سال بعد حج را اعاده کند. (مناسک حج، م ۳۲۷)

[۹۵۱] س - فاصله بعضی از محلات جدید الاحداث مکه تا مسجدالحرام بیش از ۱۸ کیلومتر است و شاید عرفاً از «توابع» مکه حساب شوند نه اینکه «جزو» مکه باشند؛ چرا که تابلوهای راهنمایی با فلش، جهت مکه را مشخص نموده‌اند، با این کیفیت آیا می‌توان برای حج در محلات فوق الذکر محرم شد؟

ج - اگر از محلات مکه است مانع ندارد و اگر از محلات آن نیست یا مورد شک است کفایت نمی‌کند.

[۹۵۲] س - اشخاص معذوری که می‌توانند اعمال مکه را بر وقوفین مقدم بدارند، اگر جهلاً بدون احرام، اعمال مکه را قبل از وقوفین انجام دادند، چه صورتی دارد؟

ج - کفایت نمی‌کند و باید یا قبل از وقوفین آنها را با احرام اعاده کنند یا بعد از وقوفین و اعمال آنها را به جا آورند.

[۹۵۳] س - حاجی در عرفات یا منی فهمید که در احرام حج، تلبیه نگفته است، آیا در لحظه التفات، تلبیه کافی است و تکلیف او چیست؟

ج - اگر می‌تواند به مکه برود و محرم شود و بقیه اعمال را - که باید با احرام انجام دهد - به جا آورد، باید چنین کند و اگر ممکن نیست همان‌جا لیبیک بگوید و اگر بعد از تقصیر یا حلق متذکر شده، عملش صحیح است و لازم نیست لیبیک بگوید.

[۹۵۴] س - شهر مکه را چند رشته کوههای طولانی و مرتفع فرا گرفته و هر دو جانب کوه ساختمان شده است، گاهی چند کیلومتر باید از این جانب کوه رفت تا به جانب دیگر رسید و ساکنین احد الجانبین، جدای از جانب دیگرند؛ مثل شعب بنی عامر که نزدیک مسجدالحرام است و عزیزیه که ۹ کیلومتر یا بیشتر در جانب دیگر است و به حسب مسامحه عرفی، به همه این قطعات مکه گفته می‌شود، آیا احرام حج تمتع از تمام این نقاط و نقاط مشابه صحیح است یا نه؟

ج - اگر در مکه است، احرام حج از آن‌جا صحیح است هر چند از ساختمان‌های جدید الاحداث باشد.

مستحبات احرام حج تا وقوف به عرفات

[۹۵۵] م - اموری که در احرام عمره مستحب بود، در احرام حج نیز مستحب است و پس از اینکه شخص، احرام بسته و از مکه بیرون آمد، همین که بر ابطح مشرف شود به آواز بلند تلبیه بگوید و چون متوجه منی شود بگوید:

«اللَّهُمَّ اِيَّاكَ ارْجُوْاْ وَاِيَّاكَ اَدْعُوْا فَبَلِّغْنِيْ اَمَلِيْ وَاَصْلِحْ لِيْ عَمَلِيْ». و با تن و دل آرام با تسبیح و ذکر حق تعالی برود و چون به منی رسید بگوید:

«الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ اَقْدَمَنِيْهَا صَالِحًا فِيْ عَافِيَةٍ وَبَلَّغَنِيْ هَذَا الْمَكَانَ».

پس بگوید:

«اللَّهُمَّ هَذِهِ مِنْيْ وَهِيَ مِمَّا مَنَنْتَ بِهِ عَلَيْنَا مِنَ الْمَنَاسِكِ فَاسْأَلُكَ اَنْ تَمُنَّ عَلَيَّ بِمَا مَنَنْتَ عَلَيَّ اَنْبِيَائِكَ فَاِنَّمَا اَنَا عَبْدُكَ وَفِي قَبْضَتِكَ».

و مستحب است شب عرفه را در منی بوده و به اطاعت الهی مشغول باشد و بهتر آن است که عبادات و خصوصاً نمازها را در مسجد خیف به جا آورد و چون نماز صبح را خواند تا طلوع آفتاب تعقیب گفته پس به عرفات روانه شود و اگر خواسته باشد بعد از طلوع صبح روانه شود مانعی ندارد، ولی سنت آن است که تا آفتاب طلوع نکرده از وادی مُحَسِّر رد نشود و روانه شدن پیش از صبح مکروه است و چون به عرفات متوجه شود این دعا را بخواند:

«اللَّهُمَّ اِلَيْكَ صَيَّمْتُ وَاِيَّاكَ اعْتَمَدْتُ وَوَجَّهَكَ اَرَدْتُ اَسْأَلُكَ اَنْ تُبَارِكَ لِيْ فِي رِحْلَتِيْ وَاَنْ تُقْضِيَ لِيْ حَاجَتِيْ وَاَنْ تَجْعَلَنِيْ مِمَّنْ تُبَاهِيْ بِهِ الْيَوْمَ مَنْ هُوَ اَفْضَلُ مِنِّي».

فصل دوم: وقوف به عرفات

اشاره

[۹۵۶] م - واجب است وقوف به عرفات - که محلی است معروف و محدود است به حدود معروفه - به قصد قربت و خالص مثل سایر عبادات.

[۹۵۷] م - مراد از وقوف، بودن در آن مکان است؛ چه سواره و چه پیاده یا نشسته یا خوابیده یا در حال راه رفتن، به هر حال که باشد کافی است.

[۹۵۸] م - اگر در تمام وقت بیهوش باشد یا خواب و قوف او باطل است.

[۹۵۹] م - به احتیاط واجب لازم است در عرفات باشد از بعد از زوال روز نهم تا غروب شرعی که وقت نماز مغرب است، پس جایز نیست تأخیر بیندازد و در وقت عصر بیاید و توقف کند.

[۹۶۰] م - تأخیر انداختن از اول ظهر اگر کم باشد مثلاً به مقدار نماز ظهر و عصر که جمع بین (۴۰۰) آنها کند، معلوم نیست حرام باشد، ولی احتیاط آن است که تأخیر نیندازد.

[۹۶۱] م - بودن در مجموع بعد از ظهر تا مغرب گرچه واجب است چنانچه گذشت لکن تمام آن رکن نیست که حج به ترک آن باطل شود، پس اگر مقدار کمی توقف کند و برود یا طرف عصر بیاید و توقف کند حج او صحیح است اگر چه توقف نکردن از روی عمد و علم باشد.

[۹۶۲] م - آنچه در وقوف رکن است مسمای وقوف است به این معنی که گفته شود قدری در عرفات بوده، هر چند خیلی کم باشد مثل یک دقیقه یا دو دقیقه پس اگر هیچ به عرفات نرود رکن را ترک کرده.

[۹۶۳] م - اگر از روی عمد و علم، وقوف رکنی را ترک کند یعنی در هیچ جزء از بعد از ظهر تا مغرب در عرفات نباشد حجش باطل است، و کفایت نمی‌کند برای او وقوف در شب عید که وقوف اضطراری است.

[۹۶۴] م - اگر کسی عمداً پیش از غروب شرعی از عرفات کوچ کند و از حدود عرفات بیرون رود و پس از آن نادم شود و برگردد و تا غروب توقف کند چیزی بر او نیست بنا بر اقوی، لکن احتیاط در کفاره آن یک شتر، و همچنین (۴۰۱) اگر بدون آنکه پشیمان شود از کار خود، برای حاجتی برگردد لکن بعد از رسیدن با قصد قربت توقف کند چیزی بر او نیست.

[۹۶۵] م - اگر در فرض سابق مراجعت نکرد کفاره آن یک شتر است که باید در راه خدا قربانی کند هر جا (۴۰۲) بخواهد، و احتیاط مستحب آن است که در مکه قربانی کند، و اگر متمکن از قربانی نباشد هیچ‌ده روز روزه بگیرد، و احتیاط مستحب (۴۰۳) آن است که پشت سرهم روزه بگیرد.

[۹۶۶] م - اگر سهواً کوچ کرد و بیرون رفت، پس اگر یادش آمد باید مراجعت کند و اگر مراجعت نکرد گناهکار است، لکن کفاره ندارد بنا بر اقوی، گرچه احوط است (۴۰۴) و اگر یادش نیامد چیزی بر او نیست.

[۹۶۷] م - اگر کسی از روی ندانستن مسأله، آنچه ذکر شد بکند، حکم او حکم کسی است که سهواً کرده است.

[۹۶۸] م - اگر کسی به واسطه عذری، مثل فراموشی و تنگی وقت و مثل آن، از ظهر نهم تا غروب شرعی در عرفات نباشد و هیچ جزئی از زمان را درک نکند، کافی است که مقداری از شب عید را هر چند اندک باشد در عرفات باشد و این زمان را وقت اضطراری عرفه می‌گویند.

[۹۶۹] م - اگر کسی که به واسطه عذر، روز نهم را وقوف نکرده و شب دهم را عمداً و بی‌عذر در عرفات وقوف نکند، ظاهراً حج او باطل می‌شود، اگر چه درک کند وقوف به مشعر را.

[۹۷۰] م - اگر کسی به واسطه فراموشی یا غفلت یا عذر دیگر ترک کند وقوف به عرفات را در روز نهم، که وقت اختیاری است و

در شب دهم که وقت اضطراری است، کفایت می‌کند در صحیح بودن حج او که وقوف اختیاری مشعر را درک کند چنانچه خواهد آمد.

۴۰۰. جواز تأخیر از اول وقت، به اندازه خواندن نماز ظهر و عصر (به صورت جمع) و مقدمات آن، بعید نیست. (مناسک حج، م ۳۳۲)

۴۰۱. بیرون رفتن از عرفات قبل از غروب از روی عمد حرام است، ولی حج را باطل نمی‌کند و در صورت مراجعت کفاره ندارد. (مناسک حج، م ۳۳۴)

۴۰۲. بعید نیست عدم تعیین ذبح در منی اگر چه احتیاط ذبح در منی است و بنا بر احتیاط واجب باید روز عید باشد. (مناسک حج، م ۳۳۴)

۴۰۳. متعزّض این احتیاط نشده‌اند. (مناسک حج، م ۳۳۴)

۴۰۴. متعزّض این احتیاط نشده‌اند. (مناسک حج، م ۳۳۵)

استفتائات وقوف به عرفات

[۹۷۱] س - حدودی که برای عرفات و مُزْدَلَفَه و منی مشخص شده است جهت انجام مناسک، اعتبار دارد یا نه؟

ج - چنانچه مورد اطمینان یا تصدیق اهل محل باشد معتبر است. [۹۷۲] س - کراهت صعود به جبل الرحمه، آیا قبل از نیت وقوف به عرفات است یا بعد از آن؟

ج - در وقت وقوف کراهت دارد که از جبل بالا رود. [۹۷۳] س - شخصی وقوف اختیاری عرفات را درک کرده و قبل از رفتن به مَشْعَر، مُغْمی علیه شده است، بفرمایید اگر به همین حال تا آخر اعمال باقی باشد وظیفه‌اش چیست و اگر بعد از اغما او را به ایران آورده باشند چه حکمی دارد و نیز اگر بعد از ایام تشریق در ماه ذی‌حجه به هوش بیاید، در مکه باشد یا در ایران، چه باید کرد؟

ج - با فرض اینکه عذر او فقط اغما است، پس از به هوش آمدن، اگر ممکن است اعمال حج را اتمام کند و در هر صورت سال بعد حج را اعاده کند و برای احراز خروج از احرام بعد از اتمام حج، عمره مفرده‌ای اتیان نماید. [۹۷۴] س - زنی که عادت ماهانه‌اش مثلاً شش روز بوده است، در حال عادت زنانه برای عمره تمتع مُحرم می‌شود و در روز هشتم ذی‌حجه که روز ششم عادت او است پاک می‌گردد و غسل می‌کند و اعمال عمره تمتع را انجام می‌دهد و برای حج تمتع مُحرم می‌شود، ولی ظهر روز نهم در عرفه لک می‌بیند و نمی‌داند که آیا ادامه دارد تا پس از ده روز، تا استحاضه حساب شود و اعمال قبلی او صحیح باشد یا قبل از تمام شدن ده روز از اول عادت قطع می‌شود تا حکم حیض را داشته باشد، وظیفه او چیست؟ و در همین فرض اگر در مشعر لک دید چه کند؟

ج - عمل به احتیاط کند و راه احتیاط، انجام اعمال بدون قصد تمتع و افراد بلکه به قصد مافی‌الذمه، با قربانی در منی و اتیان عمره مفرده بعد از آن است، و چنانچه قصد تمتع کرده و بعد از انجام بعض اعمال حج کشف خلاف شده، اکتفا به این حج نکند. (۴۰۵) [۹۷۵] س - در فرض مسأله فوق، اگر در عرفات یا مشعر لک دید و همان وقت یقین پیدا کرد که خون حیض است و قبلاً پاک نبوده، باید چه کند با توجه به اینکه وقت وقوف اختیاری و یا اضطراری آن باقی است ولی وقت برگشتن به مکه و انجام اعمال عمره تمتع را ندارد؟

ج - مورد عدول به افراد است. [۹۷۶] س - وقوف اضطراری عرفه آیا از اول شب تا طلوع فجر است، یا طلوع آفتاب؟

ج - وقوف اضطراری عرفه در شب عید است و شب تا طلوع فجر است.

۴۰۵. عمل به احتیاط کند و راه احتیاط، انجام اعمال به قصد وظیفه فعلیه بدون قصد خصوص تمتع و افراد است و قربانی نیز انجام

دهد پس اگر خون از ده روز تجاوز کرد اعمالش صحیح بوده و اگر تجاوز نکرد، حَجَّش تبدیل به افراد شده و واجب است عمره مفرده نیز - اگر حج واجب بوده است - به جا آورد (مستفاد از مناسک حج، م ۷۷)

مستحبات و قوف به عرفات

[۹۷۷] م - در وقوف به عرفات چند چیز مستحب است:

- ۱ - با طهارت بودن در حال وقوف.
- ۲ - غسل نمودن و بهتر آن است که نزدیک ظهر باشد.
- ۳ - آنچه موجب تفرق حواس است از خود دور سازد تا آن که قلب او متوجه جناب اقدس الهی گردد.
- ۴ - نسبت به قافله‌ای که از مکه می‌آید، وقوف شخص در طرف دست چپ کوه واقع گردد.
- ۵ - وقوف او در پایین کوه و در زمین هموار بوده باشد و بالا رفتن کوه مکروه است.
- ۶ - در اول وقت، نماز ظهر و عصر را به یک اذان و دو اقامه به جا آورد.
- ۷ - قلب خود را به حضرت حق جلّ و علا متوجه ساخته و حمد الهی و تهلیل و تمجید نموده و ثنای حضرت حق را به جا آورد، پس از آن، صد مرتبه «اللَّهُ أَكْبَرُ» و صد مرتبه سوره «توحید» را بخواند و آنچه خواهد دعا نماید و از شیطان رجیم به خدا پناه ببرد و این دعا را نیز بخواند:

«اللَّهُمَّ رَبَّ الْمَشَاعِرِ كُلِّهَا فُكِّ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ وَأَوْسِعْ عَلَيَّ مِنْ رِزْقِكَ الْحَلَالِ وَأَدْرَأْ عَنِّي شَرَّ فَسَقَةِ الْجِنَّ وَالنَّاسِ، اللَّهُمَّ لَا تَمَكِّرْ بِي وَلَا تَخْدَعْنِي وَلَا تَسْتَدْرِجْنِي يَا أَسْمَعَ السَّامِعِينَ وَيَا أَبْصَرَ النَّاطِرِينَ وَيَا أَسْرَعَ الْحَاسِبِينَ وَيَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ أَسْأَلُكَ أَنْ تُصَلِّمَنِي عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَأَنْ تَفْعَلَ بِي كَذَا وَكَذَا». و به جای کذا و کذا حاجت خود را نام ببرد پس دست به آسمان بردارد و بگوید:

«اللَّهُمَّ حَاجَتِي إِلَيْكَ الَّتِي أَنْ أُعْطِيَتِهَا لَمْ يَضُرَّنِي مَا مَنَعْتَنِي وَإِنْ مَنَعْتِنِهَا لَمْ يَنْفَعْنِي مَا أُعْطِيَتْنِي، أَسْأَلُكَ خَلَاصَ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ اللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ وَمَلِكُ نَاصِيَتِي بِيَدِكَ وَأَجَلِي بِعِلْمِكَ، أَسْأَلُكَ أَنْ تُؤَفِّقَنِي لِمَا يُرْضِيكَ عَنِّي وَأَنْ تُسَلِّمَ مِنِّي مَنَاسِكَ الَّتِي أُرِيَتْهَا خَلِيلِكَ إِبْرَاهِيمَ صِلَاوَاتِ اللَّهِ عَلَيْهِ وَذَلَّلْتَ عَلَيْهَا نَبِيَّكَ مُحَمَّدًا (صلى الله عليه وآله) اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِمَّنْ رَضِيَتْ عَمَلُهُ وَأَطَلَّتْ عُمُرُهُ وَأَحْيَيْتَهُ بَعْدَ الْمَوْتِ».

۸ - این دعا را بخواند:

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ كَالْمَدَى تَقُولُ وَخَيْرًا مِمَّا تَقُولُ وَفَوْقَ مَا يَقُولُ الْقَائِلُونَ، اللَّهُمَّ لَكَ صِلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي وَلَمَكَ تُرَاثِي (براءت‌خیل) وَبِكَ حَوْلِي وَمِنْكَ قُوَّتِي، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْفَقْرِ وَمِنْ وَسْوَسِ الصُّدُورِ وَمِنْ شَتَاتِ الْأَمْرِ وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ الرِّيَاحِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا يَجِيءُ بِهِ الرِّيَاحُ وَأَسْأَلُكَ خَيْرَ اللَّيْلِ وَخَيْرَ النَّهَارِ، اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا وَفِي سَمْعِي وَبَصِيرَتِي نُورًا وَفِي لَحْمِي وَدَمِي وَعِظَامِي وَعُرْوِقِي وَمَقْعِدِي وَمَقَامِي وَمِدْخَلِي وَمَخْرَجِي نُورًا وَأَعْظِمْ لِي نُورًا يَا رَبَّ يَوْمَ الْقَاكَ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ». و در این روز تا می‌تواند از خیرات و صدقات کوتاهی نکند.

۹ - آن که کعبه را استقبال نموده و این اذکار را بگوید:

«سُبْحَانَ اللَّهِ» صد مرتبه «اللَّهُ أَكْبَرُ» صد مرتبه «مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ» صد مرتبه «أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» صد مرتبه. پس، از اول سوره بقره ده آیه بخواند، پس سوره توحید سه مرتبه و آیه‌الکرسی را بخواند تا آخر پس این آیات را بخواند:

«إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشَى اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَيْثُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ

وَالنَّجُومَ مُسَيَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبَّ الْعَالَمِينَ * اُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ * وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ». پس سوره «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ» و سوره «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ» را بخواند.

پس آنچه از نعم الهی بیاد داشته باشد، یکایک ذکر نموده و حمد الهی نماید و همچنین بر اهل و مال و سایر چیزهایی که حضرت حق به او تفضل نموده، حمد بنماید و بگوید:

«اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ عَلَى نِعَمَائِكَ الَّتِي لَا تُحْصَى بِعَدَدٍ وَلَا تُكَافَأُ بِعَمَلٍ». و به آیاتی از قرآن، که در آنها ذکر حمد شده است، خدا را حمد نماید و به آیاتی که در آنها ذکر تسیح شده است خدا را تسیح نماید و به آیاتی که در آنها ذکر تکبیر شده است خدا را تکبیر نماید و به آیاتی که در آنها ذکر تهلیل شده است خدا را تهلیل نماید و بر محمد و آل محمد (علیهم الصلاة والسلام) زیاد صلوات بفرستد و به هر اسمی از اسماء الله که در قرآن موجود است خدا را بخواند و به آنچه از اسماء الهی که در یاد دارد خدا را ذکر کند و به اسماء الهی که در آخر سوره حشر موجود است خدا را بخواند و آنها عبارتند از:

«اللَّهُ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيِّمُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ». و این دعا را بخواند:

«أَسْأَلُكَ يَا اللَّهُ يَا رَحْمَنُ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ وَأَسْأَلُكَ بِقُوَّتِكَ وَقُدْرَتِكَ وَعِزَّتِكَ وَبِجَمِيعِ مَا أَحَاطَ بِهِ عِلْمُكَ وَبِجَمِيعِكَ وَبِأَرْكَانِكَ كُلِّهَا وَبِحَقِّ رَسُولِكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَبِأَسْمَائِكَ الْأَكْبَرِ الْأَكْبَرِ وَالْبَاشِيَةِ بِكَ الْعَظِيمِ الَّذِي مَنْ دَعَاكَ بِهِ كَانَ حَقًّا عَلَيْكَ أَنْ لَا تُخَيِّبَهُ وَبِأَسْمَائِكَ الْأَعْظَمِ الْأَعْظَمِ الَّذِي مَنْ دَعَاكَ بِهِ كَانَ حَقًّا عَلَيْكَ أَنْ لَا تُزِدَّهُ وَأَنْ تُعْطِيَهُ مَا سَأَلَ أَنْ تُغْفِرَ لِي جَمِيعَ ذُنُوبِي فِي جَمِيعِ عِلْمِكَ فِي».

و هر حاجت که داری بخواه و از حق سبحانه و تعالی طلب کن که توفیق حج بیابی در سال آینده و هر سال. و هفتاد مرتبه بگو:

«أَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ» و هفتاد مرتبه «أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ رَبِّي وَأَتُوبُ إِلَيْهِ».

پس بخوان این دعا را:

«اللَّهُمَّ فُكِّنِي مِنَ النَّارِ وَأَوْسِعْ عَلَيَّ مِنْ رِزْقِكَ الْحَلَالِ الطَّيِّبِ وَادْرَأْ عَنِّي شَرَّ فَسَقَةِ الْجِنِّ وَالنَّاسِ وَشَرَّ فَسَقَةِ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ».

۱۰- آن که نزدیک غروب آفتاب بگوید:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْفَقْرِ وَمَنْ تَشَتَّتِ الْأُمُورِ وَمَنْ شَرَّ مَا يَخِدُّ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ أَمْسَى ظَلَمِي مُسْتَجِيرًا بِعَفْوِكَ وَأَمْسَى خَوْفِي مُسْتَجِيرًا بِأَمَانِكَ وَأَمْسَى ذُنُوبِي مُسْتَجِيرَةً بِمَغْفِرَتِكَ وَأَمْسَى ذُلِّي مُسْتَجِيرًا بِعِزِّكَ وَأَمْسَى وَجْهِي الْفَانِي الْبَالِي مُسْتَجِيرًا بِوَجْهِكَ الْبَاقِي يَا خَيْرَ مَنْ سُئِلَ وَيَا أَجْوَدَ مَنْ أُعْطِيَ جَلَلَنِي بِرَحْمَتِكَ وَالْبِسْنِي عَافِيَتَكَ وَاصْرِفْ عَنِّي شَرَّ جَمِيعِ خَلْقِكَ».

و بدان که ادعیه وارده در این روز شریف بسیار است و هر قدر که میسور باشد خواندن دعا مناسب است و بسیار خوب است که در این روز دعای حضرت سید الشهداء (علیه السلام) و دعای حضرت زین العابدین (سلام الله علیه) را که در صحیفه کامله است خوانده شود و بعد از غروب آفتاب بگوید:

«اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْهُ آخِرَ الْعَهْدِ مِنْ هَذَا الْمَوْقِفِ وَارْزُقْنِيهِ مِنْ قَابِلِ أَبَدًا مَا أَبْقَيْتَنِي وَأَقْلَبْنِي الْيَوْمَ مُفْلِحًا مُنْجِحًا مُسْتَجَابًا لِي مَرْحُومًا مَغْفُورًا لِي بِأَفْضَلِ مَا يَنْقَلِبُ بِهِ الْيَوْمَ أَحَدٌ مِنْ وَفْدِكَ وَحِجَاكِ بَيْنَكَ الْحَرَامِ وَاجْعَلْنِي الْيَوْمَ مِنْ أَكْرَمِ وَفْدِكَ عَلَيْكَ وَأَعْطِنِي أَفْضَلَ مَا أُعْطِيَتْ أَحَدًا مِنْهُمْ مِنَ الْخَيْرِ وَالْبَرَكَاتِ وَالرَّحْمَةِ وَالرِّضْوَانِ وَالْمَغْفِرَةِ وَبَارِكْ لِي فِيمَا أَرْجِعُ إِلَيْهِ مِنْ أَهْلٍ أَوْ مَالٍ أَوْ قَلِيلٍ أَوْ كَثِيرٍ وَبَارِكْ لَهُمْ فِي». و بسیار بگوید: «اللَّهُمَّ اغْنِنِي مِنَ النَّارِ».

اشاره

[۹۷۸] م - بعد از آن که از وقوف به عرفات در مغرب شب دهم فراغت حاصل شد، باید کوچ کند به مشعرالحرام که محل معروفی است و حدود معینی دارد.

[۹۷۹] م - احتیاط واجب که شب دهم را تا طلوع صبح در مشعرالحرام به سر ببرد و نیت کند اطاعت خدا را در این به سر بردن شب.

[۹۸۰] م - چون صبح طلوع کرد نیت وقوف به مشعرالحرام کند تا طلوع آفتاب و چون این وقوف عبادت خداوند است باید با نیت خالص از ریا و خودنمایی وقوف کند و الا حج او در صورت ریا کردن با عمد و علم، باطل خواهد شد.

[۹۸۱] م - اقوی جواز کوچ کردن بلکه استحباب آن است کمی قبل از طلوع آفتاب، به نحوی که قبل از طلوع آفتاب از وادی «محسر» تجاوز نکند و اگر تجاوز کرد گناهکار است ولی کفاره بر او نیست و احتیاط آن است که وقتی حرکت کند که قبل از طلوع آفتاب وارد وادی محسر نشود.

[۹۸۲] م - واجب است از طلوع صبح تا کمی قبل از طلوع آفتاب (به طوری که در مسأله پیش گفته شد) در مشعر بمانند، لکن تمام آن رکن نیست بلکه رکن وقوف کمی از بین الطلوعین است اگر چه به قدر یک دقیقه باشد، پس اگر کسی وقوف بین الطلوعین را یکسره ترک کند به تفصیلی که می‌آید حج او باطل خواهد شد.

[۹۸۳] م - جایز است برای کسانی که عذری دارند، قدری که شب در مشعر توقف کردند کوچ کنند به منی؛ مثل زن‌ها و بچه‌ها و بیماران و پیرمردان و اشخاص ضعیف و اشخاصی که برای پرستاری یا راهنمایی آنها لازم است همراه باشند و احتیاط واجب (۴۰۶) آن است که پیش از نصف شب حرکت نکنند، بنا بر این برای این اشخاص وقوف بین الطلوعین لازم نیست و احتیاط مستحب آن است که اگر توقف مشکل نباشد تخلف نکنند.

[۹۸۴] م - کسی که شب یا بعضی آن را در مشعر بوده است اگر قبل از طلوع صبح عمداً و بدون عذر از مشعر بیرون رود و تا طلوع آفتاب برنگردد، در صورتی که وقوف عرفه از او فوت نشده است، بنابر مشهور حج او صحیح است، و باید یک گوسفند کفاره بدهد، لکن احتیاط برخلاف آن است؛ یعنی بعد از اتمام حج لازم است در سال دیگر حجش را اعاده کند و این احتیاط ترک نشود.

[۹۸۵] م - کسی که درک نکند وقوف بین الطلوعین را یا وقوف شب را، در صورتی که صاحب عذر باشد، اگر مقداری از طلوع آفتاب تا ظهر در مشعر توقف کند اگر چه کم باشد حج او صحیح است.

[۹۸۶] م - از آنچه گذشت معلوم شد که برای وقوف به مشعر سه وقت است:

اول - شب عید برای کسانی که عذری دارند.

دوم - بین طلوع صبح و طلوع آفتاب.

سوم - از طلوع آفتاب تا ظهر روز دهم، که اضطراری مشعر است؛ چنانکه قسم اول نیز اضطراری است.

[۹۸۷] م - چون معلوم شد که وقوف به عرفات و مشعر اختیاری و اضطراری دارند و از برای وقوف به مشعر دو قسم اضطراری است، پس به ملاحظه ادراک هر دو موقف یا یکی از آنها در وقت اختیاری یا اضطراری، مفرداً و مرکباً، و به ملاحظه ترک عمدی یا جهلی یا نسیانی، اقسام زیادی دارد که در این جا آنچه مورد ابتلا ممکن است بشود، ذکر می‌شود:

اول - آن که مکلف درک هر دو موقف کند در وقت اختیاری؛ یعنی از ظهر روز عرفه، عرفات را و بین الطلوعین صبح دهم، مشعر را درک کند. پس اشکالی در صحت حج او نیست.

دوم - آن که هیچیک از دو موقف را درک نکند، نه اختیاری آنها را و نه اضطراری را، پس اشکالی نیست در بطلان حج او و باید

به همان احرام حج عمره مفرده که عبارت است از طواف و نماز آن و سعی و تقصیر و طواف نساء و نماز آن، به‌جا آورد و از احرام محلّ شود و اگر گوسفند همراه داشته باشد احتیاطاً ذبح کند و باید سال دیگر حج به‌جا آورد، اگر شرایط استطاعت را دارا باشد، در صورتی که درک نکردن موقف به‌واسطه عذر باشد.

[۹۸۸] م - اگر درک نکردن دو موقف که ذکر شد، از روی تقصیر بوده حج بر او مستقر می‌شود و باید سال دیگر چه شرایط باشد یا نباشد به حج برود.

[۹۸۹] م - احتیاط مستحب آن است که این شخص که حج او باطل شد و باید عمره به‌جا آورد نیت عدول به عمره مفرده بکند. سوم - آن که درک کند اختیاری عرفه را با اضطراری مشعر در روز؛ یعنی اضطراری نهاری مشعر را، پس اگر اختیاری مشعر را عمدتاً ترک کرده باشد حج او باطل است و الاً صحیح است.

چهارم - آن که درک کرده باشد اختیاری مشعر را با اضطراری عرفه، پس اگر اختیاری عرفه را عمدتاً ترک کرده، حج او باطل است و الاً صحیح است.

پنجم - آن که درک کرده باشد اختیاری عرفه را با اضطراری شب مشعر؛ یعنی قبل از طلوع صبح، پس اگر اختیاری مشعر را با عذر ترک کرده است، چنانچه گفته شد، حج او صحیح است و الاً باطل است بنا بر احتیاط واجب.

ششم - آن که درک کرده باشد اضطراری لیلی مشعر و اضطراری عرفه را، پس اگر صاحب عذر باشد و اختیاری عرفه را عمدتاً ترک نکرده باشد ظاهراً حج او صحیح است و غیر صاحب عذر اگر اختیاری یکی را عمدتاً ترک کرده باشد حجتش باطل است بنا بر اقوی در یکی، و بنا بر احتیاط در دیگری که اختیاری مشعر باشد، و اگر به غیر عمد باشد احتیاط واجب در بطلان است.

هفتم - آن که درک کرده باشد اضطراری عرفه و اضطراری یومی مشعر را، پس اگر ترک یکی از دو اختیاری را عمدتاً کرده باشد حج او باطل و الاً صحت بعید نیست، گرچه احتیاط اعاده است در سال بعد، با حاصل بودن شرایط وجوب.

هشتم - آن که درک کند اختیاری عرفه را فقط، احتیاط واجب در این صورت اتمام و اعاده است اگر اختیاری مشعر را عمدتاً ترک نکرده باشد و الاً حج او باطل است.

نهم - آن که درک کند اضطراری عرفه را فقط، در این صورت حج او باطل است.

دهم - آن که درک کند اختیاری مشعر را، در این صورت حج او صحیح است اگر وقوف عرفه را عمدتاً ترک نکرده باشد و الاً حج او باطل است.

یازدهم - آن که درک کند اضطراری روز مشعر را فقط، در این صورت حج او باطل است.

دوازدهم - آن که درک کند اضطراری لیلی مشعر را فقط، در این صورت اگر وقوف عرفات را عمدتاً ترک نکرده باشد و از صاحبان عذر باشد، ظاهراً حج او صحیح است و الاً باطل است.

۴۰۶. این احتیاط واجب نیست. (مناسک حج، م ۳۳۹)

استفتائات وقوف به مشعر الحرام

[۹۹۰] س - عده‌ای در شب دهم ذی‌حجه عازم مشعر بودند، از افرادی که آنجا بودند سؤال نمودند مشعر کجا است؟ جواب دادند این‌جا است، اطمینان پیدا کردند که مشعر است، نیت بیتوته و قصد وقوف کردند، بعد که وقت اضطراری مشعر هم گذشته بود، معلوم شد مشعر نبوده، آیا نسبت به باقی اعمال حج و سال آینده وظیفه چیست؟

ج - احتیاطاً این حج را اتمام کنند و بعد از آن، اعمال عمره مفرده انجام دهند و در صورت استقرار حج یا بقای استطاعت، سال بعد حج را اعاده کنند. [۹۹۱] س - اگر به گفته مدیر گروه که می‌گوید درک وقوف اختیاری مشعر برای او مشکل است و نمی‌تواند

آن را درک نماید، اعتماد کند و وقوف اختیاری را ترک نماید آیا اشکالی ندارد؟

ج - اگر برای خود شخص عذر حاصل شده، کفایت می‌کند. [۹۹۲] س - خدمه‌ای که با زن‌ها، قبل از طلوع فجر، به منی می‌روند ولی خود را قبل از طلوع آفتاب به مشعر می‌رسانند و وقوف رکنی مشعر را درک می‌کنند، آیا نیابت آنان صحیح است یا نه؟

ج - اگر از ذوی‌الأعدا ن بوده‌اند که نیابت آنها صحیح است در فرض مرقوم حجشان نیابتاً صحیح است؛ هر چند مرتکب حرام شده‌اند. [۹۹۳] س - کسی که نمی‌دانسته وقوف اختیاری مشعر، بین طلوعین است، پس از آن وقوف اضطراری را درک کرده، وظیفه او چیست؟

ج - اگر جهل او قصوری و عذری باشد، نه تقصیری و ترک وقوف اختیاری از روی عذر شده باشد، مانع ندارد [۹۹۴]. □ س - شخصی وقوف عرفات و مقداری از وقوف لیلی مشعر را درک کرده و عمداً قبل از طلوع فجر رفته است به منی، برای بردن اثاث و کار دیگری، و قصد داشته است که مجدداً به مشعر برگردد ولی در منی خوابش برده، وظیفه چنین حاجی‌ای چیست؟

ج - با فرض اینکه ترک اختیاری مشعر عمدی نبوده، در فرض مرقوم، اضطراری کافی است، ولی اگر شب نیت وقوف نداشته، باید اضطراری روز را درک کند، ولی اگر نیابت کافی نیست.

مستحبات وقوف به مشعر الحرام

[۹۹۵] م - بدان که مستحب است با تن و دلی آرام از عرفات به سوی مشعر الحرام متوجه شده و استغفار نماید و همین که از طرف دست راست به تل سرخ رسید بگوید:

«اللَّهُمَّ ارْحَمْ تَوْفِئِي وَزِدْهُ فِي عَمَلِي وَسَلِّمْ لِي دِينِي وَتَقَبَّلْ مَنَاسِكَي». و در راه رفتن میانه‌روی نماید و کسی را آزار ندهد و مستحب است نماز شام و خفتن را تا مزدلفه به تأخیر اندازد اگرچه ثلث شب نیز بگذرد و میان هر دو نماز به یک اذان و دو اقامه جمع کند و نوافل مغرب را بعد از نماز عشا به‌جا آورد و در صورتی که از رسیدن به مزدلفه پیش از نصف شب مانعی رسید، باید نماز مغرب و عشا را به تأخیر نیندازد و در میان راه بخواند و مستحب است که در وسط وادی، از طرف راست راه نزول نماید و اگر حاجی ضروره باشد مستحب است که در مشعر الحرام قدم بگذارد و مستحب است که آن شب را به هر مقدار که میسور باشد به عبادت و اطاعت الهی به سر برد و این دعا را بخواند:

«اللَّهُمَّ هِدْهُ جُمُعًا، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ أَنْ تَجْمَعَ لِي فِيهَا جَوَامِعَ الْخَيْرِ، اللَّهُمَّ لَا تُؤَيِّسْنِي مِنَ الْخَيْرِ الْمَدَى سَأَلْتُكَ أَنْ تَجْمَعَهُ لِي فِي قَلْبِي وَأَطْلُبُ إِلَيْكَ أَنْ تُعَرِّفَنِي مَا عَرَفْتَ أَوْلِيَاءَكَ فِي مَنَزِلِي هَذَا وَأَنْ تُقَيِّمَنِي جَوَامِعَ الشَّرِّ». و مستحب است بعد از نماز صبح با طهارت حمد و ثنای الهی را به‌جا آورد و به هر مقداری که میسور باشد از نعم و تفضلات حضرت حق ذکر کند و بر محمد و آل محمد صلوات بفرستد آنگاه دعا نماید و این دعا را نیز بخواند:

«اللَّهُمَّ رَبَّ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ فَكِّرْ رَقِيَّتِي مِنَ النَّارِ وَأَوْسِعْ عَلَيَّ مِنْ رِزْقِكَ الْحَلَالِ وَأَدْرَأْ عَنِّي شَرَّ فَسِقَةِ الْجَنِّ وَالْبَاسِ، اللَّهُمَّ أَنْتَ خَيْرُ مَطْلُوبٍ إِلَيْهِ وَخَيْرُ مِدْعُو وَخَيْرُ مَسْئُولٍ وَلِكُلِّ وَاقِدٍ جَائِزَةٌ فَاجْعَلْ جَائِزَتِي فِي مَوْطِنِي هَذَا أَنْ تُقِيلَنِي عَثْرَتِي وَتَقْبَلَ مَعْدِرَتِي وَأَنْ تُجَاوِزَ عَنِّي حَظِيئَتِي ثُمَّ اجْعَلِ التَّقْوَى مِنَ الدُّنْيَا زَادِي». و مستحب است سنگ‌ریزه‌هایی را که در منی رمی خواهد نمود، از مزدلفه بردارد و مجموع آنها هفتاد دانه است و مستحب است وقتی که از مزدلفه به سوی منی رفته و به وادی محسّر رسید، به مقدار صد قدم مانند شتر تند رود و اگر سواره است سواری خود را حرکت دهد و بگوید:

«اللَّهُمَّ سَلِّمْ لِي عَهْدِي وَاقْبَلْ تَوْبَتِي وَأَجِبْ دَعْوَتِي وَاخْلُفْنِي فِيمَنْ تَرَكْتُ بَعْدِي».

فصل چهارم: واجبات منی

اول - رَمی جمره عقبه

اشاره

یعنی ریگ انداختن به جمره، که نام محلی است در منی.

[۹۹۶] م - شرط است در سنگی که می‌خواهد بیندازد به آن، «حصی» یعنی ریگ گفته شود، پس اگر آن قدر ریز باشد که ریگ به آن گفته نشود مثل «شن» کافی نیست و اگر خیلی بزرگ باشد نیز کافی نیست، چنانچه به غیر ریگ مثل کلوخ و خزف و اقسام جواهرات نیز جایز نیست و اما اقسام سنگ‌ها حتی سنگ مرمر مانع ندارد.

[۹۹۷] م - شرط است که سنگ‌ها از حرم باشد و سنگ خارج حرم کافی نیست و در حرم از هر موضعی که مباح باشد می‌تواند بردارد مگر مسجد الحرام و مسجد خیف بلکه سایر مساجد بنا بر احوط و مستحب است از مشعر بردارد.

[۹۹۸] م - شرط است که سنگ‌ها بکر باشند؛ یعنی آنها را خودش یا کس دیگری به وجه صحیح نینداخته باشد، اگر چه در سال‌های قبل.

[۹۹۹] م - شرط است که مباح باشد، پس با سنگ غضبی یا آنچه که دیگری برای خودش حیازت کرده کافی نیست.

[۱۰۰۰] م - وقت انداختن سنگ از طلوع آفتاب روز عید است تا غروب آن و اگر فراموش کرد، تا روز سیزدهم می‌تواند به‌جا آورد و اگر تا آن وقت متذکر نشد احتیاطاً (۴۰۷) در سال دیگر خودش یا نایش بیندازد.

[۱۰۰۱] م - واجب است در انداختن سنگ‌ها چند امر:

اول - نیت، با قصد خالص، بدون ریا و نمایش دادن عمل به غیر، که موجب بطلان می‌شود.

دوم - آن که آنها را بیندازد، پس اگر برود نزدیک و با دست بگذارد به جمره، کافی نیست.

سوم - آن که به انداختن، به جمره برسد. پس اگر سنگ را انداخت و سنگ دیگران به آن خورد و به واسطه آن یا کمک آن به جمره رسید کافی نیست، لکن اگر سنگ به جایی بخورد و کمانه کند و به جمره برسد کافی است ظاهراً. (۴۰۸)

چهارم - عدد سنگ ریزه‌ها باید هفت باشد.

پنجم - باید به تدریج یکی یکی عقب هم بیندازد و در این صورت، اگر با هم به جمره بخورد مانع ندارد ولی اگر همه را یا چند عدد را با هم بیندازد کافی نیست اگر چه با هم به جمره نرسد و دنبال هم برسد.

[۱۰۰۲] م - اگر شک کند که سنگ را دیگری استعمال کرده یا نه جایز است به آن بیندازد.

[۱۰۰۳] م - اگر سنگی را که در حرم است احتمال بدهد از خارج آورده‌اند، اعتنا نکند.

[۱۰۰۴] م - اگر شک کند به سنگی که می‌خواهد بیندازد «حصی»؛ یعنی ریگ گفته می‌شود، باید به آن اکتفا نکند.

[۱۰۰۵] م - اگر شک کند در عدد انداختن، در وقتی که مشغول عمل است، باید چندان بیندازد تا علم به عدد پیدا کند و همچنین اگر شک کند که سنگی که انداخت خورد به جمره یا نه، باید بیندازد تا علم به رسیدن پیدا کند.

[۱۰۰۶] م - اگر سنگی را که انداخت به جمره نرسید، باید دو مرتبه بیندازد، اگر چه در وقت رَمی گمانش آن بود که رسیده است. پس اگر پهلوی جمره چیزهای دیگری نصب شده و اشتهاً به آنها رَمی کرده، کافی نیست و باید اعاده کند، اگر چه در سال دیگر به وسیله نایش.

[۱۰۰۷] م - اگر چند سنگ را با هم بیندازد مانع ندارد لکن یکی حساب می‌شود؛ چه یکی از آنها به محل بخورد یا همه.

[۱۰۰۸] م - جایز است سواره و پیاده سنگ بیندازد.

[۱۰۰۹] م - باید سنگ را با دست بیندازد، اگر با پا یا دهان بیندازد کافی نیست، ولی بعید نیست با «فلاخن» کافی باشد.
 [۱۰۱۰] م - اگر بعد از آن که سنگ را انداخت و از محل منصرف شد، شک کند در عدد سنگ‌ها، اگر شک در نقیصه کند، احتیاط آن است که برگردد و نقیصه را تمام کند و در شک در زیاده اعتنا نکند.
 [۱۰۱۱] م - اگر بعد از ذبح یا سر تراشیدن شک کند در انداختن سنگ یا در عدد آن، اعتنانکند.
 [۱۰۱۲] م - اگر بعد از فارغ شدن شک کند در اینکه درست انداخته یا نه، بنابر صحت بگذارد، بلی اگر در رسیدن سنگ آخری به محل شک کند باید اعاده کند، ولی اگر رسیدن را دانست و احتمال داد که با پا انداخته باشد یا سنگ مستعمل انداخته باشد، اعتنا نکند.

[۱۰۱۳] م - ظن به رسیدن سنگ و عدد آن اعتبار ندارد.

[۱۰۱۴] م - در انداختن سنگ‌ها شرط نیست طهارت از حدث یا خبث و در خود سنگ‌ها نیز طهارت شرط نیست.
 [۱۰۱۵] م - از بچه‌ها و مریضها و کسانی که نمی‌توانند به واسطه عذری - مثل اغما - خودشان رمی کنند، کسی دیگر نیابت کند.
 [۱۰۱۶] م - مستحب است بلکه موافق احتیاط است که اگر بشود مریض را حمل کنند و ببرند نزد جمره و در حضور او سنگ بیندازند.

[۱۰۱۷] م - اگر مریض خوب شد و بیهوش به هوش آمد، بعد از آن که نایب سنگ‌ها را انداخت، لازم نیست خودش اعاده کند و اگر در بین سنگ انداختن خوب شد یا به هوش آمد، باید خودش از سر، سنگ بیندازد و کفایت کردن به مقداری که نایب عمل کرده مشکل است. (۴۰۹)

[۱۰۱۸] م - کسانی که عذر دارند از اینکه روز رمی کنند، می‌توانند شب عمل کنند هر وقت شب که باشد. (۴۱۰)
 ۴۰۷. اگر از مکه بیرون نرفته احتیاط واجب آن است که به منی رفته رمی نماید و در سال دیگر نیز خودش یا نایبش قضا کند و اگر از مکه خارج شده احتیاط واجب آن است که در سال بعد خود یا نایبش رمی کند. (مناسک حج، م ۳۸۸)
 ۴۰۸. چهارم آن که ریگ‌ها به جمره برخورد کنند، بنا بر این اگر برخورد نکند یا گمان کند که اصابت کرده، کافی نیست و باید ریگ دیگری را به جای آن بزند، و رسیدن ریگ‌ها به دایره‌ی پیرامون جمره، بدون برخورد با آن، کافی نیست. (مناسک حج، م ۳۴۰)

۴۰۹. کسی که از انجام رمی معذور است، اگر نایب بگیرد و نایب او رمی را انجام دهد و سپس پیش از گذشتن وقت رمی، عذرش برطرف شود، اگر در زمان گرفتن نایب نسبت به برطرف شدن عذرش امید نداشته و نایب به جای او رمی کرده، همان رمی کفایت می‌کند و نیازی نیست که خودش آن را تکرار کند، اما اگر نسبت به برطرف شدن عذر ناامید نبوده، هرچند گرفتن نایب در هنگام پدید آمدن عذر جایز بوده است، ولی باید پس از برطرف شدن عذر، خودش رمی را تکرار کند. (مناسک حج، م ۳۸۵)
 ۴۱۰. کسانی که از انجام رمی در روز عید معذورند، می‌توانند در شب عید یا شب پس از آن رمی کنند، همچنین کسانی که از انجام رمی در روز یازدهم یا دوازدهم ذی‌حجه معذورند، می‌توانند شب قبل یا شب بعد از آن رمی کنند. (مناسک حج، م ۳۴۶)

مستحبات رمی جمرات

[۱۰۱۹] م - در رمی جمرات چند چیز مستحب است:

۱ - با طهارت بودن در حال رمی.

۲ - هنگامی که سنگ‌ها را در دست گرفته و آماده رمی است، این دعا را بخواند:

«اللَّهُمَّ هَذِهِ حَصِيَاتِي فَأُحْصِهِنَّ لِي وَارْفَعْهُنَّ فِي عَمَلِي». ۳- با هر سنگی که می‌اندازد تکبیر بگوید.

۴- هر سنگی را که می‌اندازد این دعا را بخواند:

«اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُمَّ ادْحَرْ عَنِّي الشَّيْطَانَ اللَّهُمَّ تَصَدِّيقًا بِكِتَابِكَ وَعَلَى سُنَّةِ نَبِيِّكَ اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ لِي حَبًّا مَبْرُورًا وَعَمَلًا مَقْبُولًا وَسَعْيًا مَشْكُورًا وَذَنْبًا مَغْفُورًا». ۵- میان او و جمره در جمره عقبه ده یا پانزده ذراع فاصله باشد و در جمره اولی و وسطی کنار جمره بایستد.

۶- جمره عقبه را رو به جمره و پشت به قبله رمی نماید و جمره اولی و وسطی را رو به قبله ایستاده رمی نماید.

۷- سنگ‌ریزه را بر انگشت ابهام گذارده و با ناخن انگشت شهادت بیندازد.

۸- پس از برگشتن به جای خود در منی، این دعا را بخواند:

«اللَّهُمَّ بِكَ وَثِقْتُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ فَنِعْمَ الرَّبُّ وَنِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ».

دوم - ذبح (قربانی)

اشاره

[۱۰۲۰] م - واجب است بر کسی که حج تمتع به جا می‌آورد، ذبح یک گاو یا یک گوسفند و شتر افضل است و پس از آن گاو بهتر است. (۴۱۱)

[۱۰۲۱] م - کفایت نمی‌کند برای چند نفر به شرکت، یک هدی در حال اختیار، بلکه در حال ضرورت نیز محل اشکال است و احتیاط واجب جمع بین شرکت در ذبح و روزه است که ذکر می‌شود.

[۱۰۲۲] م - سایر حیوانات، غیر از سه حیوان مذکور، کافی نیست.

[۱۰۲۳] م - در هدی چند چیز معتبر است و باید مراعات شود:

اول - آن که (۴۱۲) اگر شتر باشد سن آن کمتر از پنج سال نباشد و داخل در شش سال شده باشد و اگر گاو است بنا بر احتیاط واجب، کمتر از دو سال نباشد و داخل در سه سال شده باشد و همچنین در «بز» کمتر از سن گاو نباشد و در میش به احتیاط واجب کمتر از یک سال نباشد و داخل در سال دوم شده باشد. (۴۱۳)

دوم - باید صحیح باشد، پس حیوان مریض کافی نیست، حتی مثل کچلی بنا بر احتیاط.

سوم - باید خیلی پیر نباشد.

چهارم - باید تام الأجزاء باشد و ناقص کافی نیست. پس اگر واضح باشد کوری یا لنگی آن بنا بر اقوی کافی نیست و اگر واضح نباشد به احتیاط واجب کافی نیست و احتیاط واجب آن است که چشمش سفید نشده باشد و باید گوش بریده و دم بریده و شاخ داخل آن شکسته یا بریده نباشد. (۴۱۴)

پنجم - باید لاغر نباشد و اگر در گرده او پیه باشد کافی است، و احتیاط آن است که آن را در عرف لاغر نگویند.

ششم - باید «خصی» نباشد؛ یعنی باید خصیتین آن را بیرون نیاورده باشند.

هفتم - باید بیضه آن را نکوبیده باشند به احتیاط (۴۱۵) واجب.

هشتم - باید در اصل خلقت بی دم نباشد به احتیاط واجب و اگر گوش یا شاخ در خلقت اصلی نداشته باشد، بعید نیست کفایت، اگر چه خلاف احتیاط است. (۴۱۶)

نهم - در اصل خلقت بی بیضه نباشد.

- [۱۰۲۴] م - اگر غیر از خصی یافت نشود، بعید نیست کفایت ذبح خصی، گرچه احتیاط در جمع بین آن و سالم است در ماه ذی‌حجه همان سال و اگر نشد سال دیگر، یا جمع بین ناقص و روزه.
- [۱۰۲۵] م - گاومیش در ذبح واجب، کافی است لکن گفته‌اند کراهت دارد.
- [۱۰۲۶] م - اگر حیوان، شاخ خارجش شکسته یا بریده باشد اشکال ندارد و شاخ خارج؛ شاخ سخت سیاهی است که به منزله غلاف است از برای شاخ داخل که آن شاخ سفید است.
- [۱۰۲۷] م - شکاف داشتن گوش و سوراخ بودن آن مانع ندارد و احتیاط آن است که چنین نباشد.
- [۱۰۲۸] م - باید ذبح را بعد از رمی جمره عقبه بکند به احتیاط واجب.
- [۱۰۲۹] م - یک گوسفند، کمتر چیزی است که کافی است برای ذبح، لکن هرچه بیشتر ذبح کند افضل است و در روایت است که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) صد شتر همراه آوردند، سی و چهار تای آنها را برای حضرت امیرالمؤمنین (علیه السلام) نحر کردند و شصت و شش تای آنها را برای خودشان.
- [۱۰۳۰] م - اگر هدی یافت نشود، قیمت آن را پیش شخص امینی بگذارد که در بقیه ذی‌حجه بگیرد و در منی ذبح کند و اگر در این سال ممکن نشود، سال بعد این کار را بکند.
- [۱۰۳۱] م - اگر هدی ناقص یافت شود (از غیر جهت خصی بودن که گذشت) احتیاط واجب آن است که آن را ذبح کند و یک هدی تام هم در بقیه ذی‌حجه و اگر نشد در سال آینده ذبح کند، و احتیاط بهتر آن است که جمع کند بین هدی ناقص و هدی تام؛ به طوری که گفته شد و روزه به نحوی که ذکر شد.
- [۱۰۳۲] م - احتیاط واجب آن است که ذبح هدی را از روز عید تأخیر نیندازد.
- [۱۰۳۳] م - اگر به واسطه عذری مثل فراموشی یا غیر آن، ذبح را در روز عید نکرد، احتیاط واجب آن است که در ایام «تشریق» ذبح کند و اگر نشد در بقیه ماه ذی‌حجه و در تأخیر عمدی نیز همین حکم است.
- [۱۰۳۴] م - اگر حیوانی را به گمان آن که صحیح و سالم است ذبح کرد بعد معلوم شد که مریض یا ناقص بوده، کافی نیست و باید دوباره ذبح کند. (۴۱۷)
- [۱۰۳۵] م - اگر حیوانی را به گمان چاقی ذبح کرد بعد معلوم شد لاغر است، کافی است.
- [۱۰۳۶] م - اگر حیوانی را به گمان لاغری خرید و به امید آن که چاق درآید، برای اطاعت خدا رجائاً ذبح کرد و بعد معلوم شد چاق است، کافی است.
- [۱۰۳۷] م - اگر احتمال نمی‌داد که حیوان چاق است یا احتمال می‌داد لکن از روی بی‌مبالا-تی ذبح کرد نه به امید موافقت امر خداوند، کافی نیست.
- [۱۰۳۸] م - اگر لاغری آن را اعتقاد داشت و به واسطه جهل به مسأله، برای اطاعت خداوند ذبح کرد، بعد معلوم شد چاق است، احتیاط واجب در اعاده است.
- [۱۰۳۹] م - اگر ناقص بودن را اعتقاد داشت و به واسطه جهل به مسأله، برای اطاعت خداوند ذبح کرد و بعد معلوم شد صحیح است ظاهراً کافی باشد.
- [۱۰۴۰] م - احتیاط آن است که ذبیحه را سه قسمت کنند، یک قسمت را هدیه بدهند و یک قسمت را صدقه بدهند و قدری هم از ذبیحه بخورند و صدقه را به مؤمنین بدهند و لکن هیچ‌یک از این احتیاطها واجب نیست و اگر صدقه را به فقرا یا کفار بدهد یا آن که تمام ذبیحه را به آنها بدهد اشکال ندارد و ضامن حصه فقراء نیست لیکن احتیاط؛ خصوصاً در خوردن قدری از ذبیحه، خیلی مطلوب است.

- [۱۰۴۱] م - جایز است که ذبح را کسی دیگر به نیابت انجام دهد و نیت را نایب کند و احتیاطاً خود شخص هم نیت کند.
- [۱۰۴۲] م - احتیاط واجب (۴۱۸) آن است که ذابح مؤمن باشد، بلکه خالی از قوت نیست و همین‌طور در ذبح کفارات.
- [۱۰۴۳] م - در صورتی که قربانی به دست غیر مؤمن انجام گیرد، کفایت نمی‌کند (۴۱۹) و باید دو مرتبه قربانی کند، هرچند در وقت قربانی متوجه نشود که ذابح مؤمن نیست یا جاهل به مسأله باشد.
- [۱۰۴۴] م - ذبح هم از عبادات است و در آن نیت خالص و قصد اطاعت خداوند لازم است.
- [۱۰۴۵] م - احتیاط آن است که اگر احتمال نقص یا مرض در گوسفند بدهند، آن را معاینه کنند، اگر چه اقوی در احتمال آن که عیبی حادث شده باشد، مثل آن که احتمال بدهد گوش یا دمش را بریده‌اند یا آن را خصی کرده‌اند، عدم لزوم معاینه است و احتیاط در عیب‌هایی که محتمل است از حال تولد داشته و مادر زاد بوده، ترک نشود.
- [۱۰۴۶] م - اگر بعد از ذبح کردن، احتمال داد ناقص بودن یا نداشتن سایر شرایط را، اعتنا نکند.
- [۱۰۴۷] م - اگر به کسی نیابت داد برای خریداری کردن و ذبح، و نایب انجام داد، و بعد از آن شخص محرم احتمال داد که نایب به شرایط عمل نکرده باشد، به این احتمال اعتنا نکند و ذبح کافی است.
- [۱۰۴۸] م - اگر کسی را نایب کرد برای خریداری و ذبح، باید علم پیدا کند یا اطمینان به اینکه عمل کرده است و گمان کفایت نمی‌کند.
- [۱۰۴۹] م - اگر نایب عمداً برخلاف دستور شرع، در اوصاف ذبیحه یا در کشتن آن، عمل کرد ضامن است و باید غرامت آن را بدهد و باید دو مرتبه ذبح کنند.
- [۱۰۵۰] م - اگر نایب از روی اشتباه یا جهل، برخلاف دستور عمل کند، اگر برای عمل اجرت گرفته است ضامن است و الا معلوم نیست ضامن باشد و در هر صورت باید اعاده شود.
۴۱۱. کسی که حج تمتع به جا می‌آورد، باید یکی از چهارپایان سه گانه، یعنی شتر یا گاو یا گوسفند یا بز را قربانی کند، تفاوتی ندارد که قربانی نر باشد یا ماده و بهتر آن است که شتر باشد، اما غیر از چهارپایان مذکور، قربانی کردن سایر حیوانات کفایت نمی‌کند. (مناسک حج، م ۳۴۷)
۴۱۲. بنا بر احتیاط واجب. (مناسک حج، م ۳۴۹)
۴۱۳. اما در مورد سنین بالا-تر محدودیتی وجود ندارد و اگر سن قربانی بیش از آن باشد کفایت می‌کند به شرط آنکه زیاد پیر نباشد. (مناسک حج، م ۳۴۹)
۴۱۴. چهارم آن که اعضا و اندام‌های آن، کامل باشد، بنابر این قربانی کردن حیوان ناقص، مانند حیوانی که اخته شده یا بیضه‌اش کشیده شده باشد، کافی نیست، اما اگر بیضه‌هایش کوفته شده و اخته نشده باشد، قربانی کردن آن کفایت می‌کند، و نیز قربانی کردن حیوان دم‌بریده و کور و شل و گوش‌بریده و حیوانی که قسمت داخلی شاخ آن شکسته باشد، یا از ابتدا با یکی از این عیوب به دنیا آمده باشد، کافی نیست. بنابراین قربانی کردن حیوانی که فاقد یکی از اندام‌هایی باشد که در دیگر هم‌نوعان آن وجود دارد، به گونه‌ای که فقدان آن عضو یک نقص به‌شمار آید، کافی نیست. اما اگر بخش بیرونی شاخ آن (که مانند غلاف و پوشش بخش داخلی است) شکسته باشد، یا گوش آن شکافته یا سوراخ شده باشد، مانعی ندارد. (مناسک حج، م ۳۴۹، چهارم)
۴۱۵. به حاشیه شرط چهارم مراجعه شود.
۴۱۶. به حاشیه شرط چهارم مراجعه شود.
۴۱۷. در صورت تمکن مالی. (مناسک حج، م ۳۵۰)
۴۱۸. بنا بر احتیاط واجب ذبح کننده باید شیعه اثنی عشری باشد اما اگر نیت را خودش انجام دهد و فقط برای اجرای آن نایب

بگیرد در این صورت بعید نیست که شیعه بودن ذبح کننده شرط نباشد. (مناسک حج، م ۳۵۴) ۴۱۹. به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

چند مسأله راجع به بدل ذبیحه

[۱۰۵۱] م - اگر قادر نباشد بر ذبح، باید سه روز در حج و هفت روز پس از مراجعت از حج روزه بگیرد.

[۱۰۵۲] م - مراد از اینکه قادر بر ذبح نباشد، آن است که نه هدی را داشته باشد و نه پولش را.

[۱۰۵۳] م - اگر می‌تواند بدون زحمت و مشقت قرض کند و در ازای قرض چیزی که ادا کند داشته باشد باید قرض کند و ذبح کند.

[۱۰۵۴] م - اگر می‌تواند بدون مشقت چیزی که زاید از مؤونه سفر است بفروشد، باید بفروشد، و هدی بخرد، لکن لباس را هرچه باشد لازم نیست بفروشد.

[۱۰۵۵] م - لازم نیست کسب کند و پول هدی را تهیه کند، لیکن اگر کسب کرد و تهیه کرد، باید ذبح کند.

[۱۰۵۶] م - اگر چه لباس را لازم نیست بفروشد لکن اگر لباس زاید داشت و فروخت، ظاهراً باید ذبح کند و احتیاط آن است که روزه هم بگیرد.

[۱۰۵۷] م - این سه روز روزه را باید در ماه ذی‌حجه بگیرد و احتیاط واجب آن است که از هفتم تا نهم بگیرد و جلوتر نگیرد.

[۱۰۵۸] م - باید این سه روز دنبال هم باشد.

[۱۰۵۹] م - اگر روز هفتم نتوانست روزه بگیرد، روز هشتم و نهم بگیرد و یک روز دیگر بعد از مراجعت از منی بگیرد و احتیاط آن است که بعد از ایام تشریق، که یازدهم و دوازدهم و سیزدهم است، بگیرد.

[۱۰۶۰] م - این سه روز روزه را در ایام تشریق، در منی، جایز نیست بگیرد، بلکه در ایام تشریق در منی روزه برای همه کس حرام است، چه حج به‌جا بیآورد یا نه.

[۱۰۶۱] م - احتیاط مستحب برای کسی که روز هفتم را روزه نگرفته و هشتم و نهم را گرفته، آن است که بعد از مراجعت از منی، سه روز روزه بگیرد - که اول آن، روز کوچ کردن است؛ یعنی سیزدهم - و متوالی بگیرد و قصدش آن باشد که سه روز از پنج روز برای ادای روزه واجب باشد.

[۱۰۶۲] م - اگر روز هشتم را روزه نگرفت، روز نهم را هم نگیرد و بعد از مراجعت از منی سه روز دنبال هم بگیرد.

[۱۰۶۳] م - جایز است اگر از هشتم روزه تعویق افتاد، تا آخر ذی‌حجه هر وقت بخواهد این سه روز را روزه بگیرد، اگر چه احتیاط آن است که بعد از ایام تشریق فوراً بگیرد.

[۱۰۶۴] م - این سه روز را در سفر می‌تواند روزه بگیرد و لازم نیست در مکه قصد اقامت کند، بلکه اگر برای ماندن سه روز در مکه مهلت نیست بین راه هم جایز است بگیرد.

[۱۰۶۵] م - اگر سه روز روزه را گرفت و بعد از آن متمکن شد از هدی، لازم نیست ذبح کند، لیکن اگر قبل از تمام شدن سه روز متمکن شد باید ذبح کند.

[۱۰۶۶] م - اگر این سه روز روزه را نگرفت تا ماه ذی‌حجه تمام شد باید هدی را خودش یا نایبش در منی ذبح کند و روزه فایده ندارد.

[۱۰۶۷] م - باید این سه روز روزه را، بعد از احرام به عمره به‌جا آورد و قبل از آن نمی‌تواند.

[۱۰۶۸] م - هفت روز بقیه را باید بعد از مراجعت از سفر حج، روزه بگیرد.

[۱۰۶۹] م - احتیاط واجب آن است که پی‌درپی به‌جا آورد.

[۱۰۷۰] م - جایز نیست این هفت روز را در مکه یا در راه روزه بگیرد، مگر آن‌که بنا بر اقامت در مکه داشته باشد، در این صورت اگر مدتی بگذرد که در آن مدت می‌توانست به وطن خود مراجعت کند، جایز است به‌جا آورد و همچنین جایز است اگر یک ماه بماند.

[۱۰۷۱] م - در این ایام که با هواپیما مراجعت می‌کنند، بعید نیست برای کسی که در مکه اقامت کرده جایز باشد به همان مقداری که هواپیما اشخاص را به محل می‌رساند صبر کند و روزه بگیرد لیکن احتیاط خلاف آن است و به احتیاط واجب جمع بین سه روز و هفت روز را نکند.

[۱۰۷۲] م - اگر در غیر مکه؛ چه در راه یا در بلدی غیر از وطن خودش، اقامت کرد ظاهراً نتواند هفت روز روزه را در آن‌جا بگیرد، اگر چه به مقداری صبر کند که اگر راه می‌پیمود به وطن می‌رسید.

[۱۰۷۳] م - ابتداء ماهی را که اگر بماند در مکه جایز است روزه را بگیرد و همینطور ابتداء حساب موقع رسیدن به وطن را ظاهراً باید از وقتی که بنا بر مجاورت یا اقامت به مکه کرد حساب کند.

[۱۰۷۴] م - اگر متمکن از روزه گرفتن شد و قبل از آن‌که روزه بگیرد مرد، واجب است ولی او سه روز را قضا کند بنا بر اقوی، و هفت روز دیگر را بنا بر احتیاط واجب.

[۱۰۷۵] م - لازم نیست بعد از برگشتن به بلد خود، در همان‌جا روزه بگیرد، پس اگر در جای دیگر قصد اقامت کرد می‌تواند بگیرد.

[۱۰۷۶] م - اگر متمکن از سه روز روزه نشد، در مکه و برگشت به محل خود، در صورتی که ماه ذی‌حجه باقی است می‌تواند در محل بگیرد، لیکن با هفت روز روزه فاصله بدهد و اگر ماه گذشته باشد باید هدی ذبح کند، اگر چه به وسیله شخص امینی باشد.

مسائل متفرقه هدی

[۱۰۷۷] م - تقسیم قربانی به سه قسم واجب نیست، و فروش یا هبه سهم فقیر، قبل از قربانی و بدون قبض آن باطل است. بنا بر

این، عمل بعضی، که به ادعای فقر یا وکالت از فقیر، ثلث فقیر را از قربانی بخود حاجی می‌فروشد یا هبه می‌کند صحیح نیست.

[۱۰۷۸] م - گفته می‌شود که در منی، مسلخ فعلی، کمی در وادی مُحَسَّر ساخته شده و در این صورت، هرچند در صورت امکان ولو

تا آخر ذی‌حجه باید در منی قربانی کنند لکن قربانی در مسلخ جدید مجزی است. (۴۲۰)

[۱۰۷۹] م - کسی که اجیر در حج است، می‌تواند برای قربانی شخص ثالثی را وکیل کند و وکیل مزبور، نیت قربانی حجی که

موکّلتش از طرف موکّل خود انجام می‌دهد را می‌نماید.

[۱۰۸۰] م - تأخیر ذبح از روز عید عمداً، جایز نیست علی‌الأحوط، لکن اگر تأخیر شد عمداً یا جهلاً یا نسیاناً، ذبح در شب کفایت

می‌کند.

[۱۰۸۱] م - کسانی که وکیل دیگری هستند که برای او قربانی کنند، می‌توانند قبل از اینکه حلق یا تقصیر کنند، قربانی دیگری را

ذبح نمایند.

۴۲۰. محل انجام ذبح، منی است و در صورتی که از ذبح در منی ممانعت شود، انجام آن در محل تعیین شده در حال حاضر، بلا

مانع است. (مناسک حج، م ۳۵۳)

استفتانات قربانی

[۱۰۸۲] س - جمعی از حجّاج پول روی هم می‌گذارند و کسی با پول مشترک برای همه آنان تعدادی گوسفند می‌خرد و در وقت ذبح، هر گوسفند را برای یک نفر قصد می‌کند و قربانی می‌کند، آیا این ترتیب ذبح اشکال دارد یا خیر و آیا در صورت تفاوت گوسفندان در قیمت با اینکه همه به یک اندازه پول داده‌اند چه وضعی پیدا می‌شود؟

ج - اگر صاحبان پول راضی باشند اشکال ندارد. [۱۰۸۳] س - کسانی که گوسفند خود را به غیر مؤمن داده‌اند و او ذبح نموده است و بعد، حلق و اعمال مترتبه را انجام داده‌اند و بعد متوجه شده‌اند، وظیفه آنان چیست؟

ج - ذبح را اعاده کنند و حلق و اعمال مترتبه صحیح است. (۴۲۱) [۱۰۸۴] س - کسی قربانی را به غیر مؤمن داده و او کشته است و بعد متوجه شده و در عین توجه، عمداً بدون تجدید قربانی حلق کرده و اعمال مترتبه بر حلق را انجام داده، آیا مُحَلّ شده است یا نه و آیا فقط قربانی باید بکند یا همه اعمال را اعاده نماید؟

ج - با فرض اینکه احتمال صحّتِ اعمالی را که بعد از قربانی اتیان کرده می‌داده، مُحَلّ شده است و فقط قربانی بر عهده او است و اعمالش صحیح است. (۴۲۲) [۱۰۸۵] س - در مسأله قربانی در مسلخ جدید، عبارت نقل شده از حضرت عالی صراحت در حکم ندارد، لطفاً نظر مبارک را مرقوم فرمایید.

ج - ذبح در مسلخ جدید مُجزی است. [۱۰۸۶] س - آیا در شرایط قربانی، تحقیق لازم است که یقین به بودن شرایط حاصل شود یا لازم نیست؟

ج - در شرایطی که مربوط به نقص عارض بر حیوان بعد از تمام بودن آن است، مثل خصی نبودن یا معیوب نبودن حیوان، فحوص لازم نیست و در صورت شک می‌تواند بدون تحقیق ذبح کند، ولی در شرایط دیگر مثل سن حیوان یا مؤمن بودن ذابح، (۴۲۳) لازم است یقین حاصل شود. [۱۰۸۷] س - در مگه جیب کسی را زدند و پولش را بردند، شکایت کرد، بعد [از] طی مراحل قانونی، حاکم آن‌جا حکم کرد پولش را از دزد بگیرند و به او بدهند، آیا جایز است پول را بگیرد و گوسفند قربانی را با آن بخرد یا نه؟

ج - اگر می‌داند که پول خود او است، مانع ندارد. [۱۰۸۸] س - شخصی بدون گرفتن وکالت در ذبح، از طرف عیالش یا شخص دیگری قربانی می‌نماید، به این خیال که اذن فحوی از او دارد و مطمئن است که وقتی به عیالش یا رفیقش بگوید من در قربانگاه برای تو قربانی کرده‌ام او راضی است و خوشحال هم می‌شود، این نحو قربانی کافیت یا نه؟

ج - کافی نیست مگر او را وکیل کرده باشد. (۴۲۴) [۱۰۸۹] س - روز عید، بعض اشخاص به قربانگاه می‌روند و بدون این که در قربانی نیابت داشته باشند، خودشان برای رفقایشان قربانی می‌کنند، آیا این قربانی کافی است یا نه؟ و اگر کافی نیست، پول قربانی به عهده چه کسی است؟

ج - کفایت نمی‌کند (۴۲۵) و پول از مال کسی خارج می‌شود که خرج کرده است مگر آن که غروری در بین باشد. [۱۰۹۰] س - در قربانگاه، حجّاج و صاحب گوسفند یک قرار می‌گذارند که هرچند رأس گوسفندی که می‌خواهند، هریکی به فلان مبلغ و نام می‌برد، حاجی هم قبول می‌کند و یکی یکی را به نیت افرادی که وکالت دارد می‌کشد، بعد می‌رود با صاحب گوسفند حساب می‌کند، آیا در قربانی اشکالی نیست؟

ج - اشکال ندارد. [۱۰۹۱] س - در قربانگاه ده نفر حاجی با صاحب گوسفند قرار می‌گذارند که ده گوسفند را جدا می‌کنیم و قربانی می‌کنیم از قرار یکی دویست ریال سعودی مثلاً، در این بین چند نفر دیگر از رفقای آنان می‌آیند و بدون قرار جدید با صاحب گوسفند، به تعدادشان گوسفند قربانی می‌کنند و بنا دارند که بعد از قربانی طبق قرارداد سایر افراد، به صاحب گوسفند پول بدهند، آیا قربانیهای آنان درست است یا خیر؟

ج - اگر یقین به رضایت صاحب گوسفند دارند، مانع ندارد. [۱۰۹۲] س - غیر مؤمن مشغول سر بریدن قربانی بود، شخصی که برای او قربانی می‌شد دست گذاشت روی دست ذابح و فشار می‌داد در بردن و آوردن چاقو، به نحوی که بریدن سر گوسفند به هر دو اسناد داده می‌شد، آیا این قربانی صحیح است؟

ج - اگر خودش ذبح نکرده، صحیح نیست. (۴۲۶) [۱۰۹۳] س - در روز عید قربان معمولاً در هر کاروانی چند نفر برای قربانی از طرف دیگران نایب می‌شوند و می‌آیند قربانگاه، اگر کسی شک کند که برای فلان شخص هم قربانی کردم یا نه، وظیفه نایب چیست؟

ج - باید قربانی کند. [۱۰۹۴] س - آیا ذبح با کاردهای استیل که معلوم نیست آهن است یا نه چگونه است؟

ج - صحیح نیست. (۴۲۷) [۱۰۹۵] س - اگر انسان مریض نتواند در حج تمتع قربانی کند و به دیگری نیابت دهد و نایب و وکیل فراموش کند و در مدینه یا در ایران یادش بیاید که قربانی نکرده است، وظیفه‌اش چیست؟

ج - بر حج او اشکالی نیست، ولی قربانی بر ذمه‌اش باقی است که باید در سال آینده در منی انجام دهد و اگر در ماه ذی‌حجه فهمید باید در صورت امکان در همان ماه قربانی کند. [۱۰۹۶] س - شخصی برای خود و نیابت افرادی به قربانگاه رفت و ده رأس گوسفند خرید و قربانی کرد، بعد از رسیدن به منزل، یقین پیدا کرد پول ۹ رأس گوسفند را داده است، وظیفه‌اش نسبت به پول یک رأس که نداده چیست؟ ضمناً با مراجعه به قربانگاه صاحب گوسفند را پیدا نکرد، آیا جایز است که در آن پول تصرف کند و بعد از مراجعت به ایران پول ایرانی به حاکم شرع بدهد و یا صدقه بدهد یا نه؟ و در صورتی که تصرف در آن جایز باشد اکنون که به ایران برگشته، آیا باید ریال سعودی یا قیمت آن به ارز دولتی یا ارز آزاد بدهد؟

ج - با یأس از شناسایی صاحبش، از طرف او به فقیر صدقه دهد و باید یا ریال بدهد و یا قیمت بالا را بدهد. [۱۰۹۷] س - شخصی قربانی نمی‌کند به اعتقاد اینکه گوشت گوسفند تلف می‌شود و از آنان استفاده‌ای نمی‌شود و با همین کیفیت تقصیر کرده، اعمال حج را انجام می‌دهد، وظیفه او چیست؟

ج - اگر جاهل بوده و فکر می‌کرده که عملش صحیح است، از احرام خارج شده ولی قربانی بر ذمه او است. [۱۰۹۸] س - آیا مُحرم می‌تواند قبل از ذبح گوسفند خود، برای دیگری ذبح نماید؟

ج - مانع ندارد. [۱۰۹۹] س - اگر کسی مؤمن بودن ذابح را قبل از ذبح احراز کرد و بعداً معلوم شد خلاف بوده است، آیا آن قربانی کفایت می‌کند؟

ج - کفایت نمی‌کند. (۴۲۸) [۱۱۰۰] س - اگر قربانی از وجه غیر مُخَمَّس باشد چه صورت دارد؟

ج - کفایت نمی‌کند. (۴۲۹) [۱۱۰۱] س - در صورت عدم وجود گوسفند سالم، آیا می‌توان گوسفند مرضوض الخصیتین (گوسفندی که تخمهای آن را کوبیده‌اند) را ذبح نمود؟

ج - اگر غیر خصی و مرضوض یافت نشود، ذبح خصی و مرضوض کافی است. (۴۳۰) [۱۱۰۲] س - شخصی به اعتماد نایب خود در رمی، ذبح کرده و حلق نموده است، بعد معلوم شده که نایب از جانب او رمی ننموده است، آیا ذبح و حلق او صحیح است؟

ج - کفایت می‌کند. [۱۱۰۳] س - شخصی در قربانی کسی را نایب خود کرد و پس از آن به دیگری نیابت داد، ولی شخص اول ذبح نمود، آیا صحیح است؟

ج - اگر اولی را از وکالت عزل نکرده کافی است و مجرد نیابت دادن به دومی، عزل اولی از نیابت نیست. [۱۱۰۴] س - شخصی با جهل به اشتراط مؤمن بودن ذابح، قربانی خود را به دیگری واگذار کرده که ذبح نماید، بعد از ذبح متوجه مسأله شده است، وظیفه او چیست؟

ج - اگر مؤمن بودن ذابح معلوم نیست، باید دو مرتبه قربانی کند. (۴۳۱) [۱۱۰۵] س - کسی را وکیل در قربانی نموده، آیا وکیل

می‌تواند به دیگری وکالت دهد؟

ج - اگر وکالت داده که وکیل خودش قربانی کند، نمی‌تواند به دیگری بدهد. [۱۱۰۶] س - اگر ذبح قربانی شخصی توسط غیر مؤمن صورت گرفته باشد، (۴۳۲) آیا تکرار آن باید در ایام تشریق باشد؟

ج - اگر در بقیه ذی‌حجه، تا آخر آن هم قربانی شود کافی است، اگر چه تأخیر آن از ایام تشریق جایز نیست. (۴۳۳) [۱۱۰۷] س - مُحرمی که لباس احرامش بر اثر ذبح نجس شده، می‌تواند به مقداری که برای دیگران ذبح می‌کند، در لباس احرام نجس باشد؟
ج - در صورت امکان باید لباس خود را تطهیر کند و اگر نکرد ضرری به احرام یا ذبح ندارد. [۱۱۰۸] س - در مناسک نوشته شده: واجب است احتیاطاً، که قربانی را از روز عید تأخیر نیندازند، حال اگر کسی بدون عذر تأخیر انداخت، به غیر از حرمت تکلیفی، عواقب دیگری هم دارد؟

ج - قربانی او صحیح است، ولی باید ترتیب بین قربانی و حلق و اعمال مکه مراعات شود. (۴۳۴) [۱۱۰۹] س - بعد از فری اوداج اربعه، اگر گردن قربانی را در حالی که هنوز زنده است قطع نمود، چه صورتی دارد؟

ج - کار حرامی است، لکن ذبیحه حلال است و کفایت از قربانی می‌کند. [۱۱۱۰] س - می‌فرمایید اگر ذبح در منی تا آخر ذی‌حجه ممکن شود باید ذبح را تأخیر بیندازد، آیا اجازه می‌دهید که حلق را همان روز عید انجام دهد، یا باید حلق و تقصیر را تا بعد از قربانی تأخیر بیندازد، هرچند ده روز طول بکشد؟

ج - باید مراعات ترتیب شود علی‌الأحوط. (۴۳۵) [۱۱۱۱] س - آیا حکم گوسفندی که تخمهای آن را کوبیده‌اند، با گوسفندی که تخمهایش را تاییده‌اند یکی است یا نه؟ و در هر صورت، اگر تخمهای گوسفندی را تاییده باشند، آیا برای هدی مُجزی است یا نه؟ لطفاً نظر خودتان را بیان فرمایید.

ج - بنا بر احتیاط واجب باید تاییده هم نشده باشد. (۴۳۶) [۱۱۱۲] س - حیوانی را که برای هدی ذبح می‌کنند، اگر قطع اوداج اربعه بکنند و آن را رها نمایند و حیوان به خودی خود پشت به قبله شود و یا بعد از قطع اوداج اربعه، قبل از جان دادن، حیوان را روی بقیه اجساد حیوانات ذبح شده پرت نمایند و حیوان در اثر این کار، از قبله منحرف شود و در آن حال جان دهد، حکمش چیست؟

ج - رو به قبله بودن در حال قطع اوداج اربعه کافی است. [۱۱۱۳] س - اگر کسی پس از ذبح قربانی و انجام باقی مناسک و یا قبل از آن متوجه شد که سن هدی کمتر از حد نصاب است وظیفه چیست؟

ج - اعاده لازم است. [۱۱۱۴] س - اگر روحانی کاروان می‌داند که احرامی او در روز عید در مسلخ به خون آلوده می‌شود و به جهت اینکه روحانی است و باید بر اعمال حجاج نظارت داشته باشد مدت چند ساعت لباس احرامی او خون‌آلود است، آیا با علم به نجس شدن و طولانی بودن آن تکلیف او چیست؟

ج - اگر معذور از تبدیل یا تطهیر است اشکال ندارد. [۱۱۱۵] س - روحانی کاروانی نایب است و می‌داند که برای نظارت بر اعمال حج حجاج در قربان‌گاه لباس او به خون آلوده می‌شود و به جهت مسؤلیتی که دارد در قربان‌گاه معطل می‌گردد، آیا با علم به این جهت، نیابتش در حج اشکالی دارد؟

ج - نیابت اشکال ندارد. [۱۱۱۶] س - بعضی از محله‌های جدید مکه، در منی ساخته شده است، آیا در آنجا می‌شود قربانی نمود یا خیر؟

ج - اگر در منی است مانع ندارد، ولی بدون احراز این که در منی است، صحیح نیست. [۱۱۱۷] س - انسان شک می‌کند که در سال یا سالهای گذشته ذابح قربانی‌اش مؤمن بوده یا نه، الآن وظیفه‌اش چیست؟

ج - اگر در حال عمل، مسأله را می‌دانسته و ملتفت بوده و شک بعد از عمل است، اعتنا نکند و در غیر این صورت باید قربانی را اعاده نماید. (۴۳۷) [۱۱۱۸] س - بعضی از مدیران کاروانها یا اشخاص خیر دیگر، که برای قربانی از اشخاص پول می‌گیرند و احیاناً

خودشان سر بریدن را یاد ندارند لذا قربانی‌ها را غیر مؤمن ذبح می‌کند، اولاً آیا از منوب‌عنه مُجزی است یا نه و ثانیاً آیا نایب ضامن است یا خیر؟

ج - قربانی مزبور کفایت نمی‌کند (۴۳۸) و کسی که پول را از منوب‌عنه گرفته ضامن است.

۴۲۱. به حاشیه مسأله ۱۰۴۲ مراجعه شود.

۴۲۲. به حاشیه مسأله ۱۰۴۲ مراجعه شود.

۴۲۳. به حاشیه مسأله ۱۰۴۲ مراجعه شود.

۴۲۴. قربانی کردن باید به وسیله‌ی خود شخص یا با وکالت از سوی او انجام شود، اما اگر شخص دیگری بدون وکالت گرفتن از او برایش ذبح انجام دهد، صحت آن محل اشکال است و بنا بر احتیاط، نمی‌توان به آن اکتفا کرد. (مناسک حج، م ۳۵۵)

۴۲۵. به حاشیه سؤال قبل مراجعه شود.

۴۲۶. به حاشیه مسأله ۱۰۴۲ مراجعه شود.

۴۲۷. ابزاری که ذبح با آن انجام می‌شود، باید از آهن باشد، و استیل (که فولاد مخلوط با ماده ضد زنگ است) در حکم آهن است، اما اگر در مورد آهنی بودن ابزار ذبح تردید دارد، تا زمانی که آهنی بودن آن محرز نشده، ذبح کردن با آن کفایت نمی‌کند. (مناسک حج، م ۳۵۶)

۴۲۸. به حاشیه مسأله ۱۰۴۲ مراجعه شود.

۴۲۹. اگر معامله به صورت خرید در ذمه باشد کافی است.

۴۳۰. به حاشیه مسأله ۱۰۲۳ «شرط چهارم» مراجعه شود.

۴۳۱. به حاشیه مسأله ۱۰۴۲ مراجعه شود.

۴۳۲. به حاشیه مسأله ۱۰۴۲ مراجعه شود.

۴۳۳. بنا بر احتیاط واجب و در صورت امکان. (مناسک حج، م ۳۵۲)

۴۳۴. کسی که ذبح قربانی را بنا بر هر دلیلی از روز عید به تأخیر انداخته، لازم نیست حلق یا تقصیر را هم به تأخیر اندازد، بلکه بعید نیست انجام حلق یا تقصیر در روز عید واجب باشد، و نباید در این مورد ترک احتیاط کند، اما صحت انجام طواف حج و دیگر اعمال پنج گانه‌ی مکه در چنین حالتی (تأخیر در انجام قربانی) محل اشکال است و باید برای انجام آن اعمال تا ذبح قربانی منتظر بماند. (مناسک حج، م ۳۶۱)

۴۳۵. اگر نتواند در روز عید در منی قربانی کند، لیکن قربانی کردن در روز عید در قربانگاهی که در حال حاضر در خارج از منی برای قربانی در نظر گرفته شده، برایش میسر باشد، بنا بر احتیاط، واجب است که ابتدا قربانی کند. و سپس حلق یا تقصیر نماید؛ و اگر این کار هم برایش ممکن نباشد، بنا بر احتیاط واجب باید در روز عید حلق یا تقصیر انجام دهد که با انجام آن از احرام خارج می‌شود، اما باید اعمال پنج گانه‌ی مکه را تا پس از ذبح قربانی به تأخیر اندازد. (مناسک حج، م ۳۶۴)

۴۳۶. رجوع شود به حاشیه مسأله ۱۰۲۳، چهارم.

۴۳۷. به حاشیه مسأله ۱۰۴۲ مراجعه شود.

۴۳۸. به حاشیه مسأله ۱۰۴۲ مراجعه شود.

[۱۱۱۹] م - مستحبات هدی چند چیز است:

۱ - در صورت تمکّن، قربانی شتر باشد و در صورت نبودن آن، گاو و در صورت نبودن آن، گوسفند باشد.
 ۲ - قربانی بسیار فربه باشد.

۳ - در صورت شتر یا گاو بودن آن، از جنس ماده و در صورت گوسفند یا بز بودن آن، از جنس نر باشد.

۴ - شتری که می‌خواهند او را نحر کنند، ایستاده و از سر دستها تا زانوی آن را ببندند و شخص در جانب راست او بایستد و کارد یا نیزه یا خنجر به گودال گردن او فرو برد و در وقت ذبح یا نحر این دعا را بخواند:

«وَجْهَتْ وَجْهِي لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ، اللَّهُمَّ مِنْكَ وَلَكَ بِسْمِ اللَّهِ وَاللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُمَّ تَقَبَّلْ مِنِّي».

۵ - اینکه خود قربانی را بکشد و اگر نتواند، دست خود را بالای دست کشنده بگذارد.

سوم - تقصیر یا حلق

اشاره

[۱۱۲۰] م - هر مکلفی مختار است که بعد از ذبح کردن، یا سر بترشد و یا از ناخن یا موی خود قدری بچیند، مگر چند طایفه: اول - زن‌ها که باید از مو یا ناخن خود قدری بگیرند و کافی نیست ظاهراً برای آنها سر تراشیدن. (۴۳۹)

دوم - کسی که سال اول حج او باشد، که باید سر بترشد به احتیاط واجب.

سوم - کسی که موی سر خود را به غسل یا «صمغ» یا نحو آن برای رفع شپش و نحو آن چسبانیده باشد باید سر بترشد به احتیاط واجب.

چهارم - کسی که موی خود را جمع کرده و گره زده و درهم پیچیده و بافته است، باید سر بترشد به احتیاط واجب.

□پنجم - خنثای مشکل اگر از این سه دسته اخیر نباشد، باید تقصیر کند و سر نترشد.

[۱۱۲۱] م - اگر خنثای مشکل از این سه طایفه باشد، واجب است هم تقصیر کند و هم سر بترشد احتیاطاً.

[۱۱۲۲] م - احتیاط آن است که کسی که سر را می‌تراشد تمامش را بترشد.

[۱۱۲۳] م - در تقصیر کفایت می‌کند مقدار کمی از موی سر یا ریش یا شارب را چیدن، به هر نحو و با هر آلت که باشد و یا ناخن گرفتن. و بهتر است (۴۴۰) که هم مقداری از مو بگیرد و هم ناخن را بگیرد.

[۱۱۲۴] م - سر تراشیدن و تقصیر چون از عبادات است، باید با نیت خالص از ریا و برای اطاعت خداوند باشد و بدون آن صحیح نیست و آنچه باید به آن حلال شود حلال نمی‌شود.

[۱۱۲۵] م - جایز است سر را خود انسان بترشد یا به سلمانی بدهد و همچنین در تقصیر و باید خودش نیت کند و بهتر آن است که سلمانی هم نیت کند.

□[۱۱۲۶] م - کسانی که سر تراشیدن بر آنها متعین است، مثل اشخاصی که در مسأله اول ذکر شد، اگر سر آنها مو نداشته باشد باید تیغ را بکشند بسر آنها و آن کافی است از تراشیدن سر.

[۱۱۲۷] م - کسانی که مخیر هستند میان تراشیدن سر و گرفتن موی ریش یا شارب و گرفتن ناخن، اگر سرشان مو نداشت باید تقصیر کنند و اگر هیچ مو نداشتند حتی موی ابرو باید ناخن بگیرند و اگر آن را هم نداشتند تیغ را بسر بکشند کافی است.

[۱۱۲۸] م - تراشیدن ریش کفایت نمی‌کند از تقصیر.

[۱۱۲۹] م - اکتفا کردن به تقصیر موی زیر بغل یا عانه محل اشکال است.

[۱۱۳۰] م - محل تراشیدن سر و تقصیر نمودن منی است و جایز نیست اختیاراً در غیر آن‌جا.

[۱۱۳۱] م - احتیاط آن است که در روز عید باشد، اگر چه بعید نیست جواز تأخیر تا آخر ایام تشریق. (۴۴۱)

[۱۱۳۲] م - اگر کسی سر تراشید و تقصیر نکرد در منی و از آن‌جا کوچ کرد باید مراجعت کند و عمل را انجام دهد و فرقی نیست در این حکم بین کسی که عمداً ترک کرده یا نسیاناً و سهواً یا به واسطه مسأله ندانستن.

[۱۱۳۳] م - اگر برای این شخص ممکن نشود برگشتن به منی، هر جا که هست سر بترشد یا تقصیر کند و موی خود را بفرستد (۴۴۲) به منی، در صورت امکان، و مستحب است که مو را در منی دفن کند در محل خیمه خود.

[۱۱۳۴] م - جایز نیست طواف حج بکند قبل از تقصیر یا سر تراشی و همچنین سعی را جایز نیست جلو بیندازد.

[۱۱۳۵] م - اگر قبل از سر تراشی یا تقصیر طواف و سعی کند از روی سهو یا جهل به حکم، باید برگردد و سر بترشد یا تقصیر کند و پس از آن طواف و نماز آن و سعی را به‌جا آورد و اگر نمی‌تواند به منی برگردد هر جا هست سر بترشد و تقصیر کند و اعاده کند طواف و نماز و سعی را.

[۱۱۳۶] م - اگر از روی علم و عمد اینکار را کرده، باید علاوه بر اعاده طواف و نماز و سعی یک گوسفند ذبح کند.

[۱۱۳۷] م - اگر فقط طواف را از روی علم و عمد مقدم داشته گوسفند لازم است، و اگر فقط سعی را مقدم داشته گوسفند لازم نیست، لیکن باید اعاده کند آن را بعد از حلق یا تقصیر و طواف و نماز آن.

[۱۱۳۸] م - اگر از روی علم یا جهل یا نسیان بعد از طواف یا سعی یا هر دو، سر را تراشید یا تقصیر کرد، احتیاط آن است که اعاده کند تا ترتیب حاصل شود و اگر تکلیفش سر تراشی بوده تیغ را بسر بکشد احتیاطاً. (۴۴۳)

[۱۱۳۹] م - به احتیاط واجب (۴۴۴) باید در منی اول رمی جمره کند و بعد از آن ذبح کند و بعد تقصیر یا حلق.

[۱۱۴۰] م - اگر برخلاف این ترتیب عمل کند، پس اگر از روی غفلت و سهو بوده، اعاده لازم نیست و اگر از روی جهل به مسأله بوده بعید نیست که اعاده نخواهد و احتیاط به اعاده است و اگر از روی علم و عمد بوده (۴۴۵) در صورت امکان احتیاط را ترک نکند.

[۱۱۴۱] م - بعد از آن که مُحرمی که وظیفه‌اش سر تراشیدن بود سر تراشید یا تقصیر کردن بود تقصیر کرد، حلال می‌شود بر او تمام چیزهایی که حرام شده، به واسطه احرام حج، مگر زن و بوی خوش و اما صید از دو جهت حرمت داشت: یکی آن که در حرم صید جایز نیست نه برای محرم و نه برای غیر محرم و این حرمت باقی است. دوم آن که بر خصوص محرم نیز صید جایز نیست، چه در حرم باشد یا غیر حرم و بعید نیست که به واسطه حلق یا تقصیر از جهت دوم حرمت برداشته شود، پس جایز است از برای او صید در خارج حرم.

۴۳۹. زنان حتماً باید تقصیر کنند و برای آنان حلق کفایت نمی‌کند. (مناسک حج، م ۳۵۷)

۴۴۰. و احوط آن است. (مناسک حج، م ۳۵۷)

۴۴۱. بنا بر احتیاط واجب، باید حلق یا تقصیر واجب را در روز عید قربان انجام دهد، و اگر چنین نکند، واجب است که در شب

یازدهم یا پس از آن آنرا انجام دهد، و همان کفایت می‌کند. (مناسک حج، م ۳۶۰)

۴۴۲. نظر معظّم له در رابطه با این فرع به دست نیامد.

۴۴۳. اگر عمداً یا بر اثر فراموشی یا عدم آگاهی از مسأله، در خارج از منی حلق یا تقصیر نماید و یا حلق یا تقصیر نکند و از منی خارج شود و سپس سایر اعمال را انجام دهد، واجب است که برای حلق یا تقصیر به منی باز گردد و بقیه اعمال را نیز اعاده نماید.

(مناسک حج، م ۳۶۳)

۴۴۴. واجب است که در روز عید قربان، ابتدا جمره‌ی عقبه را رمی کند، سپس - در صورتی که ذبح قربانی در روز عید برایش میسر است - قربانی نماید و پس از آن، حلق یا تقصیر کند؛ و در صورتی که عمداً ترتیب اعمال مذکور را رعایت نکند، معصیت کرده؛ اما بنا بر ظاهر، تکرار اعمال به ترتیب فوق بر او واجب نیست، هر چند تکرار آنها در صورت امکان، موافق احتیاط است. حکم کسی که بر اثر ناآگاهی یا فراموشی [ترتیب مذکور را رعایت نکرده] نیز چنین است. (مناسک حج، م ۳۶۴)

۴۴۵. به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

مسائل متفرقه حلق یا تقصیر در حج

[۱۱۴۲] م - اگر قربانی، بدلیلی از روز عید تأخیر افتاد، بنا بر احتیاط نمی‌تواند (۴۴۶) حلق کند و از احرام خارج شود و بعد قربانی کند بلکه ترتیب بین قربانی و حلق و اعمال مترتبه بر آن را باید مراعات کند علی‌الأحوط.

[۱۱۴۳] م - تأخیر حلق، تا آخر ایام تشریق مانع ندارد، هر چند عمدی باشد و حلق در شب هم صحیح است و کفایت می‌کند. (۴۴۷)

[۱۱۴۴] م - اگر حاجی برای قربانی به کسی وکالت دهد، تا وکیل او قربانی نکرده، نمی‌تواند حلق کند ولی اگر با اعتقاد به اینکه وکیل او برای او قربانی کرده حلق کرد بعد معلوم شد که وکیل او هنوز قربانی نکرده، حلق مزبور کافی است و اگر بعد از حلق اعمال مگه را هم انجام داده باشد کفایت می‌کند و لازم نیست آنها را اعاده کند.

[۱۱۴۵] م - کسانی که سال اول حج آنها است و وظیفه آنها سر تراشیدن می‌باشد، بنا بر احتیاط، جایز نیست به واسطه زیادی مو، اول سر را ماشین کنند و بعد آن را بتراشند هر چند فوراً بتراشند و در صورت علم و عمد کفاره دارد.

[۱۱۴۶] م - کسی که بخواهد دیگری را حلق نماید، نمی‌تواند قبل از اینکه خودش حلق یا تقصیر کند سر او را بتراشد ولی می‌تواند ناخن دیگری را برای تقصیر بگیرد و ازاله موی دیگری نیز قبل از خارج شدن از احرام جایز نیست ولو برای تقصیر.

۴۴۶. کسی که ذبح قربانی را بنا بر هر دلیلی از روز عید به تأخیر انداخته، لازم نیست حلق یا تقصیر را هم به تأخیر اندازد، بلکه بعید نیست انجام حلق یا تقصیر در روز عید واجب باشد، و نباید در این مورد ترک احتیاط کند، اما صحّت انجام طواف حج و دیگر اعمال پنج گانه‌ی مکه در چنین حالتی (تأخیر در انجام قربانی) محل اشکال است و باید برای انجام آن اعمال تا ذبح قربانی منتظر بماند. (مناسک حج، م ۳۶۱)

۴۴۷. بنا بر احتیاط واجب، باید حلق یا تقصیر واجب را در روز عید قربان انجام دهد، و اگر چنین نکند، واجب است که در شب یازدهم یا پس از آن آن را انجام دهد، و همان کفایت می‌کند. (مناسک حج، م ۳۶۰)

فصل پنجم: واجبات بعد از اعمال منی

اشاره

واجب است بعد از تمام شدن اعمال منی، که سه چیز بود، مراجعت به مگه، برای اعمالی که در آن جا واجب است.

[۱۱۷۲] م - جایز است بلکه مستحب است روز عید که از اعمال منی فارغ شد بیاید به مگه برای بقیه اعمال حج و جایز است تأخیر بیندازد تا روز یازدهم و بعید نیست که جایز باشد تأخیر تا آخر ذی حجه؛ به این معنی که روز آخر ذی حجه هم اگر آمد و اعمال را به جا آورد مانع ندارد.

[۱۱۷۳] م - اعمالی که در مکه واجب است به‌جا بیاورد:

اول - طواف حج است که آن را «طواف زیارت» می‌گویند.

دوم - نماز طواف است.

سوم - سعی بین صفا و مروه است.

چهارم - طواف نساء است.

پنجم - نماز طواف نساء است.

[۱۱۷۴] م - کیفیت طواف حج و نماز آن و سعی و طواف نساء و نماز آن، به همان نحو است که در طواف عمره و نماز آن و سعی

گذشت، بدون هیچ تفاوت، مگر در نیت که این‌جا باید به نیت طواف حج و سعی آن و طواف نساء به‌جا آورد.

[۱۱۷۵] م - جایز نیست طواف حج و نماز و سعی و طواف نساء و نماز آن را قبل از رفتن به عرفات و به‌جا آوردن اعمال عرفات و

مشعر و اعمال سه‌گانه منی به‌جا آورد در حال اختیار.

[۱۱۷۶] م - چند طایفه‌اند که برای آنها جایز است طواف حج و نماز و سعی و طواف نساء و نماز آن را، بعد از آن که محرم به

احرام حج شدند قبل از رفتن به عرفات، به‌جا آورند و عمل آنها مجزی است:

اول - زن‌هایی که ترس آن دارند که در برگشتن حائض یا نفساء شوند و پاک نشوند و نتوانند بمانند تا پاک شوند.

دوم - پیرمردها یا پیرزن‌هایی که عاجز باشند از طواف در موقع مراجعت، برای زیادی جمعیت، یا عاجز از برگشتن به مکه باشند.

سوم - اشخاص مریضی که بترسند در وقت ازدحام طواف کنند یا عاجز باشند از آن.

چهارم - کسانی که می‌دانند تا آخر ماه ذی‌حجه، به جهتی برای آنها ممکن نمی‌شود طواف و سعی. (۴۵۲)

[۱۱۷۷] م - سه طایفه اول، اعمالی را که جلو انداختند، کافی است اگر چه بعد خلاف آن ظاهر شود، مثلاً زن حائض نشود و مریض

خوب شود و ازدحام چندان نباشد که موجب مزاحمت شود، پس بر اینها لازم نیست اعاده اعمال گرچه احوط است.

[۱۱۷۸] م - طایفه چهارم که عقیده داشت نمی‌تواند اعمال را به‌جا آورد، اگر از جهت مرض و پیری و عیالی بود باز مجزی

است، و اما اگر از جهت دیگر بود؛ مثل آن که اعتقاد داشت سیل مانع می‌شود و بعد خلافتش ظاهر شد باید اعاده کند اعمال را، بعد

از رجوع.

[۱۱۷۹] م - شخص محرم که به واسطه احرام حج، چیزهایی بر او حرام شد، که در سابق به تفصیل ذکر شد، در سه موقع و بعد از

سه عمل به تدریج آنها بر او حلال می‌شود:

اول - بعد از تقصیر کردن یا سر تراشیدن در منی، که به آن همه چیز حلال می‌شود مگر بوی خوش و زن چنانکه پیش‌تر ذکر شد و

گفته شد که صید از جهت احرام نیز حلال می‌شود نه از جهت حرم.

دوم - بعد از به‌جا آوردن طواف زیارت و نماز آن و سعی بین صفا و مروه، به تفصیلی که گذشت، حلال می‌شود بر او بوی خوش،

ولی زن بر او حرام است.

سوم - بعد از به‌جا آوردن طواف نساء و نماز آن، که در کیفیت مثل طواف و نماز عمره است که گذشت، حلال می‌شود بر او زن

نیز، پس بعد از این سه عمل، همه چیز که به احرام حرام شده بود حلال می‌شود و اما صید کردن در حرم حرام است برای همه

کس؛ چه مُحَرَّم و چه مُحَلَّل.

[۱۱۸۰] م - کسانی که به واسطه عذر؛ مثل پیری و خوف حیض، طواف زیارت و طواف نساء را مقدم داشتند، بوی خوش و زن بر

آنها حلال نمی‌شود و تمام محرّمات بعد از تقصیر یا حلق حلال خواهد شد.

[۱۱۸۱] م - طواف نساء اختصاص به مرد ندارد بلکه بر زن و خنثی و خصی و بچه ممیز نیز لازم است که اگر طواف نساء نکنند زن

به همان تفصیل که سابق گفته شد بر آنها حلال نمی‌شود و نیز اگر زن آن را ترک کند مرد بر او حلال نمی‌شود، بلکه طفل غیر ممیز، اگر ولی او را محرم کرد باید او را به احتیاط واجب طواف نساء بدهد تا بعد از بالغ شدن، زن یا مرد بر او حلال شود.

[۱۱۸۲] م - طواف نساء و نماز آن، اگر چه واجب است و بدون آن زن حلال نمی‌شود، لیکن رکن نیست و ترک عمدی آن موجب باطل شدن حج نمی‌شود، بلکه واجب است بر کسی که حج کرده آن را به‌جا آورد و اگر به‌جا نیاورد زن بر او حلال نمی‌شود، بلکه (۴۵۳) آنچه از زن بر او حرام شده بود؛ مثل عقد کردن و خطبه کردن و شاهد شدن نیز بر او حلال نمی‌شود، بنا بر احتیاط واجب.

[۱۱۸۳] م - جایز نیست مقدم داشتن سعی را بر طواف زیارت یا بر نماز آن اختیاراً و جایز نیست مقدم داشتن طواف نساء را بر طواف زیارت و بر سعی اختیاراً و اگر مقدم داشت اعاده کند تا ترتیب حاصل شود.

[۱۱۸۴] م - جایز است طواف نساء را قبل از سعی به‌جا آورد در حال ضرورت، مثل ترس از حیض و نتوانستن اقامت به مکه تا زمان پاکی، لیکن احتیاط در آن است که نایب بگیرد که بعد از آن به‌جا آورد.

[۱۱۸۵] م - اگر سهواً طواف نساء را قبل از سعی به‌جا آورد یا به واسطه ندانستن حکم مقدم بدارد، طواف و سعی صحیح است و احتیاط در اعاده طواف است.

[۱۱۸۶] م - اگر طواف نساء را سهواً (۴۵۴) به‌جا نیاورد تا برگشت از حج، پس اگر می‌تواند باید خودش برگردد و به‌جا بیاورد و اگر نمی‌تواند یا مشقت دارد نایب بگیرد و پس از به‌جا آوردن، زن به او حلال می‌شود.

[۱۱۸۷] م - اگر کسی طواف واجب را - چه طواف عمره و چه طواف حج و چه طواف نساء - فراموش کرد و برگشت و با زن نزدیکی کرد، باید یک هدی در مکه قربانی کند و احتیاط آن است که شتر باشد و اگر می‌تواند، خودش برود و طواف و نماز آن را به‌جا آورد. و احتیاطاً در غیر طواف نساء سعی را هم به‌جا آورد و اگر نمی‌تواند یا مشقت دارد نایب بگیرد.

[۱۱۸۸] م - اگر کسی طواف را - چه طواف عمره یا طواف زیارت - از روی جهل به مسأله به‌جا نیاورد و برگشت به محل خود، باید حج را اعاده کند و یک شتر قربانی کند.

۴۵۲. به‌جا آوردن اعمال فوق، پیش از وقوف در عرفات و مشعر و اعمال منی در حال اختیار جایز نیست، اما این کار برای سه گروه جایز است که عبارتند از:

نخست، زنانی که می‌ترسند با ابتلاء به حیض یا نفاس پس از بازگشت به مکه مکرمه از انجام طواف و نماز آن بازمانند، و نتوانند تا پاک شدن منتظر بمانند.

دوم: مردان و زنانی که ناتوان از طواف و نماز آن پس از بازگشت به مکه از جهت زیادی ازدحام باشند، و یا اصولاً ناتوان از بازگشت به مکه باشند.

سوم: بیمارانی که پس از بازگشت به مکه مکرمه، بر اثر ازدحام یا ترس از آن، از انجام طواف ناتوانند. (مناسک حج، م ۳۶۸)

۴۵۳. فتوای معظم له نسبت به این فرع یافت نشد.

۴۵۴. یا عمداً (مناسک حج، م ۳۷۴)

استفتائات اعمال بعد از منی و طواف نساء

[۱۱۸۹] س - اگر کسی تنها این ترس را داشته باشد که بعد از برگشت از منی، در اثر ازدحام نتواند طواف کند یا به مشقت بیفتد، آیا می‌تواند اعمال حج را مقدم دارد یا نه؟

ج - مورد جواز تقدیم نیست و نمی‌تواند مقدم بدارد. [۱۱۹۰] س - اعمال حج را به جهت خوف حیض، بر اعمال منی مقدم داشت، ولی چون طواف یا سعی را قطع کرده بود، به طوری که می‌باید اتمام و اعاده کند و چنین کرد، آیا بعد از اعمال منی بر او چیزی

نیست؟

ج - اگر وظیفه را انجام داده چیزی بر او نیست. [۱۱۹۱] س - آیا نایب هم، اگر خوف حیض یا مرض داشته باشد، می‌تواند اعمال حج را بر وقوفین و اعمال منی مقدم بدارد یا نه؟

ج - مانع ندارد. [۱۱۹۲] س - کسانی که اعمال حج را قبل از اعمال منی انجام می‌دهند، آیا می‌توانند سعی را بعد از برگشتن از منی انجام دهند و باقی اعمال را قبل؟

ج - محل اشکال است. [۱۱۹۳] س - تقدیم اعمال مکه برای ذوی‌الأعذار جایز است یا لازم؟

ج - جایز است و لازم نیست. [۱۱۹۴] س - کسانی که اعمال حج را مقدم بر وقوفین می‌نمایند، آیا باید اقرب زمان به موقوفین را رعایت کنند؟

ج - لازم نیست. [۱۱۹۵] س - تشخیص عذر برای کسانی که اعمال حج را مقدم می‌دارند، بر عهده خود آنان است یا بر عهده گردانندگان گروه و مسؤولین؟

ج - تشخیص با خود مکلف است. [۱۱۹۶] س - کسی که او را به وسیله تخت طواف می‌دهند، آیا می‌تواند اعمال حج خود را بر وقوفین مقدم بدارد؟

ج - اگر در هر صورت باید او را طواف دهند و عذر دیگری نیست، نمی‌تواند مقدم بدارد. [۱۱۹۷] س - کسی که اعمال حج را بر وقوفین مقدم می‌دارد، آیا می‌تواند طواف نساء را بعد از وقوفین و اعمال دیگر انجام دهد؟

ج - بنا بر احتیاط در موردی تقدیم بدارند که هر سه عمل را مقدماً انجام دهند. [۱۱۹۸] س - شخصی که می‌تواند اعمال مکه را بر وقوفین مقدم بدارد، اگر جهلاً بدون احرام، اعمال مکه را انجام داد چه صورتی دارد؟

ج - کفایت نمی‌کند و باید یا قبل از وقوفین آنها را با احرام اعاده کند و یا بعد از وقوفین و اعمال منی، آنها را به‌جا آورد. [۱۱۹۹] س - آیا می‌تواند اعمال مکه را به نایب واگذارد، در صورتی که می‌تواند تأخیر بیندازد تا خود به‌جا آورد؟

ج - با فرض اینکه می‌تواند خودش به‌جا آورد، ولو با تأخیر، تا آخر وقت نمی‌تواند نایب بگیرد. [۱۲۰۰] س - در مناسک فرموده‌اید وقت انجام اعمال حج تا روز یازدهم است و بعید نیست که تا آخر ماه ذی‌حجه نیت کند، در صورتی که وقت انجام مناسک حج تا روز یازدهم باشد، اگر تأخیر انداخت چون محتمل است ظرف وجوب منقضی شده باشد آیا معصیت نموده است؟

ج - معصیت نیست. [۱۲۰۱] س - کسی که از منی برگشته و هنوز اعمال واجب مکه را انجام نداده، آیا می‌تواند طواف مستحبی انجام دهد و نیز در حال احرام عمره تمتع آیا می‌تواند قبل از انجام عمره، طواف مستحبی انجام دهد؟

ج - احتیاطاً ترک نماید. [۱۲۰۲] س - آیا بعد از انجام اعمال منی، قبل از انجام اعمال مکه، می‌توان از مکه خارج شد یا خیر؟

ج - مانع ندارد. (۴۵۵) [۱۲۰۳] م - اگر شخص، چندین عمره مفرده به‌جای آورده باشد و در هیچکدام طواف نساء نکرده باشد، یک طواف نساء برای تمام آنها کفایت می‌کند. (۴۵۶) [□] [۱۲۰۴] م - احتیاط آن است که نایب در طواف نساء، نیت مافی‌الذمه کند، گرچه می‌تواند به نیت منوب‌عنه انجام دهد. [۱۲۰۵] س - آیا پیش از به‌جا آوردن طواف نساء و بعد از انجام حلق و اعمال بعدی، تمام انواع تلذذ و تمتع از زن حرام است و یا اختصاص به جماع دارد؟

ج - از مطلق تلذذ از زن باید اجتناب نماید. [۱۲۰۶] س - آیا تأخیر طواف نساء از سعی تا چند روز، جایز است یا خیر؟

ج - مانع ندارد [□] [۱۲۰۷] س - شخصی بعد از حج، ازدواج کرد و دارای فرزند شد، بعداً متوجه می‌شود که در حج، طواف نساء را به‌جا نیاورده است، حال که متوجه شده است، حکم زن و فرزند او چگونه است و نسبت به طواف باید چه کند؟

ج - با فرض جهل، فرزند او حکم حلال‌زاده را دارد ولی عقد ازدواج باطل است و باید طواف نساء را انجام دهد و اگر بخواهد بعد از آن تجدید عقد نماید. [۱۲۰۸] س - مردی به زنش گفت وظیفه من طواف نساء است ولی تو باید طواف رجال به‌جا آوری! زن به

جای نیت «طواف نساء» «طواف رجال» ذکر کرد، آیا کافی است یا نه؟

ج - اگر منظورش ادای وظیفه است، مانع ندارد. [۱۲۰۹] س - کسی که عمره مفرده انجام می‌داد، بدون اینکه تقصیر کند، طواف نساء را به‌جا آورد، آیا وظیفه او چیست و عمره او باطل است یا نه؟

ج - عمره باطل نمی‌شود، لیکن باید بعد از تقصیر، طواف نساء را اعاده نماید و بدون آن حرمت نساء باقی است [۱۲۱۰]. □. س - شخصی پس از مراجعت از مکّه شک می‌کند که طواف نساء حج یا عمره مفرده را به‌جا آورده یا نه، چه وظیفه‌ای دارد؟

ج - اگر التفات به وجوب طواف نساء نداشته، باید طواف نساء را انجام دهد و همچنین است در صورت التفات علی‌الأحوط، بلکه خالی از قوت نیست [۱۲۱۱]. □. س - اگر کسی بعد از شوط چهارم طواف نساء عمره مفرده، با زوجه خود مواجهه نماید، آیا مانند طواف نساء حج است که به حج لطمه‌ای وارد نکرده و کفاره هم ندارد؟

ج - بلی، عمل صحیح است و کفاره ندارد، اگر چه حرام مرتکب شده است. [۱۲۱۲] س - به‌جا نیاوردن طواف نساء از روی جهل، همانند طواف حج و عمره است که باید حج را اعاده کند و شتر قربانی نماید؟ چنانکه در مسأله ۱۷ فصل پنجم حج در مناسک می‌فرمایید؟

ج - ترک طواف نساء، حج را باطل نمی‌کند و کفاره ندارد، ولی حرمت نساء بدون آن باقی است و ارتکاب آن کفاره دارد.

[۱۲۱۳] س - شخصی قبل از طواف نساء با زوجه خود ملاعبه نموده و از روی شهوت به او دست زده است، آیا کفاره دارد؟

ج - کفاره دارد مگر در صورت جهل. [۱۲۱۴] س - زنی که اعمال حج خود را بر وقوفین مقدم داشته، بعد از سعی حائض می‌شود، شوهرش در همان وقت به نیابت از او طواف نساء را انجام می‌دهد، آیا این نیابت صحیح است؟

ج - صحیح نیست و تقدیم برای کسی است که خودش طواف می‌کند و احتیاط آن است که اکتفا به آنچه مقدم داشته هم نکند. [۱۲۱۵] س - اگر نایب طواف نساء را به‌جا نیاورد، آیا فقط زن بر او حرام است یا ذمه‌اش هم مشغول است، هرچند بعد از مردن باشد، که باید برای او قضا کند؟

ج - ذمه او هم مشغول است، ولی خودش باید در حیاتش انجام دهد و اگر نمی‌تواند نایب بگیرد. [۱۲۱۶] س - شخصی طواف نساء عمره مفرده را فراموش کرده و بعد برای عمره تمتع محرم شده است، آیا طواف نساء فراموش شده را، بعد از انجام اعمال عمره تمتع به‌جا آورد یا قبل از آن؟

ج - می‌تواند بعد از انجام اعمال عمره تمتع به‌جا آورد و اگر تأخیر بیندازد، طواف نساء حج، کفایت از آن می‌کند. (۴۵۷) [۱۲۱۷] س - کسی که طواف نساء عمره مفرده را به‌جا نیاورده و بعد از آن حج افراد به‌جا می‌آورد، آیا طواف نساء حج افراد کفایت می‌کند؟

ج - کفایت می‌کند. (۴۵۸) [۱۲۱۸] س - پیرمردان و پیرزنانی که عمل زناشویی از آنان ممکن نیست و ازدواج هم نمی‌کنند و نیز کسی که عنین است، آیا اگر طواف نساء را نیاورند اشکال دارد؟

ج - گرچه طواف نساء جزو اعمال نیست، لکن عمل واجب است که باید انجام داده شود.

۴۵۵. ولی باید خروج به نحوی باشد که بتواند مناسک باقی‌مانده را در وقت خودش انجام دهد. (استفتاء ۶۲۴۶۰، س ۱۶)

۴۵۶. واجب است برای هر عمره مفرده جداگانه طواف نساء به‌جا آورد، اگرچه تحلل با طواف نساء واحد بعید نیست. (مناسک حج، مسائل متفرقه، س ۵۱)

۴۵۷. کفایت نمی‌کند، گرچه زن بر او حلال می‌شود. (مناسک حج، مسائل متفرقه، س ۵۱)

۴۵۸. به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

مستحبات طواف حج و نماز آن و سعی

[۱۲۱۹] م - آنچه که از مستحبات در طواف عمره و نماز آن و سعی ذکر شد این‌جا نیز جاری است و مستحب است شخصی که به جهت طواف حج می‌آید، در روز عید قربان بیاید و بر درب مسجد بایستد و این دعا را بخواند:

«اللَّهُمَّ اَعْنِي عَلَى نَشِيئِكَ وَسَلِّمْنِي لَهُ وَسَلِّمُهُ لِي اَسْأَلُكَ مَسْأَلَةَ الْعَلِيلِ الدَّلِيلِ الْمُعْتَرِفِ بِذُنُوبِهِ اَنْ تَغْفِرَ لِي ذُنُوبِي وَاَنْ تُزَجِّعَنِي بِحَاجَتِي، اَللَّهُمَّ اِنِّي عَبْدُكَ وَالْبَدُّ بَلَدُكَ وَالْبَيْتُ بَيْتُكَ جِئْتُ اَطْلُبُ رَحْمَتَكَ وَاَوْمُّ طَاعَتِكَ مُتَّبِعًا لِامْرِكَ رَاضِيًا بِقَدْرِكَ اَسْأَلُكَ مَسْأَلَةَ الْمُضْطَرِّ اِلَيْكَ الْمُطِيعِ لِامْرِكَ الْمُشْفِقِ مِنْ عَذَابِكَ الْخَائِفِ لِعُقُوبَتِكَ اَنْ تُبَلِّغَنِي عَفْوِكَ وَتُجِيرَنِي مِنَ النَّارِ بِرَحْمَتِكَ». پس به نزد حجرالأسود بیاید و استلام و بوسه نماید و اگر بوسیدن ممکن نشد، دست به حجر مالیده و دست خود را ببوسد و اگر آن هم ممکن نشد مقابل حجر ایستاده و تکبیر بگوید و بعد آنچه در طواف عمره به‌جا آورده بود به‌جا آورد.

فصل ششم: بیتوته به منی

اشاره

[۱۲۲۰] م - واجب است بر حاج که شب یازدهم ذی حجه و شب دوازدهم را در منی بیتوته کند؛ یعنی در آن‌جا بماند از غروب آفتاب تا نصف شب. (۴۵۹)

[۱۲۲۱] م - چند طایفه باید در شب سیزدهم نیز تا نصف شب بمانند:

اول - کسی که صید کرده است در احرام، و احتیاط واجب آن است که اگر صید را گرفته باشد و نکشته باشد شب سیزدهم را بماند، لیکن غیر از صید کردن چیزهای دیگر که از صید بر محرم حرام است، مثل خوردن گوشت صید و نشان دادن صید به صیاد و غیر آن را اگر اجتناب نکرده واجب نیست بیتوته شب سیزدهم.

دوم - کسی که نزدیکی با زن کرده در احرام؛ چه در قُبُل و چه در دُبُر و چه با زن خود یا اجنبیه، ولی غیر از جماع، کارهای دیگر مثل بوسیدن و لمس و غیر آن را اگر اجتناب نکرده، واجب نمی‌شود بیتوته شب سیزدهم.

سوم - کسی که در روز دوازدهم کوچ نکرد از منی و غروب شب سیزدهم را درک کرد.

[۱۲۲۲] م - چند طایفه‌اند که واجب نیست در شب‌های یازدهم و دوازدهم و سیزدهم در منی بمانند:

اول - بیماران و پرستاران آنها و دیگر کسانی که برای آنها مشقت داشته باشد ماندن، به هر عذری که باشد.

دوم - کسانی که ترس آن دارند که اگر شب را بمانند مال آنها در مکه از بین می‌رود، به شرطی که مال مُعْتَدَّ به باشد.

سوم (۴۶۰) - شبانهایی که احتیاج دارد حیوانات آنها به چرانیدن در شب.

چهارم - کسانی که متکفل آب دادن به حجاج هستند در مکه.

پنجم - کسانی که شب را در مکه بیدار باشند و به عبادت مشغول باشند تا صبح و کار دیگر جز آن نکنند، مگر کارهای ضروری؛ از قبیل خوردن و آشامیدن به قدر احتیاج و تجدید وضو.

[۱۲۲۳] م - کسی که در احرام عمره تمتع از صید و زن اجتناب نکرده باید شب سیزدهم بماند و این حکم اختصاص به احرام حج ندارد.

[۱۲۲۴] م - مقدار شب که واجب است در این سه شب بیتوته کرد، از اول شب است تا نصف آن، (۴۶۱) پس کسی که از غروب بیتوته کرد در منی تا نیمه شب مانع ندارد بعد از آن بیرون برود، و احتیاط مستحب آن است که پیش از طلوع صبح وارد مکه نشود.

[۱۲۲۵] م - کسی که در اول شب بی‌عذر در منی نبود، احتیاط واجب آن است (۴۶۲) که قبل از نیمه شب برگردد و تا صبح بماند.

- [۱۲۲۶] م - نیمه شب را باید از اول غروب تا طلوع آفتاب (۴۶۳) حساب کنند، بنا بر احتیاط واجب، و احتیاط آن است که از مغرب شرعی حساب کنند.
- [۱۲۲۷] م - بیتوته در منی از عبادات است و باید با نیت خالص برای اطاعت خداوند به‌جا آورد.
- [۱۲۲۸] م - جایز نیست در غیر مکه مشغول عبادت شود و به منی نرود، حتی در بین راه منی و مکه به احتیاط واجب.
- [۱۲۲۹] م - کسی که ترک کند بیتوته به منی را، در شبی که واجب است بماند، برای هر شبی یک گوسفند باید قربانی کند.
- [۱۲۳۰] م - فرقی نیست (۴۶۴) در واجب بودن قربانی بین آن که از روی علم و عمد باشد یا از روی نسیان باشد یا از روی ندانستن مسأله. (۴۶۵)
- [۱۲۳۱] م - کسانی که در مکه تا صبح به عبادت مشغول بودند و نیامده‌اند به منی، قربانی بر آنها واجب نیست.
- [۱۲۳۲] م - چهار طایفه‌ای که در مسأله ۱۲۲۲ گفته شد واجب نیست در منی بمانند، در صورتی که نماندند باید برای هر شب یک گوسفند کفاره قربانی کنند حتی دسته سوم و چهارم به احتیاط واجب. (۴۶۶)
- [۱۲۳۳] م - گوسفندی که باید قربانی شود، هیچیک از شرایط هدی را، که در منی برای حج باید ذبح کنند، لازم نیست داشته باشد.
- [۱۲۳۴] م - گوسفندی را که باید قربانی کند، محل معینی ندارد حتی می‌تواند پس از مراجعت به محل خود قربانی بکند، اگر چه احتیاط آن است که در منی قربانی کند. (۴۶۷)
- [۱۲۳۵] م - اگر قسمتی از اول شب که باید در منی بیتوته کرد، درک نشود یا زودتر از نصف شب از منی خارج شوند، احتیاط واجب آن است که یک گوسفند قربانی (۴۶۸) کنند و فرقی بین صورت عذر و عدم عذر نیست.
- [۱۲۳۶] م - کسانی که جایز است برای آنها کوچ کردن در روز دوازدهم، باید بعد از ظهر کوچ کنند و جایز نیست قبل از ظهر، و کسانی که در روز سیزدهم کوچ می‌کنند مختارند هر وقت را بخواهند کوچ کنند.
۴۵۹. می‌تواند از سر شب تا بعد از نیمه شب و یا از قبل از نیمه شب تا طلوع فجر در آنجا بماند. (مناسک حج، م ۳۷۹)
۴۶۰. طائفه سوم و چهارم را معظّم له در مناسک متعزّض نشده‌اند.
۴۶۱. به حاشیه مسأله ۱۲۲۰ مراجعه شود.
۴۶۲. واجب است. (مناسک حج، م ۳۷۹)
۴۶۳. تا طلوع فجر. (استفتاء ۶۲۴۶۳، س ۵)
۴۶۴. بنا بر احتیاط واجب. (مناسک حج، م ۳۸۰)
۴۶۵. یا معذور و یا غیر معذور (مناسک حج، م ۳۸۰)
۴۶۶. به حاشیه مسأله ۱۲۲۲ مراجعه شود.
۴۶۷. بنا بر احتیاط واجب باید در منی قربانی کند. (اجوبه الاستفتاءات فی الحج، س ۱۲۱)
۴۶۸. مگر آنکه نیمه دوم شب را کاملاً در منی باشد. (مناسک حج، م ۳۷۹)

مسائل متفرقه بیتوته به منی

- [۱۲۳۷] م - اگر حاجی صبح دوازدهم به مکه بیاید واجب نیست برای نفر، بعد از ظهر به منی برگردد گرچه رفتن او به مکه قبل از ظهر جایز نیست.
- [۱۲۳۸] م - در کوچ کردن بعد از ظهر روز دوازدهم، زن‌ها هم حکم مردان را دارند. بنا بر این، اگر با عذر از رمی در روز، شب

دوازدهم رَمی کردند نمی‌توانند قبل از ظهر از منی کوچ کنند مگر از ماندن تا بعد از ظهر معذور باشند.

[۱۲۳۹] م - کسانی که در زمین‌های متصل به منی، که از منی نیست، در شب یازدهم و دوازدهم بیتوته می‌کنند باید کفاره بدهند و برای هر شب یک گوسفند قربانی کنند هر چند اعتقاد پیدا کرده باشند که آن‌جا از منی است یا به گفته اشخاص محلی، مطمئن شده باشند. (۴۶۹)

[۱۲۴۰] م - اگر حاجی قبل از غروب آفتاب شب سیزدهم از منی خارج شده و بعد از غروب به منی مراجعت کرده، واجب نیست شب را بماند و رَمی روز سیزدهم بر او واجب نمی‌شود.
۴۶۹. بنا بر احتیاط واجب. (مناسک حج، م ۳۸۰)

استفتائات بیتوته در منی

[۱۲۴۱] س - بیتوته در منی اگر در غیر منی انجام شود چه صورت دارد و آیا اشخاص جاهل به موضوع معذورند یا خیر؟

ج - باید قربانی کنند و فرقی بین عالم و جاهل نیست. (۴۷۰) [۱۲۴۲] س - کسانی که مقداری از اول شب، با عذر یا بدون عذر، در خارج منی بودند یا قبل از نصف شب خارج شدند، در مناسک احتیاط استجبایی است نسبت به کفاره و در تحریر احتیاط وجوبی، آیا کفاره واجب است یا خیر؟

ج - این احتیاط وجوبی است و ترک نشود. (۴۷۱) [۱۲۴۳] س - فرموده‌اید کسی که بدون عذر نصف اول شب را در منی نبود، واجب است نصف دوم را در منی بماند، آیا کفاره ترک میبت را نیز باید بدهد؟

ج - باید کفاره هم بدهد. (۴۷۲) [۱۲۴۴] س - کسی که در شب یازدهم و دوازدهم باید در منی باشد یا در مسجدالحرام مشغول عبادت گردد، در مسجدالحرام مشغول عبادت می‌شود، ولی در بین آن از خستگی مرتب چرت می‌زند و بیدار می‌شود، وظیفه او چیست؟ و سؤال دیگر در این رابطه که اخیراً پشت‌بامی وسیع برای مسجدالحرام (زاده‌الله شرفاً) درست کرده‌اند، آیا شب‌هایی که باید یا در منی بماند و یا در مسجدالحرام مشغول عبادت باشد، ماندن در آن‌جا و عبادت کردن کافی است یا نه؟

ج - اگر به قدری خواب می‌رود که صدق نمی‌کند که تمام شب مشغول به عبادت بوده، کافی نیست و باید کفاره بدهد و عبادت در هر جای مکه کافی است. [۱۲۴۵] س - این‌جانب شغلم حمله‌داری است، چندین سال قبل جایی را که یقین داشتم جزو منی است با حاجی‌ها بیتوته نموده‌ام و سالهای بعد فهمیدم و برایم یقین حاصل شد جایی که سالهای قبل بیتوته نموده‌ایم خارج از منی است آیا کفاره بر این‌جانب و همه حجّاج واجب است یا نه؟ و در صورتی که کفاره واجب باشد، آیا کفاره حجّاج بر عهده خودشان است یا بر عهده من؟ و آیا ابلاغ به حجّاج واجب است یا نه؟ و اگر بعضی از آنان مرده باشند یا دسترسی به آنان نباشد، تکلیف چیست؟

ج - کفاره ترک بیتوته خود شما بر شما واجب (۴۷۳) است و کفاره دیگران بر شما واجب نیست و لازم نیست به آنان اعلام نمایید و اگر فهمیدند کفاره بر خود آنان واجب است، ولی اگر اجرت عمل صحیح و عملی که انجام شده تفاوتی دارد، نسبت به تفاوت باید رضایت حجّاج تحصیل شود. [۱۲۴۶] س - علامت‌گذاری حدود منی در سالهای قبل، با علامت‌گذاری الآن، که به وسیله حکومت انجام گرفته فرق می‌کند، و این‌جانب که شغلم حمله‌داری است، در سالهای قبل با حجّاج در قطعه زمینی بیتوته کرده‌ایم که اگر تعیین فعلی حکومت صحیح باشد، بیتوته ما در خارج از منی بوده، و اگر تعیین قبلی صحیح باشد که ما یقین به آن داریم طبق علمیت قبلی و نظر پیروان اهل مکه بیتوته ما صحیح است، حال بنا بر این که تعیین حکومت صحیح باشد، آیا تکلیف ما نسبت به بیتوته سال‌های قبل چیست؟ و در صورت وجوب کفاره آیا ابلاغ به همه حجّاج لازم است یا نه؟ و آیا با توجه به اینکه در فرض مسأله بیتوته ترک نشده بلکه اشتباه در مصداق بوده است، نسبت به حجّاج ضامن می‌باشم یا نه؟

ج - اگر در محلی بیتوته کرده‌اید که یقین به منی بودن آن داشته‌اید تا یقین پیدا نکنید که خارج منی بوده، قربانی لازم نیست، و در این صورت ابلاغ و اعلام لازم نیست. [۱۲۴۷] س - آیا کسانی که عذر دارند از رمی در روز، می‌توانند شب دوازدهم برای روز دوازدهم رمی کنند و از منی به مکه بیایند و دیگر برنگردند به منی یا باید صبر کنند و بعد از ظهر با مردم کوچ کنند؟

ج - می‌توانند بعد از مَبیت واجب خارج شوند و لازم نیست صبر کنند. [۱۲۴۸] س - قبلاً سؤال شده است که آیا کسانی که خوف مشقت دارند می‌توانند شب دوازدهم رمی جمره نموده به مکه رفته و دیگر به منی برنگردند؛ و حضرت عالی جواب فرموده‌اید در صورت عذر اشکال ندارد، ولی قبل از نصف شب نباید بیرون بروند. با توجه به مسأله فوق این سؤال مطرح می‌شود که آیا خدمه کاروانها نیز برای پذیرایی از این قبیل زائرین می‌توانند به همراه آنان در شب رمی نموده و به مکه بروند و برای وقوف تا وقت شرعی روز دوازدهم دیگر به منی برنگردند؟

ج - وقوف در روز دوازدهم واجب نیست و آنچه واجب است کوچ نکردن قبل از زوال است و اشخاص ذکر شده می‌توانند بعد از نصف شب از منی بروند و روز دوازدهم برای رمی به منی برگردند ولو بعد از ظهر و اگر قبل از ظهر آمدند بعد از ظهر بیرون بروند. و رمی شب برای آنها کافی نیست. [۱۲۴۹] س - حاجی شب دوازدهم، بعد از نصف شب، از منی خارج و به مکه می‌رود، روز بعد برای رمی به منی می‌آید، آیا لازم است که قبل از ظهر به منی بیاید یا چون وظیفه‌ای غیر از رمی ندارد بعد از ظهر هم می‌تواند بیاید؟

ج - لازم نیست قبل از ظهر به منی بیاید، هر چند اگر قبل از ظهر بیاید نمی‌تواند قبل از ظهر کوچ کند. [۱۲۵۰] س - مدیر کاروانی زن‌ها را قبل از ظهر دوازدهم از منی خارج نمود، وظیفه آنان که از مسأله اطلاع نداشتند و یا اگر متوجه مسأله بودند نمی‌توانستند بدون مدیر کاروان و همراهان در منی بمانند چیست؟

ج - با فرض این که عذر داشته‌اند مانع ندارد. [۱۲۵۱] س - مقدار شب برای کسی که در مکه به جای بیتوته در منی به عبادت مشغول می‌شود، چقدر است؟ از مغرب تا طلوع فجر است یا تا طلوع آفتاب؟

ج - تا طلوع فجر حساب می‌شود. [۱۲۵۲] س - بعد از اعمال ثلاثه روز عید، می‌خواهد برای طواف‌ها به مکه برود، ولی می‌داند که اگر به مکه برود سه ساعت از مَبیت اول شب را درک نمی‌کند، آیا برود یا نه؟ و اگر رفت کفاره دارد یا خیر؟

ج - رفتن از منی به مکه - در فرض مرقوم - مانع ندارد، ولی برای تأخیر باید کفاره بدهد. (۴۷۴)

۴۷۰. بنا بر احتیاط واجب. (مناسک حج، م ۳۸۰)

۴۷۱. اگر در نصف دوم بیتوته کند وظیفه خود را انجام داده و کفاره ندارد. (مناسک حج، م ۳۷۹)

۴۷۲. به حاشیه سؤال قبل مراجعه شود.

۴۷۳. بنا بر احتیاط واجب. (مناسک حج، م ۳۸۰)

۴۷۴. اگر در نصف دوم بیتوته کند وظیفه خود را انجام داده و کفاره ندارد. (مناسک حج، م ۳۷۹)

فصل هفتم: رمی جمرات سه‌گانه

اشاره

[۱۲۵۳] م - شب‌هایی که واجب است در منی بیتوته کند باید در روز آنها رمی جمرات سه‌گانه کند؛ یعنی سنگ‌ریزه بزند به سه محل، که یکی را جمره اولی و یکی را جمره وسطی و یکی را جمره عقبه گویند، ولی اگر عمداً همه آن را ترک کند، به حج او ضرر نمی‌رساند و صحیح است، گرچه در صورت عمد معصیت کار است.

[۱۲۵۴] م - اشخاصی که باید شب سیزدهم را در منی بمانند، واجب است روز سیزدهم رمی جمرات کنند.

- [۱۲۵۵] م - عدد سنگ‌ریزه که باید به جمره بزند، برای هر یک در هر روزی باید هفت عدد باشد و کیفیت انداختن و شرایط و واجبات آن به همان نحو است که سابقاً در جمره عقبه گفته شد.
- [۱۲۵۶] م - وقت انداختن سنگ از اول طلوع آفتاب تا غروب آفتاب روزی است که شب آن روز را بیتوته کرده است و در شب جایز نیست به‌جا آورد.
- [۱۲۵۷] م - اگر کسی عذری داشته باشد از این که روز به‌جا آورد؛ مثل شبان و مریض و علیل و کسی که ترس داشته باشد از چیزی مثل تراحم جمعیت، جایز است شب آن روز یا شب بعد انجام دهد.
- [۱۲۵۸] م - واجب است ترتیب در سنگ انداختن به این‌که: اول به جمره اولی و بعد از آن به جمره وسطی و بعد از آن به جمره عقبه سنگ بیندازد.
- [۱۲۵۹] م - اگر به ترتیبی که گفته شد به‌جا نیآورد، باید دوباره آنچه که برخلاف ترتیب کرده به‌جا آورد، به‌طوری که ترتیب حاصل شود، مثلاً اگر اول به جمره وسطی انداخت و بعد به جمره اولی کفایت می‌کند که جمره وسطی را دوباره به‌جا آورد و بعد جمره عقبه را و اعاده جمره اولی لازم نیست.
- [۱۲۶۰] م - در حکمی که در مسأله قبل ذکر شد، فرق نیست میان آن که از روی علم و عمد خلاف ترتیب کند یا از روی سهو و نسیان یا از روی ندانستن مسأله، در هر صورت باید اعاده کند.
- [۱۲۶۱] م - اگر کسی چهار سنگ به جمره اولی بیندازد و آن را رها کند و مشغول جمره بعدی بشود کافی است و لازم نیست تمام هفت سنگ مقدم باشد پس می‌تواند چهار سنگ به جمره اولی بزند و بعد چهار سنگ به جمره وسطی و بعد مشغول جمره عقبه شود و به هر ترتیب می‌خواهد هفت سنگ جمره عقبه و سه سنگ آن دو تای دیگری را بیندازد، لیکن احتیاط واجب از برای کسی که از روی علم و عمد این کار را کرده، اعاده است.
- [۱۲۶۲] م - اگر کسی فراموش کند در یکی از روزها رمی کند واجب است روز بعد آن را قضا کند و اگر دو روز را فراموش کرد باید در روز بعد هر دو را قضا کند و همچنین است اگر از روی عمد ترک کرده باشد.
- [۱۲۶۳] م - واجب است قضا را مقدم بدارد بر ادا، پس در روز یازدهم اگر بخواهد قضای روز عید را به‌جا بیاورد، اول قضای عید را به‌جا آورد و بعد رمی روز یازدهم را که ادا است و همچنین باید قضای روز جلو را مقدم بدارد بر قضای روز بعد، پس اگر در روز سیزدهم مثلاً بخواهد قضای روز عید و روز یازدهم و روز دوازدهم را به‌جا آورد باید به ترتیب از قضای روز عید شروع و به روز سیزدهم ختم کند که ادا است.
- [۱۲۶۴] م - چنانچه قضای رمی جمرات سه‌گانه واجب است، قضای رمی بعضی از آنها هم، اگر ترک شده باشد، واجب است. پس اگر در روز یازدهم جمره اولی را رمی کرد و دوتای دیگر را نکرد روز بعد باید آن را که نکرده اتیان کند و بعد تکلیف این روز را به‌جا آورد.
- [۱۲۶۵] م - اگر در روز بعد فهمید که جمرات روز قبل را به خلاف ترتیب انداخته، باید قضا کند؛ به‌طوری که ترتیب حاصل شود و بعد وظیفه این روز را به‌جا آورد.
- [۱۲۶۶] م - اگر به هر یک از جمرات یا بعضی آنها چهار سنگ انداخته باشد و در روز بعد یادش بیاید احتیاط واجب آن است که بقیه روز قبل را قضا کند و بعد وظیفه روز را به‌جا آورد.
- [۱۲۶۷] م - اگر کسی فراموش کند رمی جمرات سه‌گانه را و خارج شود از منی و به مکه بیاید، پس اگر در ایام تشریق یادش آمد، باید برگردد و به‌جا آورد و اگر متمکن نیست باید نایب بگیرد و اگر بعد از ایام تشریق یادش بیاید یا عمداً تعویق بیندازد تا بعد، احتیاط واجب آن است که خودش یا نایبش از مکه برگردد و به‌جا آورد و در سال دیگر هم در ایامی که فوت شده است خودش

یا نایش قضا کند.

[۱۲۶۸] م - اگر فراموش کرد رمی جمرات را و یادش نیامد مگر بعد از خروج از مکه، احتیاط واجب آن است که در سال دیگر قضا کند آن را، خودش یا نایش.

[۱۲۶۹] م - کسی که بعضی از جمرات را فراموش کند، حکمش همان است که در دو مسأله قبل ذکر شد، بلکه کسی که کمتر از هفت سنگ در تمام جمرات یا بعضی آن انداخت همین حکم را دارد بنا بر احتیاط واجب.

[۱۲۷۰] م - کسی که عذری داشته باشد از انداختن سنگ؛ مثل آن که مریض باشد یا طفل باشد که نتواند رمی کند یا علیل باشد مثل آن که دست یا پایش شکسته باشد یا از شدت بی حالی نتواند یا بیهوش باشد، باید نایش به‌جا آورد و اگر از نایب گرفتن هم عاجز باشد مثل بیهوش و طفل کوچک، ولی او یا شخص دیگری از طرف او به‌جا آورد و احتیاط واجب آن است که تا مایوس نشده از اینکه خودش عمل کند، نایب عمل نکند (۴۷۵) و بهتر آن است که اگر می‌شود شخص معذور را ببرند و در حضور او رمی کنند و اگر می‌شود سنگ را در دست او بگذارند و بیندازند.

[۱۲۷۱] م - اگر بعد از آن که نایب عمل را به‌جا آورد، عذر برطرف شد، (۴۷۶) آوردن خودش لازم نیست اگر چه احوط است.

[۱۲۷۲] م - اگر شخص مریض مایوس باشد از خوب شدن یا شخص معذور مایوس باشد از رفع عذر، واجب است که نایب بگیرد و اگر مایوس نیست (۴۷۷) می‌تواند نایب بگیرد، لیکن اگر عذر رفع شد احتیاط آن است که خودش عمل کند.

[۱۲۷۳] م - اگر دیگران مایوس باشند از رفع عذر معذور، لازم نیست از او اذن بگیرند اگر چه احوط است و اگر نتواند اذن بدهد اذن معتبر نخواهد بود.

[۱۲۷۴] م - اگر بعد از گذشتن روزی که واجب بوده در آن رمی کند شک کند که به‌جا آورده یا نه اعتنا نکند.

[۱۲۷۵] م - اگر بعد از انداختن شک کند که کیفیت آن صحیح بوده یا نه، اعتنا نکند.

[۱۲۷۶] م - اگر در وقتی که مشغول رمی جمره عقبه است شک کند که اولی را یا دومی را یا هر دو را رمی کرده یا صحیح انجام داده یا نه اعتنا نکند.

[۱۲۷۷] م - اگر در عدد شک کند که آیا هفت بوده یا کمتر، قبل از آن که داخل شود در رمی جمره بعدی، باید آنچه محتمل است که کسر شده بی‌آورد تا یقین کند هفت عدد شده، هر چند منصرف از عمل شده باشد و مشغول کارهای دیگر باشد بنا بر احتیاط واجب.

[۱۲۷۸] م - اگر بعد از گذشتن روزی که باید رمی کند یقین پیدا کند که یکی از سه جمره را رمی نکرده ظاهراً جایز است اکتفا به قضای رمی جمره عقبه کند و احتیاط آن است که هر سه را قضا کند.

[۱۲۷۹] م - اگر بعد از آن که داخل در جمره بعدی شد شک کند در عدد قبلی، پس اگر بداند چهار سنگ از قبلی را انداخته و شک کند که بقیه را یا بعضی از آنها را انداخته یا نه به احتیاط واجب بقیه را اتیان کند اگر چه بعد از اتیان جمره بعدی، و اگر در کمتر از چهار، شک داشته باشد تا مقدار چهار اعتناء نکند و سه سنگ دیگر را بزند.

[۱۲۸۰] م - اگر بعد از انداختن به هر سه جمره یقین پیدا کند که یک سنگ یا دو سنگ یا سه سنگ از یکی از سه جمره ناقص شده باید هر چه را احتمال کسری داده به هر یک از سه جمره بزند.

[۱۲۸۱] م - اگر بعد از انداختن سنگ به هر سه، یقین کند که یکی از آنها را از چهار کمتر انداخته بعید نیست جواز اکتفا به کسری جمره آخری و احتیاط آن است که جمره آخری را از سر بگیرد و احتیاط بالاتر آن است که هر سه را از سر بگیرد.

[۱۲۸۲] م - اگر بعد از گذشتن وقت هر سه روز، یقین کند که یک روز را رمی نکرده و نداند کدام روز است، باید هر سه روز را قضا کند با مراعات ترتیب، گرچه به احتمالی اکتفا به قضای روز آخر جایز است.

۴۷۵. قبل از یأس هم می‌تواند نایب بگیرد لکن اگر بعداً متمکن از رَمی شد باید خودش اعاده کند ولی اگر بعد از یأس نایب بگیرد و رفع عذر شود اعاده لازم نیست. (مناسک حج، م ۳۸۵)
۴۷۶. رجوع شود به حاشیه مسأله قبل.
۴۷۷. رجوع شود به حاشیه مسأله ۱۲۷۰

مسائل متفرقه رمی

- [۱۲۸۳] م - زن‌ها و مراقبین آنها و افراد ضعیفی که مجازند بعد از نصف شب از مشعرالحرام به منی وارد شوند، اگر از رَمی در روز معذورند می‌توانند شب رَمی کنند بلکه زن‌ها مطلقاً مجازند (۴۷۸) همان شب رَمی نمایند.
- [۱۲۸۴] م - در طبقه دوم (۴۷۹) جمرات رَمی جایز است و لازم نیست در طبقه اول رَمی نمایند.
- [۱۲۸۵] م - کسانی که عذر دارند از اینکه روز عید رَمی کنند می‌توانند شب قبل از آن، یا شب بعد از آن رَمی کنند و اگر از رَمی روز یازدهم نیز معذورند می‌توانند بعد از رَمی به جای روز عید، در شب یازدهم رَمی روز یازدهم را هم انجام دهند.
۴۷۸. ولی اگر زن بخواهد به نیابت از دیگری رَمی کند رَمی او در شب صحیح نیست هرچند عاجز از رَمی در روز باشد. (مناسک حج، م ۳۴۵)
۴۷۹. اگرچه احتیاط مستحب رَمی از مکان متعارف در گذشته است. (مناسک حج، م ۳۴۳)

استفتائات رَمی جمرات ثلاث

- [۱۲۸۶] س - کسانی که با عذر از رَمی در روز می‌توانند شب رَمی کنند آیا لازم است شب رَمی کنند یا می‌توانند همان روز نایب بگیرند؟
- ج - می‌توانند نایب بگیرند. (۴۸۰) [۱۲۸۷] س - چنانچه کسانی صبح روز دهم از رَمی کردن معذور باشند ولی اطمینان دارند که بعد از ظهر خلوت است و قادر به رَمی هستند، بفرمایید از صبح می‌توانند نایب بگیرند یا باید صبر کنند تا خلوت شود و رَمی نمایند؟
- ج - اگر می‌توانند در روز (۴۸۱) رَمی کنند، نمی‌توانند نایب بگیرند. [۱۲۸۸] س - آیا بدون عذر می‌توان در شب رَمی کرد یا کافی نیست و اگر در شب صحیح است آیا گناهی هم مرتکب شده است و همچنین تأخیر ذبح از روز عید قربان هرچند صحیح است ولی آیا گناهی هم مرتکب شده است؟
- ج - بدون عذر، رَمی در شب واقع نمی‌شود و اگر بدون عذر رَمی در روز را ترک نماید گناه کرده است، و همچنین معصیت نموده است علی‌الأحوط اگر ذبح را عمداً از روز عید تأخیر بیندازد، هرچند ذبح صحیح است. [۱۲۸۹] س - کسی که در رَمی جمرات نایب شده، آیا می‌تواند شب رَمی کند یا نه و همچنین کسی که در اصل حج نایب باشد و از ابتدا می‌دانسته که نمی‌تواند رَمی کند، یا نمی‌تواند روز رَمی کند و یا در رَمی روز مسامحه و اهمال کند، حکمش چیست؟
- ج - نایب باید اعمال اختیاری حج را انجام دهد و اگر معذور باشد نمی‌تواند نایب شود و کسی که در رَمی نایب شده باید روز رَمی کند و مسامحه و اهمال موجب بطلان نیابت نیست، هرچند در فرض سؤال جایز نیست. [۱۲۹۰] س - شخصی که خود معذور است و نمی‌تواند رَمی جمرات نماید، آیا می‌تواند شخص دیگری را که برای او هم رَمی در روز مقدور نیست، نایب قرار دهد تا در شب رَمی نماید و آیا در صورت بودن و یا نبودن شخص سومی که بتواند نایب شود و در روز رَمی نماید، حکم مسأله فرق دارد یا خیر؟
- ج - در صورت امکان باید کسی را نایب بگیرد که در روز رَمی نماید و اگر ممکن نباشد بنا بر احتیاط واجب روز بعد خودش قضا

کند و اگر در قضا هم امکان مباشرت نیست، نایب بگیرد. [۱۲۹۱] س - در رَمی جمرات، اگر سنگ‌ریزه اول به دیوار مجاور و بعد به جمره بخورد آیا کافی است، یا باید سنگ‌ریزه دیگر بزند؟

ج - ظاهراً کافی است. [۱۲۹۲] س - شخصی وقت رَمی جمرات شک کرد که چند سنگ زده‌ام، پس آن مقدار را رها کرد و دوباره از اول شروع نمود، آیا رَمی او اشکال دارد یا نه؟

ج - اشکال ندارد هر چند رها نمی‌شود. [۱۲۹۳] س - اینکه فرموده‌اید کوچ کردن شب دهم و درک کردن وقوف اضطراری مشعر و رَمی در شب دهم برای زنان جایز است و نفس زن بودن عذر است، آیا با این حال زنان می‌توانند نایب شوند؟

ج - می‌توانند نایب باشند. [۱۲۹۴] س - در زمان قدیم که جمرات به صورت فعلی نبوده است و یقیناً بعداً بلندتر و قطورتر درست شده است، بنا بر این در جمره عقبه چرا رَمی کردن مخصوص به آن سنگ‌چین وسط دیوار سیمانی است و رَمی به دیوار سیمانی جایز نیست؟ و اگر جایز می‌دانید بفرمایید؛ زیرا که اکثر مردم در جمره عقبه اکتفا به دیوار سیمانی دو طرف سنگ‌چین می‌کنند و خلاصه ملاک رَمی در جمرات چیست؟

ج - دیوار سیمانی پشت جمره از جمره نیست و رَمی آن کافی نیست. [۱۲۹۵] س - اگر مردی که می‌تواند در روز رَمی نماید، برای رَمی زنی نایب شود آیا می‌تواند رَمی زن را در شب انجام دهد؟

ج - نمی‌تواند و باید رَمی را در روز انجام دهد. (۴۸۲) [۱۲۹۶] س - افرادی که معذورند از واجباتی که ترکش ولو عمداً مضر به حج نیست؛ مثل رَمی جمرات در روز یازدهم و دوازدهم و میت به منی در شبهای یازدهم و دوازدهم، آیا می‌توانند اجیر شوند و نیابت کنند یا نمی‌توانند؟

ج - ذوی‌الأعذار نمی‌توانند نایب شوند، حتی اگر از مثل مذکورات عذر داشته باشند. [۱۲۹۷] س - کسی که به نیابت دیگری رَمی جمره می‌کند، آیا کافی است که اول برای خودش هر جمره‌ای را رَمی کند و پس از آن به نیابت دیگران ولو ده نفر باشند یک‌جا رَمی کند، بعد جمره وسطی را هم همین‌طور و در پایان برای جمره عقبه نیز چنین کند، یا این که باید اول هر سه جمره را برای خودش و بعد هر سه را برای دومی و همچنین نسبت به دیگران رَمی نماید؟

ج - هر دو صورت صحیح است. [۱۲۹۸] س - کسی که نمی‌تواند در روز عید رَمی کند، آیا می‌تواند قبل از رَمی حلق نماید و روز دیگر رَمی کند؟

ج - جایز نیست علی‌الأحوط. (۴۸۳) [۱۲۹۹] س - آیا جمره عقبه را از هر طرف می‌توان رَمی نمود؟

ج - اگر به جمره بزند کافی است، ولی رَمی دیوار کفایت نمی‌کند. [۱۳۰۰] س - سنگ‌ریزه‌هایی که در مشعر موجود است و معلوم است که از خارج از مشعر آورده‌اند، و معلوم نیست که از حرم است یا از خارج از حرم، آیا می‌توان از آنها برای رَمی استفاده نمود؟

ج - اگر معلوم است که از خارج آورده‌اند، در مورد سؤال استفاده نکنند مگر آن که طوری باشد که جزو مشعر محسوب شود. [۱۳۰۱] س - شخصی رَمی جمره عقبه را در روز عید غلط انجام داده است و در روز سیزدهم متوجه می‌شود، آیا بعد از قضای جمره عقبه، باید رَمی روز یازدهم و دوازدهم را نیز تکرار کند؟

ج - لازم نیست. [۱۳۰۲] س - آیا زیاده از هفت رَمی، مُخَلَّ به رَمی است؟

ج - اگر از اول قصد زیاده از هفت داشته باشد صحیح نیست و باید رَمی را اعاده کند، ولی اگر بعد از تمام شدن هفت سنگ‌ریزه که به قصد هفت بوده، اضافه زده ضرر ندارد. [۱۳۰۳] س - کسی که نتوانسته ذبح کند و حلق یا تقصیر نیز ننموده است، آیا می‌تواند رَمی روز یازدهم را انجام دهد؟

ج - مانع ندارد [۱۳۰۴] س - زنی که احتمال بدهد، رَمی باعث قاعدگی او می‌شود، آیا کافی است در رَمی نایب بگیرد؟

ج - اگر در اثر آن به مشقت می‌افتد، عذر محسوب می‌شود و می‌تواند نایب بگیرد. [۱۳۰۵] س - آیا می‌شود که زن‌ها را شب دهم بعد از نصف شب از مشعر به منی بیاورند و همان شب آنان را به جمره عقبه ببرند و رمی کنند و بعد به خیمه برگردانند و نزدیک غروب روز یازدهم مجدداً آنان را به جمرات ببرند تا شب دوازدهم، هم رمی روز یازدهم را انجام دهند و هم رمی روز دوازدهم را، با توجه به ازدحام و خطرهای احتمالی؟

ج - برای زن‌ها رمی جمره عقبه پس از وقوف به مشعر و آمدن به منی در همان شب عید قربان مانع ندارد، ولی رمی روز یازدهم و دوازدهم در صورتی برای آنان در شب صحیح است که از رمی روز معذور باشند. [۱۳۰۶] س - اگر کسی می‌داند یک روز رمی را ترک کرده است ولی نمی‌داند که روز دهم بوده یا یازدهم، یا دوازدهم، وظیفه‌اش چیست؟

ج - احوط آن است که رمی سه جمره را به ترتیب، به قصد مافی‌الذمه انجام دهد. اگر چه در صورتی که شک بعد از روز دوازدهم باشد بیش از قضای رمی جمره عقبه واجب نیست. [۱۳۰۷] س - شخصی در رمی جمرات چنین تصور می‌کرده است که باید سنگ‌ریزه به خود سنگ‌های نصب شده جمرات بخورد، نه به ملات لای سنگ‌ها که به وسیله آن ملات بندکشی شده است، لذا برای اطمینان که به خود سنگ‌ها بخورد، یازده سنگ‌ریزه انداخته و هفت عدد از آنها را رمی صحیح محسوب داشته است، آیا این رمی صحیح است یا نه؟

ج - اگر مواردی را که شک داشته احتیاطاً زده، مانع ندارد و چنانچه شک نداشته و قصد زیاده هم نداشته است، صحیح است هرچند در این صورت احتیاط مطلوب است. [۱۳۰۸] س - شخصی روز عید قربان برای رمی جمره عقبه رفته و انجام داده ولی دو روز بعد را در اثر کسالت و کالت داده و روز سیزدهم خودش برای قضای رمی جمرات رفته، ولی اول رمی جمره عقبه نموده، بعداً برگشته از جمره اولی شروع کرده و روز یازدهم و دوازدهم را یک مرتبه چهارده سنگ زده، هفت عدد برای روز یازدهم و هفت عدد برای روز دوازدهم و جمره وسطی را همچنین دوازده سنگ زده و جمره عقبه را نیز دوازده سنگ زده است، و الآن به ایران برگشته است، آیا وظیفه او چیست؟

ج - اگر کسالت داشته و معذور بوده و وکالت داده عمل او صحیح است، و نیاز به تکرار نداشته است، و در هر صورت تکرار به نحو مرفوم صحیح نیست.

۴۸۰. کسی که از رمی در روز معذور است اما می‌تواند شب رمی نماید، جایز نیست نایب بگیرد بلکه باید خودش در شب پیش و یا شب بعد رمی نماید. (مناسک حج، م ۳۸۴)

۴۸۱. یا شب (مناسک حج، م ۳۸۴)

۴۸۲. به حاشیه مسأله ۱۲۸۳ مراجعه شود.

۴۸۳. بنا بر احتیاط واجب حلق را از روز عید تأخیر نیندازد. (مناسک حج، م ۳۶۴)

مستحبات منی

[۱۳۰۹] م - بدان که برای حاجی مستحب است که روز یازدهم و دوازدهم و سیزدهم را در منی بماند و حتی به جهت طواف مستحب از منی بیرون نرود و تکبیر گفتن در منی بعد از پانزده نماز و در غیر منی بعد از ده نماز که اول آنها نماز ظهر روز عید است مستحب می‌باشد و بعضی آن را واجب دانسته‌اند و بهتر در کیفیت تکبیر آن است که بگوید:

«اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ وَاللَّهُ الْحَمِيدُ، اللَّهُ أَكْبَرُ عَلَى مَا هَدَانَا، اللَّهُ أَكْبَرُ عَلَى مَا رَزَقَنَا مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى مَا أْبَلَانَا». و مستحب است مادامی که در منی اقامت دارد نمازهای واجب و مستحب را در مسجد خیف به‌جا آورد و در حدیث است که صد رکعت نماز در مسجد خیف، با عبادت هفتاد سال برابر است و هر کس در آن جا صد مرتبه «سُبْحَانَ اللَّهِ»

بگوید ثواب آن برابر ثواب بنده آزاد کردن است و هر کس در آن جا صد مرتبه «لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» بگوید ثواب آن برابر است با ثواب کسی که احیای نفس کرده باشد و هر کس در آن جا صد مرتبه «الْحَمْدُ لِلَّهِ» بگوید، ثواب آن برابر است با ثواب خراج عراقین که در راه خدا تصدق نماید.

مستحبات دیگر مکه معظمه

[۱۳۱۰] م - آداب و مستحبات دیگر در مکه معظمه از این قرار است:

- ۱- زیاد ذکر خدا نمودن و خواندن قرآن.
  - ۲- ختم نمودن قرآن.
  - ۳- خوردن از آب زمزم و بعد از خوردن، این دعا را بخواند:
«اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ عَلِمًا نَافِعًا، وَرِزْقًا وَاسِعًا، وَشِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ وَسُقْمٍ». و نیز بگوید: «بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ وَالشُّكْرُ لِلَّهِ».
  - ۴- نظر نمودن به کعبه و بسیار تکرار کردن آن.
  - ۵- در هر شبانه روز ده مرتبه طواف نمودن؛ در اول شب سه طواف، در آخر شب سه طواف، پس از دخول صبح دو طواف و بعد از ظهر دو طواف.
  - ۶- هنگام توقف در مکه، به عدد ایام سال؛ یعنی سیصد و شصت مرتبه طواف نماید و اگر این مقدار نشد پنجاه و دو مرتبه و اگر آن هم میسر نشد هر مقداری که بتواند.
  - ۷- به خانه کعبه داخل شود؛ خصوصاً کسی که سفر اول او است و مستحب است قبل از دخول غسل بنماید و در وقت داخل شدن بگوید:
«اللَّهُمَّ إِنَّكَ قُلْتَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا فَأَمِنِّي مِنْ عَذَابِ النَّارِ». پس دو رکعت نماز بین دو ستون بر سنگ قرمز بگذارد. در رکعت اول بعد از حمد، «حم، سجده» و در رکعت دوم بعد از حمد، پنجاه و پنج آیه از سایر جاهای قرآن بخواند.
  - ۸- دو رکعت نماز خواندن در هر یک از چهار زاویه کعبه، و بعد از نماز این دعا را بخواند:
«اللَّهُمَّ مَنْ تَهَيَّأَ أَوْ تَعَيَّأَ أَوْ أَعْدَدَ أَوْ اسْتَعَدَّ لِفُؤَادِهِ إِلَى مَخْلُوقٍ رَجَا رِفْدَهُ وَجَائِزَتَهُ وَنَوَافِلَهُ وَفَوَاضِلَهُ فَالَيْكَ يَا سَيِّدِي تَهَيَّيْتُ وَتَعَيَّيْتُ وَاعْدَدْتُ وَاسْتَعْدَدْتُ رَجَا رِفْدَكَ وَنَوَافِلَكَ وَجَائِزَتِكَ، فَلَا تُخَيِّبُ الْيَوْمَ رَجَائِي يَا مَنْ لَا يَخِيْبُ عَلَيْهِ سَائِلٌ وَلَا يَنْقُصُهُ نَائِلٌ فَإِنِّي لَمْ آتِكَ الْيَوْمَ بِعَمَلٍ صَالِحٍ قَدَّمْتُهُ وَلَا شَفَاعَةٍ مَخْلُوقٍ رَجَوْتُهُ وَلَكِنِّي أَتَيْتُكَ مُقِرًّا بِالظُّلْمِ وَالْإِسَاءَةِ عَلَى نَفْسِي فَإِنَّهُ لَا حُجَّةَ لِي وَلَا عُذْرَ فَاسْأَلُكَ يَا مَنْ هُوَ كَذَلِكَ أَنْ تَصِلَنِي إِلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَتُعْطِيَنِي مَسْأَلَتِي وَتَقْلِبَنِي بِرِعْبَتِي وَلَا تُرَدَّنِي مَجْبُوهَا مَمْنُوعًا وَلَا خَائِبًا يَا عَظِيمُ يَا عَظِيمُ يَا عَظِيمُ أَرْجُوكَ لِلْعَظِيمِ، أَسْأَلُكَ يَا عَظِيمُ أَنْ تَغْفِرَ لِي الذَّنْبَ الْعَظِيمَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ». و مستحب است هنگام خروج از کعبه، سه مرتبه «اللَّهُ أَكْبَرُ» بگوید، پس بگوید:
«اللَّهُمَّ لَا تَجْهَدْ بِلَاءَنَا رَبَّنَا وَلَا تُشِمْتْ بِنَا أَعْدَاءَنَا فَإِنَّكَ أَنْتَ الضَّارُّ النَّافِعُ».
- بعداً پایین آمده و پله‌ها را دست چپ قرار داده کعبه را استقبال نماید و نزد پله‌ها دو رکعت نماز بخواند.

استحباب عمره مفرده

[۱۳۱۱] م - بدان که بعد از فراغ از اعمال حج، در صورتی که میسر باشد، مستحب است عمره مفرده به‌جا آورده شود و در اعتبار فاصله بین این عمره و عمره سابق، خلاف است و احتیاط در این است که در فصل کمتر از یکماه بقصد رجا به‌جا بیاورد (۴۸۴) و

کیفیت این عمره در صورت حج افراد و عمره مفرده ذکر شد.

۴۸۴. انجام عمره مستحب بوده و قصد رجاء لازم نیست. (مناسک حج، م ۷۰)

طواف وداع

[۱۳۱۲] م - بدان که برای کسی که می‌خواهد از مکه بیرون رود، مستحب است طواف وداع نماید و در هر شوطی حجرالاسود و رکن یمانی را، در صورت امکان، استلام نماید و چون به مستحار رسد مستحباتی که قبلاً برای آن مکان ذکر شد به‌جا آورد و آنچه خواهد دعا نماید، بعداً حجرالاسود را استلام نموده و شکم خود را به خانه کعبه بچسباند یک دست را بر حجر و دست دیگر را به طرف درب گذاشته و حمد و ثنای الهی نماید و صلوات بر پیغمبر و آل او بفرستد و این دعا را بخواند:

«اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ وَنَبِيِّكَ وَأَمِينِكَ وَحَبِيبِكَ وَنَجِيِّكَ وَخَيْرَتِكَ مِنْ خَلْقِكَ، اللَّهُمَّ كَمَا بَلَّغَ رِسَالَاتِكَ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِكَ وَصَدَعَ بِأَمْرِكَ وَأَوْذَى فِي جَنْبِكَ وَعَبَدَكَ حَتَّى أَتَاهُ الْيَقِينُ، اللَّهُمَّ أَقْلِبْنِي مُقْلِحًا مُنْجِحًا مُسْتَجَابًا بِأَفْضَلِ مَا يَرْجَعُ بِهِ أَحَدٌ مِنْ وَفْدِكَ مِنَ الْمَغْفِرَةِ وَالْبَرَكَهَةِ وَالرَّحْمَةِ وَالرِّضْوَانِ وَالْعَافِيَةِ».

و مستحب است وقت بیرون آمدن از باب حناطین، که مقابل رکن شامی است، بیرون رود و از خداوند متعال توفیق مراجعت را بطلبد و وقت بیرون رفتن یک درهم خرما خریده و آن را بر فقرا تصدق نماید.

مسائل متفرقه

[۱۳۱۳] م - در وقتی که در «مسجد الحرام» یا «مسجد النبی» نماز جماعت منعقد شد، مؤمنین نباید از آن‌جا خارج شوند و باید از جماعت تخلف نکنند و با سایر مسلمین به جماعت نماز بخوانند.

[۱۳۱۴] م - سجده نمودن بر تمام اقسام سنگ‌ها؛ چه مرمر باشد یا سنگ‌های سیاه معدنی یا سنگ گچ و آهک، قبل از آن‌که پخته شود جایز است (۴۸۵) و سنگ‌هایی که در «مسجد الحرام» از این قبیل است سجده بر آنها اشکال ندارد و همینطور در «مسجد رسول الله (ص)».

[۱۳۱۵] م - در «مکه» و «مدینه» در مسافرخانه و هتل نباید نماز را به جماعت بخوانند و می‌توانند در جماعت سایر مسلمین در مساجد شرکت کنند و نماز را به جماعت بخوانند.

[۱۳۱۶] م - تخییر بین قصر و اتمام در مکه و مدینه اختصاص به مسجد الحرام و مسجد النبی دارد و در تمام مکه و مدینه جاری نیست بلی اختصاص به مسجد اصلی ندارد و در جاهای توسعه داده شده مسجد هم جاری است، هر چند احتیاطاً اقتضای بر مسجد اصلی است پس در تمام مسجد فعلی مسافر می‌تواند نماز را تمام بخواند همان‌طور که می‌تواند شکسته بخواند. (۴۸۶)

[۱۳۱۷] م - در تقصیرهایی که در عمره تمتع کرده است، احتیاطاً واجب (۴۸۷) آن است که گوسفند یا غیر آن را در مکه سر ببرد و اگر در حج تقصیر کرد در منی سر ببرد و اگر ترک کرد آن را و برگشت به محل خود، در محل خود بکشد و صدقه بدهد.

[۱۳۱۸] م - کسی که در میقات یا محاذی آن یا جای دیگری که تکلیف اقتضا می‌کرد محرم شد نمی‌تواند احرام خود را به هم بزند و محل شود برای رفتن به مدینه منوره یا برای مقصد دیگری، و اگر لباس احرام را هم بکند و قصد بیرون آمدن از احرام را بکند، احرامش به هم نمی‌خورد و آنچه به واسطه احرام بر او حرام شده حلال نمی‌شود و اگر کاری که موجب کفاره است به‌جا آورد باید کفاره بدهد.

[۱۳۱۹] م - اگر به واسطه عذری؛ مثل مرض، نتواند لباس دوخته خود را بکند و لباس احرام بپوشد، باید در میقات یا محاذات آن

- نیت عمره و یا حج کند و لَبِیک بگوید و کافی است، و هر وقت عذرش برطرف شد جامه دوخته را بکند، و اگر لباس احرام نپوشیده بپوشد، و لازم نیست به میقات برگردد، ولی برای پوشیدن لباس دوخته باید (۴۸۸) یک گوسفند قربانی کند.
- [۱۳۲۰] م - کسی که از روی ندانستن مسأله یا نسیان از حکم یا موضوع یا غفلت، بعضی از محرمات احرام را ارتکاب نمود کفاره ندارد مگر صید که در هر صورت کفاره دارد، پس در غیر صید ارتکاب از روی عمد و علم موجب کفاره است.
- [۱۳۲۱] م - عمره تمتع و حج تمتع باید در یکسال واقع شوند، پس اگر در یک سال عمره تمتع به جا آورد و در سال دیگر حج تمتع صحیح نمی‌باشد.
- [۱۳۲۲] م - کسی که وظیفه‌اش حج تمتع است، باید در حالی که می‌خواهد احرام عمره ببندد نیت آن داشته باشد که عمره تمتع کند و بعد از آن حج تمتع، اگر چه به نیت ارتکازی اجمالی، پس اگر نیت عمره مفرده بکند و بعد بخواهد آن را عمره تمتع قرار دهد حج او اشکال پیدا می‌کند.
- [۱۳۲۳] م - اگر بعد از مشغول شدن به حج تمتع، شک کند که عمره تمتع را به جا آورده یا نه یا شک کند که صحیح به جا آورده یا نه، اعتنا نکند و عملش صحیح است.
- [۱۳۲۴] م - در هر یک از اعمال عمره و حج، اگر شک کند بعد از آن که وارد عملی شده باشد که مترتب بر اوست، اعتنا نکند؛ چه شک کند که آورده یا نه، یا شک کند که صحیح آورده یا فاسد.
- [۱۳۲۵] م - باید عمره تمتع و حج تمتع، هر دو در ماههای حج واقع شود و ماههای حج؛ شوال و ذی قعدة و ذی حجه است. پس اگر کسی در شوال یا ذی قعدة عمره تمتع به جا آورد و در موقع حج، حج تمتع به جا آورد صحیح است، و اگر قبل از شوال بخواهد عمره تمتع به جا آورد صحیح نیست، اگر چه بعضی اعمال عمره قبل از شوال واقع شود و بقیه در شوال یا سایر ماههای حج.
- [۱۳۲۶] م - کسی که به احرام عمره تمتع وارد مکه، شد در صورتی که حج او فوت شده قصد عمره مفرده کند و به همان احرامی که بسته، عمره مفرده به جا آورد و از احرام خارج شود، و اگر حج بر او مستقر بوده یا سال دیگر شرایط استطاعت را دارا باشد باید به حج برود.
- [۱۳۲۷] م - شرایطی که برای هدیه است که در حج تمتع باید ذبح کند هیچیک در حیوانی که برای کفاره تقصیر باید قربانی کند معتبر نیست پس می‌تواند گوسفند خصی و معیوب را برای کفاره قربانی کند.
- [۱۳۲۸] م - غیر از هدیه تمتع، از هدیه‌هایی که برای کفاره یا چیز دیگر بر انسان واجب می‌شود، نمی‌تواند شخص کفاره دهنده از گوشت آنها بخورد و اما از قربانی استجابی جایز است بخورد. (۴۸۹)
- [۱۳۲۹] م - مصرف کفارات: فقرا و مساکین هستند.
- [۱۳۳۰] م - اگر در حرم چیزی پیدا کرد، برداشتن آن کراهت شدید دارد، بلکه احتیاط در برداشتن است.
- [۱۳۳۱] م - اگر «لقطه» حرم را برداشت و از یک درهم کمتر باشد می‌تواند قصد تملک آن را بکند و آن را مصرف کند و ضامن صاحبش نیست و چنانچه تملک نکرد و تفریط نکرد ضامن نیست، ولی اگر بدون تملک نگاه داشت و در نگاهداری کوتاهی و تفریط کرد ضامن است، و اگر قصد تملک کرد و صاحبش قبل از تلف شدن پیدا شد باید آن را به صاحبش رد کند به احتیاط واجب.
- [۱۳۳۲] م - اگر لقطه را که در حرم برداشت یک درهم یا بیشتر ارزش داشت باید یک سال تعریف کند و از صاحبش جستجو کند، پس اگر نیافت او را بعد از یک سال، مخیر است بین دو امر: یکی آن که آن را برای صاحبش حفظ کند، در این صورت اگر در نگاهداری کوتاهی نکرد ضامن نیست در صورت تلف. دوم آن که برای صاحبش صدقه بدهد، لکن اگر صاحبش پیدا شد و راضی به صدقه نشد باید عوضش را به او بدهد و جایز نیست آن را تملک کند و اگر تملک کند مالک نمی‌شود و ضامن هم می‌شود.

[۱۳۳۳] م - کسی که بعد از مُحرم شدن نتوانسته باشد وظیفه‌ای انجام دهد که مُحَلّ شود، اگر مصدود یا محصور است باید به وظیفه آن‌ها که در آخر مناسک ذکر شده عمل نماید و اگر مصدود یا محصور نیست، در بعض موارد با انجام عمره مفرده می‌تواند مُحَلّ شود.

[۱۳۳۴] م - در مسجدالنبی (ص) سجده کردن روی فرش‌های مسجد مانع ندارد و مهر گذاشتن جایز نیست و لازم نیست در جایی که سنگ است نماز بخواند (۴۹۰) و لازم نیست حصیر یا نحو آن با خود ببرند، ولی اگر مراعات کنند که موجب وهن نشود و حصیر برای جانماز با خود داشته باشند و روی آن نماز بخوانند، به طوری که متعارف سایر مسلمین است اشکال ندارد، لیکن تأکید می‌شود از عملی که موجب هتک و انگشت‌نما شدن باشد اجتناب نمایند.

۴۸۵. سجده بر آجر و سفال و گچ و آهک و سیمان صحیح است. (بخشی از رساله عملیه، م ۳۱۷)

۴۸۶. می‌تواند در تمامی دو شهر مکه و مدینه حتی محله‌های جدید دو شهر نماز را تمام بخواند و اختصاص به مسجدالحرام و مسجدالنبی (صلی الله علیه و آله) ندارد. گرچه احتیاط استحبابی در اختصاص تخیر به محله‌های قدیمی دو شهر بلکه در اختصاص به دو مسجد است. (مناسک حج، مسائل متفرقه، س ۵)

۴۸۷. محل ذبح کفاره صید، در عمره، مکه مکرمه، و در حج، منی است. و احتیاط آن است که در کفارات دیگر نیز به همین صورت عمل کند، اما اگر در مکه مکرمه یا در منی ذبح نکند و پس از بازگشت از حج، در وطن خود یا در مکان دیگر ذبح نماید، کفایت می‌کند. (مناسک حج، م ۲۳۴)

۴۸۸. بنا بر احتیاط واجب. (مناسک حج، م ۱۳۵)

۴۸۹. کسی که کفاره بر او واجب شده، نباید از گوشت آن بخورد، اما خوردن گوشت قربانی واجب یا مستحب و یا نذری اشکال ندارد. (مناسک حج، م ۲۳۵)

۴۹۰. جایی که انسان باید تقیه کند می‌تواند بر فرش و مانند آن سجده نماید و لازم نیست برای نماز به جای دیگر برود، ولی اگر در همان محل بتواند طوری که به زحمت نیفتد بر حصیر یا سنگ و امثال آن سجده کند، بنا بر احتیاط واجب باید بر این اشیاء سجده نماید. (بخشی از رساله عملیه، م ۳۰۷)

استفتائات مسائل متفرقه

[۱۳۳۵] س - در مسجدالنبی (ص) بعد از اتمام نماز جماعت، آیا می‌توان روی فرش‌های مسجد سجده نمود و یا این که باید برود در جایی که سنگ فرش است و بر سنگ نماز بخواند؟

ج - لازم نیست به جای دیگر که سنگ مفروش است برود. (۴۹۱) [۱۳۳۶] س - کسی که نماز را در مسجدالحرام به نحو استداره خوانده است؛ به طوری که رو در روی امام جماعت و یا طرفین او ایستاده بوده است، آیا این نماز احتیاج به اعاده دارد؟

ج - با وضع فعلی نیاز به اعاده ندارد. (۴۹۲) [۱۳۳۷] س - در صورتی که شخص نماز گزار وارد یکی از مساجد مدینه منوره و یا مکه معظمه شد و مشاهده کرد که جماعت خاتمه یافته است، ولی نماز گزاران در مسجد هستند، آیا می‌تواند نماز را فردی بر طبق شرایط موجود به جای آورد یا باید بیاید مسافرخانه و یا هتل و نمازش را با چیزی که سجده بر آن صحیح است انجام دهد؟

ج - می‌تواند در همان جا و بر طبق نماز آنان به جا آورد. (۴۹۳) [۱۳۳۸] س - حصیرهایی که در حجاز مورد استفاده حجاج ایرانی و غیر ایرانی واقع می‌شود، سجده بر آن جایز است یا خیر، با ملاحظه اینکه حصیر مزبور با نخ مخلوط است؟

ج - اگر عرفاً روی حصیر سجده می‌شود مانع ندارد. [۱۳۳۹] س - اگر انجام نماز به کیفیتی باشد که معلوم نیست موافق نظر اهل سنت باشد، مانند سجده بر پشت نماز گزارانِ صفِ جلو و عدم رعایت اتصال و... آیا نماز در این گونه موارد باید اعاده شود؟

- ج - اعاده دارد. [۱۳۴۰] س - آیا حائض و جنب می‌توانند از مقدار توسعه یافته مسجد الحرام و مسجد النبی (ص) عبور کنند یا خیر؟
- ج - نمی‌توانند. [۱۳۴۱] س - کسانی که برای شرکت در نماز مغرب در مکه و مدینه وارد مساجد می‌شوند و نمازهای خود را با جماعت می‌خوانند، آیا جایز است بلافاصله بعد از نماز جماعت نماز عشا را بخوانند یا نه؟
- ج - مانع ندارد و اگر وقت نشده باید صبر کنند [۱۳۴۲] □. س - کسی خیال می‌کرد که بر سنگ‌های فرش شده در مسجد الحرام - زاده الله شرفاً - سجده صحیح نیست و بر پشت دست سجده می‌کرده است، آیا نمازهایی که به این نحو خوانده چه حکمی دارد؟
- ج - صحیح نیست، مگر جاهل قاصر باشد. [۱۳۴۳] س - در لیالی مقمره در مکه، کسانی که نماز صبح را به جماعت با سایر مسلمین می‌خوانند، آیا باید بعد از روشن شدن هم دوباره بخوانند، یا همان نماز که به جماعت خوانده‌اند کافی است؟
- ج - در فرض مرقوم، جماعت صحیح است و اعاده ندارد. (۴۹۴) [۱۳۴۴] س - کسی که قصد کرده است تا پایان روز ترویبه (هشتم ذی‌حجه) در مکه اقامت نماید، به تصور این که از آغاز ورودش به مکه تا روز ترویبه ده روز است و بر این اساس، چند روز نماز را تمام خواند، بعد خلاف آن ثابت گردید و معلوم شد ده روز نبوده است، وظیفه او در نماز چیست؟ آیا تمام است یا قصر؟
- ج - اگر (۴۹۵) واقع ده روز را قصد کرده و بعد خلاف آن معلوم شده است، مثل اینکه یقین داشت که ماه سی روز است و روز ترویبه مثلاً سه‌شنبه است، بعداً معلوم شد ماه ۲۹ روز است و روز ترویبه دوشنبه است، باید نماز را تمام بخواند، و اگر واقع آن را قصد ندارد و فقط خیال می‌کند که ده روز می‌ماند، مثل اینکه می‌داند ماه ۲۹ روز و ترویبه دوشنبه است ولی در حساب اشتباه کرده و خیال می‌کند تا آن روز ده روز است در حالی که واقعاً نیست، باید بعد از کشف خلاف نمازها را جمع بخواند علی‌الأحوط و آنچه تمام خوانده را نیز قصرأً قضا نماید. [۱۳۴۵] س - شخصی مقلد هیچ یک از فقها نبوده؛ مثلاً ده سال، حالا می‌خواهد تقلید کند، در این ده سال مکه هم رفته است، آیا عبادتهای او مثل نماز و روزه و حشش صحیح است یا نه؟
- ج - اگر اعمالش مطابق فتوای کسی که باید از او تقلید کند باشد صحیح است. [۱۳۴۶] س - قرآن‌هایی که در مسجد الحرام است بر بعضی نوشته شده که «وقف است» ولی بر بعضی دیگر نوشته نشده است، شایع است آنها که کلمه وقف و یا عبارت دیگری که مفهوم وقف بودن باشد ندارد، جایز است بردارند و چنین کاری احیاناً شده است، بفرمایید جایز است یا نه؟
- ج - برداشتن آنها بدون این که از متصدی ذریبط بگیرند، جایز نیست و باید برگردانده شود. [۱۳۴۷] س - آیا مقداری از سنگ صفا و مروه، یا از مشعر را می‌شود با خود آورد یا نه؟
- ج - از صفا و مروه جایز نیست و از مشعر مانع ندارد. [۱۳۴۸] س - نیت تیمم از حدث اکبر در مسجِدین چیست؟
- ج - اگر در مسجد جنب شده، باید فوراً خارج شود و برای خروج از مسجد تیمم بدل از غسل جنابت کند و با این التفات اگر تیمم کند صحیح و با نیت است. [۱۳۴۹] س - در تطهیر مسجد الحرام به نحوی که عین نجاست را برطرف می‌کنند و بعد با ظرف آب می‌ریزند و می‌شویند و از هر طرف با آب قلیل شسته می‌شود، انسان به نجاست تمام مسجد علم عادی پیدا می‌کند، آیا جواز سجده بر آن سنگ‌ها از باب عسر و حرج است یا جهت دیگر؟
- ج - علم پیدا نمی‌شود و با فرض شک نباید اعتنا شود. [۱۳۵۰] س - شخصی بدون اینکه خمس مال خود را پردازد به حج رفته است و الآن می‌خواهد پردازد، آیا حج او صحیح است یا خیر؟
- ج - اگر لباس احرام و قربانی با پول غیر مخمس نبوده، عمل او اشکال ندارد و در غیر این صورت تفصیلاتی دارد که به رساله مراجعه شود. [۱۳۵۱] س - این جانب که تحت تکفل پدرم هستم اگر خدا بخواهد سال آینده به اتفاق مادرم به زیارت خانه خدا مشرف خواهم شد، لازم به یادآوری است که هزینه این سفر را از پولهایی که پدرم طی هفت یا هشت سال به عنوان هفتگی و یا پولی که برای پس انداز به ما داده پرداخته‌ایم، قابل ذکر است که پدرم تا این تاریخ هیچ گونه وجهی به عنوان خمس پرداخته است. خواهشمندم مرقوم بفرمایید که حج ما با این پول چه صورتی پیدا می‌کند؟

ج - اگر یقین به وجود خمس در پول مزبور ندارید حج اشکال ندارد و اگر یقین به وجود خمس در مال دارید لازم است احرام و قربانی را از مال حلال یقینی تهیه نمایید. [۱۳۵۲] س - فرموده‌اید اگر از طرف قاضی مکه حکم شد که فلان روز عید است و ما یقین به خلاف نداشته باشیم متابعت آنان جایز است، آیا اگر در همین فرض بتوان احتیاط کرد و وقوف عرفات و مشعر و اعمال منی را بدون محذور انجام داد تا متابعت قطعی واقع شود، آیا این کار لازم است یا نه؟

ج - باید تبعیت کنند ولو با علم به خلاف. [۱۳۵۳] س - آیا شخص فقیر می‌تواند گوشت کفاره تقصیر خود را به مصرف فقرایی که نان‌خور او هستند برساند؟

ج - برای کسانی که نفقه آنان بر او واجب است نمی‌شود صرف نمود. [۱۳۵۴] س - کفاراتی که در احرام عمره تمتع بر گردن انسان می‌آید، در مکه معلوم است که فقیر مؤمن نیست، آیا باید صبر کند تا در محل، ذبح کند و به فقیر بدهد و این تأخیر عمدی مانع ندارد؟

ج - تأخیر عمدی خلاف احتیاط است و در هر صورت ذبح در محل و دادن به فقرا کفایت می‌کند. [۱۳۵۵] س - اگر شخصی در مکه یا مدینه پول سعودی پیدا کند که نمی‌داند متعلق به ایرانی است یا غیر ایرانی، وظیفه او چیست؟

ج - با یأس از پیدا شدن صاحبش از طرف او به فقیر صدقه بدهد علی‌الأحوط. [۱۳۵۶] س - زنی به همراه شوهرش در روز یازدهم جهت رمی به طرف جمرات حرکت می‌کند که بر اثر شدت گرمی هوا و کثرت جمعیت، شوهر خود را گم می‌کند، حالت اضطراب و شوکه شدن به او دست می‌دهد و به زمین می‌افتد، مأمورین او را به بیمارستان منتقل می‌کنند، بعد از چهار روز تفحص و جستجوی زیاد در بیمارستان پیدا می‌شود که قادر به سخن گفتن نبوده و حتی قادر به انجام بقیه اعمال حج نمی‌باشد و در فاصله این مدت همراهان او شوهرش را تکلیف می‌کنند که به نیابت از خانواده خودش بقیه اعمال او را انجام دهد، آنچه مسلم است این بوده که شوهر در حال ناراحتی و اضطراب و حواس پرتی بوده، ولی از او که سؤال می‌شود اعمال نیابتی را انجام دادید یا نه جواب می‌دهد بلی انجام دادم، پس از مراجعت از حج شوهرش قسم جلاله یاد می‌کند که من حالم به‌جا نبوده، و اعمال نیابتی را انجام ندادم و اظهار می‌کند که اجتماع ما با هم حرام است، آیا حج صحیح است یا نه؟ و در صورت عدم صحت آیا با نیابت کفایت می‌کند یا اینکه لازم است خودش بقیه اعمال حج را انجام دهد و قربانی که به واسطه عدم بی‌توته در منی می‌باشد، آیا در محل خودش ذبح کند کافی است و یا باید به منی فرستاده شود؟

ج - اگر اعمال روز عید را انجام داده و اعمال مکه را انجام نداده در صورتی که می‌تواند خودش به مکه برود باید خودش آنها را انجام دهد، و اگر معذور است نایب بگیرد و قربانی مورد سؤال در محل خودش هم صحیح است و لازم نیست به منی فرستاده شود، و رمی ایامی که انجام نشده، سال بعد باید قضا شود و اگر خودش نمی‌تواند برود، نیابت کافی است [۱۳۵۷]. □] س - شخصی در سال ۱۳۶۱ به حج مشرف می‌شود و در مغرب روز نهم ذی‌حجه با وایت کارگری بدون توقف در مشعرالحرام به منی رفته و در خارج منی به دست غیر مؤمن قربانی کرده، و در خارج منی سر تراشیده است، تکلیف این شخص چیست، آیا می‌تواند به نیت دیگری یا برای خودش به حج مشرف شود؟

ج - بنا بر احتیاط واجب باید قربانی و سر تراشی و اعمال مکه را اعاده کند و عمره مفرده‌ای هم به‌جا آورد و دو مرتبه اصل حج را هم انجام دهد و تا سر تراشی و اعمال بعد از آن انجام ننگرفته و عمره مفرده را انجام نداده، باقی بر احرام است. [۱۳۵۸] س - آیا در عرفات و منی و مشعر و بعد از مراجعت از اماکن مزبور در صورتی که مسافت شرعی محقق نشود وظیفه حججی که قبلاً در مکه معظّمه قصد اقامت کرده‌اند از حیث قصر و اتمام چیست؟

ج - در فرض مذکور تمام است. [۱۳۵۹] س - بعضی از حجج در مکه قصد اقامه کرده‌اند، چه بطن مکه یا محلات آن مثل شیشه و ریع الذاکر یا مسفله یا حجون، اگر یقین داشته باشند که تا عرفات چهار فرسخ است، نماز را قصر و اگر شک داشته باشند در

مسافت شرعی نماز را تمام می‌خوانند، بفرمایید در مراجعت از عرفات و منی، تکلیف آنان از نظر قصر و اتمام چیست؟ با توجه به اینکه توقف آنان در مکه یک روز یا سه روز یا نه روز است و باید به ایران یا مدینه حرکت کنند؟

ج - در صورت عدم مسافت شرعی یا شک در آن که در نماز باقی بر تمام هستند، اگر از عرفات که به مکه برمی‌گردند، از جهت اینکه محل اقامه است می‌روند و بعد از مکه قصد مسافرت می‌کنند، در بازگشت به مکه و در خود مکه هم نمازشان تمام است. [۱۳۶۰] س - اگر موقف دو روز اختلاف داشته باشد، وظیفه چیست؟

ج - فرقی بین یک روز اختلاف و دو روز در حکم مسأله نیست. [۱۳۶۱] س - در مواردی که فرموده‌اید: اگر مشقت یا حرج داشته باشد... بفرمایید منظور از مشقت و حرج شخصی است یا نوعی؟

ج - باید خصوص مسأله ملاحظه شود و اگر حکم دائر مدار حرج و مشقت باشد، شخصی آن منظور است. [۱۳۶۲] س - حاجی تمام اعمال عمره و حج را انجام داد و بعد فهمید وضویش باطل بوده است، آیا با تدارک طوافها و نماز، حج او صحیح است یا نه؟ و بر فرض فساد چگونه از احرام خارج شود، وظیفه او چیست؟

ج - بلی با تدارک طوافها و نماز، حج او صحیح است. [۱۳۶۳] س - اگر شخصی مبلغی آرزو به فردی بدهد که عوض آن را - به قیمت دولتی یا آزاد - پول ایرانی بگیرد، چه حکمی دارد؟

ج - در تبدیل پول باید با هم تراضی نمایند و خلاف مقررات هم نباشد. [۱۳۶۴] م - پیشاهنگانی که می‌خواهند بدون احرام در عرفات و منی باشند و نمی‌توانند در آنجا با احرام باشند، می‌توانند برای ورود به مکه، عمره مفرده انجام دهند و برای حج محرم نشوند، ولی کسی که مستطیع است نباید این کار را قبول کند و باید عمره و حج تمتع به‌جا آورد و در هر صورت اگر محرم شد و با لباس مخیط بود حج او صحیح است و باید کفاره بدهد. [۱۳۶۵] س - شخصی بعد از احرام عمره تمتع دیوانه شده است، دوستان او بدون اجازه برای او نایب می‌گیرند و یا تبرعا باقی اعمال او را انجام می‌دهند، آیا این اعمال برای شخص اول مجزی است و از احرام خارج می‌شود یا نه؟ و اگر پولی خرج شد، آیا می‌شود از ولی کسی که دیوانه شده گرفت یا نه؟

ج - نیابت مزبور کفایت نمی‌کند و شخص اول همچنان در احرام باقی است و پولی که خرج شده از مال کسی است که خرج کرده است و نمی‌تواند به دیگری رجوع کند، مگر آن که مغرور شده باشد. [۱۳۶۶] س - آیا عمره و حج به واسطه جماع، یا ترک طواف، یا ترک احد الموقفین، فاسد می‌شود یا نه؟ و بر فرض فساد، چگونه باید از احرام خارج شد؟

ج - تفصیل موارد فساد به واسطه امور ذکر شده، در مناسک موجود است و جماع در عمره تمتع مفسد نیست و چنانچه در حج فساد به واسطه جماع باشد، باید عمل حج را تمام کند گرچه حج فاسد است و با اتمام حج از احرام خارج می‌شود، ولی در موارد دیگر، اگر فساد به ترک و قوف باشد، باید به همان احرام حج، عمره مفرده به‌جا آورد و محلل شود و حکم ترک طواف در عمره تمتع، در مناسک مفصلاً بیان شده است و ترک طواف در حج صوری دارد که بعضی آنها در مناسک ذکر شده است. [۱۳۶۷] س - کسی که حج او به واسطه ترک و قوفین فاسد شده و باقی اعمال را به‌جا آورده و بدون عمره مفرده به ایران آمده است، تکلیف فعلی و آینده این محرم چیست؟

ج - به احرام باقی است و می‌تواند برای خروج از احرام عمره مفرده انجام دهد. [۱۳۶۸] س - آیا قصد ابطال عمره یا حج و یا بعضی اجزاء آن، مبطل است یا نه؟

ج - قصد ابطال، مبطل نیست. [۱۳۶۹] س - آیا مصرف کنسروهای گوشت و ماهی خارجی، که در بازار مسلمین به فروش می‌رسد، جایز است یا نه؟

ج - اگر ندانند از کجا وارد شده یا بدانند که از بلاد مسلمین است مانع ندارد و اگر بدانند از بلاد کفر وارد می‌شود، در صورتی محکوم به حلیت است که وارد کننده مسلمان باشد و احتمال بدهند که احراز تذکیر آن را کرده و در دسترس مسلمین قرار داده

است.

۴۹۱. به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

۴۹۲. نماز کسی که پشت سر امام یا در یکی از دو طرف او بایستد، صحیح است، و بنا بر احتیاط مستحب، کسی که در یکی از دو طرف امام ایستاده باید فاصله‌ی میان امام جماعت و کعبه را رعایت کند و از امام به کعبه نزدیک‌تر نباشد، اما نماز کسی که در طرف دیگر کعبه مقابل امام بایستد، صحیح نیست. (مناسک حج، مسائل متفرقه، س ۲)

۴۹۳. به حاشیه مسأله ۱۳۳۴ مراجعه شود.

۴۹۴. فرقی میان شب‌های مهتابی و غیر مهتابی نیست، هرچند احتیاط در این زمینه خوب است. (اجوبه‌الاستفتائات، س ۳۵۴)

۴۹۵. در مکه و مدینه در کمتر از ده روز هم می‌تواند نماز را تمام بخواند چون بین قصر و اتمام مخیر است. (مناسک حج، مسائل متفرقه، س ۵)

محصور و مصدود (۴۹۶)

[۱۳۷۰] م - مصدود عبارت است از کسی که دشمن او را منع کند از عمره یا حج به تفصیلی که می‌آید و محصور آن است که به واسطه مرض ممنوع شود از عمره یا حج.

[۱۳۷۱] م - کسی که محرم شد به احرام عمره یا احرام حج، واجب است عمره و حج را تمام کند و اگر نکند به احرام باقی خواهد ماند.

[۱۳۷۲] م - اگر کسی احرام عمره را بست و بعد از آن دشمنی یا کسی دیگر از قبیل عمال دولت یا غیر آنها، او را منع کنند از رفتن مکه و راه دیگری نباشد جز آن راهی که ممنوع است یا اگر باشد مؤونه آن را نداشته باشد می‌تواند در همان محل که ممنوع شده یک شتر یا یک گاو یا یک گوسفند قربانی کند و از احرام خارج شود و احتیاط واجب آن است که به نیت تحلیل قربانی کند و به احتیاط واجب قدری از مو یا ناخن خود را بگیرد و در این صورت بر او همه چیز حلال می‌شود حتی زن.

[۱۳۷۳] م - اگر کسی به احرام عمره وارد مکه شد و دشمن یا کسی دیگر او را از به‌جا آوردن اعمال عمره منع کرد، همان حکم مسأله پیش را دارد، بلکه بعید نیست که اگر از طواف یا سعی نیز منع کند، همین حکم را داشته باشد.

[۱۳۷۴] م - کسی را که به واسطه بدهکاری، که ندارد بدهد، حبس کنند یا به ظلم حبس کنند حکم سابق را دارد.

[۱۳۷۵] م - اگر بعد از احرام برای رفتن به مکه یا اجازه به‌جا آوردن اعمال، پولی مطالبه کنند، پس اگر داشته باشد باید بدهد، مگر آن که حرجی باشد و اگر نداشته باشد یا حرجی باشد ظاهراً حکم مصدود را داشته باشد.

[۱۳۷۶] م - اگر از یک طریق مصدود شد و راه دیگری هست که باز است و مخارج رفتن از آن راه را دارد باید به احرام باقی بماند و از آن راه برود و اگر از آن راه رفت و حج او فوت شد، باید عمره مفرده به‌جا آورد و از احرام خارج شود.

[۱۳۷۷] م - اگر شخص مصدود خوف آن داشته باشد که اگر از راه دیگر برود به حج نمی‌رسد، نمی‌تواند عمل شخص مصدود را بکند و مُحَلَّ شُود، بلکه باید به راه ادامه دهد و صبر کند تا فوت محقق شود و با عمره مفرده متحلل شود.

[۱۳۷۸] م - تحقق پیدا می‌کند مصدود بودن در حج به اینکه به هیچ یک از وقوف اختیاری و اضطراری عرفه و مشعر نرسد، بلکه تحقق پیدا می‌کند اگر نرسد به چیزی که به فوت آن، حج فوت می‌شود هرچند از روی علم و عمد نباشد و صور آن [در] سابق ذکر شد، بلکه ظاهراً تحقق پیدا کند به اینکه بعد از وقوفین منع کنند او را از منی و مکه و نتواند نایب بگیرد، بلکه اگر منع کنند از اعمال منی یا اعمال مکه، با عدم امکان نایب، بلی در صورتی که تمام اعمال را به‌جا آورد و منع نمودند از برگشتن به منی برای بیتوته و اعمال ایام تشریق، مصدود بودن تحقق پیدا نمی‌کند و حج او صحیح است و باید نایب بگیرد برای اعمال در این سال و اگر

نشد سال دیگر.

[۱۳۷۹] م - کسی که مصدود شد از آمدن به مکه یا از اتمام اعمال یا از به‌جا آوردن اعمالی که به ترک آنها، حتی به غیر عمد، حج باطل می‌شود و به دستوری که گفته شد از احرام خارج شد، اگر حج بر او مستقر شده بوده یا آن که در سال دیگر مستطیع است و حج واجب را به‌جا نیاورده، باید بعد از رفع منع، دوباره به حج برود و اعمالی که نموده کافی از حجة الاسلام نیست.

[۱۳۸۰] م - کسی که مصدود است اگر امید برطرف شدن مانع را داشته باشد بلکه گمان آن را هم داشته باشد می‌تواند به دستوری که گفته شد از احرام خارج شود.

[۱۳۸۱] م - کسی که احرام عمره بست و به‌واسطه مرض نتوانست برود به مکه، اگر بخواهد محلّ شود باید هدی کند و به احتیاط واجب هدی یا پول آن را بفرستد به وسیله امینی به مکه و با او قرارداد کند که در چه روز و چه ساعتی آن را در مکه ذبح کند و وقتی که روز و ساعت موعود رسید تقصیر کند. پس از آن، هرچه بر او حرام شده بود حلال می‌شود مگر زن، و احتیاط آن است که در ذبح، قصد تحلیل منوب عنه کند.

[۱۳۸۲] م - کسی که احرام حج بست و به‌واسطه مرض نتوانست برود برای عرفات و مشعر، باید هدی کند و به احتیاط واجب هدی یا پول آن را باید بفرستد به منی که در آن‌جا ذبح کنند و مواعده کنند که روز عید ذبح شود و در آن وقت تقصیر کند، پس هرچه بر او حرام شده بود حلال می‌شود مگر زن.

[۱۳۸۳] م - کسی که حج واجب به عهده او است و به واسطه مرض محصور شد، زن بر او حلال نمی‌شود مگر آن که خودش بیاید و اعمال حج را به‌جا بیاورد و طواف نساء بکند، ولی اگر عاجز شد از آمدن، بعید نیست کفایت عمل نایب برای تحلیل زن بر او. و اما کسی که حج او استحبابی بوده، بعید نیست کفایت طواف نایب از او، ولیکن احتیاط آن است که در صورت امکان خودش برود.

[۱۳۸۴] م - اگر کسی که با او قرار داده بود ذبح کند، [ذبح] نکرده بود و شخص مُحرم در روز موعود محلّ شد و با زن هم نزدیکی کرد، معصیت نکرده و کفاره هم ندارد، لیکن باید باز هدی یا پول را بفرستد و مواعده کند و باید از زن اجتناب کند و احتیاط واجب آن است که از وقتی که معلوم شد عمل نشده، اجتناب کند گرچه محتمل است که وجوب اجتناب از وقتی باشد که شخص را می‌فرستد برای ذبح.

[۱۳۸۵] م - تحقّق محصور بودن، مثل تحقّق مصدود بودن است که گذشت.

[۱۳۸۶] م - اگر مریض بعد از آن که هدی یا پولش را فرستاد حالش خوب شد به طوری که توانایی رفتن به مکه را داشت، باید برود. پس اگر مُحرم به احرام تمتّع است و به وقت رسید، اعمال عمره و حج را به‌جا می‌آورد و اگر وقت تنگ شد به طوری که اگر بخواهد عمره به‌جا بیاورد و قوف به عرفات فوت می‌شود، باید برود به عرفات و حج افراد به‌جا بیاورد و احتیاط آن است که قصد عدول کند و بعد از آن عمره مفرده بکند و کافی است از حجة الاسلام.

و اگر وقتی رسید به مکه که حج فوت شده؛ یعنی به وقت اختیاری مشعر نمی‌رسد، عمره او مبدل می‌شود به عمره مفرده و باید آن را به‌جا آورد و از احرام خارج شود و احتیاط آن است که قصد عدول به عمره مفرده کند و حج واجب را با وجود شرایط در سال دیگر به‌جا آورد.

[۱۳۸۷] م - مصدود به دشمن، در حکمی که برای مریض در مسأله پیش ذکر شده، مانند او است.

[۱۳۸۸] م - کسانی که مریض نیستند لیکن به علت دیگر، بعد از احرام نتوانستند به مکه بروند؛ مثل کسی که پایش یا کمرش شکسته یا به‌واسطه خونریزی ضعف بر او مستولی شده، بعید نیست حکم مریض را داشته باشند، لیکن مسأله مشکل است. بنا بر این، احتیاط آن است که به احرام باقی بمانند تا وقتی که خوب شوند. پس اگر حج فوت شده، عمره مفرده به‌جا بیاورند و از احرام

خارج شوند و حج اگر واجب بوده با وجود شرایط اعاده کنند.

[۱۳۸۹] م - زمانی که باید مریض مواعده کند برای ذبح در احرام حج، روز دهم است به احتیاط واجب و باید قرار تأخیر تا ایام تشریق ندهد و در احرام عمره تمتع احتیاط آن است قبل از خروج حاج به عرفات باشد.
۴۹۶. احکام محصور و مصدود را متعرض نشده‌اند.

استفتائات محصور و مصدود

[۱۳۹۰] س - شخصی به نیت عمره تمتع استجابی برای یکی از معصومین: یا یکی از شهدا مُحرم شد و طواف و نماز طواف عمره را به‌جا آورد و قدرت بر اتمام عمل از او سلب شد، آیا همان حکم محصور و مصدود را دارد؟
ج - اگر مریض شده یا دشمن او را منع کرده و نمی‌تواند اعمال را تمام کند و نایب هم نمی‌تواند بگیرد، حکم محصور و مصدود را دارد. [۱۳۹۱] س - آیا تصادف در احرام، حصر است و باید عملی که محصور انجام می‌دهد به‌جا آورد؟
ج - بلی، با شرایط معتبره در حصر، حکم حصر بر آن مترتب می‌شود. [۱۳۹۲] س - در مناسک، حکم محصور را که بیان فرموده‌اید، مربوط است به کسی که مُحرم شده است و قبل از مُحل شدن محصور شود، در این جا این سؤال مطرح است که اگر پس از انجام اعمال عمره تمتع و خارج شدن از احرام آن محصور شود و نتواند برای حج مُحرم شود، آیا حج از او ساقط است یا نه؟ و وظیفه او چیست؟

ج - از احرام خارج شده است ولی کفایت از حج نمی‌کند و چنانچه سال اول استطاعت او باشد حج بر او واجب نشده است.
[۱۳۹۳] س - شخصی بعد از آن که برای حج مُحرم شده، دچار سکت قلبی می‌شود؛ به گونه‌ای که هر نوع حرکت برای او ضرر دارد، وظیفه او چیست؟

ج - اگر نمی‌تواند وقوفین را درک کند، حکم محصور را پیدا می‌کند و چنانچه وقوفین را درک کرده، نسبت به بقیه اعمال، تفصیل بین امکان استنابه و عدم آن است که در مناسک ذکر شده است. [۱۳۹۴] س - شخصی در مدینه مصدوم می‌شود، او را به مسجد شجره می‌آورند و مُحرم می‌نمایند آیا احرام او صحیح است و وظیفه بعدی او چیست؟ و اگر نتواند حج انجام دهد تکلیف او چیست؟

ج - احرام او صحیح است و اگر می‌تواند که عمره و حج را انجام دهد، ولو با استنابه در طواف و سعی، حج او صحیح است و اگر نمی‌تواند حج به‌جا آورد احوط آن است که وظیفه محصور را انجام دهد و با احرام مزبور عمره مفرد هم انجام دهد.

والحمد لله أولاً و آخراً و ظاهراً و باطناً

والسلام علی محمد و آله الطیبین و اللّعن علی أعدائهم أجمعین

درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

بسم الله الرحمن الرحيم

جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱)

با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی) آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیافزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می‌کنند

بنادر البحار- ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹

بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهل بیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند.

مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

اهداف: دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید.

از جمله فعالیت های گسترده مرکز:

الف) چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی

ب) تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن همراه

ج) تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما، انیمیشن، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و ...

د) ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی دیگر

ه) تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای

و) راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۰۲۳۵۰۵۲۴)

ز) طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و ...

ح) همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند مسجد جمکران و ...

ط) برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه

ی) برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضور و مجازی) در طول سال

دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان

تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت: ۲۳۷۳ شناسه ملی: ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶

وب سایت: www.ghaemiyeh.com ایمیل: Info@ghaemiyeh.com فروشگاه اینترنتی:

www.eslamshop.com

تلفن ۲۵-۲۳۵۷۰۲۳-۲۳۱۱) فکس ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) دفتر تهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱) بازرگانی و فروش ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹ امور

مرکز تحقیقات و ترجمه

اصفهان

گام‌ها

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

